

FORGÁCS Balázs

A HADIKULTÚRA FOGALMÁNAK HISTORIOGRÁFIÁJA I.

THE HISTORIOGRAPHY OF CULTURE OF WARFARE'S CONCEPT I.

A tanulmány a hadikultúra fogalmának kialakulását mutatja be. A szerző a reneszánsz és a kora újkor időszakától a XIX. századi gondolkodók munkáin keresztül igazolja, hogy a hadügyi gondolkodásban évszázadokkal korábban felismerték a háború megvívásának különböző módjait. Ez a jelenség elvezet a XX. végének magyar katonai gondolkodásához, amikor Kovács Jenő altábornagy bevezette a hadikultúra fogalmát a fentebbi jelenségek leírásához.

This essay is about the origins of culture of warfare's concept. The author presents the military thinking and thinkers from the Renaissance to 19th century and he proves that different ways of war had realized in military affairs for centuries. This phenomenon was came to Hungarian military affairs in the end of 20th century, when Gen. Jenő Kovács created the culture of warfare's concept to describe the different ways of war.

Jelen tanulmány a hadikultúrák témakörének egyik legfontosabb elméleti alapkérdését igyekszik tisztázni. A hadikultúra fogalma az 1990-es évek közepén jelent meg a magyar hadtudományban: Kovács Jenő altábornagy Magyarország katonai stratégiájáról szóló kutatásának egyik fontos pillére volt e diszciplína. A tábornok a problémakört ugyan megemlítette munkájában, illetve leírta annak különféle megjelenési formáit¹, de korai halála nem engedte meg számára, hogy feltárja a hadikultúra fogalmának megjelenését a hadtudományi gondolkodásban.

A hadikultúrák kérdéskörének vizsgálatakor feltűnik, hogy maga a fogalom csak a XX. század második felében, a hidegháború utolsó évtizedeiben jelenik meg a nemzetközi és a hazai hadelméletben. Ez azonban természetesen nem azt jelenti, hogy a megelőző időkben nem létezett, pusztán csak arról van szó, hogy a korábbi idők hadelmélettel foglalkozó gondolkodói nem nevezték a ma ismert néven azokat a jelenségeket, amelyeket a fent említett időszak teoretikusai a fenti fogalom köré csoportosítottak. A hadikultúra fogalmának külön kultúrtörténete van, megjelenési formáinak és tüneteinek csírái már korán jelentkeztek a hadügyben. Kovács Jenő hadikultúra fogalmának értelmezése főleg a XIX. századtól napjainkig eltelt időszakban igazolható, de a historiográfiai elemzés esetében vissza kell nyúlnunk a reneszánsz és a korai újkor időszakához, hogy a kérdéskör megjelenésének első, modernnek tekintett írásos formáit megtaláljuk.

A hadviselés különféle megjelenési formái, tüneteinek és eltérő eszközrendszerei természetesen már a XIX. század előtti évszázadokban is megjelentek a hadügyben. A reneszánsz korának és a korai újkor határán, illetve a felvilágosodás évtizedeiben lezajlott európai fegyveres konfliktusokban, az ezekkel foglalkozó had- és politikaelméleti forrásokban, alkalmazott eszközrendszereiket tekintve markánsan elkülöníthető hadviselési formákat alkalmazó hadviselő felek tűnnek fel. Az európai kultúrában megjelent és írásban rögzítésre került az a tapasztalati úton érzékelhető jelenség, hogy különböző népek, népcsoportok eltérő eszközökkel, módszerekkel vívják meg háborúikat. Természetesen e jelenség mögött eltérő — a háborúról s annak megvívásáról alkotott — nézeteket is feltételezhetünk, amelyek mint az egyes népcsoportok hadviselési sajátosságai, tulajdonképpen a hadikultúrák megjelenése első csíráinak is tekinthetők.

A téma vizsgálatához a fentebb vázolt időszakból — a nemzetközi hadelmélet módszertanát követve — három gondolkodót emeltem ki:

¹ Mozgáscentrikus, anyagcentrikus hadikultúra illetve a gerilla hadviselés hadikultúrája.

- *Niccolò Machiavelli* itáliai író, politikus és gondolkodót, aki a XVI. századi Firenzei Köztársaság második kancelláriájának, majd a Tízek Tanácsának titkári pozícióját töltötte be;
- *Morus Tamás*, angol író, jogászt és államféfit, a XVI. századi Anglia tragikus sorsú lordkancellárját;
- *Charles-Louis de Secondat*, azaz *Montesquieu* báróját, a korai francia felvilágosodás egyik legnagyobb hatású íróját, filozófusát és gondolkodóját.

Mindhárom munkásságában megjelenik a háború, mint minden kor jellemző társadalmi tünete, és további közös pont, hogy a koruk fegyveres konfliktusait — bár saját gondolkodásmódjuk alapján — vizsgálva megfigyelték és leírták a hadviselő felek között megmutatkozó eljárásbeli különbözőségeket.

Niccolò Machiavelli munkásságát tekintve elmondható, hogy az itáliai gondolkodó igen intenzíven foglalkozott kora Itáliájának egyik legpusztítóbb jelenségével, a háborúval. A kora újkor kezdetén az itáliai félszigeten szinte szünet nélkül zajló fegyveres konfliktusok Firenze városát sem hagyták érintetlenül, így Machiavelli, aki a katonai ügyekért is felelős második kancellária titkára is volt a városállamban, műveiben nagy teret szentelt e jelenségnek. A Firenzei Köztársaság hadügyi reformjának szellemi atyjaként, az itáliai gondolkodó kísérletet tett a Római Birodalom hadügyét saját korába átvéve megoldani a zsoldos csapatok alkalmazásának finanszírozási nehézségei okozta csapdahelyzetet. A tulajdonképpen antik minták alapján végrehajtott modernizációs kísérlet figyelemreméltó vizsgálatom szempontjából, hiszen egy több mint ezer esztendővel korábban létrehozott hadügyi alapokon nyugvó hadviselési, hadsereg-szervezési forma bevezetését kísérelték meg Firenzében.² Ez nem más, mint egy régi-új hadviselési kultúra újbóli meghonosítására tett próbálkozás Itáliában, amely bár alkalmazási hatékonyságát tekintve teljes kudarccal járt³, mégis előre mutató kísérletként értékelték, és a későbbi évszázadok a sorozatos kiegészítési rendszeren alapuló fegyveres erők előfutárát látták benne. Tanulmányom nézőpontjából tekintve a Machiavelli által bevezetni kívánt jelenségre, megállapítható, hogy a hadviselés kulturális különbözőségeit figyelembe vevő és azokat a gyakorlatban is alkalmazó ténnyel állunk szemben, amit a hadikultúra korai megjelenési formájának, csírájának tekintek. Az erőszak-alkalmazás szempontjából figyelemre méltó másik műve *A fejedelem*, melyben a hatalom mindenáron való megtartásának eszköztárában megjelenik a nemcsak „katonai-fizikai erőszak” alkalmazása, mint jelenség. Ez a tünet — a belső társadalmi problémák megoldására irányuló erőszak — jelentkezik évszázadokkal később a marxizmus-leninizmus, a náciizmus, illetve a gerilla hadviselés elméleti munkáiban. A totális állam gondolata itt jelenik meg elsőként a politikai köztudatban, és napjainkig számos kísérlet történt ennek megvalósítására Machiavelli gondolatainak jegyében.⁴

A XVI. századi Anglia egyik legnagyobb formátumú államférfijának, a katolikus hite miatt VIII. Henrik parancsára kivégeztetett Morus Tamás *Utópia*⁵ című művében szintén fellelhetők olyan utalások, amelyekben a hadikultúrák korai leírását és megjelenését vélem felismerni. Az említett könyv tulajdonképpen egy elképzelt ideális világ, egy ideális állam, a Sehol-sziget politikai viszonyainak bemutatása, ezért nem meglepő, hogy többek mellett Morus a sehol-szigetiek hadügyéről is értekezik.⁶ Morus a sehol-szigetiek háborúról vallott nézeteinek bemutatásakor számos ponton utal arra, hogy ők a hadviselést, a kort általánosan jellemző felfogásoktól eltérően képzelik el. Ez az említett különbség tükröződött többek mellett az alkalmazott eljárásokban is: az olvasónak feltűnhet, hogy a sehol-szigetiek a fegyveres küzdelem megvívásakor nem pusztán csak a fegyveres erővel történő akaratérvénye-

² A témáról lásd: Machiavelli, Niccolò: Beszélgetések Titus Livius első tíz könyvéről. In.: Uő: Művei. I. kötet, Európa Könyvkiadó, Bp., 1978., p. 87-441.; Machiavelli, Niccolò: A fejedelem. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1996., p. 53-67.; Machiavelli, Niccolò: A háború művészete. In.: Uő: Művei. I. kötet, Európa Könyvkiadó, Bp., 1978., p. 443-623. Machiavelli hatásáról lásd Szigethy Gábor: A machiavellizmus. Magvető Kiadó, Bp., 1977., Szerb Antal: A világirodalom története. Magvető, Bp., 1992., p. 244-246., illetve Madarász Imre (szerk.): Machiavelli öröksége. Hungarovox Kiadó, Bp., 2000.

³ Hibbert, Christopher: A Medici-ház tündöklése és bukása. Holnap, Bp., 1993., p. 199-200.

⁴ „Machiavelli híres vagy hírhedt nagy műve az II Principe, A Fejedelem. Tanács-gyűjtemény fejedelmek számára, hogyan kell megszerezni, megerősíteni és megtartani uralmukat; a hatalom utólréhetetlen kézikönyve. Tanácsai gyakorlatiak, hidegek, józanok, nem ismernek semmiféle erkölcsi vagy érzelmi szempontot, csak magát a célt tekintik, a hatalmat” In.: Szerb Antal: A világirodalom története. p. 244.

⁵ Morus Tamás: Utópia. Európa Könyvkiadó, Bp., 1989.; Morus munkásságáról lásd Szerb Antal: A világirodalom története. p. 255.

⁶ Morus Tamás: Utópia. p. 111-122. (A hadügyről)

sítést alkalmazzák⁷, hanem emellett nem-katonai eszközöket is felhasználnak, ami egyértelmű jele a kifárasztásra törekvő hadviselés korai megjelenésének. Morus Tamás „...foglalta össze először a nemcsak katonai, nemcsak fegyveres úton alkalmazott politikai erőszaknak, a külpolitikai akaratérvényesítésnek a koncepcióját.”⁸ Ezen a ponton rokonság lelhető fel Machiavelli és Morus munkássága között, hiszen mindkét szerzőnél megjelenik az erőszak-alkalmazás két — a katonai illetve a nemcsak katonai eszközöket alkalmazó — fajtája. Mivel a hadikultúrát módszertani szempontból a direkt és az indirekt hadviselés különbözőségeinek feltárásával lehet leginkább elkülöníteni, ezért fontosnak vélem, hogy Morus munkájában is megjelennek vizsgált területem bizonyos részterületei, így az indirekt hadviselés egyik legelső írásos forrásának tekintem az Utópia említett fejezetét.

A korai francia felvilágosodás egyik legismertebb és legnagyobb hatású képviselője, Montesquieu munkásságában is kimutathatók utalások a hadikultúrák korai megjelenésére. A *törvények szelleméről*⁹ című alkotásának 9.¹⁰ és 10.¹¹ könyvében a filozófus-gondolkodó a védelmi illetve a támadó erő a törvényekkel való viszonyának kérdéskörét elemzi. Montesquieu alapgondolata szerint egy ország törvénykezését, jogrendjét, hadügyét éghajlati viszonyai, ebből kiindulva földrajzi helyzete befolyásolja: a francia filozófus ezzel az országok életének földrajzi determinizmusát fogalmazta meg, ami természetesen kihatással van az adott országnak a háborúról, annak megvásárlásáról kialakított elveire, elgondolásaira. Példaként hozható fel a Montesquieu által kedvező földrajzi elhelyezkedésűnek tekintett Franciaország és Spanyolország előnyös katonai pozíciója¹², illetve negatívumként említhető XII. Károly Svédországa. A svéd király nem mérte fel saját országa, és ezzel együtt Nagy Péter Oroszországának földrajzi adottságait, ami katonai illetve politikai katasztrófába sodorta a svédek, ami együtt járt a balti-tengeri nagyhatalmi helyzetük végzetes meggyengülésével, valamint Oroszország felemelkedésével továbbá európai nagyhatalommá válásával.¹³ A földrajzi viszonyok tehát hatnak az országok háborúról alkotott nézeteire, azaz a hadügyre, ami szintén különbözőségek jelenlétére utal a különböző földrajzi viszony között élő népek tekintetében.

Montesquieu másik műve, *A rómaiak nagysága és hanyatlása*¹⁴ című is megemlíthető, mint a hadikultúrák korai megjelenésének egyik forrása. A mű mondanivalója hasonlít Machiavelli Titus Livius első tíz könyvéről írott munkájához: a rómaiak felemelkedéséről szólva, illetve nagyságuk bemutatáskor Montesquieu a római hadügy fejlettségében, a kor más népeihez viszonyított fölényében látta igazolva a történelmi folyamatokat. A római hadügy fölényének okai között a katonák gyakorlatoztatását, edzettségét és fegyelmét emelte ki, amely pozitív jellemzőket nem találta meg ellenfeleiknél a francia gondolkodó.¹⁵ A római hadügy fölényének okaként az ellenfeleihez viszonyított kulturális fölény jelenléte is kiolvasható a fenti műből, ami jelzésértékű, hiszen a hadikultúra rejtett fogalmi megjelenéséről, illetve jelenlétéről tanúskodik a felvilágosodás korában: a kor embere tehát felismerte a népek hadviselési módjai közötti eltérő jellegeket, sajátosságokat és különbözőségeket.

⁷ Pl. vérdíj kifizése az ellenséges fejedelem és vezetők megöléséért. „Az ellenség illetén árverésre bocsátásának és megvásárlásának szokását más nemzetek gyalázatosnak, züllött lélekre valló kegyetlen gaztettnek minősítik, a seholszigetiek azonban nagyon is dicséretre méltónak tartják, mivelhogy így a legnagyobb háborúnak okosan csata nélkül véget vetnek.” Morus Tamás: Utópia. p. 115.

⁸ Nagy Miklós Mihály: A katonai erőszak elmélete és a XX. század. In.: Múltunk, 2004., 4. szám, p. 157.

⁹ Montesquieu: A törvények szelleméről. I-II. kötet. Akadémiai Kiadó, Bp., 1962.; Montesquieu munkásságáról lásd Szerb Antal: A világirodalom története. p. 378., illetve Desgraves, Louis: Montesquieu. Osiris Kiadó, Bp., 2003.

¹⁰ 9. könyv: „Milyen viszonyban állanak a törvények a védelmi erővel” In.: Montesquieu: A törvények szelleméről. I. kötet. p. 281-289.

¹¹ 10. könyv: „Milyen viszonyban állanak a törvények a támadó erővel” In.: Uo., p. 290-309.

¹² Uo. p. 285-286.

¹³ Uo. p. 300.

¹⁴ Montesquieu: A rómaiak nagysága és hanyatlása. Kossuth Kiadó, Bp., 1997.,

¹⁵ „A rómaiaknál a szökés ritkábban fordul elő, mivel e büszke gőgös, és a többieknek parancsolni tudó népből származó katonák nem alacsonyodhattak le annyira, hogy lemondjanak római voltukról.”; „Kemény gyakorlatozásuk, bámulatra méltóan megépített útjaik hosszú és gyors menetelésre tették képessé őket. Váratlan megjelenésük iszonyú megrökönyödést keltett: főként kudarcaik után bukkantak föl váratlanul, amikor ellenségeik, győzelmük után, kissé elengedték magukat.

A mai háborúban az egyén mindig a sokaságba veti bizalmát; az ellenfélnél erőteljesebb és edzettebb római viszont elsősorban mindig önmagára számított, magától értetődően bátor volt, vagyis bízott saját erejében. Minthogy az ő csapataik voltak a legfegyelmeltebbek, még a legrosszabbul is indult ütközetben is összeszedték magukat előbb-utóbb, vagy kitartottak, míg az ellenség megzavarodott.” „Egyszóval sohasem volt még nemzet, amely ily körülmények között készült föl, és ily merészen vívta háborút.” Uo. p. 16-17.

A hadikultúrák témakörének vizsgálata szempontjából nagyon jelentős lépésként fogom fel a modernkori hadelmélet megszületését, amely a nagy francia forradalmat követő háborús évtizedek alatt illetve után történt meg. Az 1789-től 1815-ig terjedő időszak háborúi döntő hatással voltak a nemzetközi hadelmélet kiteljesedésére, hiszen a fegyveres küzdelmek a háború szinte minden formáját megmutatták. A Napóleon nevével fémjelzett korszakban jelentős tengeri és szárazföldi küzdelemnek lehetünk szemtanúi: a különböző hadjáratokban kidomborodtak a fegyveres küzdelem direkt és indirekt, egymástól markánsan eltérő jellegzetességei. Kimutathatók a kor fegyveres küzdelmeiben az ellenség fegyveres erő megsemmisítésére irányuló törekvések éppúgy, mint a nem pusztán csak katonai erővel (pl. tengeri blokáddal) történő akaratervényesítés eszközei is. Témám szempontjából különleges fontossággal bír, hogy megjelent Spanyolországban és Oroszországban a megszálló francia csapatokkal szemben megszervezett gerilla vagy partizán hadviselés is, amely az addigi erőszak-alkalmazásoktól teljesen eltérő háborús tüneteket hordozott magában.

Egyik korábbi tanulmányomban rámutattam és bizonyítottam, hogy az irreguláris harcmodort alkalmazó spanyol gerillák vagy orosz partizánok sikeres harcai az Európában addig legyőzhetetlennek tartott francia csapatokkal szemben az addigi hadviselési formáktól markánsan eltérő hadviselésre utaltak. Azonos tapasztalatok mutatkoztak: a franciák könnyedén legyőzték a velük szemben nyílt csatát vállaló reguláris csapatokat, mert azok harcéljárásaihoz képest fölényben voltak. Nem így volt azonban az irreguláris csapatokkal, akik az eddigi tapasztalatoktól eltérően, merőben más eszközökkel és eljárásmóddal harcoltak az idegen betolakodók ellen. Soha nem vállaltak nyílt összecsapásokat Napóleon katonáival, inkább lesből csaptak le a meglepett, és a sorozatos támadások által morálisan is egyre inkább hátrányba kerülő franciákra. Sokszor az sem volt azonosítható, hogy kikkel állnak szemben a franciák (hiszen a gerillákat az egyszerű lakosságtól a fegyveren kívül semmi nem különböztette meg) és az sem, hogy a gerillák hol csapnak le ismét. Általában a fő tevékenységi területük a vidék volt, azon belül is a nehezen megközelíthető földrajzi területeken volt meghatározó jellegű a gerillaharc: a nehezen járható terep jó búvóhely volt, ahonnan szabadon lehetett megszervezni a következő támadásokat.¹⁶

A gerilla (partizán)¹⁷ hadviselés megjelenése és széleskörű elterjedése igen élénken foglalkoztatta a korszak hadügyi gondolkodóit: megjelent a porosz katonai teoretikusok (*Carl von Clausewitz*¹⁸, *August Wilhelm Anton von Gneisenau*¹⁹) munkáiban, és jelen volt az orosz hadügyben is (*Denisz Vaszilevics Davidov*²⁰). A haditapasztalatok alapján, azok összegzésével megszületett a gerilla hadviselés elmélete,²¹ amelynek történelemformáló hatása igazán majd csak a XX. században mutatkozott meg, amikor elsősorban a baloldali, kommunista mozgalmak fegyveres küzdelem útján kísérelték meg az államhatalom megszerzését, alkalmazva az indirekt hadviselés irreguláris formáját. A gerilla hadviselés megjelenése mellett feltűnt egy másik, ettől a hadviselési formától főként cél-

¹⁶ Forgács Balázs: Káosz vagy rend a gerilla hadviselésben? In.: Kommentár, 2008., 1.sz., p. 90-91.

¹⁷ Bár országonként eltérő megnevezéssel illetik az indirekt hadviselés irreguláris eszközöket alkalmazó harcosait, úgy vélem, nem mutatkozik különbség a gerillák és a partizánok között. Véleményem szerint ez alátámasztható, ha a két fogalmat etimológiai vizsgálat alá vesszük. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint a gerilla a spanyol guerra (háború, harc) kifejezés kicsinyítőképzős származéka, tulajdonképpen kis háborút jelent, melyet szabadcsapatok, pontosabban azok harcosai vívnak. A partizán szó jelentése: az ellenséges csapatok hátában (azaz nem a fő hadszíntéren, hanem annál kisebb katonai jelentőségű helyeken; a nagy hadi események mellett vagy háttérében) fegyveres harcot folytató személy. Úgy gondolom ez utóbbi megfogalmazás magában rejtje azt a kis háborút, mely a gerilla fogalom etimológiájából következik, ergo a két fogalom azonos jelentéstartalommal bír. Ld. Benkő Loránd (főszerk.): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I-III. kötet. Akadémiai Kiadó, Bp., 1967., 1970., 1976.; a gerilla fogalmát ld. i.m. I. kötet, p. 1052., a partizán fogalmát ld. i.m. III. kötet, p. 116. Hasonló eredményre jutunk, ha vizsgálódásunkat kiterjesztjük A magyar nyelv értelmező szótárának ugyanezen szócikkeire, ld. Bárczi Géza – Országh László (főszerk.): A magyar nyelv értelmező szótára. I-VII. kötet. Akadémiai Kiadó, 1966.; a gerilla szócikkét ld. i.m. II. kötet, p. 1018., a partizán fogalmát ld. i.m. V. kötet, p. 671. Hasonlóan fogalmazás olvasható a Hadtudományi Lexikonban is a gerilla szócikkben, összevetve azt a partizán fogalmával: „Különböző megnevezések (szabadságharcos, ellenálló) ... mindmáig előfordultak, de a II. világháború utána gerilla és a partizán megjelölés világszerte azonos tartalommal egymás szinonimájaként vált használatossá.” In.: Szabó József (főszerk.): Hadtudományi Lexikon. I. kötet. Magyar Hadtudományi Társaság, Bp., 1995., p. 403.

¹⁸ Clausewitz, Carl von: A fegyveres nép. In.: Uő.: A háborúról. II. kötet. Zrínyi Kiadó, Bp., 1962., p. 279-285.

¹⁹ Gneisenau, August Wilhelm Anton von: A népfelkelés eszméjéről. In.: Kocsis Bernát (szerk.): Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp., 1985., p. 111-115.

²⁰ Davidov, Denisz Vaszilevics: A partizánháborúról. In.: Kocsis Bernát (szerk.): Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. p. 131-138.

²¹ A gerilla hadikultúra esetében annak a tudománytörténeti ténynek lehetünk tanúi, hogy a XIX. század eleje a hadtudomány-nak, mint szaktudománynak abból a szempontból is különös időszaka, hogy a gerilla hadviselés megjelenésével egy időben létrejön annak általános elmélete és megjelennek első alpművei. A témáról lásd Schmitt, Carl: A partizán elmélete. In.: Uő.: A politikai fogalma. Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Bp., 2002., p. 103-173.

pontjainak megválasztásában eltérő hadügyi jelenség is, amely arra készíti korunk hadügyi gondolkodóit, hogy a fentebb említett három hadikultúra mellett egy negyedik jelenlétét is feltételezzék. Ez a tünet a terror megjelenése volt, amely a XVIII–XIX. század fordulóján még az államhatalom egyik kényszerítő eszközeként jelentkezett,²² de a későbbiekben elvált ettől, és különféle ideológiai, politikai vagy vallási meggyőződésű fegyveres csoportok erőszak-alkalmazási eszközrendszerévé vált.²³

A XIX. század a hadtudomány jelentős fejlődést és kibontakozását hozta. Ebben az időben kísérelték meg a hadügy egységes rendszerbe való foglalását (*Clausewitz, Jomini*). Úgy gondolom, hogy a hadikultúrák kérdéskörének vizsgálatakor, hadelméleti alapjainak feltárásakor a porosz katonai teoretikus munkásságának legnagyobb hatású művét, a már idézett *Vom Kriege*-t (magyarul *A háborúról*) kell alapul venni. Művéhez 1827. július 10-én írott Értesítésben ugyanis Clausewitz markánsan elkülönítette a direkt és indirekt hadászatot, másként fogalmazva a megsemmisítésre és a kifárasztásra irányuló, fegyveres úton történő akaratérvényesítést, amikor így fogalmazott: *„A háború kettős jellegéből folyóan célunk vagy az ellenség leverése, hogy politikailag megsemmisítsük, illetve védekezésre képtelenné tegyük, és így nekünk tetsző békére kényszerítsük, vagy csupán bizonyos területek meghódítása az ellenfél országának határán, hogy megtartsuk, illetve a békekötésnél ütközként játsszuk ki.”*²⁴ A hadászat két fajtájának ez az elkülönítése mindmáig a modernkori hadelmélet alapjául szolgál a háborús tünetek vizsgálatakor.

Az újkori hadtudomány fejlődésének további jele, hogy egyre másra jelentek meg az erőszakkal, az erőszakotörténettel foglalkozó írások²⁵. Ezekben a munkákban is számos olyan háborús tünetet vélek felfedezni, melyek a hadikultúrák fogalmának kikristályosodása előtt is utalnak a jelenség létére a hadtudományi gondolkodásban. Ezek olyan megjelenési formák, melyek mintegy csírái a későbbiekben egzakt módon megfogalmazott háborús jelenségeknek, tüneteknek, és visszaköszönnek a későbbi időszakok hadtudományi írásaiban. Természetesen az egyes szerzők — melyek felsorolásánál nem törekszünk a teljességre — eltérő jelenségek vizsgálatakor különböző mélységben tárták fel a jelenségeket, mégis fontosnak tartom őket megemlíteni.

Clausewitz követői megpróbálták értelmezni torzóban maradt²⁶ művének sorait, és alkalmazni az adott kor fegyveres konfliktusaira. A porosz katonai teoretikus legnagyobb hatását kétségtelenül a XIX. és a XX. század porosz-német hadelméletére, s ezen keresztül a mozgáscentrikus hadikultúrára fejtette ki, bár *Hans-Ulrich Wehler*

²² Az állami terror már az ókori római köztársaság idején, Sulla dictatotsága idején is jelentkezett (ld.: Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok. Sulla. Osiris Kiadó, Bp., 2001., p. 900-901. és Ferenczy Endre et al.: Az ókori Róma története. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1998., p. 186-188.), jelen volt az újkori Angliában Cromwell lordprotektorsága alatt is (ld.: Young, Peter – Holmes, Richard: The English Civil War. Wordsworth Editions Limited, Ware, 2000., p. 319-330.), de törvényi alapokkal, helyi végrehajtó szervekkel először a nagy francia forradalomban, a Robespierre vezette jakobinus diktatúra idején működött. Alapvető primer forrásai: „A felügyelőbizottságok felállítása”, 1793. március 21. (a terror helyi szerveinek felállításáról) In.: Hahner Péter (szerk.): A nagy francia forradalom dokumentumai. Osiris Kiadó, Bp., 1999., p. 298-300.; „A gyanúsak törvénye”, 1793. szeptember 17. (a terror alaptörvénye) in.: uo. p. 339-340.; „A prairiali törvény”, 1794. június 10. (a Robespierre és Couthon által írt, a terror végéig felfokozó törvény) in.: uo. p. 384-386.; lásd még: Duby, Georges: Franciaország története. I. kötet. A kezdetektől a Bourbon-restaurációig. Osiris Kiadó, Bp., 2005., p. 704-708.; Souboul, Albert: A francia forradalom története 1789-1799. Kossuth Kiadó, Bp., 1999., p. 235-237. és p. 264-267.

²³ Véleményem szerint nem indokolt egy negyedik hadikultúra fogalmának bevezetése a hadelméletbe. A terrorizmus hadelméleti megközelítéséről lásd bővebben Nagy Miklós Mihály: A terrorizmus hadelmélete. In.: Kapu, 2004., 6-7. szám, p. 16-20.; Kiras, James D.: Terrorizmus és irreguláris hadviselés. In.: Baylis, John et al. (szerk.): A stratégia a modern korban. Bevezetés a stratégiai tanulmányokba. Zrínyi Kiadó, Bp., 2005., p. 264-293.; Merari, Ariel: A terrorizmus mint a lázadás stratégiája. In.: Tólas Péter (szerk.): A terrorizmus anatómiája. Zrínyi Kiadó, Bp., 2006., p. 73-114.; Forgács Balázs: Káosz vagy rend a gerilla hadviselésben?

²⁴ Clausewitz, Carl von: A háborúról I. kötet. p. 29. A kifárasztás és a megsemmisítés paritásáról lásd továbbá Clausewitz, Carl: A háborúról. II. kötet. p. 405-488.

²⁵ Wehler, Hans – Ulrich: Der Verfall der deutschen Kriegstheorie. Vom „absoluten” zum „totalen” Krieg oder von Clausewitz zu Ludendorff. (A német hadelmélet hanyatlása. Az „abszolút” háborútól a „totális” háborúig, avagy Clausewitztól Ludendorffig.) In.: Gersdorff, Ursula von: Geschichte und Militärgeschichte. Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, Frankfurt am Main, 1974., p. 273-311.; Gombár Csaba – Volosin Hédi: Képtelen háború. Helikon – Korridor, Bp., 2004.; Múltunk, 2004., 4. szám, Tanulmányok a háborúról.

²⁶ Clausewitz a *Vom Kriege*-ben — korai halála miatt — csak a megsemmisítő hadviselés alapjait tudta teljes egészében kifejteni, és bár felismerte a korlátozott háború létét, elméleti alapjainak kibontására már nem maradt ideje. A porosz katonai teoretikus a *Vom Kriege*-hez 1827. július 10-én írt Értesítésben saját munkájának első hat könyvét befejezetlennek, „újabb átdolgozásra váró alaktalan tömegnek”-nek tekintette (ld.: Clausewitz, Carl von: A háborúról. I. kötet. p. 29.). Később úgy írt, hogy „egyedül az első könyv első fejezetét tekintem befejezettnak, és ez legalább szándékomnak megfelelő irányt ad az egész műnek.” (ld.: Clausewitz, Carl von: A háborúról. I. kötet. p. 31.) A témáról lásd Perjés Géza: Clausewitz. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1983., p. 258-270. és Nagy Miklós Mihály: A katonai erőszak elmélete és a XX. század. p. 154-155.

szerint, a német hadelmélet a Clausewitztól egészen az első világháború időszakáig tartó fejlődését az jellemzi, hogy „*növekvő mértékben veszítette el elméleti filozófiai tartalmát.*”²⁷ Véleménye szerint a politikának a háborút irányító szerepét ugyanis fokozatosan háttérbe szorították *Helmuth Karl von Moltke*²⁸ valamint *Erich Ludendorff*²⁹ elméletei, és ezek nyomán megszületett a totális háború elmélete, amelyet bár érték bírálatok a hitleri Harmadik Birodalomban³⁰, a politikai vezetés által preferált követői két vesztes világháborúba sodorták bele Németországot. Úgy érzem, hogy érdemes a Wehler-féle téziseket bizonyos kritikával illetni. Főbb téziseit ugyan szakmailag helytállóan vélem, de Wehler figyelmét elkerülhette a Beck-féle bírálat mögött meghúzódó jelenség. Ugyanis a Beck tábornok által megfogalmazott szakmai kritika mind filozófiai, mind hadelméleti szempontból annyira megalapozott, hogy egyértelműen bizonyítja: a két világháború közötti évtizedekben a német hadelmélet egyáltalán nem veszítette el elméleti, filozófiai tartalmát. Ezzel szemben az történt, hogy a hivatalos elméleti rendszer — a Ludendorff-i tanokkal — zsákutcába jutott. Ez azonban még nem jelenti azt — ahogyan ezt Beck írása is bizonyítja —, hogy minden elméleti alapját elveszítette volna.

Clausewitz azonban nemcsak a katonai szakírók körében váltott ki igen nagy érdeklődést: a XIX. század meghatározó német hadtörténésze, *Hans Delbrück: Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Gesichte* (A hadművészet története a politikai történet keretében)³¹ című monográfiájában alapul vette, és egyben finomította a háború kettős jellegéről addig vallott Clausewitz-i téziseket. Említett munkájának utóiratában Nagy Frigyes hadjáraitak példáján keresztül bizonyította, hogy a hadügyben mindig együtt, mondhatnánk egymás mellett léteztek a megsemmisítést illetve a kifárasztást stratégiai célul kitűző és alkalmazó hadviselő felek. E gondolatával Delbrück saját korában igen heves vitát váltott ki katonai szakíró kortársai körében. Delbrück megfogalmazásával élve: „*Míg a megsemmisítő stratégia azt a célt szolgálja, hogy az ellenfélre az ütközet minden mást magába szívozó eszközének győzelmes kimenetelével rákényszerítsük politikai feltételeinket, addig a kifárasztó stratégia az ütközetet csak olyan eszköznek tartja, amely a többi eszköz mellett csak választható.*”³² Véleménye szerint „...az a kutató fogta fel helyesen a különbséget, aki felismerte, hogy a kifárasztó stratégia feladata nem kevésbé jelentős és kétoldalúsága miatt szubjektív módon gyakorta még nehezebb, mint a megsemmisítő stratégia feladata.”³³

A Delbrück nyomán haladó *Eberhard Kessel*, német kutató szintén fontos észrevételeket fűzött Clausewitz tanaihoz. *Die doppelte Art des Kriegs* (A háború kettős jellege)³⁴ című alaptanulmányában — Clausewitz alapján — igazolja, hogy „*a politika a háború vezetését nem engedi ki kezéből*”³⁵, így a fegyveres konfliktus jellegét is befolyásolhatja, adott esetben a háború menete közben meg is változtathatja — természetesen az adott politikai helyzet követelményeihez igazodva. Ez a jelenség kapcsolatban áll a háború kettős jellegével: a politika mérsékelheti a háború célkitűzéseit, így a megsemmisítő hadászatot felválthatja a kifárasztás.³⁶ Fontosnak tartotta kiemelni,

²⁷ Wehler, Hans – Ulrich: Der Verfall der deutschen Kriegstheorie. Vom „absoluten” zum „totalen” Krieg oder von Clausewitz zu Ludendorff. p. 273-311.

²⁸ MOLTKE, Helmuth Karl von: Hadtudományi írások. (Részletek) In.: In.: KOCSIS Bernát (szerk.): Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. p. 331-381. Moltke elméleti munkásságának bírálatát lásd WEHLER, Hans – Ulrich: Der Verfall der deutschen Kriegstheorie. Vom „absoluten” zum „totalen” Krieg oder von Clausewitz zu Ludendorff. p. 286-287.

²⁹ LUDENDORFF, Erich: Der totale Kriege. (A totális háború.) Ludendorffs Verlag GmbH, München, 1935. Ludendorff munkájának fő mondanivalóját egyik mondatával lehet talán leginkább megragadni: „...*a politikának a hadvezetést kell szolgálnia.*” (Ludendorff, Erich: i.m. p. 10.) – azaz teljesen kifordította Clausewitz elméletét. Ludendorff elméleti rendszeréről lásd NAGY Miklós Mihály: A katonai erőszak elmélete és a XX. század. p. 163-165.

³⁰ A Ludendorff-i elmélet bírálatát végezte el Ludwig Beck tábornok 1942 júniusában, amelyben helyreállítja Clausewitz rendszerét, ismét hangsúlyozva a politika primátusát a háborús erőszak felett. Ld.: BECK, Ludwig: Die Lehre vom totalen Kriege. Eine kritische Auseinandersetzung. (A totális háború elmélete. Kritikai ellenvetés.) In.: uő.: Studien. K. F. Koehler Verlag, Stuttgart, 1955., p. 228-258. Ludendorff totális háborújának bírálatáról lásd WEHLER, Hans – Ulrich: Der Verfall der deutschen Kriegstheorie. Vom „absoluten” zum „totalen” Krieg oder von Clausewitz zu Ludendorff. p. 302-303., illetve NAGY Miklós Mihály: A katonai erőszak elmélete és a XX. század. p. 165-167.

³¹ DELBRÜCK, Hans: Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Gesichte. (A hadművészet története a politikai történet keretében.) Neuzeit Verlag von Georg Stilke, Berlin, 1920.

³² Közli GREINER, Gottfried: Strategische Konzeptionen und Handlungsmöglichkeiten. (Hadászati koncepciók és csalakvési lehetőségek.) In.: Wehrkunde, 1966., 6. szám, p. 290.

³³ DELBRÜCK, Hans: Nachtrag. Über den Gegensatz der Ermattung- und Niederwerfungstrategie. (Utóirat. A kifárasztó és a megsemmisítő hadászat ellentétéről.) In.: uő.: Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Gesichte. p. 517.

³⁴ KESSEL, Eberhard: Die doppelte Art des Kriegs. (A háború kettős jellege.) In.: uő.: Militärgeschichte und Kriegstheorie in neuerer Zeit, ausgewählte Aufsätze. Duncker & Humblot, Berlin 1987., p. 157-174.

³⁵ Uo. p. 174.

³⁶ Uo. p. 164.

hogy az egymástól markánsan elkülönülő célú háborúkban érvényre jutó háborús akarat különbözősége a hadviselés alkalmazásában és intenzitásában jelenik meg.³⁷ Kessel is elismeri, hogy az adott kor szelleme, kultúrája hatással van annak hadviselésére is: példaként a francia forradalmi háborúk időszakát idézi, ahol a megváltozott politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyok döntő átalakulást hoztak a hadügyben is. A közös elem, ami összeköti a két eltérő stratégiai célú hadviselést az erőszak, hiszen alkalmazásának mikéntje határozza meg a háború jellegét.³⁸

Az erőszak-történet fejlődése kapcsán meg kell említeni a XX. század második felének magyar Clausewitz-kutatóját, Perjés Gézát is, aki két monográfiájában teljes körű áttekintését adja a clausewitz-i életműnek, illetve ismeretelméleti alapjainak.³⁹ Perjés monográfiáiban — melyek az első, és eddig egyetlen hazai Clausewitz-monográfiánk — egzakt, tudományos elemzést ad, elemezve a porosz katonai teoretikus hatását a hadügy, illetve a modern praxeológia (cselekvésemélet) fejlődésére. Perjés a fentiek mellett a Clausewitz-i életmű teljes körű feldolgozásakor szól a porosz katonai teoretikus korának tudományos és szellemi környezetéről is, valamint részletesen értekezik a Clausewitz-i megsemmisítés és kifárasztás kapcsolatrendszeréről. Ennek alapján elmondható, hogy Perjés két, a Clausewitz-i életművet feldolgozó monográfiája — jóllehet a szerzőnek ilyen törekvése nem lehetett — a hadikultúrák alapjainak összefoglalását is adja.

A hadviselés kettős jellegének megfogalmazása, és e jelenség létének igazolása fontos kiindulópont tanulmányom témájának kibontásakor, hiszen a hadikultúrák meghatározáskor, a közöttük levő különbözőségek feltárásakor alapvető fontosságú, hogy meghatározzuk a háttérben meghúzódó politikai akarat alapvető irányultságát. Az újkori hadelméletben azonban nem csupán a mélyben rejlő legfontosabb mozgatórugók kutatása volt jellemző, a háborúk vizsgálatakor sok, a korábbiaknál mozaikszerűbb részlet is megjelent, amelyek kutatáshoz nagyban hozzájárultak, tovább árnyalva a hadikultúrák témakörét.

Egy másik civil gondolkodó, *Carl Schmitt* munkásságában is fellelhetők a hadikultúrák fogalomkörének részletei. A német politikai gondolkodó *A partizán elmélete*⁴⁰ című tanulmányában a XVII–XIX. század fordulóján körvonalázódó jelenség és hadelméleti kérdés kialakulására, fejlődésére és jelenére hívta fel a figyelmet. Schmitt rámutat a partizán hadviselés megítélésének ambivalenciájára is, melynek voltát a korábbiakban már említettem.⁴¹ Jelen tanulmányomban Schmitt tanulmányából csak egy apró részletre mutatok rá: a partizán hadviselés jelensége mögött is meghúzódik politikai szándék⁴², ezért úgy gondolom, hogy a jelenség tárgyalásakor az indirekt hadviselés irreguláris formájáról beszélhetünk. Úgy vélem, hogy a partizán vagy gerilla hadviselés meghatározó volta a XX. században illetve napjainkban egyre erősödik: a napjaink fegyveres konfliktusaiban megjelenő hadviselési tünetek közül markánsan kidomborodik az indirekt hadviselés irreguláris eszközeit alkalmazó gerilla hadviselés. Ez nem véletlen, hiszen ez a fajta hadviselés minden olyan fegyveres konfliktusban megjelenik, ahol az egymással össze nem vethető erők küzdelmeinek lehetünk szemtanúi. Ezekben a harcokban a gyengébbik fél gyakran alkalmaz olyan eszközöket ellenfele legyőzése érdekében, amelyek stratégiai szinten vizsgálva nem az ellenfél megsemmisítését, hanem annak — Clausewitz fogalmával élve — kifárasztását kívánják elérni.

Kulcsszavak: hadikultúra, KOVÁCS Jenő, hadviselés, hadügyi gondolkodók

Keywords: culture of warfare, Jenő KOVÁCS, warfare, military philosopher/thinker

³⁷ Uo. p. 157.

³⁸ Uo. p. 164–165.

³⁹ PERJÉS Géza: Clausewitz. valamint uő.: Clausewitz és a háború praxeológiája. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp., 1988.

⁴⁰ SCHMITT, Carl: A partizán elmélete. p. 103–173.

⁴¹ „A partizán ily módon vagy – mint a 18. század kabinetháborújában – egyfajta könnyű, különösen mozgékony, ám még regulárisnak minősülő csapat, vagy különösen aljas bűnözőként egész egyszerűen a jögon kívül áll és ellenségge nyilvánítják.” In.: uo. p. 109.

⁴² Schmitt szerint „a partizán politikai fronton harcol.” A szerző a német „Partei” (párt) szó etimologizálásából kiindulva igazolja, hogy a partizán mindig egy valamilyen módon harcoló, hadviselő vagy politikailag tevékeny párthoz vagy csoporthoz kötődik – különösen a forradalmi időkben. In.: uo. p. 112.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BÁRCZI Géza, Országh László (főszerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára*. I-VII. kötet. -Bp.: Akadémiai Kiadó, 1966.
- BECK, Ludwig: *Die Lehre vom totalen Kriege. Eine kritische Auseinandersetzung. (A totális háború elmélete. Kritikai ellenvetés.)* In.: uő.: *Studien*. -Stuttgart: K. F. Koehler Verlag, 1955., -pp. 228–258.
- BENKŐ Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I-III. kötet. -Bp.: Akadémiai Kiadó, 1967., 1970., 1976.
- DAVIDOV, Denisz Vaszilevics: *A partizánháborúról*. In.: KOCSIS Bernát (szerk.): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. -pp. 131–138.
- DELBRÜCK, Hans: *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Gesichte. (A hadművészet története a politikai történet keretében.)* -Berlin: Nezeit Verlag von Georg Stilze, 1920.
- DESGRAVES, Louis: *Montesquieu*. -Bp.: Osiris Kiadó, 2003.
- DUBY, Georges: *Franciaország története*. I. kötet. *A kezdetektől a Bourbon-restaurációig*. -Bp.: Osiris Kiadó, 2005.
- FERENCZY Endre et al.: *Az ókori Róma története*. -Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998.
- FORGÁCS Balázs: *Káosz vagy rend a gerilla hadviselésben?* =Kommentár, 2008. 1. szám, -pp. 88–100.
- GNEISENAU, August Wilhelm Anton von: *A népfelkelés eszméjéről*. In.: Kocsis Bernát (szerk.): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. -Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1985., -pp. 111–115.
- GOMBÁR Csaba, VOLOSIN Hédi: *Képtelen háború*. -Bp.: Helikon – Korridor, 2004.; Múltunk, 2004. 4. szám, *Tanulmányok a háborúról*.
- GREINER, Gottfried: *Strategische Konzeptionen und Handlungsmöglichkeiten. (Hadászati koncepciók és cselekvési lehetőségek.)* In.: Wehrkunde, 1966. 6. szám, -pp. 287–293.
- HAHNER Péter (szerk.): *A nagy francia forradalom dokumentumai*. -Bp.: Osiris Kiadó, 1999.
- HIBBERT, Christopher: *A Medici – ház tündöklése és bukása*. -Bp.: Holnap, 1993.
- KESSEL, Eberhard: *Die doppelte Art des Kriegs. (A háború kettős jellege.)* In.: uő.: *Militärgeschichte und Kriegstheorie in neuer Zeit, ausgewählte Aufsätze*. -Berlin: Duncker & Humblot, 1987. -pp. 157–174.
- KIRAS, James D.: *Terrorizmus és irreguláris hadviselés*. In.: BAYLIS, John et al. (szerk.): *A stratégia a modern korban. Bevezetés a stratégiai tanulmányokba*. -Bp.: Zrínyi Kiadó, 2005. -pp. 264–293.
- LUDENDORFF, Erich: *Der totale Kriege. (A totális háború.)* Ludendorffs Verlag GmbH, München, 1935.
- MACHIAVELLI, Niccolò: *A fejedelem*. -Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1996. -pp. 53–67.
- MACHIAVELLI, Niccolò: *A háború művészete*. In.: Uő.: *Művei. I. kötet*. -Bp.: Európa Könyvkiadó, 1978. -pp. 443–623.
- MACHIAVELLI, Niccolò: *Beszélgetések Titus Livius első tíz könyvéről*. In.: Uő.: *Művei. I. kötet*. -Bp.: Európa Könyvkiadó, 1978. -pp. 87–441.
- MADARÁSZ Imre (szerk.): *Machiavelli öröksége*. -Bp.: Hungarovox Kiadó, 2000.
- MERARI, Ariel: *A terrorizmus, mint a lázadás stratégiája*. In.: TÁLAS Péter (szerk.): *A terrorizmus anatómiája*. -Bp.: Zrínyi Kiadó, 2006. -pp. 73–114.
- MOLTKE, Helmuth Karl von: *Hadtudományi írások. (Részletek)* In.: KOCSIS Bernát (szerk.): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. -pp. 331–381.
- MONTESQUIEU: *A rómaiak nagysága és hanyatlása*. -Bp.: Kossuth Kiadó, 1997.
- MONTESQUIEU: *A törvények szelleméről*. I-II. kötet. -Bp.: Akadémiai Kiadó, 1962.
- MORUS Tamás: *Utópia*. -Bp.: Európa Könyvkiadó, 1989.
- NAGY Miklós Mihály: *A katonai erőszak elmélete és a XX. század*. =Múltunk, 2004. 4. szám, -pp. 146–175.
- NAGY Miklós Mihály: *A terrorizmus hadelmélete*. =Kapu, 2004., 6-7. szám, -pp. 16–20.

- PERJÉES Géza: *Clausewitz és a háború praxeológiája*. -Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1988.
- PERJÉES Géza: *Clausewitz*. -Bp.: Magvető Könyvkiadó, 1983.
- PLUTHARKHOSZ: *Párhuzamos életrajzok*. -Bp.: Silla. Osiris Kiadó, 2001.
- SCHMITT, Carl: *A partizán elmélete*. In.: Uő.: *A politikai fogalma*. -Bp.: Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 2002., -pp. 103–173.
- SOUBOUL, Albert: *A francia forradalom története 1789-1799*. -Bp.: Kossuth Kiadó, 1999.
- SZABÓ József (főszerk.): *Hadtudományi Lexikon. I. kötet*. -Bp.: Magyar Hadtudományi Társaság, 1995.
- SZERB Antal: *A világirodalom története*. -Bp.: Magvető 1992., -pp. 244–246.
- SZIGETHY Gábor: *A machiavellizmus*. -Bp.: Magvető Kiadó, 1977.
- WEHLER, Hans, ULRICH: *Der Verfall der deutschen Kriegstheorie. Vom „absoluten“ zum „totalen“ Krieg oder von Clausewitz zu Ludendorff. . (A német hadelmélet hanyatlása. Az „abszolút” háborútól a „totális” háborúig, avagy Clausewitzről Ludendorffig.)* In.: GERSDORFF, Ursula von: *Geschichte und Militärgeschichte*. -Frankfurt am Main: Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1974., -pp. 273–311.
- YOUNG, Peter, HOLMES, Richard: *The English Civil War*. Wordsworth Editions Limited, Ware, 2000.

KISS Álmos Péter

GENERÁCIÓK A HADVISELÉSBEN – A NEGYEDIK GENERÁCIÓ

GENERATIONS IN THE WARFARE– THE FOURTH GENERATION

A modern hadviselés generációinak elmélete választ keres a katonák örök kérdésére: milyen lesz a következő háború? Az első három generáció közös paradigmát követ: a hadviselés állami monopólium; a háborúkat nemzetállamok reguláris erői vívják; céljuk megsemmisíteni az ellenség hadviselő képességét, és így megtörni akaraterjét. A negyedik generáció paradigmája más: nem-állami szereplők dacolnak az állam hadviselési monopóliumával; az ellenség akaraterjét támadják, és így igyekeznek semlegesíteni hadviselő képességét. A szerző ismerteti a generációs elméletet, és felhívja a figyelmet a paradigmaváltás jelentőségére: a két paradigma egyidejű létezése alapvető gondolkodásmódbeli változást követel a biztonsági erők alkalmazásában, és az jut kezdeti döntő előnyhöz, aki először ismeri föl és alkalmazza a negyedik generációs hadviselés alapelveit.

The recently developed theory of generations in modern warfare attempts to find an answer to the eternal question of soldiers: what will the next war be like? The first three generations (mass armies; attrition; maneuver) follow a common paradigm: the state has a monopoly over warfare; wars are fought by the regular forces of nation states; their goal is to destroy the enemy's war fighting capabilities, and thereby sap his will. The fourth generation paradigm is different: non-state actors challenge the state's monopoly over warfare; they attack the enemy's will and thereby attempt to neutralize his strength. The author reviews the generational theory and calls attention to the importance of the paradigm shift: the parallel existence of the two paradigms requires a major conceptual shift in the employment of security forces, and the side that recognizes and applies the principles of fourth generation warfare obtains a decisive initial advantage.

ALAPVETŐ VÁLTOZÁSOK A HADVISELÉSBEN

A második világháborút követő fél évszázadban egyre ritkábbak az államok között hagyományos katonai erőkkel és eszközökkel vívott háborúk. Egyre gyakoribbak viszont az államokon belüli fegyveres konfliktusok: nemzeti felszabadítási mozgalmak a gyarmati hatalmak ellen; etnikai és vallási kisebbségek a központi kormány ellen; forradalmárok a konzervatív kormány ellen, ellenforradalmárok forradalmi kormány ellen. A fegyveres konfliktusok domináns formája a felkelés lett, melyben az állam reguláris biztonsági erői gyakran alul maradnak. E jelenség magyarázatára született az 1980-as években a hadviselés generációinak elmélete [Lind et al., 1998]. Alkotói szerint a hadviselés fejlődésében felismerhetők olyan minőségi változások, melyek elkülöníthető generációkra osztják azt. Ezen túlmenően részben a közelmúlt politikai, társadalmi és technológiai változásai, részben az idő múlása alapján a szerzők feltételezik, hogy egy újabb generáció-váltás várható.

Az alábbiakban a kérdést tárgyaló első, vitaindító cikkek alapján ismertetem az elmélet fő elemeit. Ismertetem a negyedik generációs hadviselés fő jellemzőit és társadalmi-gazdasági gyökereit, majd felvázolom az európai államokkal — köztük Magyarországgal — szembeni negyedik generációs kihívásokat. Nem foglalkozom a lehetséges állami válaszokkal: ez sokkal szélesebb körű áttekintést, illetve sokkal mélyebb elemzést kíván, mint amire a jelen tanulmány keretei lehetőséget nyújtanak.

AZ ELSŐ HÁROM GENERÁCIÓ

A generációk sora a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai békével (1648) kezdődik, melyet a jogtudomány, a történetírás és a hadtörténelem egyaránt alapvető paradigma-váltásnak tekint az európai államok, a nemzetközi jog valamint a hadviselés fejlődésében. Az alá-, fölé- és mellérendelt hűbéri kötelezettségekből, privilégiumokból álló, hihetetlenül bonyolult feudális politikai rendszer helyét átvette a meghatározott terület továbbá lakossága fölött korlátlan szuverenitást gyakorló államok rendszere. Ez legitimálta az uralkodók és kormányok jogát, hogy határaikon belül külső beavatkozás nélkül kormányozzanak, függetlenül attól, hogy e beavatkozást politikai, vallási vagy jogi elvek indokolták volna [Beaulac, 2004].

A paradigmaváltás egyik meghatározó eleme, hogy létrejött az állam hadviselési monopóliuma. Korábban a hadviselés kizárólag erő és elhatározás kérdése volt: nemesi házak, klánok, városok, üzleti vállalkozások, bűnbandák jelentős fegyveres erővel rendelkeztek. Állandóan változó szövetségeik háborúkat vívtak egymással és a központi hatalmat megtestesítő uralkodóval. A sikeres zsoldos vezérek üzleti vállalkozásként működő magánhadseregei a legtöbbet ígérő megbízó szolgálatában „beszállítókként” harcoltak. Alig volt különbség bűnözés és háború, civil illetve katona között: a fegyveres erők hadjáratai mellett a zsarolás, a megvesztegetés, a gyilkosság, a fosztogatás, az árulás, a házasság is a politikai célok elérésének eszközei voltak [Tuchman, 1978]. A vesztfáliai békével az európai államok fokozatosan a háttérbe szorították a nem állami hadviselőket, és kizárólagos jogot formáltak a hadviselésre. Európában — és hamarosan az egész világon — a háború államok között, állami erőforrásokkal valamint állami fegyveres erőkkel vívott küzdelemmé vált.

A békekongresszusok résztvevői számára talán nem tűnt különösebben újszerűnek, amit alkottak: a területi szuverenitás elemei már jóval a háború előtt megjelentek (Anglia, Franciaország, Spanyolország); a békeszerződések számos cikkelye csak évszázados kész tényeket rögzített (holland tartományok, Svájc, Savoia függetlenségét), és nem ejtettek szót sem szuverenitásról, sem területi integritásról. A német államok továbbra is a császár alattvalói maradtak, és nem köthettek a birodalom érdekeit sértő szövetségeket. Nem történt azonnali forradalmi változás a fegyveres erők finanszírozásában, kiállításában, szervezési elveiben, harceljárásaiban sem. A vesztfáliai békét mégis indokolt fordulópontnak tekinteni: ebből a magból szökött szárba a modern, szuverén nemzetállamok rendszere.

A hadviselés ELSŐ GENERÁCIÓJA (1648-tól többé-kevésbé 1870-ig) a vonalban, oszlopban és négyszögben harcoló gyalogság kora. A harceljárások fegyelmezett, alaposan kiképzett csapatokat követeltek, ami költséges volt; a veszteségek pótlása sem volt megoldva, ezért a rendelkezésre álló haderő megőrzése majdnem olyan fontos szempont volt, mint az ellenség legyőzése. A csaták általánosan elfogadott forgatókönyv szerint zajlottak, céljuk nem az ellenséges haderő megsemmisítése volt, hanem olyan előny kivívása (kulcsfontosságú magaslat, szárnyat fenyegető csapatmozdulat), ami az ellenség számára túl kockázatosá tette a további harcot. E harceljárások egy rendezettségre alapozott katonai kultúrát teremtettek, melynek külsőségei a mai napig fennmaradtak [Lind et al, 1994]. Szinte minden, ami ma a „katonai” és a „civil” közötti különbséget mutatja (rendfokozatok, állomány-kategóriák, egyenruha, tisztelgés, díszszemle) ebből a korból származik, és a rendezettségen alapuló katonai kultúra megerősítését szolgálja.

A hadműveleti művészet nem létezett mint hadművészeti szint, de Hannibál, Julius Caesar vagy Dzsingisz Kán hadjáratait áttekintve azt látjuk, hogy a gyakorlat elméleti alapok nélkül is létezett. A történelem legtöbb nagy hadvezére nem olvasta Clausewitzet, mégis tisztában voltak azzal, hogy a stratégiai célokat csak a harcászati sikerek aggregálása útján lehet elérni. Nem volt ez másként az első generációs hadviselés korszakában sem: Condé, Turenne, Malborough, Savoyai Jenő, Nagy Frigyes és Napóleon hadjárataiban a hadműveleti művészet kiváló példáit figyelhetjük meg.

Az amerikai polgárháború (1861–1865) idején a huzagolt csövű ismétlődő puska, a tüzérségi gránát, a vasút és a géptáviró elavulttá, a további műszaki fejlődés öngyilkossággal egyenértékűvé tette a vonal- és oszlop-harcászatot. Az új harctéri körülményekre a MÁSODIK GENERÁCIÓS HADVISELÉS volt a válasz: mozgás és tűz összehangolása, tüzérségi tűz tömeges alkalmazása. A harceljárások lineárisak maradtak: a védelem igyekezett meg-

akadályozni minden betörést; támadásban a lövész alegységek igyekeztek arcvonalat tartani. A generációk közötti lassú és fokozatos átmenetben volt egy jelentős átfedés is: egyes első generációs harceljárások hosszú ideig fennmaradtak, különösen a világ elmaradottabb részein [Churchill, 1902]. A hadművészet elfogadott és elismert része lett a hadművelleti művészet. Napóleon hadjáratainak elemzése szolgáltatta az elméleti, a harceszközök fejlődése, a vasút és géptáviró a technológiai alapokat. A rendezettség kultúrája fennmaradt, a fegyelem alapja a kényszer volt. Az engedelmisséget fontosabbnak tekintették, mint a kezdeményezést; a kezdeményezést nem is méltányolták, mert a tervet, a koordinációt, az összhangot veszélyeztette.

A második generációs hadviselés csúcspontja az első világháború felőrlő csatáinak sorozata volt, melyben a központi hatalmak rendszeresen alulmaradtak. A megoldást a HARMADIK GENERÁCIÓS HADVISELÉS jelentette: új, non-lineáris harceljárások; manőver, gyorsaság, meglepetés; megsemmisítés helyett az ellenség lélektani egyensúlyának megzavarása. A harc non-lineáris: egy harmadik generációs haderő nem akar sem tartani, sem előretolni egy „frontot”. Támadásban az ellenség erős pontjait és harci alakulatait megkerülve, hátulról a front felé zúzza szét azokat. Védelemben az ellenséget egy mélységben tagolt védelmi körzetbe vonja, visszavonulását elvágja, és csak akkor indít ellentámadást, amikor a támadás lendülete kimerült. A harmadik generációs hadviselés az izraeli fegyveres erők látványos győzelmeivel érte el csúcspontját. A harceljárásokkal együtt változik a katonai kultúra is: a fegyveres erők a helyzetre, az ellenségre koncentrálnak, a parancsnok a kívánt eredményt írja elő, a végrehajtás módját a beosztott kezdeményező készségére és szakértelmére bízva (Auftragstaktik – feladat-orientált vezetés). A fegyelem elsősorban önfegyelem, és csak másodsorban kényszer.

A második és harmadik generáció közötti átmeneti időszak és átfedés még ma sem ért véget: léteznek olyan fegyveres erők, amelyek ragaszkodnak a második generációs hadviselés doktrínáihoz és eljárásaihoz. Az Egyesült Államok fegyveres erői számára a két világháború egyetlen nagy siker-történet, melynek kulcsa a hadianyag és tüzerő tömeges alkalmazása, és amelynek csúcspontja a nukleáris fegyverek kifejlesztése és alkalmazása.

A generációs elmélet létezik az orosz katonai szakirodalomban is. Ez a fegyverek technológiai fejlődését tekinti a generációk közötti átmenetek kiváltó okának, és már a hatodiknál tart: *1 – vágó és szűrő fegyverek; 2 – korai lőfegyverek; 3 – huzagolt csövű lőfegyverek; 4 – sorozatlövő fegyverek; 5 – nukleáris fegyverek; 6 – nagy pontosságú fegyverek* [Szlipcsenko, 2005]. A változások hajtóerőit Lind és szerzőtársai még szintén a technológia illetve a hadtudomány fejlődésében látták.

Thomas X. Hammes az első világháború példájával illusztrálta, hogy téves az a szemlélet, amely a generációváltásokat csak e tényezőknek tulajdonítja: jelentősen leegyszerűsíti a kérdést, és helytelen irányba tereli a kutatást. A változások valódi gyökere a társadalmi-gazdasági-politikai fejlődés, amelyben tudomány és technológia jelentős, de alárendelt szerepet játszik. Már a 19. század végén világos volt, hogy a megosztott irányzású tüzérség, a szögesdrót továbbá a géppuska új harceljárásokat követelnek. De a jobb és hatékonyabb eszközök lehetőségeit csak a korai 20. század modern társadalmi rendszerei tudták kiaknázni. E rendszerek része volt a nemzetközi politikai rendszer, amely az erőegyensúly fenntartására összpontosított, és olyan szövetségeket hozott létre, amelyek nagy veszteségek ellenére éveken át stabilak maradtak. Része volt az ipari infrastruktúra, amely képes volt kifejleszteni, megfelelő mennyiségben gyártani, majd a frontra szállítani a felszerelést és hadianyagot. Része volt a hatékony bürokrácia, amely képes volt éveken át finanszírozni a háború kiadásait, továbbá a fegyveres erők rendelkezésére bocsájtani az újoncok millióit. Része volt a nacionalista ideológia, amely éveken át arra készítette a társadalmat, hogy elviselje és pótolja a katasztrofális veszteségeket. [Hammes, 1994]

A hadviselés generációinak elmélete nem száraz történelmi elemzés. Alkotóit a múlt eseményeinél sokkal jobban érdekelt a jövő. A harmadik generáció alapelveit először több mint 80 évvel a cikk megjelenése előtt (1918-ban, a tavaszi offenzíva idején) alkalmazták a német csapatok, és a szerzők föltették kérdést: nem érkezett-e el az ideje, hogy megjelenjen a NEGYEDIK GENERÁCIÓS HADVISELÉS? Ha igen, milyen formát fog ölteni? Két lehetséges változatot vázoltak föl:

- valós idejű információk alapján digitális vezető- és ellenőrző rendszerrel irányított, csúcstechnológiai eszközökkel felszerelt, nagy területen szétszóródott hagyományos fegyveres erők küzdelme;

- a csúcstechnológia és a modern hírközlés lehetőségeit kihasználó, ideológiai indíttatású nem-állami erők harca a célba vett társadalom kohéziója, kultúrája, intézményei ellen.

A szerzők azt remélték, hogy cikkük élénk vitát fog elindítani, de csalódnuk kellett: munkájuk éveken át semmilyen reakciót nem váltott ki. Azt a hallgatóságot, amelynek a cikket szánták — az amerikai fegyveres erők tisztjeit és magas beosztású polgári döntéshozóit — nem érdekelték új, bizonyítatlan elméletek. A cikk csak hat évvel megjelenése után kapta az első visszhangot [Lind, 1994], és csak az afganisztáni illetve iraki felkelések nyomán vált szélesebb szakmai körökben ismertté.

A NEGYEDIK GENERÁCIÓ

A negyedik generációs hadviselés nem az elméletet részletező első cikk publikálásával kezdődött: mint a korábbi generációk, ez is egy több évtizedes — és ma is tartó — evolúciós folyamat eredménye. Alapelveit Kínában, Algériában, Koszovóban és a világ számos más hadszínterén dolgozták ki. Egyes jellemző vonásai jól felismerhetők a második palesztin intifáda (2000-2003) eseményeiben, melyeket Kis-Benedek József ismertet doktori értekezésében. [Kis-Benedek, 2005: 9-35.; 59-101.]

Az állam fokozatosan elveszíti hadviselési monopóliumát. Nem állami szereplők (etnikai és vallási csoportok, politikai mozgalmak, bűnszervezetek) jelentős pusztító erőre tesznek szert, amelyet készek más nem állami szereplők, a központi hatalom továbbá más államok ellen alkalmazni. A harc domináns formája a felkelés, amelybe idegen hatalmak beavatkozhatnak támogatóként vagy irányítóként.

A felkelők új szervezési modellt alkalmaznak: a decentralizált, önszervező hálózatok hálózatát, amely rendkívül ellenálló minden támadással szemben. Szinte lehetetlen megsemmisíteni, mert nincs támadható ideológiai, politikai, doktrinális központja, a legnagyobb kudarc és a legsúlyosabb veszteségek után is megmarad néhány csomópont, amelyekből újra lehet szervezni. Az ideológia egy közös — vagy inkább közösnek vélt — eszmerendszer, amelyben a politikai célok megfogalmazása a lehető legáltalánosabb („kiűzni a hitetleneket Irakból”). A doktrína magától alakul ki, ahogy egyes harceljárások sikeresnek, mások sikertelennek bizonyulnak. A legjobb, amire a biztonsági erők számíthatnak az a hálózat olyan mértékű szétlázálása, amely lehetetlenné teszi működését.

A béke és háború közötti határ annyira elmosódik, hogy lehetetlen felismerni a különbséget. A harc annyira non-lineáris, hogy nincs is felismerhető harctér, front és háttér. A „civil” és „katona” közötti különbség fokozatosan eltűnik, egyre nehezebb megkülönböztetni barátot az ellenségtől. Egyes negyedik generációs erők (különösen a radikális iszlám követői) egyenesen tagadják, hogy indokolt lenne a civil illetve a katona között bármiféle különbséget tenni.

A kultúrák is harcban állnak [Lind, 2004]. A keresztény nyugat ismét védekezésre kényszerül legeltöklétebb ellenfelével, az iszlámmal szemben. Bécs kudarccal végződő ostroma (1683.) óta tartó 300 éves stratégiai védekezés után az iszlám ismét offenzívába kezdett, és minden irányban terjeszkedik. Hindu India csak a brit gyarmati uralom alatt szabadult meg muszlim császáraitól; most ismét erőszakos muszlim hegemonia-törekvések célpontja.

Egy fegyveres konfliktus mindig két párhuzamos vonalon fut: erőpróba a fizikai világban, illetve az akaraterők összemérése lélektani világban. A hadviselés korábbi generációiban a szembenálló felek egymás hadviselő képességének, fegyveres erőinek, infrastruktúrájának megsemmisítése útján igyekeztek megtörni egymás akaraterojét. Ennek érdekében a harci tevékenységet információs és propagandamunka egészítette ki. A negyedik generációs hadviselésben az erőpróba és az akaraterők összemérése közötti viszony visszajára fordul. Negyedik generációs erők — a döntéshozók és közvélemény manipulálása útján — közvetlenül az ellenség valamint szövetségesei akaraterojét támadják [Hammes, 2005]. A harctevékenység továbbra is nagyon fontos elem, de célja az ellenség pusztítása helyett a fegyveres propaganda: fegyveres akciók támogatják, kiegészítik, erősítik a propaganda és az információs kampányok üzeneteit.

A műveletek egy időben folynak a megtámadott társadalom teljes mélységében, a katonai mellett a gazdasági, politikai, társadalmi dimenziókban és a nemzetközi életben is [Lind et al, 1989, Hammes, 1994]. A harceljárások részben korábbi generációk modern körülményekhez igazított eljárásai: nagy területen szétszórta, kis létszámú

alakulatok decentralizált, feladat-központú vezetése; mozgékonyság, manőver, meglepetés. A hagyományos gerilla-harcjelvételeket (rajtaütés, lesállítás) összefogja és időzíti a falka-harcjelvétele: a cél ellen több irányból egyszerre indított váratlan, gyors, rövid és lüktetésszerűen ismétlődő támadások és visszavonulások sorozata. E sivatagi nomád eljárások túlterhelik a védelem vezetési és irányítási rendszereit, megbénítják reagáló képességét. De megjelennek olyan eszközök és eljárások is, amelyeket eddig nem tekintettünk a hadviselés eszközeinek: törvényes politikai tevékenység, tömegláztató demagógia, utcai politizálás, zavargások, bűnözés, terrorizmus, erőszakkal vagy jogi úton kikényszerített kiváltságok. [Kiss, 2007] A legfejlettebb negyedik generációs erők összehangolva alkalmazzák ezeket az eszközöket, és mindig arra helyezik a hangsúlyt, amire a biztonsági erők a legkevésbé számítanak.

Ismét megjelennek régóta törvényellenesnek minősülő harcjelvételek valamint magatartás-formák (pl. foglyok megcsonkítása, kivégzése) [Kiss, 2007]. A negyedik generációs hadviselők nem rendelkeznek az állami lét ismérveivel (lakosság, terület, gazdasági infrastruktúra), ezért magatartásukat nem korlátozza az állami léttel járó felelősség sem. Nem tartják magukra nézve kötelezőnek a hadviselés általánosan elfogadott hagyományait és szabályait, mert a szabályok betartásában nem látnak semmi előnyt; ellenkezőleg, a szabályok lehető legfeltűnőbb megsértésével érhetnek el propaganda sikereket. A szabályok megsértésével nem kockáztatnak semmit: a biztonsági erőket köti az állami léttel járó felelősség, atrocitásra nem válaszolhatnak atrocitással.

A politika „más eszközökkel” történő folytatása, az állami hatalom megszerzése, a függetlenség vagy autonómia kivívása mellett a nem állami szereplőknek más céljaik is lehetnek. Az ellenség jellegében, céljaiban és eljárásaiban bekövetkezett *változások lehetetlenné teszik a politikai alkukat*, amelyek nélkülözhetetlenek egy fegyveres konfliktus lezárásához. Többnyire nincs kivel leülni tárgyalni: a decentralizált hálózatnak nincs irányító központja. Ha mégis sikerül partnert találni és megegyezésre jutni, semmilyen garancia nincs arra, hogy azok is betartják majd, akik nem vettek részt a megállapodásban. Még az is kérdéses, hogy a partnerek betartják-e.

Egyenként a fenti jellemzők nem írnak le új jelenséget. A felkelések már a rómaiaknak is gondot okoztak; a nem állami hadviselők a középkori háborúk meghatározó tényezői voltak; politikai terrorizmus létezett az ókori Júdeában és a középkori Közel-Keleten is (sikáriusok, asszasszinok). Az újdonság az elemek szinergiája: *egy újabb paradigmaváltás tanúi vagyunk*: visszatérést látunk a hadviselés korábbi formájához, az állam hadviselési monopóliuma előtti időkhez. Figyelemreméltó, hogy az orosz emigráns katonai szakirodalomban J. E. Messzner az 1960-as és 70-es években megjelent könyveiben és cikkeiben — bár az amerikai szerzőktől eltérő terminológiát alkalmazott, és nem foglalkozott a generációs felosztással — nagyon hasonló következtetésekre jutott. [Messzner, 2005]

A TÁRSADALMI-POLITIKAI HÁTTÉR

A paradigmaváltás gyökere *az állam általános legitimitációs válsága*. Mint minden összetett társadalmi jelenségnek, ennek is számos oka van, amelyek egyik országban erősebben, másokban kevésbé érvényesülnek. Felderítésük inkább a politológia és a szociológia feladata, semmint katonai vagy rendvédelmi elemzés tárgya. De a paradigmaváltást csak akkor érthetjük meg, ha megvizsgáljuk az elmúlt kb. 60 év politikai, gazdasági és társadalmi változásait.

A vesztfáliai békét követő három évszázadban az államok gyakorlatilag teljes felügyeletet gyakoroltak gazdasági és belpolitikai életük fölött: meghatározták, hogy üzletembereik mely más államokkal kereskedhetnek, meghatározták a kamatokat és a vámtarifákat, eldöntötték, hogy milyen gazdasági információkat hoznak nyilvánosságra, törvényeikbe illetve igazságszolgáltatási eljárásaikba nem tűrtek beleszólást a határon túlról. A második világháború óta a gyors gazdasági integráció egyre szűkebb korlátok közé szorítja a szuverenitást ezen eszközeinek alkalmazását [Hammes, 1994].

Az 1920-as és 30-as években a nemzetközi életet kb. 60 nemzetállam uralta; mára a nemzetközi élet szereplőinek száma ennek több százszorososa. *Nemzetek fölötti politikai és gazdasági intézmények* (ENSZ, EU, NATO, Iszlám Államok Konferenciája, Világbank) ragadják magukhoz az állami szuverenitás elemeit, és egyre több olyan

döntést kényszerítenek a nemzetállamok kormányaira, amelyek ellenkezik a polgárok érdekeivel vagy akaratával. A hibás döntésekért viszont — attól függetlenül, hogy azok mekkora kárt okozhatnak — sem a nemzetközi szervezetek, sem alkalmazottaik nem tartoznak felelősséggel senkinek. A Nemzetközi Büntetőbíróságot létrehozó Római Statútum a vesztfáliai béke óta az első olyan nemzetközi egyezmény, amelynek hatásköre az azt alá nem író államokra is kiterjed [Beaulac, 2004].

Olyan nemzetközi szervezetek jelennek meg, amelyek számára a nemzeti hovatartozás lényegtelen szempont. Egy részük teljesen legális (média-birodalmak, multinacionális vállalatok, vallási mozgalmak), mások minden szempontból illegálisak (ember- és kábítószercsempész hálózatok, terrorista csoportok), megint mások valahol a két véglet között vannak. Külön kategóriát alkotnak a *nem kormánysszervezetek* (non-governmental organization – NGO). Pontos számuk a legóvatosabb becslések szerint is több százezer. A nemzetközi közvéleményen keresztül próbálják befolyásolni a világ kormányait; készek szembeszállni a helyi kormány akaratával, és szabotálni intézkedéseit; tagjaik készek törvénytörő magatartást tanúsítani (lásd a Greenpeace akciókat) – remélve, hogy szervezetük erkölcsi presztízse majd megvédi őket (és e számítás többnyire beválik).

A gyarmatbirodalmak felbomlásával és egyre kisebb területi egységek önállósodásával a *nemzetállamok száma közel 200-ra nőtt*. Ezeknek egy jelentős része csak az állami lét külső ismertető jeleivel rendelkezik, de a valóságban működésképtelen állam: regionális destabilizáló tényező, és állandó terhet jelent a világ többi állama számára. Kudarcuk következményeit csak szuverenitásuk megsértésével lehet mérsékelni vagy felszámolni.

E tényezők *kívülről gyengítik* az állam hatalmát és tekintélyét. Ugyanakkor gyengül a polgárok állam, valamint haza iránti hűsége, ami az *állam belső kohézióját* kezdi ki [Hammes, 1994]. Felbomlik az „állam-nemzet-hadserg” Clausewitz-i egysége: sokan nem hajlandóak fegyvert fogni hazájukért, de készek ölni és meghalni új, az államnál kisebb, vagy annál nagyobb eszmékért: etnikai csoportért, vallásért, vagy akár a trópusi esőerdőkért. A nemzetállam elveszíti a polgárok bizalmát, ha korábban bírta azt egyáltalán: számos államban (különösen a gyarmatbirodalmak utódállamaiban) a Clausewitz-i egység soha nem létezett, és a „haza iránti hűség” idegen, egzotikus fogalom.

A gyors, olcsó közlekedés és hírközlés, a műholdas TV-csatornák továbbá az Internet tágítja a horizontokat. *Határokat semmibe vevő társadalmi hálózatok milliói* jönnek létre. Üzleti és tudományos szervezetek, kutató csoportok, de még egyes hobbyk követői is az állami vagy országos kommunikációs csatornáktól teljesen független interkontinentális kapcsolatokat tartanak fenn.

Az állam *egyre kevésbé képes teljesíteni legfontosabb feladatát*: garantálni a polgárok személyes biztonságát és tulajdonuk sérthetetlenségét. A nyugati társadalmakban az igazságszolgáltatás bűnözők szociális jóléti és támogató hálózatává vált: a gyanúsított érdekeit az áldozat jogai fölé helyező, büntetés helyett rehabilitációt erőltető jogi környezet gúny tárgyává teszi a jogok, a kötelesség és a felelősség közötti összefüggéseket; sérti a társadalom igazságérzetét; gúzsba köti a rendvédelmi szerveket, ugyanakkor megtagadja a polgártól a jogot, hogy maga gondoskodjon védelméről. Másutt az igazságszolgáltatás fizetőképesség, vallási vagy nemzeti hovatartozás, családi és baráti kapcsolatok függvénye.

Demográfiai változások következtében az európai jóléti rendszerek jelen formájukban nem tarthatók fenn: az egyre növekvő költségek miatt az állam nem tudja beváltani a társadalmi szerződésben vállalt ígéreteit. De a polgárok hallani sem akarnak nyugdíj-korhatár emeléséről, egészségügyi ellátórendszer módosításáról, munkanélküli segély feltételeinek szigorításáról – semmiről, ami szerzett jogait csorbítaná.

Az állam *szuverenitásának egyre nagyobb részét ruházza át nemzetek fölötti intézményekre* (ENSZ, EU, NATO, stb.), és egyre kevésbé képes megóvni a társadalmat a gazdasági-politikai integráció negatív hatásaitól. Az adófizetőkben fölmerül a kérdés: minek fenntartani nemzeti kormányt, állami intézményeket illetve a politikusok hadát, ha minden fontos döntés Brüsszelben születik? A politikai elit korrupcióra hajlamos magatartása sem az állam illetve kormány iránti bizalom és elkötelezettség irányába befolyásolja a polgárokat.

Megjelennek etnikai és vallási *kisebbségi csoportok*, amelyek elutasítják a többségi társadalom értékeit, szokásait, törvényeit; nem tudnak, vagy nem akarnak beilleszkedni. Ezek nagyrészt a tömeges bevándorlás eredménye-

képp alakultak ki, de akadnak olyanok is, amelyek több évtizedes (vagy akár több évszázados) beilleszkedő magatartásukat megváltoztatják és harciasan keresik a konfrontációt; egyéni vagy kollektív kiváltságokat, kulturális és — elkerülhetetlenül — területi autonómiát vagy teljes függetlenséget követelnek.

A külső és belső tényezők összjátéka oda vezet, hogy számos ország szembe kell nézzen a negyedik generációs háborúval. Egyes államokban e folyamat már odáig fejlődött, hogy de facto autonóm területek alakultak ki, amelyek nem csak a többségi társadalom tagjai, de gyakran a tömegközlekedés, a mentők és a rendőrség számára is tiltott zónák; helyi alternatív hatalmi központok kormányoznak, adót szednek, saját törvényeik szerint szolgáltatnak igazságot, és ha kell erőszakkal kikényszerítik a helyi lakosság támogatását.

NEGYEDIK GENERÁCIÓS HADVISELÉS EURÓPÁBAN

Téves az a nézet, amely e veszélyt csak a harmadik világ működésképtelen államaiban, vagy a Balkán-félsziget távoli, elmaradott hegyvidékén ismeri föl. A paradigmaváltást előidéző tényezők éppannyira jelen vannak Európában, mint a világ más régióiban. Az EU-ban a nemzetállamok szerepének visszaszorulása és hatalmuk megnyirbálása, a belterjes politikai rendszer, a korrózív ideológiák (erkölcsi és kulturális relativizmus, multikulturalizmus, politikai korrektség) térnyerése különösen termékeny talajt adnak a helyi negyedik generációs erők kifejlődéséhez. A politikai és gazdasági integráció csökkenti az önálló állami léttel járó kockázatokat; Koszovó függetlensége (amely a negyedik generációs hadviselés eddigi leglátványosabb sikere) arra ösztönzi Európa kisebbségeit, hogy megkíséreljék az autonómia vagy a függetlenség kiharcolását. Számolni kell Európa egyre nagyobb létszámú, valamint egyre öntudatosabb muszlim kisebbségeinek felkeléseivel, hegemonia-törekvéseivel is. Franciaországban 800 „kényes városi zóna” (zones urbaines sensibles – ZUS) létezik: többnyire muszlim gettók, ahonnan elűzték a kormány tisztviselőit és intézményeit, ahol a Francia Köztársaság törvényei helyett a saríja érvényesül, ahol a rendőrség csak páncélautók fedezete mellett mer járőrözni. Hasonló (bár talán kevésbé drámai) a helyzet Anglia, a Benelux, a skandináv államok és Németország muszlim negyedeiben is. [Kiss, 2007]

Magyarország ma nem játszik meghatározó szerepet a világ eseményeiben, mégis negyedik generációs konfliktus helyszíne lehet. A bevándorlók egyelőre nem jelentenek problémát, de a beilleszkedésre képtelen (vagy arra nem hajlandó) kisebbség létezik. A Budapesttől távoli, ritkán lakott települések rendőr őreinek bezárása azt jelzi, hogy a magyar kormány sem képes teljesíteni legfontosabb feladatát: nem képes garantálni a polgárok biztonságát, továbbá javaik sérthetetlenségét. Az így kialakult hatalmi vákuumot aztán vagy erőszakra kész helyi bűnözők (bármilyen legyen az etnikai hátterük), vagy erőszakra kész önszervező milíciák töltik be, ezáltal „lerakva” egy jövőbeni konfliktus alapjait.

A negyedik generációs hadviselés elmélete nem győzött meg minden politológust, biztonsági szakértőt és tábornokot [Echevarria, 2005], továbbá — tudomásom szerint — nem került be egyetlen fegyveres testület doktrínájába sem. Még kevésbé került be a politikai elit szótárába. Leglátványosabb és a polgárok számára legaggasztóbb eszköze: a terrorizmus, természetesen gyakori téma mind hivatalos fórumokon, mind a sajtóban. A világ valamennyi hírszerző testülete igyekszik felderíteni a terrorista szervezeteket, illetve megelőzni akcióikat; minden országban speciális alakulatok állnak készen a terrorista támadások elhárítására, majd következményeik kezelésére. A rendvédelmi szervek — ha a felügyeletet gyakorló politikusoktól felhatalmazást kapnak — képesek csapat-erős akciókkal megfékezni az utcai zavargásokat, és rendelkeznek minden eszközzel az alternatív hatalmi központok felszámolására. A felkelések elfojtásának terjedelmes irodalma van szerte a világon, és egyes fegyveres erők (különösen a volt gyarmati hatalmak hadseregei) széleskörű intézményi tapasztalatokkal rendelkeznek e téren. A beilleszkedést elutasító, hagyományaikhoz görcsösen ragaszkodó bevándorlók problémája rutin feladat a legtöbb befogadó ország szociális infrastruktúrája számára.

Saját, szűk hatáskörükön valamint szakterületükön belül tehát e szervezetek és intézmények valamennyire kezelni tudják a negyedik generációs hadviselés egyes elemeit. De ha a biztonsági erők és a politikai döntéshozók számára nem világos az elemek közötti összefüggés illetve szinergia, ha nem ismerik föl a paradigmaváltás jelentőségét, akkor nem fogják felismerni a minősített helyzet szükségességét sem. Továbbá ha nincs minősített hely-

zet, akkor az állami hatalmat gyakorló szervezetek és intézmények koordináció nélkül, egymástól elszigetelten fognak tevékenykedni, keresztezik egymás szándékait, semlegesítik egymás eredményeit [Kiss, 2006]. Ez súlyos veszélyt jelent. Mint a 2008. augusztusi grúzai események emlékeztetnek rá, az elmúlt 20–25 év politikai, gazdasági és társadalmi változásai csökkentik ugyan, de nem zárják ki a nemzetállamok közötti hagyományos háború lehetőségét. Az elmúlt fél évszázad történelme ugyanakkor azt mutatja, hogy nagyobb a negyedik generációs konfliktusok valószínűsége. Valójában két hadviselési paradigma létezik tehát párhuzamosan, melyek különböző doktrínát, különböző harceljárásokat, különböző felkészítést, különböző felszerelést igényelnek. De még fontosabb, hogy alapvetően különböző gondolkodásmódot követelnek mind a civil kontrollt megvalósító politikai döntéshozóktól, mind a biztonsági erők parancsnoki állományától. A biztonsági erőknek készen kell állniuk, hogy akár egyik, akár másik — de akár egyszerre mindkét — paradigmának megfelelően kezeljék a nemzetbiztonsági fenyegetéseket. Mint a vitaindító cikk szerzői is megállapították: „aki először ismeri föl, érti meg és alkalmazza a generáció-váltást, az meghatározó előnyhöz juthat. És fordítva: az a nemzet, amely későn alkalmazkodik a generáció-váltáshoz, katasztrofális vereség kockázatát vállalja.” Súlyos nemzetbiztonsági veszélynek teszi ki magát az a nemzet, amely nem készíti föl biztonsági erőit – illetve a társadalmat – erre.

Kulcsszavak: negyedik generációs hadviselés, felkelés, hadművészet

Keywords: fourth generation warfare, 4GW, insurgency, counterinsurgency, COIN

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BEAULAC, Stéphane (2004): *The Westphalian Model in Defining International Law: Challenging the Myth*. In: Australian Journal of Legal History, North Ryde, NSW, 2004. szeptember (elektronikus változat, oldalszámok nélkül) [<http://www.austlii.edu.au/au/journals/AJLH/2004/9.html>] (2008.10.05.)]
- CHURCHILL, Winston S.: *The River War – An Account of the Reconquest of the Sudan – 1902*. -London (elektronikus változat, oldalszámok nélkül) [<http://www.fullbooks.com/The-River-War5.html>] (2008.09.19.)]
- ECHEVARRIA, Antulio J. (2005): *Fourth-generation War and Other Myths*. -US Army War College, Strategic Studies Institute, Carlisle Barracks, PA, 2005. november, -ISBN 1-58487-225-X [<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?PubID=632>] (2008.10.05.)]
- HAMMES, Thomas X. (1994): *The Evolution of War: The Fourth Generation*. -In: Marine Corps Gazette, Quantico, VA, 1994. szeptember, -pp. 35-40 [<http://www.d-n-i.net/fcs/hammes.htm>] (2008.10.05.)]
- HAMMES, Thomas X.(2005): *Insurgency: Modern Warfare Evolves into a Fourth Generation*. Strategic Forum, No. 214, National Defense University, Institute for National Strategic Studies, Ft. McNair, Wahington DC, 2005. január (elektronikus változat, oldalszámok nélkül) [<http://www.ndu.edu/inss/Strforum/SF214/SF214.pdf>] (2008.10.05.)]
- KIS-BENEDEK József: *A palesztin intifáda biztonságpolitikai és katonai összefüggései*. -Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2005.,PhD-értekezés, 130 p.
- LIND, William S., NIGHTENGAL, Keith, SCHMITT, John F., SUTTON, Joseph W., WILSON, Gary I.(1989): *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*. -In: Marine Corps Gazette, Quantico, VA, 1989. október, -pp. 22-26. [http://www.d-n-i.net/fcs/4th_gen_war_gazette.htm] (2008.10.05.)]
- LIND, William S.(2004): *Understanding Fourth Generation War*. -In:Military Review, Fort Leavenworth, KS, 2004. szeptember-október. -pp. 12-16. [http://calldp.leavenworth.army.mil/scripts/cqcg.exe/@ss_prod.env?CQ_SESSION_KEY=SWOSAVANW-FYR&CQ_QH=125928&CQDC=9&CQ_PDF_HIGHLIGHT=YES&CQ_CUR_DOCUMENT=1] (2008.10.05.)]

- LIND, William S., SCHMITT, John F., WILSON, Gary I. (1994): *Fourth Generation Warfare: Another Look*, Marine Corps Gazette, Quantico, VA, 1994. december, -pp. 34-37
[http://www.d-n-i.net/fcs/4GW_another_look.htm (2008.10.05.)]
- MESSZNER, Jevgenyij Eduardovics (2005): *Hocses mira, pobegy i mjatezsevoynu! – tvorcseszkije naszlegyije J. E. Messznera*. -Moszkva: Russzkij Puty, 2005., -ISBN 5-85887-134-8 (elektronikus változat, oldalszámok nélkül)
[http://kamin.nnm.ru/hochesh_mira_pobedi_myatezhevoynu (2008.10.04.)]
- SZLIPCSENKO, Vlagyimir Sz. (2005): *Vojna búducsevo – prognoszticseszkij analiz*. In: SZLIPCSENKO V.N., GAREJEV, M.A.: *Búducsevo vojna*, -Moszkva: OGI, 2005. -ISBN: 5-94282-345-6 (elektronikus változat, oldalszámok nélkül)
[<http://bookap.by.ru/psywar/slipchenko/oglav.shtml> (2008.10.18.)]
- TUCHMAN, Barbara (1979): *A Distant Mirror – The Calamitous 14th Century*. -New York: Ballantyne Books, 1979.
-ISBN 0-345-28394-5

CZENE Gréta

AZERBAIJAN AND ITS GEOPOLITICAL STATUS IN THE BEGINNING OF 21ST CENTURY

A bipoláris világrend felbomlását követően a poszt-hidegháborús nagyhatalmak befolyási övezetének kiterjesztési tendenciáit vizsgálva megállapítható, hogy ez a terjeszkedés főként a klasszikus Mackinder-i Heartland-et, vagyis a kaukázusi-, közép-ázsiai térséget érintette. Tanulmányomban arra keresem a választ, hogy melyek azok az adottságok illetve folyamatok, amelyek hatást gyakorolnak a dél-kaukázusi területen elhelyezkedő Azerbajdzsán geopolitikájára és környezetére, továbbá melyek azok a tendenciák, amelyek az ország geopolitikai pozíciójára nézve várhatóan fontosak lehetnek a jövőben.

By examining the tendency of extending influence zones of great powers subsequent to the dissolution of bipolar world, one may declare that this expansion chiefly affected the classic Heartland by Mackinder, namely the Caucasian and Central Asian region. In this paper, I intend to unearth the capabilities and processes that shape the geopolitics of Azerbaijan and its surroundings, and, furthermore, the tendencies that are expected to be of significance with regard to geopolitical situation of the country.

INTRODUCTION

Due to its geographical location, Azerbaijan's territory plays an important role in the strategy of great powers. On the Mackinder geopolitical chessboard, Azerbaijan is located in the intersection of geopolitical territories of the Eurasian chessboard¹, where the Western, Southern, Eastern and Central areas meet and other geostrategic players² show gaining interest towards the region. Azerbaijan, however, may be considered "only" as a geopolitical column³ among these players in the sense that its geopolitical significance is due to its strategic location and to the fact that how its possible defencelessness could affect the conduct of geostrategic players. Eurasia, an axis from geopolitical perspective, is the chessboard where the fight for global leadership continues. As Brzezinski states: "Today the question is not that which region of Eurasia could be the base of power that rules the entire geography; rather the rule over the whole Eurasian continent provides the global leadership". Therefore, one who dominates Eurasia, rules the entire world. This paper, by analysing capabilities, intentions and possibilities of the country and the geopolitical players present, intends to focus on one scene of this major game of geopolitical significance.

HISTORY

It is very likely that Azerbaijan was named after Atropates, who was the Medic satrap (governor) in Achaemenid Empire (present-day Iranian Azerbaijan). The denomination Atropates traces back to Parsee roots and means "protected by fire". The first men possibly appeared one and half million years ago in the region, and the tribal states were established around 3000 B.C. In the 4th century B.C., Alexander the Great conquered the territory, and, subsequently, the ruling power became the Seleucid Empire. From the 2nd century B.C. until 115 AD, it was

¹ Fight for world leadership is going on the Eurasian chessboard of Brzezinski; the main goal is the rule over the central territory from Lebanon to Vladivostok and also to prevent this region from uniting. Geopolitical players of this chessboard: the US, Russia, China, India, Western Europe, Turkey, Iran.

² Brzezinski regards those states as geopolitical players that possess sufficient power and national will to utilise their force and influence outside of their boundaries to change a given geopolitical situation. Zbigniew Brzezinski: A nagy sakkasztala, 1999. p. 57.

³ The denomination of geopolitical column is generally due to geographical location and raw material sources of key significance, important regions may be accessible through them or they may deny their energy resources from any geopolitical players. Sometimes the mere existence of a column could lead to political and cultural consequences on a neighbouring and more active geopolitical player. Zbigniew Brzezinski: A nagy sakkasztala, 1999. p. 58.

under Roman control followed by the Sassanids. The Arabs arrived to the region in the 7th century, and the Turkish ruled the area from the 9th century providing ground for the spread of Islam. In the 14th century, the region was inhabited by a mixed population of Turkish-Persian origin, from which the modern Azerbaijani language developed. Subsequent to the Mongolian domination, the first Azeri dynasty, namely the Safavid controlled the territory until 1722. However, from the 16th century, Turkish, Persian and Russian empire fought fiercely for the rule. Finally, after the continuous wars, the Russians gained control over Azerbaijan. In 1922, Azerbaijan, Armenia and Georgia formed the Transcaucasian Socialist Federative Soviet Republic (TSFSR) that was a member of the newly-established Soviet Union. In 1936, TSFSR was dissolved and Azerbaijan Soviet Socialist Republic became one of 12 (15 from 1940) constituent member states of the Soviet Union until the collapse of 1991. The early years of independence, however, were overshadowed by the Nagorno-Karabakh War with neighbouring Armenia. By the end of hostilities, Azerbaijan lost control of up to 16% of its internationally acknowledged territory, including Nagorno-Karabakh. In 1993, democratically elected president Abulfaz Elçibay was overthrown by a military coup led by Colonel Surat Huseynov, which resulted in the rise to power of the former leader of Soviet Azerbaijan, Heydar Aliyev. Due to his severe illness, Aliyev appointed his son, İlham Aliyev, as his successor in 2003. In the presidential elections of October 15, 2008, İlham Aliyev won 89% of the votes at a participation rate of 75%.⁴

GEOSTRATEGIC POSITION OF THE COUNTRY

Azerbaijan is situated between the Black Sea and the Caspian Sea, at the junction of West and East, forming a passage from East to West and North and South.

It is bordered by Caspian Sea in the East, Iran in the South, Turkey, Armenia and Georgia in the West, and Russia in the North. Also, Nagorno-Karabakh, which regards itself as an independent state, and Nakhchivan exclave behind the Armenian territories form part of the country. The total length of boundaries is 2,013 km. It has a border of 556 km with Armenia, 221 km with Nakhchivan, 322 km with Georgia, 432 km with Iran, 284 km with Russia. The boundary along the Caspian shore is 800 km long.⁵

The territory of the country almost equals with that of Hungary, however, approximately half of the region is mountainous. The Greater Caucasus is to the North, Mountains of Dagestan to the northeast, and the Lesser Caucasus to the West. The Khura-Araks Plain stretches between the two mountain ranges till the Caspian Sea, where it is transformed into a narrow and northbound seashore plain.

http://slis.cua.edu/ihy/sp2000/cuisines/azerbaijan_map.jpg

⁴ Alman Mir Ismail: Elections in Azerbaijan Constitute Step Forward, But International Reactions Remain Ambiguous <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4976>, January 11, 2009.

⁵ <http://www.azerb.com/az-geog.html>, January 11, 2009.

Due to the natural borders, Azerbaijan is open for aggressions coming from outwards. This means that the country plays the role of an adequate corridor for all foreign invasions, whether from the North or the South.⁶ At the same time, Azerbaijan is a plug in the strip connecting the Caspian Sea and Black Sea, since conquering the country results in the isolation of Central Asia from the warm sea access and the Western world.

Historically, no weak states could survive in the region; however, there was no possibility for long-term stability or development. Access to the Caspian Sea was the source of numerous difficulties for the people living in this area. Geographically, the Caspian Sea is considered as a sea, but, in turn, similar to lakes, it has no natural exit to the high sea, which reduced the political, economic and trading relationships of the inhabitants and decreased their development.

The Soviet government, to increase the tension, modified the borders in such a way that divided republics formulated, for instance, Armenian Nagorno-Karabakh, the main uncertainty factor of the region, became part of Azerbaijan.

Azerbaijan is a small country surrounded by big neighbours and influential powers located in a very unstable area. The geopolitical players of the region are Russia, Iran, Turkey and the USA. Their interests are distinct from that of Azerbaijan and are conflicting with each other's in most fields.

Therefore, Azerbaijan aims at standing off and on in this disparaging geopolitical milieu; by concluding bilateral and multilateral agreements, and establishing political, trading and economic networks, the country intends to diversify its foreign policy by hoping that integration into the global world economy and supranational organisations provides surviving in the long term.

ECONOMY AND SOCIETY OF AZERBAIJAN

The region plays more and more important role from both political and economic perspective, and Azerbaijan, due to its geographical location and abundance in energy sources, is considered as the state of major significance in the area. It has the fastest developing economy, noteworthy oil and gas reserves and the most rapidly growing population. The population of the country is 8 177 717 that is increased by an annual rate of 0.723%.⁷ The Azeri believes that 50 million compatriot of them live spread all over the world: 8.1 million in the Northern part of the ancient land (on the territory of present-day Azerbaijan) and 30 million in the Southern greater region (in the present-day Iran). This division of land was declared by Peace Treaty of 1828 ending the Russo-Persian Wars. Moreover, Azeri communities live in almost seventy countries, including significant groups in Turkey, Russia, Iraq, the USA, Egypt, Afghanistan and Pakistan.

Ethnic composition of the country is homogenous as 90.6% of the population is Azeri, 2.2% Dagestan, 1.8% Russian and 1.5% Armenian. Besides this, 3.9% of the people are of other nationality.⁸ The religious composition is similar to the ethnic: 93% of the population is Muslim, 3% Russian Orthodox, 2% Armenian Orthodox and 2% is of other religion. 89% of the people speak Azerbaijan, 3% Russian, 2% Armenian and 6% other languages.

Despite the long-lasting conflict between Azerbaijan and Armenia, which caused severe damages, the economy of Azerbaijan significantly developed in the past years due to the conclusion of various oil agreements and foreign investments. At the end of 1990's, with the co-operation of IMF, the country carried out a successful stabilisation plan that led to 10% annual economic growth from 2000. This growth chiefly result from oil production, since this sector constitutes 52.8% of the GDP.⁹ Also, the expansion of export is due to foreign investments in oil sector. The economic life of Azerbaijan greatly depends on oil industry as 90% of the export is related to this field. The estimated oil reserve is 7 billion barrels and the estimated gas reserve is 849.5 billion cubic meters.

⁶ Nasib Nassibli: Azerbaijan's Geopolitics and Oil Pipeline Issue, Journal Of International Affairs, Volume IV - Number 4. December 1999 – February 2000.

⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>, January 11, 2009.

⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>, January 11, 2009.

⁹ <http://globaledege.msu.edu/countryinsights/economy.asp?countryID=11®ionID=3>, January 11, 2009.

Table 1: Azerbaijan: Energy and the Economy in Million Nominal \$US unless otherwise indicated						
	2003	2004	2005	2006	2007	2010
Oil Production /1	320	319	441	648	860	1,300
Oil Exports /1	215	204	314	521	721	
FDI /2	3,285	3,556	1,680	-219	-4,750	476
Oil Sector FDI /2	3,246	3,461	1,459	-573	-5,198	366
Oil Sector Revenue	886	946	1,337	2,921	5,272	19,417
as share of total rev (%)	42%	38%	39%	51%	59%	-
as share of GDP (%)	-	-	9.8%	15.0%	19.7%	43.3%
Oil Fund Assets	816	972	1,394	1,936	3,093	36,387
1. Thousand barrels per day, 2. Foreign Direct Investment Oil Production source: US Energy Information Administration, Short Term Energy Outlook Other Indicators from IMF, Article IV Consultation--Staff Report, No. 07/191. June 2007.						

<http://www.eia.doe.gov/cabs/Azerbaijan/Background.html>

Besides the disproportions, the financial state of the country is stable, however, it is mainly provided by the foreign investments in the oil industry. Capital attraction capability of Azerbaijan is outstanding compared to other post Soviet countries. Due to the privatisation, almost 80% of the GDP is produced by the private sector. Behind the energy industry, agriculture is the second strongest field employing 41% of the population and producing 14% of GDP. 90% of the export of the country is energy sources while 10% is agricultural products and oil and gas industry equipment. The import significantly comprises of oil and gas industry equipment, aeroplanes, tobacco products, and food, electric and electronic apparatus, building ware, food industry and agricultural tools. 44% of foreign trade is carried out with EU members and 25% with the Commonwealth of Independent States. However, it is still noteworthy; the proportion of Russia is reduced year by year in the foreign trade, and is replaced by Turkey, the USA, Italy, France, Israel, Georgia and Iran.¹⁰

EVALUATION OF GEOPOLITICAL POSITION OF AZERBAIJAN

Geopolitical quality of Azerbaijan greatly depends on its location in the Southern Caucasian region, which is of complex unstable nature. This instability comprises of the subsequent factors:

1. Internal instability in all Southern Caucasian states.
2. They are unable to manage the internal instability, since the economy constantly stagnates and the politicians do not intend to carry out the unpopular, however, necessary measures for fear of losing the support of masses.
3. Lack of definitive borders; seceder territories in the region and deficiency in their solution: negotiations led to no answer in all three Southern Caucasian states; let us think about Nagorno-Karabakh, Abkhazia and Southern Ossetia.
4. Demographic crisis: small population increase (excluding Azerbaijan), low birth rate, and a considerable portion of adults and young left the country.
5. Rule of corrupt elite and corrupt state bureaucracy.
6. Presence of danger sources due to power vacuum: for instance international delinquency, weapon, drug and man trafficking, international terrorism, etc.

Besides the above instability factors, three important historical events shaped the present geopolitical situation:

1. Division of Turkish world in the beginning of the 16th century and its religious consequence. The Safavid Dynasty, upon coming to power, imposed the Shia Muslim on the population; therefore, the official religion

¹⁰ http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/TR/hu/Bilateralis/azerbajdzsan/gazd_kapcs.htm, January 11, 2009.

became the Shia. By alienating from the Eastern (Central Asian) and Western (Ottoman), Sunni Turkish world, the Azerbaijan Turkish casted in their lot with the Persians and other Persian populations.

2. The 150-year-long Safavid — Russian War aggravated the alienation between the Turkish and the Azeri: it blocked the way to the Western world by impeding the establishment of wide scale political, trading and economic relationships.
3. The Russian conquests of the 19th century also determined the fate of Azerbaijan along both North-South and East-West axes. Therefore, the country became the peripheral territory of the Soviet Union by the 20th century and its role was chiefly reduced to oil production.

By utilising Mark N. Katz's¹¹ approach, in a similar manner, I intend to analyse the geopolitics of Azerbaijan by introducing and unearthing the most influential factors.

Energetic: Due to geographical and economic factors, the energetic intertextures among the states of the region remain strong in the mid, indeed, in the long term, whereas significant attempts may be observed to reduce this interdependence. The competition among fossil energy producing countries is expected to be intensified. Strong international and regional powers compete to gain control over the post Soviet area, eventually practising significant influence on the integration intentions and regional activities of particular states.

Oil pipelines: In May 2005, Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline was put into service enabling Azerbaijan to transport oil bypassing Russia. Therefore, encouraging the security and democratisation of the involved countries having control over a pipeline with an annual capacity of 85 million tons became vital for the Western world. The USA played an important role in the establishment of the pipeline. According to particular experts, the most significant energy consumer of the world achieved both the repression of Russian interests and the reduction of its oil dependence on the Persian Gulf. However, the attitude of Azerbaijan towards the other, Nabucco, pipeline yet unconstructed is rather contradictory. Natic Aliyev Foreign Minister declared in a conference that the country has no intention to give up on Nabucco; nevertheless, he notified that not solely Azeri product should be transported in the pipeline as the country lacks the sufficient sources.¹² The Nabucco pipeline, by connecting the Middle East and Egypt, would transport gas to Western Europe, not including Russia, through Turkey, Bulgaria, Romania, Hungary and Austria. According to the plans, the length of the pipeline is 3,300 km with the capacity of 31 billion cubic meters. The construction should be started in 2009 by launching the first transport in 2012, however, this intention will not be realised owing to the lack of agreement. Apparently, the contradictory declarations are due to the fact that Russia confirmed its intention of purchasing great amounts of natural gas on market price basis,¹³ which provides grounds for Azerbaijan to manoeuvre and revalue its role.

Inordinate situation of borders along the Caspian Sea: Since the collapse of the Soviet Union, heated debates have been going on between Iran — Azerbaijan and Turkmenistan — Azerbaijan in regard to Caspian Sea boundaries. Since significant oil and natural gas reserves are located under the Caspian Sea, all states intend to gain control over it. The supporters of Azerbaijan are Russia, the USA, Kazakhstan and Turkey with respect to the settlement of sea borders, while its opponents are, obviously, Iran and Turkmenistan. The EU countries, due to their interests in the Iranian oil, refrain from involving in the debate.¹⁴

Nagorno-Karabakh: Azerbaijan lost control over the Nagorno-Karabakh region in the war with Armenia. Since that, a so-called antagonistic peace is maintained between the parties. During the conflict, Turkey provided financial aid to Azerbaijan; moreover, it helped in the training of the Azeri troops. Russia supported Armenia and, afterwards, it aimed at compensating the Turkish influence on Azerbaijan by making alliance with the Armenians. The USA, due to the significant Armenian colony in its territory, intended to place pressure on the Armenian govern-

¹¹ Mark N. Katz is a professor of government and politics at George Mason University Department of Public and International Affairs. He writes on Russian foreign policy, the international relations of the Middle East, and transnational revolutionary movements. <http://www.marknkatz.com/Bio.html>

¹² <http://www.origo.hu/uzletinegyed/vilaggazdasag/20080909-azerbajdzsan-legyen-a-nabucco-energiafoldgaz.html>, January 11, 2009.

¹³ http://hvg.hu/gazdasag/20080910_nabucco_azerbajdzsan.aspx, January 11, 2009.

¹⁴ Mark N. Katz: Azerbaijan's geopolitics, http://www.gab-bn.com/about_06/Az5-%20Policy%20Watch%20Azerbaijan%27s%20geopolitics.pdf, January 31, 2009.

ment to be calm the Armenians in Nagorno-Karabakh. Iran established shelters for refugees and sent troops to Azerbaijan. As Armenia is Christian and Azerbaijan is Muslim, the war acquired a sort of religious nature. Finally, the conflict came to an end by a truce in 1994, however, Azerbaijan, relying on its increasing oil reserves, makes preparations to build up a forceful army to recover the detached territories.

Iranian Azeri: More Azeri live in Iran than in Azerbaijan itself. These results from the Treaty of Turkmenchay of 1813 that divided the area inhabited by Azeri between Russia and Iran: the Northern part came to the hands of the Russians and the Southern region became part of Iran. Practically, the present-day Azerbaijan was founded on the land granted to the Russians by the Treaty of Turkmenchay of 1813. Therefore, resulting from the divergent historical development, the mentality of those Azeri living in Iran and those inhabiting in the Northern region, under Russian occupation for many years, is totally different. The northern Azeri were ruled by Russia, then the Soviet Union between 1813–1991; the elite was russified and adopted the Cyrillic and, from 1992, the Latin alphabet. During the Soviet period, the traditional husbandry means started to disappear, and the secularisation and literacy became evident. The life of the Southern Azeri living in Iran was different: no secularisation took place and the Arabic alphabet remained.¹⁵

Democratisation: The course of democratic transformation, accompanied by both advantages and disadvantages, is still in progress in Azerbaijan. This change is normally harsh; nevertheless, due to the complex political situation of the region and poor tradition of democracy, here it is even slower and harder. Azerbaijan is the only post-Soviet country where dynastic inheritance has successfully been carried out (Ilham Alijev). The present-day Azeri government trembles with fear that events similar to the democratic coloured revolution may lead to its fall. Chiefly along economic considerations, many powers are, however, interested in the stability of social-political structure of the country. Although the USA carried out certain measures to facilitate the democratisation process, it seems that neither Russia nor the United States attempt to help in overthrowing the head of state in office. On the one hand, the USA maintains good relations with Alijev and his cabinet, and, on the other hand, the majority of the Azeri opposition is friendly towards the United States, therefore, it would surely conclude a close alliance with a new government.

Armament: The aim of Azerbaijan is to establish a powerful army that is able to regain control over Nagorno-Karabakh and the adjacent region. Since 2003, the Azeri leadership has been repeating its declaration that should the present negotiations with Yerevan be of no effect — namely Nagorno-Karabakh and the six surrounding Azeri provinces presently ruled by the Armenians is not retrieved by Azerbaijan — Baku launches military operations for regaining the territories. In the past years, Azerbaijan exponentially increased the military budget; therefore, its military expenses became tremendous: in 2003, it was USD 135 million, while it raised USD 871 million in 2007.¹⁶ As the Baku–Ceyhan pipeline was opened and oil dollars reached country, the President promised to spend as much money on the armed forces as the entire Armenian budget. It means that the military expenses are likely to increase more. Azerbaijan purchased numerous weapon systems: jet-fighters with land support, tanks, artillery and multiple rocket launcher systems. In such an instable situation, which is neither war nor peace, there are various destabilising factors impelling Azerbaijan to search help outside of the country — for instance Turkey and the USA — in regaining the status quo in the region. The state concluded many defence agreements with Turkey in the past years, and considers NATO membership. Azerbaijan joined “Partnership For Peace” in 1994, and became member of Planning and Review Process (PARP)¹⁷ two years later. With Turkish aid, they restructured the whole planning and training system in compliance with NATO standards. Azerbaijan, by establishing these relationships, is provided the possibility to balance its security policy against the Russia-friendly Armenia.

¹⁵ Gyóni Gábor: Azerbajdzsán rövid történelme, <http://www.posztinfo.hu/hir.php?id=1108>, January 31, 2009.

¹⁶ Vicken Cheterian: Fegyverkezési verseny a Kaukázusban, *Le Monde diplomatique*, July 7, 2008. <http://www.monde-diplomatique.hu/spip.php?article168>, January 11, 2009.

¹⁷ The PfP Framework Document commits NATO to developing with the Partner countries a planning and review process, designed to provide a basis for identifying and evaluating forces and capabilities which might be made available for multinational training, exercises and operations in conjunction with Alliance forces. Initially PfP operations were limited to peacekeeping, search and rescue and humanitarian operations. However, as part of the enhancements of PfP introduced since 1997, PfP operations and corresponding planning and evaluation requirements have been expanded to encompass the full range of the Alliance's new missions, including peace support operations. Szöllösi Antal: PARP Planning and Review Process, www.scsip.hu/test/head/edu/c4/03_hu.ppt, January 11, 2009.

GEOPOLITICAL PLAYERS IN THE REGION

Russia: The significance of Southern Caucasian states has been spectacularly reassessed during the past years. By surviving the chaotic 1990's, stabilising its domestic affairs, and realising the fact of possessing noteworthy global energy sources, Moscow leads a determined pragmatic foreign policy in the region of Commonwealth of Independent States, too. Russia has no intention of confrontation, however, it does not avoid from conflicts now. Moscow wants no further damages in its vicinity. Moreover, it strives for regaining the earlier strategic losses wherever possible. Its ambitions and position are strengthened by numerous beneficial factors: in the significant portion of the post Soviet region the authoriser practice of power is still dominant that requires the Russian political support; the still maintained good relationship with the majority of local elite; its strong energetic position and outstanding familiarity with the local situation. What is more, noteworthy financial sources and determined political conduct have been added to the above-mentioned, hence Moscow possesses such power against which the political chances of the Western countries, except for some, are rather restricted.

Besides these, hostile feelings towards the Turks are almost monomaniacal. Turks and Russians have been rivals throughout the past centuries which are now reborn (like Iranian and Turks, since Turkey provides a modern and secular solution against the traditional Muslim perception of Iran). All three powers may be described as having intention to gain zone of influence, however, the intentions of Moscow are of a wider scale in view of the fact that the memories of the empire are rather fresh. Moreover, this ambition is inspired by the presence of millions of Russians in the region and the intention of regaining world power status of Russia. They clearly declared that the entire territory of the ex-Soviet Union is considered as a special geostrategic zone from which external political and economic influence shall be excluded.

United States of America: By using Brzezinski's terminology, the USA is regarded as an active geostrategic player in the sense that it possesses the sufficient power and national intention to utilise its domination and influence to change the geopolitical situation of a given region outside its boundaries.¹⁸ The US declared, by official deeds, that the Caspian region is vital for them. In 1997, The US provided Azerbaijan with security guarantees in a joint declaration, and, in 1999, they concluded a weapon security agreement, based on which Azerbaijan received equipment to detect and halt transport of mass destruction weapons. Subsequent to September 11, 2001, Azerbaijan authorised the use of its airspace and airports for American military aircraft. In 2002, a military co-operation programme was established between the countries that aims not only at the war against terrorism but also at facilitating peace and stability, formation of trading and transportation corridors and stimulation of economic growth in the region.

The American influence is partly indirect and, by the investments of the American companies, partly direct. The US makes economic profit with its political influence and also good business by supporting the governments of the region for beneficial investments. Hoping to gain extra profit, more than 30 American companies invested billions of US dollars in the region.¹⁹ The yet in operation Baku-Cehan pipeline, which transport Azeri oil to European markets avoiding Russia, was greatly supported by the Americans.

The activities of NATO, which is lead by US aimed at gaining influence, are of pestilence nature with regard to the military — security policy co-operation of Commonwealth of Independent States²⁰. In 1994, Azerbaijan joined "Partnership for Peace" programme, two years later the Planning and Revision Process and also participates in

¹⁸ Zbigniew Brzezinski: A nagy sakktábla, 1999. p. 57.

¹⁹ Amy Jaffe: US policy towards the Caspian region: can the wish- list be realized?, http://www.rice.edu/energy/publications/docs/Jaffe_CaspianWishList.pdf, January 11, 2009.

²⁰ The defence and security co-operation is an interstate agreement that establishes probably the most significant mutual obligations. Article 2 of the agreement declares that in case of threat to security or territorial integrity of any involved state, the mechanisms of inter-state co-ordination are immediately effectuated. Article 4 guarantees that should any member of the agreement be attacked, the other member states provide all help, including military, to avert the aggression. The Tashkent Agreement, officially the Collective Security Agreement, was signed by six states of the Commonwealth of Independent States on May 15, 1992: Russia, Kazakhstan, Kirgizstan, Uzbekistan, Tajikistan and Armenia. In 1993, Azerbaijan (September 24), Georgia (December 9) and Belarus (December 31) joined the agreement. In the spring of 1999, a group a members states refrained from the prolongation of the agreement. Eventually, Uzbekistan, Georgia and Azerbaijan refused the prolongation. <http://www.cagateway.org/en/topics/23/84/>, January 31, 2009

Individual Partnership Plan.²¹ The country fosters war on terrorism; it deployed a peacekeeping unit of 22 members to Afghanistan and 152 Azeri soldiers are present in Iraq as peacekeepers.²² Both the US and the Azeri society and opposition support the Southern Caucasian states in their approach to NATO. President Alijev, however, is undetermined in regard to choosing between Moscow and Washington and he seems to be successful in delaying the issue.

The European Union: In the Southern Caucasian region, the EU chiefly has security interests as the domestic problems of the area may easily reach Europe. Since EU is one the biggest importers, its strategic interests are mainly oil and natural gas import. Uninterrupted access to these energy sources, hence the stability of countries of origin is vital for the EU. For Azerbaijan, economic interests are strong as the country is heavily dependent on the European market and capital from the aspect of both capital investments and economic aids. Subsequent to the end of cold war and the dissolution of Soviet Union, countries constituting Commonwealth of Independent States are among the target areas of EU as they participate in the supporting and aiding programmes of the Union. By carrying out these actions, the EU aims at establishing a welfare, security and close co—operation area, which includes the European Union and the not member surrounding countries, that are global, regional or cross-border and may be extended to other states, too.

Turkey: Although, by conquering Azerbaijan, the Ottoman Empire reached the peak of its victory in 1590, the tracks of old empire may be traced in the regional power ambitions of Turkey. Since the political and military power of Turkey is restricted compared to that of Russia and the country is not able to form an exclusive political influence zone, Turkey considers itself as the leader of a loose Turkish language community. It utilises its relative modernity, the language of the same origin and economic tools by which Turkey may be the most influential power of nation building processes in its territory.

Iran: Although the present-day geopolitical aspirations of Iran are more restricted than that of Turkey, and are mainly focused on Azerbaijan and Afghanistan, the Iranian religious circles show great concern towards the entire Muslim population of the region including Russia.

Being a theocratic state that propagates the fundamentalist branch of Shia Islam, it is considered as definite threat to the secular Azerbaijan. The 20 million Azeri living Iran forms a strange counterbalance against the “motherland”. What is more, the Iranian nuclear ambitions distress Baku.

Armenia: Since the Armenians live in a small country lacking seashore and natural resources that is surrounded by hostile Turkish people, they have expected help from the Orthodox relatives — Georgia and Russia — throughout their history. They have always regarded Russia as the great brother.

An affluent, influential and significant diaspora living in Western Europe and the USA supported the homeland. According to particular estimations, 1million Armenians live in the USA and 450,000 in France. During the Turkish blockade, the Armenian community sent food other supply to Armenia and volunteers fought in the Armenian armed forces. In the mid 1990's, the Armenian community provided the country with an annual aid of USD 50 — 75 million. The diaspora reached considerable political influence in their new homes. In the USA, the biggest Armenian communities live in key states such as California, Massachusetts and New Jersey. They were able to reach that the Congress halted all foreign aids to Azerbaijan and Armenia was provided a significant American support. Armenia intends keep pace with Azerbaijan in the military issues: it raised its defence expenditures from USD 100 million (2005) to USD 210 million (2008). Both by financial and military means, Armenia makes considerable efforts in supporting military forces in Nagorno-Karabakh.

Georgia: Azerbaijan traditionally maintains good relationship with Georgia. It is the gate to the west and they jointly possess pipelines. Both countries are full members of European Council, Organization for Security and Co-operation in Europe, and GUAM. GUAM was established in 1997 to secure the transportation of Caspian energy

²¹ Individual Partnership Plan: Within the framework of IPP, 1000 soldiers participate in approximately 300 NATO filed-exercises, and 6-8 NATO events are held in Azerbaijan.

²² Nagy László, Kulcsár István, Kiss Zoltán: Azerbajdzsán közelről (3.), http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedse-segi_szemle/azerbajdzsan_kozelrol_3, January 12, 2009.

sources to the international markets bypassing Russia. GUAM started a policy that aims at the gradual alienation then complete break of new sovereign states of the Soviet inner periphery from Moscow. Until today, GUAM is the sole agreement that is established and still operates against the interests of Russia. Besides Georgia, Ukraine, Uzbekistan, Moldavia, Azerbaijan is the member of GUAM. Azerbaijan participates in many significant regional projects with Georgia: Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline, Baku-Tbilisi-Erzurum gas pipeline and the TRACECA project.²³

Traditionally, Georgia is US-oriented, Armenia is Russia-friendly, and Azerbaijan is country with a realistic foreign policy defined by adequate responses to challenges and constant balancing.

CONCLUSION

In the past two decades, geopolitical changes introduced new challenges and alternatives in the Southern Caucasian region that imply the threat of future crises. Post Soviet life of Azerbaijan and the other new Southern Caucasian states remain critically complicated. Armenia, Azerbaijan and Georgia are still in the process of historic transitions and they are not more than weak nations with instable statehood. The dissolution of Soviet Union was followed by a period of political and economic insecurity in this region. Its abundance in energy sources attracted the attention of Russia and other great powers; hence, by the beginning of century, the area became the theatre of rivalry amongst dominant forces. Parallel to the decrease of Russian influence, the US and Europe gained importance in the region. Although democratic changes in power took place, Southern Caucasus remains vulnerable from security perspective. The constant territorial conflicts (Nagorno-Karabakh, Abkhazia and Southern Osetia) still lack solution.

The truce concluded between Armenia and Azerbaijan in 1994 brought no final settlement as 16% of territory of Azerbaijan is still occupied and shootings are regular along the cease fire line. The Azeri armed forces are almost ready and are able for the military solution in Nagorno-Karabakh if no political agreement is concluded in the near future. Yet 19 years after the dissolution of Soviet Union, weak states, social insecurity, ethnical and religious conflicts are potential sources of problems in the region. As a consequence, this epoch is considered as the post colonial period of independence and is likely to be continued.

Despite insecurity, the future of Azerbaijan highly depends on the oil in the mid-term as the country's resources provide a firm position in the international scene. Incomes from oil are huge nowadays and are expected to increase in the near future. These revenues may temporarily stabilise the political and economic structure, however, do not provide solution for the other, not related problems. In the region, energy and security issues are strongly linked due to the abundance in energy resources; therefore, all players are interested in the area. The Baku-Ceyhan pipeline is of strategic importance that may facilitate the social and economic development of the area, but, in turn, it could provide ground for conflicts resulting from the advancement of inequality. Security is a basic demand of the great powers: stabilisation of the region is the vital interest of the EU due to its closeness to Europe; the US, as one of the geopolitical players, is concerned in the further supply of energy resources; from the aspect of Russia, tensions emerging in its proximity may destabilise the Northern Caucasian and Russian region.

Hence, the outcome of the geopolitical game carried out in the region remains uncertain. The activity of geopolitical players is not expected to be reduced in the long term. As a result of the awaking of Russia in foreign policy and the unsolved energy supply of Europe, the area stays in the centre of attention of great powers. Azerbaijan, however, seems to have realised the simple geopolitical principle, namely, no such foreign policy may be conducted that is adverse to the geographical location. Or as Brzezinski declares: "political geography is still a critical issue in international affairs".²⁴

²³ In 1993, Asian, Caucasian and European countries decided on the renovation and up-to-date upgrading of the traffic network of the Eurasian continent. The project TRACECA was named as the "Great Silk Route" that primarily aimed at the renewal of land trade and transportation between Western Europe and the Far East. Hence, the railway and road network from Northern China via the Caucasus to the countries of the Black Sea have been renovated. <http://www.traceca-org.org/default.php?l=en>, January 31, 2009.

²⁴ Zbigniew Brzezinski: *A nagy sakktábla*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999. p 52.

Keywords: Azerbaijan, South-Caucasus, Post-Soviet states, geopolitics

REFERENCE LIST

- BRZEZINSKI, Zbigniew: A nagy sakktábla, -Bp.: Európa Kiadó, 1999.
- ENGDAHL, F William: Revolution, geopolitics and pipelines, http://www.atimes.com/atimes/Global_Economy/GF30Dj01.html, January 31, 2009.
- ENGDAHL, William: Revolution, geopolitics and pipelines, http://www.atimes.com/atimes/Global_Economy/GF30Dj01.html, February 1, 2009.
- FARROKH, Kaveh: Pan-Turanianism Takes Aim At Azerbaijan: A Geopolitical Agenda, <http://iranpoliticsclub.net/library/english-library/pan-turanism1/index.htm>, February 3, 2009
- GYÓNI Gábor: Azerbajdzsán rövid történelme, <http://www.posztinfo.hu/hir.php?id=1108>, January 31, 2009.
- CHETERIAN, Vicken: Fegyverkezési verseny a Kaukázusban, Le Monde diplomatique, July 7, 2008. <http://www.monde-diplomatique.hu/spip.php?article168>, January 11, 2009.
- CHOSSUDOVSKY, Michel: The Eurasian Corridor: Pipeline Geopolitics and the New Cold War, Global Research, August 22, 2008. <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=9907>, January 31, 2009.
- ISMAIL, Alman Mir: Elections in Azerbaijan Constitute Step Forward, But International Reactions Remain Ambiguous, <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4976>, January 11, 2009.
- KATZ, Mark N.: Azerbaijan's geopolitics, http://www.gab-bn.com/aout_06/Az5-%20Policy%20Watch%20Azerbaijan%27s%20geopolitics.pdf, January 31, 2009.
- KLARE, Michael: Bush-Cheney Energy Strategy: Procuring the Rest of the World's Oil, http://www.nogw.com/download/2005bc_energy_steal_oil.pdf, January 11, 2009.
- MOLLA-ZADE, Jayhun: Azerbaijan and the Caspian Basin: Pipelines and Geopolitics, <http://www.demokratizatsiya.org/Dem%20Archives/DEM%2006-01%20molla-zade.pdf>, January 31, 2009.
- NAGY László: Azerbajdzsáni helyzetkép, http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2006/3/2006_3_8.html, January 31, 2009.
- NAGY László, KULCSÁR István, KISS Zoltán: Azerbajdzsán közelről (3.), http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsesegi_szemle/azerbajdzsan_kozelrol_3, January 12, 2009.
- NASSIBLI, Nasib: Azerbaijan's Geopolitics And Oil Pipeline Issue, Journal Of International Affairs, Volume IV - Number 4. December 1999 – February 2000. <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume4/December1999-February2000/nassibli.PDF>, January 31, 2009.
- NASSIBLI, Nasib: The Independent Azerbaijan's Oil Policy, <http://www.zerbaijan.com/azeri/nasibzade1.html>, 31 January, 2009.
- NURIYEV, Elkhan E.: Post-September 11 Regional Geopolitics: Azerbaijan and the New Security Environment in the South Caucasus, <https://consortium.pims.org/tags/post-september-11-regional-geopolitics-azerbaijan-new-security-environment-south-caucasus>, January 31, 2009.
- NURIYEV, Elkhan E.: The Ongoing Geopolitical Game in the Caucasus and the Caspian Basin: Towards War or Peace?, <http://cns.miis.edu/cres/nuriyev.htm>, January 31, 2009.
- NURIYEV, Elkhan: Azerbaijan and the New Geopolitics of Eurasia: Foreign Policy Strategies, Caspian Energy Security, and Great Power Politics, http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?fuseaction=events.event_summary&event_id=470502
- SZÖLLÖSI Antal: PARP Planning and Review Process, www.scspace.hu/test/head/edu/c4/03_hu.ppt, January 11, 2009.
- TAMANINI, Jeremy: Geopolitics and Vulnerabilities in Azerbaijan's Energy Sector, ADA Biweekly Newsletter, Vol. 1, No. 10. June 15, 2008
- TAVERNISE, Sabrina: Azerbaijan finds itself in a geopolitical pinch, International Herald Tribune, October 23, 2008.
- TORBAKOV, Igor: Azerbaijan's Geopolitical Intentions Subject Of Increasing Speculation, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav021004a.shtml>, January 31, 2009.

WEITZ ,Richard: The Gabala Gambit and Azerbaijan's Geopolitics,

<http://www.cacianalyst.org/?q=node/4633>, January 31, 2009.

<http://www.globaledge.msu.edu/countryInsights/economy.asp?countryID=11®ionID=3>, January 11, 2009.

<http://www.azerb.com/az-geog.html>, January 11, 2009.

<http://www.cagateway.org/en/topics/23/84/>, January 31, 2009.

<http://www.eia.doe.gov/cabs/Azerbaijan/Background.html>

<http://www.eia.doe.gov/cabs/Azerbaijan/Background.html>, February 1, 2009

http://www.hvg.hu/gazdasag/20080910_nabucco_azerbajdzsan.aspx, January 11, 2009.

<http://www.marknkatz.com/Bio.html>, February 1, 2009

http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/TR/hu/Bilateralis/azerbajdzsan/gazd_kapcs.htm, January 11, 2009.

<http://www.origo.hu/uzletinegyed/vilaggazdasag/20080909-azerbajdzsan-legyen-a-nabucco-energiafoldgaz.html>,
January 11, 2009.

http://www.slis.cua.edu/ihy/sp2000/cuisines/azerbaijan_map.jpg, February 1, 2009

<http://www.traceca-org.org/default.php?l=en>, January 31, 2009.

<http://www.worldpress.org/specials/pp/pipelines.htm> February 1, 2009.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>, January 11, 2009.

SZABÓ László

A TARTOMÁNYI ÚJJÁÉPÍTÉSI CSOPORT, MINT A TERRORIZMUS ELLENI KÜZDELEM KÖZVETETT FORMÁJA

PROVINCIAL RECONSTRUCTION TEAM, AS OBLIQUE FORM OF THE FIGHT AGAINST TERRORISM

A szerző afganisztáni tapasztalatait felhasználva húzott párhuzamot a Magyar Honvédség terrorizmus elleni küzdelemben vállalt szerepe és a Magyar Honvédség Tartományi Újjáépítési Csoport afganisztáni tevékenysége között, ezzel is hangsúlyozva a Magyar Honvédség nemzetközi szerepvállalásának fontosságát.

The author using his Afghan experiences drew a parallel between the HDF's role against terrorism and the HDF Provincial Reconstruction Team's activity in Afghanistan. His aim is to emphasize with it the importance of the HDF's international take over/undertake.

A TERRORIZMUS FOGALMA, TÖRTÉNETE¹

A terrorizmust, mint fogalmat és jelenséget mindenki ismeri. Azonban amikor arra kerül sor, hogy konkrétan meghatározzuk, komoly nehézségekbe ütközünk. Ugyanis magának a terrorizmusnak a definiálásakor, annak jellemzésekor a fogalom tartalommal történő megtöltése erősen függ attól, hogy ki teszi ezt, milyen történelmi és milyen ideológiai háttérrel bír. Ezért aztán ez mindig nagyon nehéz, és többnyire az egységes általános definíció meghatározása sem jár sikerrel. A különböző meghatározásoknál azonban a legtöbbször mindig találkozunk olyan kifejezésekkel, mint „erőszak”, „félelemkeltés”, „fenyegetés”, valamilyen „cél elérése”, amely lehet politikai, ideológiai, stb. Alapvetően ezekkel a kulcsszavakkal lehetne definiálni a terrorizmust, mint ahogyan azt Alex Schmidt és Albert Youngman Politikai terrorizmus² című könyvükben megírták.

Ugyanez a nézetkülönbség jellemző arra a gondolatsorra is, amikor a terrorizmus történetét, kialakulását próbálják meghatározni. Vannak nézetek, amelyek azt vallják, hogy az emberiséget már ősidők óta kíséri a történelemben a terrorizmus jelensége. Itt szoktak különböző jelenségeket főleleveníteni a történelem elemzése során a zsidók harcától a római légiók ellen, egészen a legújabb kori történelem különböző csoportosulásainak (ETA, IRA, stb.) különböző népek, nemzetiségek, kormányok ellen elkövetett támadásokig bezárólag. A közelmúltban az egyik ilyen legnagyobb terrortámadás kétségkívül, 2001. szeptember 11-én történt az Amerikai Egyesült Államok ellen.

A NATO (SZÖVETSÉG) SZEREPVÁLLALÁSA A TERRORIZMUS ELLENI HARCBA

A NATO a terrorizmussal, mint jelenséggel, mint lehetséges veszélyforrással 1999 óta foglalkozik.³ A terrorizmus elleni konkrét küzdelem azonban az Egyesült Államokban csak a 2001. szeptember 11-én bekövetkezett tragédia után került napirendre. Ez az esemény alapvető változásokat hozott a szövetség életébe (pl.: először reagáltak a szerződés 5. cikkelye alapján). Ettől az időponttól lehet számolni, hogy a NATO saját feladatának fogalmazta meg a terrorizmus elleni harcot. Tulajdonképpen ekkor határozták meg azokat a katonai és politikai sarokköveket

¹ Forrás: Internet www.publikon.hu (Leőltve 2009. április 5-én).

² Forrás: Internet www.publikon.hu (Leőltve 2009. április 5-én).

³ Forrás: Internet www.kulugymiszterium.hu (Leőltve 2009. április 5-én).

(célokat), melyek azóta megszabják a Szövetség működésének további metódusát a terrorizmus elleni harcban. A Szövetség afganisztáni és iraki műveletei már magukon hordozzák ezeket a jellemző vonásokat.

A Magyar Köztársaság két törvénnyel is ratifikálta a terrorizmus elleni küzdelem fontosságát. A 2001. évi LXXXIII. törvény a terrorizmus elleni küzdelemről, a pénzmosás megakadályozásáról szóló rendelkezések szigorításáról, egyes korlátozó intézkedések elrendeléséről, a 2002. évi XXV. törvény pedig a robbantásos terrorizmus visszaszorításáról szól.

A MAGYAR SZEREPVÁLLALÁS A NATO AFGANISZTÁNI MŰVELETEIBEN

Az Amerikai Egyesült Államok afganisztáni katonai műveleteit⁴ követően a nemzetközi közösség 2001. óta hathatós támogatást nyújt Afganisztán újjáépítéséhez. Magyarország 2003-tól vesz részt az afganisztáni műveletekben. Ez a nemzetközi összefogás az alapja a lehetséges sikernek. Ezt az elkötelezettséget erősítették meg legutóbb a NATO bukaresti csúcstalálkozóján is. Az ENSZ Biztonsági Tanácsának felhatalmazásával zajló afganisztáni műveleteket (NATO ISAF) mindenki a Szövetség legfontosabb műveletének tartja. A NATO adatai szerint ebben a műveletben a 26 NATO tagállam mellett 14 másik ország is részt vesz. A műveletekben résztvevő országok összesen több mint 50 ezer katonájának a fő feladata a biztonságos környezet megteremtése és fenntartása az újjáépítéshez. Ennek a katonai műveletnek kell biztosítani a feltételeket a civil fejlesztési és újjáépítési tevékenységekhez. Ehhez azonban feltétlenül szükséges az új kormányzathoz hű hadsereg és rendőrség felállítása, kiképzése továbbá felszerelése is. Mindezen feladatok végrehajtására dolgozták ki az úgynevezett Tartományi Újjáépítési Csoport (angol rövidítése: PRT) koncepciót. Magyarország 2006 októberétől vesz részt ennek a koncepciónak a megvalósításában.

MIT NEVEZÜNK TARTOMÁNYI ÚJJÁÉPÍTÉSI CSOPORTNAK?⁵

A Tartományi Újjáépítési Csoport, (angolul Provincial Reconstruction Team – PRT) katonai és polgári személyek (jelenleg a katonai részvétel jelenléte a domináns) olyan egysége, amely Afganisztán különböző tartományaiban tevékenykedik. A feladatai között szerepel, hogy biztonságos környezetet teremtsen (ez azonban az afganisztáni viszonyokat figyelembe véve, csak a helyi értelemben véve az) a végrehajtandó feladatokhoz (ez lehet segélyezési, újjáépítési, fejlesztési valamint humanitárius segítségnyújtás).

Magyarország 2003 óta aktív résztvevője az afganisztáni nemzetközi missziónak. A kezdetekkor egy könnyű gyalog századdal (KGYSZD) oldotta meg kapcsolódó feladatait Afganisztán fővárosában, Kabulban. Ezt a századot alakította át illetve telepítette, a Magyar Honvédség 2006. október elejétől Kabulból a Baghlan tartománybeli Pol-e Khomriba. Az újjáépítési csoport vezetését katonáink a hollandoktól vették át, akik egy másik déli tartományban Uruzgánban folytatták tevékenységüket. A magyar tartományi újjáépítési csoport az első olyan magyar misszió, amelyben más országok is jelen vannak, illetve hozzájárulnak a fejlesztési projektek megvalósításához, úgy, hogy a magyar katonák adják a vezető nemzet szerepkörét. A tartományi újjáépítési csoportban mintegy 240 katona szolgál, akik a katonai feladatok mellett a lakosság életkörülményeinek javítását is elősegítő, ún. CIMIC (Civil-Military-Cooperation, civil-katonai együttműködés) projektek végrehajtására is nagy hangsúlyt helyeznek. Ezeknek a tevékenységeknek a jellemzői, hogy gyorsan, nagy hatásfokkal végrehajthatók, s mindenképpen jelentős befolyással bírnak a magyar katonák (természetesen nem megelégedve a Tartományi Újjáépítési Csoport civil részéről sem) helyi megítélésében.

A feladataikat (polgári és katonai) szakértőkből álló összekötő csoport (úgynevezett Mission Team-ek vagy Liaison Team-ek) kötelékben oldják meg. A tartományi újjáépítési csoportban a polgári személyek száma a nemzetek civil szférájának döntésétől függ. A tartományi újjáépítési csoport koncepciót, és az első csoportokat eredetileg az Egyesült Államok állította fel. Miután a NATO is szerepet vállalt az afganisztáni békefenntartásban, az amerikai

⁴ Forrás: Internet www.nato.int (Leöltve 2009. április 5-én).

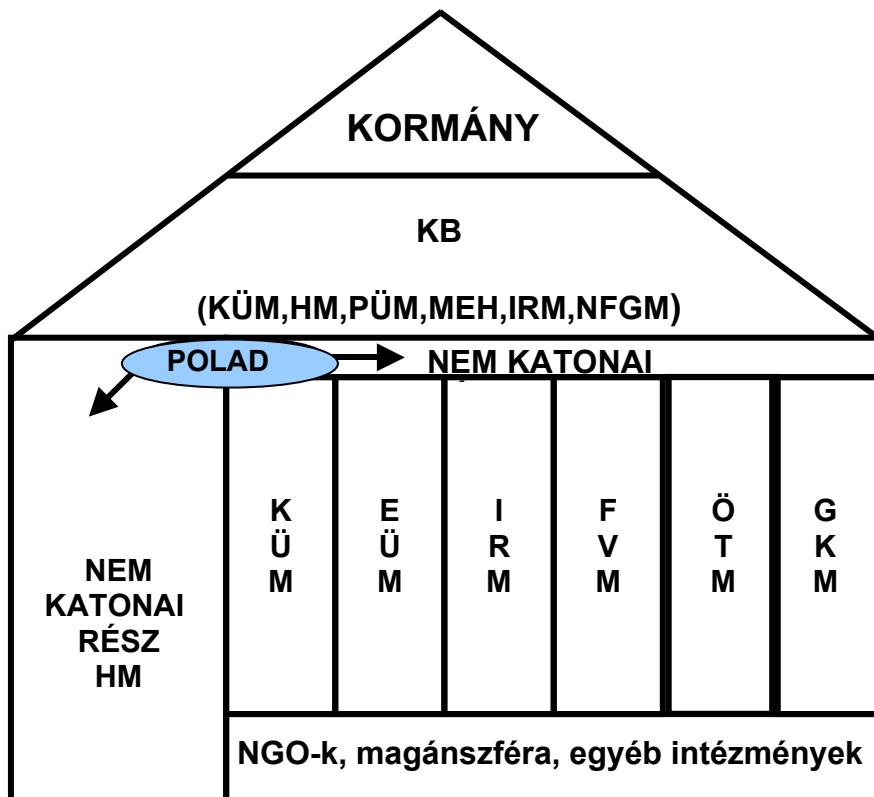
⁵ Forrás: The ISAF PRT Handbook, Edition 3, Section II- Concept and Intent, The PRT Concept 9. pont; Internet: www.nato.int; www.honvedelem.hu (Leöltve 2009. április 5-én).

erők több PRT vezetését átadták a Nemzetközi Erőknek (ISAF). A PRT-k általában hasonlóan épülnek fel. Magukban foglalnak egy katonai komponenst (polgári ügyek, valamint a résztvevő erők védelme), segélyügynökségeket (például: US AID United States Agency International Development – Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Segélyügynökség), civil vállalkozókat továbbá rendőri tanácsadókat. A magyar vezetésű tartományi újjáépítési csoport a teljes műveleti készenlétet 2007 áprilisára érte el.

A MAGYAR PRT FELÉPÍTÉSE

A magyar PRT felépítése nem tér el a nemzetközi gyakorlattól, így megtalálható a szervezetében mind a katonai, mind a civil szakértői rész valamint a vállalkozói szféra is. A politikai tanácsadó (POLAD – Political Advisor) kettős szerepet tölt be a magyar tartományi újjáépítési csoportban. Egyrészt az ő személye jelenti a katonai és nem katonai rész közötti kapcsolatot, másrészt ő a nem katonai rész „parancsnoka” a magyar tartományi újjáépítési csoportban. 2008-tól a civil fejlesztési projektek tervszerű, ésszerű kiválasztására, azok megvalósulásának felügyeletére a Külügyminisztérium egy fejlesztési tanácsadót (DEVAD – Development Advisor) is telepített a magyar tartományi újjáépítési csoportba (1. számú ábra).

A tartományi újjáépítési csoporttal kapcsolatos kormányzati koordináció és döntés-előkészítés hatékonyabbá tétele érdekében Magyarországon egy Kormánybizottság dolgozik. A Kormánybizottság társelnökei a külügy- illetve a honvédelmi miniszter, tagjai a pénzügyminiszter, a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter, az igazságügyi és rendészeti miniszter, valamint a nemzeti fejlesztési és gazdasági miniszter. A fejlesztési projektek végrehajtására éves szinten rendelkezésre álló összeg felhasználását elsősorban a szakmai minisztériumok és nem-kormányzati szervezetek (NGO-k) bevonásával valósítják meg. A fejlesztési, újjáépítési programok kiválasztásánál és végrehajtásánál figyelembe veszik az afgán igényeket, követelményeket, melyek alapvetően Baghlan tartomány fejlesztési tervében (PDP) valamint az Afgán Nemzeti Fejlesztési Stratégiában (ANDS) találhatók.

1. számú ábra: A magyar Tartományi Újjáépítési Csoport felépítése
(Szerkesztette: Szabó László)

A végrehajtás során alapelv, hogy a projektek helyi munkaerő és helyi beszállítás igénybe vételével valósuljanak meg.⁶ Természetes, hogy helyi támogatás nélkül a magyar tevékenység nem vezethet tartós eredményhez.

A biztonságos környezet megteremtése nem lehetséges a helyi rendőri erők nélkül. Ezért is prioritás a rendőrképzés, továbbá a rendőri erők demokratizálása. Az Európai Unió 2007-ben beindított rendőrképzési művelete (EU-POL) is ehhez kíván hozzájárulni. A magyar PRT az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium révén a rendőrképzésben 2007-től három fővel, az EU műveletében pedig öt fővel vesz részt.

A TARTOMÁNYI ÚJJÁÉPÍTÉSI CSOPORT ELGONDOLÁS LÉNYEGE⁷

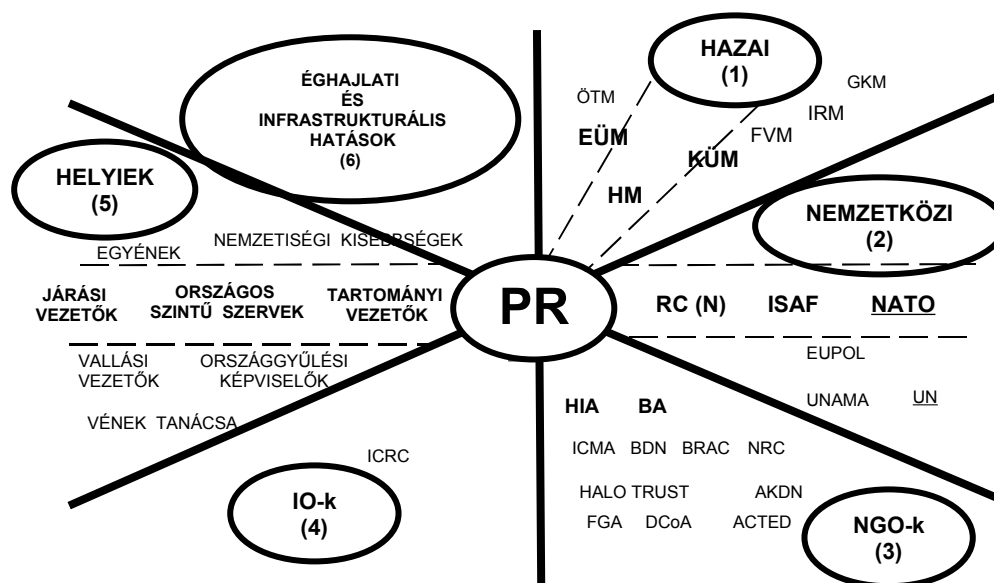
A Tartományi Újjáépítési Csoport egy újszerű megoldás a katonák és civilek közös tevékenységére az újjáépítéshez nyújtott segítség összetett feladatában. Összetételüket, mint ahogy már korábban bemutattam a nemzetek a saját PRT értelmezésük szerint határozzák meg. Afganisztánban jelenleg nincs két egyforma PRT. Ahány nemzet, annyi elgondolás. Azonban megemlítenek néhány modellt (brit, holland, német, amerikai). Ami közös valamennyi PRT-ban, hogy változó nagyságban ugyan, de mindenhol megtalálható mind a katonai, mind a civil oldal. Jelenleg a Nemzetközi Erők tevékenységének kiterjesztéséhez a Tartományi Újjáépítési Csoportok tűnnek a legjobb eszköznek. A tapasztalatok azt mutatják, hogy ennek a koncepciónak az alapjai megszilárdultak Afganisztánban, és jól lehet alkalmazni a tartományokra történő befolyás kiterjesztéséhez. A PRT-k által végrehajtott feladatok közül is kiemelkedő jelentőségű az afgán nemzeti hadsereg valamint a rendőrség támogatása, ami nagyban hozzájárul a biztonságos környezet kialakulásához, ahol nemcsak a nemzetközi közösség akarja Afganisztánt újjáépíteni, hanem maguk az afgán emberek is.

A MAGYAR TARTOMÁNYI ÚJJÁÉPÍTÉSI CSOPORT TEVÉKENYSÉGÉT BEFOLYÁSOLÓ KÖRNYEZETI HATÁSOK

Az 2. számú ábrán a teljesség igénye nélkül ábrázoltam azokat a körülményeket, amelyek valamilyen formában hatást fejtenek ki a Magyar Tartományi Újjáépítési Csoport munkájára. Az első tényező, a hazai (kormányzati) elvárások, prioritások, hiszen a donor minisztériumoknak megvan a saját prioritása, elvárása a projektek végrehajtásával kapcsolatban. Alapvetően e munka koordinálására, felügyeletére alakult meg a Kormánybizottság. A második tényező, a műveleti területen lévő katonai alárendeltségből fakadó kötelezettségek. Ezek többnyire különböző katonai műveletek irányába tolnak el, amire a PRT általában csak korlátozottan képes, hiszen nem ilyen feladatokra lett létrehozva, továbbá az összetétele sem teszi ezt teljesen lehetővé. Korlátozott az ór- és biztosító század létszáma, felszerelése. Alapvetően tábor őrzés-védelemre, kíséresi feladatokra vannak ezek az erők összeállítva, a felszerelésük is e tevékenységet biztosítja. Természetesen az alapvető katonai feladatokat végre tudják hajtani, azonban olyan feladatok elvégzésére, mint amilyeneket a tartós szabadság (OEF) fedőnevű műveletekben résztvevő csapatok végeznek, csak korlátozottan alkalmasak. A harmadik illetve negyedik tényező, a Tartományi Újjáépítési Csoportnak az adott területen működő Nem Kormányzati Szervekkel (NGO) és nemzetközi szervezetekkel (IO) való együttműködése. A Tartományi Újjáépítési Csoportok általában a „gyors hatású projektek” végrehajtásával — a helyiekkel szoros együttműködésben — tevékenykednek. Ez akkor a legsikeresebb, ha a Tartományi Újjáépítési Csoport megérti az afgán szükségleteket, és az azzal kapcsolatos helyi felfogást. Sajnos, a legtöbb esetben a nem kormányzati szervek attól félnek, hogy az afgánok felfogásában összemosódik az NGO-k által nyújtott segítség a nemzetközi katonai erők terrorizmus elleni küzdelmével. Ez különösen fontos akkor, amikor a nemzetközi erők a pszichológiai hadviselés (PSYOPS) keretében az újjáépítési munkála-

⁶ A helyi gazdaság ilyen jellegű támogatása is hozzájárulhat a gazdaság és végső soron a társadalom stabilizálásához. Ezt az elvet gyakorlatilag minden béketámogató műveletben alkalmazzák. Részletesebben Padányi József: A NATO-tagság hatása a Magyar Honvédség szárazföldi csapatai műszaki támogatásának elméletére és gyakorlatára. MTA doktori értekezés, 2007. Budapest. 79. oldal.

⁷ Forrás: The ISAF PRT Handbook, Edition 3, Section II- Concept and Intent, The PRT Concept pp. 3-13. Internet: www.honvedelem.hu (Leöltve 2009. április 5-én).

2. számú ábra: A magyar Tartományi Újjáépítési Csoport tevékenységét befolyásoló környezeti hatások
(Szerkesztette: Szabó László)

tokat a felkelők (tálibok) illetve a különböző terrorista csoportok (például az al-Kaida) elleni fellépés érdekében alkalmazták. Az ötödik tényező maguk a helyiek. Mint ahogy azt korábban megjegyeztem, nagyon fontos a velük való együttműködés. Véleményem szerint a helyieket kihagyva célszerűtlen és felesleges a Tartományi Újjáépítési Csoport tevékenysége. Az afgánok nélkül nem lehet és nem is szabad ezt a tevékenységet végezni. Végezetül nem szabad figyelmen kívül hagyni a hatodik tényezőként megjelölt klimatikus viszonyokat. Számunkra szokatlan és természetes földrajzi, klimatikus valamint infrastruktúrával nagyon gyengén támogatott természeti körülmények között kell nap, mint nap a feladatokat végrehajtani.

Hogyan tovább? A nemzetközi tapasztalatok azt vetítik előre, hogy hosszú és küzdelmes út vár mind Afganisztánra, mind a műveletekben részt vevő nemzetközi erőkre. Az afganisztáni műveletek sikeressége valószínűleg nagy hatással lesz mind a szövetség további működésére, mind a műveletekben résztvevő államok haderejének további fejlesztésére, egyéb más műveletekben való részvételére.

Rövidítések

ETA: Enskadi Ta Askatasuna – Baszk nacionalista, szeparatista szervezet (Spanyolország)

IRA: Irish Republican Army – Ír Republikánus Hadsereg

ISAF: International Security Assistance Forces – Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erők

PRT: Provincial Reconstruction Team – Tartományi Újjáépítési Csoport

USAID: United States Agency International Development – Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Segélyügynökség

POLAD: Political Advisor – Politikai Tanácsadó

DEVAD: Development Advisor – Fejlesztési Tanácsadó

NGO: Non-Governmental Organization – Nem Kormányzati Szervezet

ANDS: Afghan National Development Strategy – Afgán Nemzeti Fejlesztési Stratégia

EUPOL: EU Police Mission in Afghanistan – Európai Unió Rendőri Missziója Afganisztánban

RC(N): Regional Command (North) – Északi Régió Parancsnoksága

UNAMA: United Nations Assistance Mission in Afghanistan – Egyesült Nemzetek Közreműködő Missziója Afganisztánban

HIA: Hungarian Interchurch Aid – Magyar Ökumenikus Segélyszervezet

BA: Baptist Aid – Baptista Szeretetszolgálat

ICRC: International Committee for the Red Cross – Nemzetközi Vöröskereszt

Kulcsszavak: PRT; Afganisztán; CIMIC; NGO; Tartományi Újjáépítési Csoport; terrorizmus; ISAF; Újjáépítés; fejlesztés; biztonság

Keywords: Provincial Reconstruction Team; civil-military cooperation; Non-Governmental Organization; security; terrorism

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 78/2006. (HK.16.) HM utasítás (MH PRT feladatai, személyi állomány kihelyezés előkészítése és végrehajtása)
- 99/2003. (X.10.) OGY határozat az ISAF műveletben való magyar katonai részvételről
- 100/2006. (HK.19.) HM utasítás (MH PRT működésével, MH KGYSZD kivonásával kapcsolatos feladatok)
- 130/2007. HM határozat
- 2115/2006. (VI.29.) Korm. határozat egy magyar vezetésű Tartományi Újjáépítési Csoport létesítéséről
(Alkotmány 40/C § (1) bek. meghatározott jogkörben), illetve az ezt módosító 21142008.(VIII.27.) Korm. Határozat
Afganisztáni Nemzetközi Biztonsági Támogató Erők Mandátuma (United Nations Security Council Resolution 1707 (2006)
– General 12 September 2006
- Bonni Egyezmény az afganisztáni rendezésről (United Nations Security Council Resolution 1659 (2006)
– General 15 February 2006
- ISAF missziót létrehozó ENSZ BT határozat (United Nations Security Council Resolutions 1386/2001., 1510/2003)
- ISAF PRT Handbook, Edition 3 (3 Feb 07) (Editors: Major Matthew SWANNELL & Bill MOELLER, HQ ISAF PRT Office, Kabul, Afghanistan)
- MH PRT létrehozásáról szóló 87/2006. (HK. 18.) HM határozat
- PADÁNYI József: A NATO-tagság hatása a Magyar Honvédség szárazföldi csapatai műszaki támogatásának elméletére és gyakorlatára., Budapest, 2007. (MTA doktori értekezés)

INTERNETES FORRÁSOK

www.nato.int
www.publikon.hu
www.kulugyminiszterium.hu
www.honvedelem.hu
www.hm.gov.hu
www.usaid.gov
www.and.s.gov.org
<http://consilium.europa.eu>
www.unama-afg.org
www.hia.hu
www.baptistasegely.hu
www.icrc.org

Dr. VARGA Attila Ferenc

A JOGI TANÁCSADÓ SZEREPE A MŰVELET-VÉGREHAJTÁSI SZABÁLYOKKAL KAPCSOLATBAN¹

THE ROLE OF THE LEGAL ADVISOR CONCERNING THE RULES OF ENGAGEMENT

Jelen dolgozat célja, hogy megvizsgálja a művelet-végrehajtási szabályok jogi természetét, valamint áttekintse a jogi tanácsadóknak a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos feladatait, amelyek a szabályok kialakításában való részvételtől kezdve azok értelmezésén át a megfelelő alkalmazáshoz szükséges képzésben történő részvételig terjednek. A jogi tanácsadók kulcsszerepet játszanak a különböző műveleti szituációk értékelésében, ezáltal a fegyveres erő megfelelő reagálásához szükséges parancsnoki döntés meghozatalában is.

The aim of this article is to examine the legal nature of the Rules of Engagement and provide an overview on the legal advisors' tasks concerning these rules, ranging from participation in development through interpretation until providing training on the appropriate use of force. The Legal Advisors play key role in evaluation of different operational situations, as well as in the commander's decision making process necessary to the appropriate response by the force.

BEVEZETÉS

A művelet-végrehajtási szabályokkal (Rules of Engagement — ROE) kapcsolatos eljárások és alapelvek ismerete része a műveleti jogi ismeretanyagoknak. Habár a ROE kialakítása és alkalmazása nem elsősorban jogi, sokkal inkább hadműveleti kérdés, a jogi tanácsadók mégis lényeges szerepet játszanak a ROE megfogalmazásában, értelmezésében, valamint az érintettek körében való terjesztésében és képzésében.

Ennek eredményes megvalósítása érdekében a jogi tanácsadóknak — egyebek mellett — meg kell ismerniük az adott misszió és a konkrét katonai művelet koncepcióját, a fegyveres erő és az alkalmazott fegyverek képességeit és korlátait, a harctéri műveleti rendszereket. A ROE komplexitásából (ld. műveleti-politikai-jogi stb. elvárások/előírások ötvöze) következően tehát a jogi tanácsadóknak szorosan együtt kell működniük a műveletet irányító személyekkel, közösen kell értelmezniük a jogi (nemzetközi és nemzeti) kötelezettségeket, valamint a nem jogi (politikai, katonai műveleti) igényeket, illetve korlátokat annak érdekében, hogy hatékony szabályrendszert nyújthassanak az azt végrehajtó állomány számára.

Az alábbiakban a ROE jogi természetének rövid felvázolását követően bemutatjuk a jogi tanácsadó sokrétű feladatait, amelyek a művelet-végrehajtási szabályok megfogalmazásában való közreműködéstől kezdődően azok alkalmazásának szinte valamennyi aspektusát érintik.

A ROE JOGI TERMÉSZETE

A ROE alkalmazásával illetve nem-alkalmazásával kapcsolatban sokszor problémaként merül fel, hogy a több-nemzetiségű műveletben résztvevő nemzetek eltérően értelmezik ezen rendelkezések normatív jellegét.

A művelet-végrehajtási szabályok jogi relevanciáját illetően mindenek előtt érdemes leszögezni, hogy — habár elnevezése szerint szabályokról (rules) beszélünk — ezen rendelkezések alatt ténylegesen nem jogszabályokat vagy nemzetközi szerződéses rendelkezéseket kell értenünk, hanem a műveletet végrehajtó fegyveres erők által a végrehajtás módjára vonatkozóan kialakított műveleti, parancsnoki instrukciókat, útmutatásokat.

¹ A jelen dolgozatban foglaltak több helyen a szerzőnek a témával kapcsolatos személyes álláspontját tükrözik, amelyek nem feltétlenül egyeznek a NATO vagy a JFC Naples hivatalos álláspontjával.

A ROE — még ha figyelembe veszi is azt — nem szerves része a fegyveres konfliktusok jogának (Law of Armed Conflict — LOAC), azonban nem terjeszkedhet túl a hadijog által megszabott kereteken, vagyis nem engedélyezhet nagyobb mértékű erőszak alkalmazását, mint, amelyet a hadijog egyébként lehetővé tesz. A konfliktus jellegétől, vagyis a szükséges fegyveres erő alkalmazásának mértékétől függően azonban (szélsőséges esetben) előfordulhat, hogy a művelet-végrehajtási szabályok nem lesznek korlátozóbbak, mint a hadijog, vagyis teljes mértékben kiaknázzák a hadijog által biztosított lehetőségeket.²

A fenti körülményekből több kérdés is adódik. Ezek közül csak kettőt emelnénk ki:

Először: mennyiben hivatkozható a ROE egy katonai akció védelmében? Másként megfogalmazva a kérdést, felhasználható-e a ROE a végrehajtott akciók jogi indoklásául? Megítélésem szerint a parancsnoki felelősség kérdése e körben nyilvánvaló: a ROE kidolgozásába, majd a jóváhagyott ROE végrehajtásába a teljes parancsnoki láncolatot be kell vonni, emellett a meghatározott parancsnoki szintek felelősségi körébe tartozik a ROE-ra vonatkozó tájékoztatás nyújtása, megértésének előmozdítása, szükség esetén további instrukciók kérése, esetleg módosítások kezdeményezése.

Külön kiemelendő, hogy például a NATO művelet-végrehajtási szabályait — végső soron — a NATO legmagasabb szintű politikai döntéshozó szerve hagyja jóvá. Mindebből következően feltételeznünk kell, hogy amennyiben a ROE tartalma a vonatkozó nemzetközi és nemzeti normákkal összhangban áll, a feladatok ROE szerinti végrehajtása jogszerűnek minősül. Természetesen, jogszerűtlen cselekedetek még megfelelő jogi alappal rendelkező műveletek végrehajtása során sem zárhatók ki, ezek valószínűsége azonban az említett biztosítékok beépítése révén viszonylag csekély. Mindenesetre, az érintett parancsnokok felelőssége a ROE érvényesülésének biztosítása, illetve a ROE-val ellentétes cselekmények kiszűrése is.

Másodszor: van-e jogi következménye a ROE be nem tartásának? A válasz egyértelmű: amennyiben a katonák megszegik a ROE előírásait, magatartásukért saját nemzeti joguk szerint felelnek.³ A jogkövetkezmények azonban lényegesen eltérőek lehetnek, tekintettel arra, hogy bizonyos országok a ROE-t csupán követendő, ám különösebb jogi relevanciával nem bíró irányelvnek (guideline) tekintik, más országok jogrendszerében viszont a ROE az egyéb parancsokkal (order) azonos joghatással bír, és a szabályok megsértése parancsszegésként értékelendő. Figyelemmel ugyanakkor a különböző amerikai példákra⁴, megemlíteném, hogy még egy nemzetben belül is lehetnek felfogásbeli különbségek a ROE kötelező jellegét illetően.

A nemzeti szabályozásokban tapasztalható sokszínűségtől függetlenül azonban megállapítható, hogy a ROE be nem tartása minden esetben aláássa a művelet jogszerűségébe vetett bizalmat, amely nélkül a misszió eredményesen nem hajtható végre. A ROE-konform, illetve az azzal ellentétes magatartásoknak a teljes művelet legitimitására gyakorolt hatását illetően egyet kell értenünk Hittinger⁵ azon megállapításával, miszerint „az adott műveletre meghatározott ROE megsokszorozza a hadsereg erejét, mert egy személy egyéni akciói, amelyek alapján a vonatkozó ROE-t végrehajtja, megalapozzák a taktikai szintű jogszerűséget. [...] A ROE megszegései ugyanakkor csak arra szolgálnak, hogy aláássák a jogszerűség elérése érdekében tett erőfeszítéseket. A taktikai szinten tett pozitív erőfeszítések táplálják a műveleti szintű jogszerűség elérését”.

A NATO-ra vonatkoztatva a kérdést, a ROE-val ellentétes magatartások elkerülése érdekében — álláspontom szerint — mindenképpen kívánatos lenne olyan iránymutatás kidolgozása, amely a nem ROE-konform magatartások — Szövetségen belüli — egységes, de legalábbis közel azonos megítélése, valamint lehetséges következményeinek összhangba hozása irányába mutatna. Amíg ilyen szövetségi szintű dokumentum kidolgozására nem kerül sor, az illetékes NATO-parancsnokoknak minden egyes misszió során szembe kell nézniük azzal a ténnyel, hogy a ROE megszegésének különböző nemzeti megítélései gyengíthetik a művelet — és talán ezáltal az egész Szövetség — kohézióját.

² HITTINGER, W. R.: Rules of Engagement as a Force Multiplier, -p. 5.

³ Külön kérdésként kezelendő természetesen, ha az adott magatartás, vagy a végrehajtott katonai akció a LOAC szabályaival ellentétes.

⁴ Air Force Operations and the Law, p. 269-270.

⁵ Ref. 2. — p. 49.

A JOGI TANÁCSADÓ FELADATAI

A művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatos jogász feladatok az alábbiak szerint csoportosíthatók:

1) *A katonai művelet jogi környezetének (Legal Environment) feltérképezése.* A művelettervezés legkorábbi fázisában a jogi tanácsadó feladatai közé tartozik a művelet koncepciójának és céljának (end-state) megértése. Alapkövetelmény a ROE- doktrínák ismerete, a felettes parancsnokság művelettervezési útmutatójának (planning guidance) tanulmányozása révén a parancsnoki szándék (commander's intent) értelmezése. E körbe tartozik a releváns nemzetközi jogi, hadijogi (LOAC) dokumentumok áttekintése, valamint a művelet jogi alapjául szolgáló mandátum (ENSZ BT határozatok, egyéb vonatkozó ENSZ és NATO dokumentumok) vizsgálata.

2) *ROE kialakítása (Drafting).* A műveletet tervező csoport (Operational Planning Group — OPG) tagjaként a jogi tanácsadónak kiemelt szerepe van a ROE-ra vonatkozó javaslat megfogalmazásában. Sok esetben fordul elő, hogy a tervezet megszövegezését (szabályokról lévén szó) a jogi tanácsadóra bízják, feladatának eredményes megvalósítása érdekében ugyanakkor aktív katonai (műveleti) szakértői segítségre van szüksége. Az egyéni erőfeszítéseknél viszont sokkal hatékonyabb lehet egy ROE kidolgozó csoport létrehozása az érintett szakterületek tapasztalt képviselőiből, amelynek tagjaként a jogi szakértő eredményesen láthatja el tanácsadói feladatát.

Egyet kell tehát értenünk azokkal, akik az elméleti ismeretek és a tapasztalatok ötvöztetésének szükségességét hangsúlyozzák. Hittinger⁶ ezzel kapcsolatban idézi Thomas S. Jones ezredest, az 1994-es Uphold Democracy műveletben részt vett speciális tengerészgyalogos egység parancsnokát, aki szerint „hatalmas szakadék van azok között, akik a ROE-val kapcsolatban csak intellektuális, akadémikus vitákban vesznek részt, illetve akik a harctéren megteszik azt a bizonyos «utolsó 100 métert». [...] Jobban tesszük tehát, ha a ROE kidolgozásakor nem jogi egyetemi vizsgafeladatokat állítunk össze. «Megérthető»-nek hívni valamit, és a bizonytalan viszonyokhoz illeszteni teljesen mást jelent egy érzelmileg túlfűtött helyzetben, például egy sötét és halálosan veszélyes utcán, ahol a döntéseket pillanatok alatt kell meghozni. Röviden tehát a ROE kidolgozása azok feladata kell, hogy legyen, akik értékelni tudják a halálos erő valóságát, és azokat a szituációkat, amelyekben azt alkalmazni kell.”

Ugyancsak a csoportos munka abszolút fontosságát hangsúlyozza Phillips⁷, amikor a ROE kidolgozásával kapcsolatban kifejti, hogy „több «játékos» bevonása a csapatmunkába csökkenti annak az esélyét, hogy valami kimarad, vagy félreérthető lesz. Egyetlen személy sem birtokolja a szükséges tudást vagy képességeket ahhoz, hogy ezt a feladatot elkülönülten, egyedül végrehajtsa.”

3) *A parancsnok tájékoztatása (Briefing).* Egy műveletben résztvevő alakulatnál tipikus jogász feladat a parancsnok felkészítése, tájékoztatása a művelet-végrehajtási szabályok aktuális helyzetéről. A tájékoztatásnak mindenféleképpen ki kell terjednie az önvédelem jogának gyakorlására (self-defence kérdésköre) és az ellenséges cselekedet (Hostile Act) illetve az ellenséges szándék (Hostile Intent) problematikájára, a különböző típusú/célú műveletek során alkalmazandó eltérő szabályokra, szükség szerint a ROE jogi alapjainak vázolására, illetve az addig alkalmazott ROE-ban bekövetkezett változásokra.

A ROE-módosítások követése komoly kihívást jelenthet a jogi tanácsadó számára, különösen a művelet kezdeti szakaszában, amikor a végrehajtási szabályok a bizonytalan műveleti körülmények következtében elég képlekenyek lehetnek. Szükséges tehát, hogy a jogi tanácsadó a ROE mindenfajta változásáról (vagyis az ilyen tartalmú üzenetekről) a műveleti központra keresztül haladéktalanul tájékoztatást kapjon. A jogi tanácsadónak ugyanakkor szoros munkakapcsolatban kell állnia a felettes parancsnokságok jogi tanácsadóival is, akik további iránymutatással szolgálhatnak. Amennyiben viszont a műveleti körülmények stagnálása már nem teszi indokolttá a parancsnok rendszeres (napi) tájékoztatását, az aktuális ROE-t csak figyelemmel kell kísérni, és a parancsnokot csak változás esetén kell tájékoztatni.

4) *A ROE felülvizsgálata, új ROE kérése, illetve változás kezdeményezése (Reviewing/Modifying).* A parancsnokoknak — bármely irányítási szinten legyenek is — a következő lépés megtétele előtt folyamatosan elemezniük kell a misszió megvalósítására kapott feladatokat, illetve a hatályban levő művelet-végrehajtási szabályokat.

⁶ Ref. 2. — p. 20.

⁷ PHILLIPS, G. R.: Rules of Engagement: A Primer. -p. 25.

Amennyiben az érintett parancsnok úgy találja, hogy a rendelkezésre álló ROE nem egyértelmű, vagy túl megszorító, illetve bármely módon összeegyeztethetetlen a feladataival, kezdeményezheti a ROE módosítását.

Érdemes azonban külön is felhívni a figyelmet arra, hogy a művelet-végrehajtási szabályok megváltoztatásának kezdeményezésekor tekintettel kell lenni az eljárás időigényességére, elsősorban akkor, ha magas szintű katonai/politikai jóváhagyásra van szükség. Minthogy a NATO-műveletek főbb művelet-végrehajtási szabályait — a vonatkozó NATO-doktrína⁸ szerint — az Észak-atlanti Tanács Védelmi Tervező Bizottsága (NAC/DPC) fogadja el, a procedura a gyakorlatban — figyelembe véve a köztes parancsnoki jóváhagyási szinteket⁹ is — akár több hétig tarthat. Ebből következően csak valóban indokolt esetben (pl. a művelet tervezésekor előre nem látott, új körülmények felmerülése esetén) javasolt az eljárás megindítása, amelynek okaira a javasolt új szabályok indokolásában, azok alátámasztásaként kellő részletességgel kell kitérni.

5) *Az alárendelt állomány tájékoztatása (Information).* Minthogy a ROE a „parancsnokok szabálya”, a felettes szinttől származó művelet-végrehajtási szabályok keretén belül az illetékes parancsnoknak jogában áll további utasítások, iránymutatások, korlátozások megfogalmazása, illetve bizonyos tevékenységek engedélyezésének saját hatáskörben tartása.¹⁰ A felettes parancsnoktól származó végrehajtási szabályokról az alárendelt alakulatok hivatalos úton, speciális üzenetben kapnak tájékoztatást. Amennyiben a ROE végrehajtásában félreértések tapasztalhatók, az illetékes parancsnoknak haladéktalanul intézkedni kell ezek megszüntetésére, szükség esetén kiegészítő (értelmező) rendelkezések kiadására. Az értelmezési problémák felderítésében és az értelmező rendelkezések megfogalmazásában a jogi tanácsadónak kiemelt szerepe van.

6) *A ROE-ra vonatkozó képzés (Training).* A jogi tanácsadó jelentős szerepet játszik a művelet-végrehajtási szabályok megértésében is. Ki kell emelni azonban, hogy nem a jogi tanácsadónak, hanem a parancsnoknak a felelőssége az alárendelt állomány megfelelő képzésének biztosítása bármely misszió-specifikus feladat (így egyebek mellett a ROE) vonatkozásában is. A jogász feladata ezen a téren elsősorban az, hogy — amennyiben ez szükséges — felhívja a parancsnok figyelmét a ROE-képzés fontosságára, illetve arra a körülményre, hogy a ROE nem egy különálló, elvont fogalom, hanem olyan komplex ismeretanyag, amely mindenfajta műveletet érint. A tapasztalatok szerint a művelet-végrehajtási szabályokra vonatkozó képzés leghatékonyabban a többi katonai képességekre vonatkozó tréningbe integrálva (pl. a ROE alkalmazásának gyakorlása életszerű szituációk szimulálása közben) valósítható meg. A jogi tanácsadónak a ROE-képzés végrehajtása során elsősorban a művelet-végrehajtási szabályok jogi (nemzetközi jogi) aspektusaira, illetve az önvédelem kérdéskörére kell koncentrálnia. A ROE-képzés fontosságával kapcsolatban fontosnak tartom példaként megemlíteni azt a tényt, hogy az önvédelemben cselekvés végső soron egyéni megítélés függvénye. Azt a döntést ugyanis, hogy önvédelmi szituáció áll-e fenn, vagy a ROE egyéb szabályai alkalmazandók, a helyszínen lévő parancsnoknak, vagy adott esetben (pl. egyéni feladatteljesítés közben) magának a szolgálatot teljesítő katonának a konkrét körülményekre tekintettel kell meghoznia. Amint azt az amerikai Handbook for Peace Operations¹¹ is kiemeli, csak a megfelelő képzés segíthet kiépíteni a feladatot végrehajtó állományban az ilyen felelősségteljes döntés haladéktalan meghozatalához szükséges (ön)bizalmat, amely elengedhetetlen a stressz-helyzetben való megfelelő reagáláshoz.

7) *ROE-kártya (ROE Card).* Fontos szerep jut a jogi tanácsadónak az ún. ROE-kártya megfogalmazásánál is. Ez a rövid dokumentum a misszió-specifikus művelet-végrehajtási szabályok összefoglaló, leegyszerűsített kivonata, vagyis a tényleges ROE egyértelmű, tömör és minősített információt nem tartalmazó változata. Rendeltetése szerint a kártyának alkalmasnak kell lennie arra, hogy a katona magánál hordja, szükség szerint tanulmányozhassa, tartalmát memorizálhassa. A ROE-kártya célja tehát a képzés és az emlékeztetés, de nem helyettesítheti a ROE lényegének ismeretét. Stressz-helyzetben ugyanis a katonának — természetesen — nincs idejük ROE-kártya hosszas tanulmányozására, ezért feladatukat a korábban kapott ROE-képzésen elsajátított ismeretek alapján kell teljesíteniük. Ezen körülménytől függetlenül a ROE-kártya hasznos lehet, amennyiben megfelel az alábbi követelményeknek:

⁸ MC 362/1, NATO Rules of Engagement, -p. 5.

⁹ Megemlítendő, hogy amennyiben a felettes parancsnok a ROE módosításának kezdeményezésével nem ért egyet, a javaslatot nem köteles felterjeszteni.

¹⁰ Ezen jog általában a haderőnemi parancsnoki szintig adott, konkrét alakulat szintjén a kérdés ritkán vetődik fel.

¹¹ JTFC Handbook for Peace Operations, -p. 41.

- tartalma legyen érthető, vagyis a közös szókincs szavait tartalmazó, rövid mondatokat használjon, a szükségtelen rövidítések elkerülésével. Egy mondat egy gondolatot tartalmazzon. Amennyiben lehetséges, a mondatok felsorolásszerűen kövessék egymást. A ROE-kártya kidolgozásakor azonban különösen ügyelni kell arra, hogy — egyszerű és érthető szóhasználata ellenére — tartalma minden esetben összhangban legyen a NAC által elfogadott ROE-szöveg útmutatásaival.
- kerülni kell a speciális szakkifejezések használatát. Amennyiben az alárendelteknek szóló egyértelmű parancs érdekében speciális szakértelmet igénylő kifejezés használata mégis indokoltá válik, a kifejezés jelentését külön meg kell magyarázni.¹² A ROE-kártya tartalmának tehát a megcélzott személyi kör vélhető ismereteihez kell igazodnia.
- a ROE kártyának misszió-specifikusnak kell lennie, tehát emlékeztetnie kell a katonát annak a misszió-
nak a sajátosságaira, amelyben feladatát végrehajtja.¹³
- a ROE kártyának is követnie kell a művelet-végrehajtási szabályokban bekövetkező változásokat. A félreértések és tévedések elkerülése érdekében a régi ROE kártyák bevonásával egyidejűleg új, esetleg más színű, vagy az aktuális dátumot is tartalmazó kártyák kiadása válhat szükségessé.

ÖSSZEGZÉS

Összefoglalóan megállapítható tehát, hogy a jogi tanácsadónak fontos szerep jut a művelet-végrehajtási szabályok kialakításában, valamint az adott műveleti szituáció értékelésében, illetve az alkalmazandó ROE megjelölésében és értelmezésében. Az ezzel kapcsolatos parancsnoki döntés meghozatala — az adott parancsnok személyes habitusa és tapasztalata mellett — nagymértékben függ a rendelkezésre álló információktól, valamint az azok alapján kialakított szakértői véleményektől (feltéve természetesen, hogy a parancsnok kész meghallgatni az alárendelt állomány szakértőinek a véleményét!). Minthogy a jogi tanácsadó szakmai álláspontja közvetlenül befolyásolhatja a parancsnoki döntéshozatalt, elengedhetetlen, hogy a jogi tanácsadó ne csak a szigorúan vett jogi kérdésekben legyen felkészült, hanem egyéb (pl. katona–szakmai, politikai stb.) vonatkozásokat is figyelembe véve képes legyen megalapozott szakmai véleményt alkotni egy adott műveleti helyzetről, ezt megfelelő módon artikulálni és reprezentálni a parancsnoki döntéshozatali eljárás folyamán.

Kulcsszavak: művelet-végrehajtási szabályok, jog, jogi tanácsadó, parancsnok

Keywords: Rules of Engagement, law, legal advisor, commander

FELHASZNÁLT IRODALOM

Air Force Operations and the Law: A Guide for Aerospace Forces – International and Operations Law Division, Judge Advocate General's Department, Washington (2002) – 700 p.

HITTINGER, William R.: *Rules of Engagement as a Force Multiplier* – CSC 2000 Subject Area. Strategic Issues
Internet: <http://www.smallwarsjournal.com/documents/hittinger.pdf> (Letöltés: 2008. december 10.)

Joint Task Force Commander's Handbook for Peace Operations – Joint War Fighting Centre, Fenwick Road Bldg 96,
Fort Monroe Virginia 23651-50000 (1997) – 210 p.

MC 362/1, *NATO Rules of Engagement* – North Atlantic Military Committee, 23 July 2003 – 52 p.

¹² Például a „speciális védelemben részesítendő személyek vagy vagyontárgyak” (Persons/Property with Designated Special Status) fogalom használatakor indokolt lehet részletesebben körbeírni, vagy felsorolásszerűen megemlíteni azon személyi kört, illetve azon anyagi javakat, amelyek különleges státuszt élveznek, és mint ilyenek, kiemelt védelemben kell részesülniük.

¹³ Ilyen információk adott esetben minősítettek is lehetnek. A békétámogató műveletek egyes típusai (pl. peace-enforcement, peace-building, peace-keeping, stb.) esetében – az egyéb szabályok mellett – indokolt lehet külön felhívni a katona figyelmét a misszió végső céljára, ezzel összefüggésben a fegyverhasználat, illetve a fegyverrel való fenyegetés korlátaira.

PHILLIPS, G. R.: *Rules of Engagement: A Primer*. =The Army Lawyer, July 1993. -Headquarters, Department of the Army,
-ISSN 0364 1287 -pp. 4-27.

SOMKUTI Bálint

A 4. GENERÁCIÓS HADVISELÉS

4th GENERATION WARFARE – 4GW

Modern hadseregek a huszadik század ipari termelésének összes csúcsterméke által támogatva, jó erőben lévő, jól kiképzett, jól vezetett és jól felszerelt katonák vereséget szenvednek nélkülöző, rosszul felszerelt, létszámhátrányban lévő, ám rugalmas illetve magasan motivált hadseregnek alig nevezhető csoportoktól. Felkelők, terroristák és gerillák dacolnak a modern nemzetállamok, sőt szövetségek egyesített erejével.

Hogyan lehetséges ez? Érvényesek-e még a modern hadseregek elméleti és gyakorlati fundamentumát képező XIX. században született művek? Befolyásolja-e korunk meghatározó tényezője a globalizáció a hadviselést, és ha igen hogyan?

Egy meglehetősen fiatal, ám sok vitát kiváltó elmélet erre keresi a választ.

How is it possible that modern armies with well equipped, well fed, well led, and well trained soldiers, supported by all the wonders of the industrial age are defeated by numerically inferior, poorly equipped, but flexible and highly motivated groups, which can hardly be designated as an army. Insurgents, terrorists, and guerrillas defy the power of modern states or even the combined might of alliances.

How is it possible? Are the works of 19th century theorists forming the theoretical and practical foundation of modern armies still valid? Does globalisation, the most important factor of the contemporary world, influence the way wars are fought? If yes how?

A new, yet quite controversial theory looks to answer the above.

BEVEZETÉS

2001. szeptember 11-én új időszámítás kezdődött. Az Amerikai Egyesült Államok területét meglepetésszerű támadás érte, ártatlan polgári áldozatok ezreinek életét követelve. Az erre reagálásul, a terrorizmus ellen megindított, globális háború (Global War On Terror - GWOT) azonban egyelőre nem tudott tartós eredményt elérni a befektetett dollár biliárdok valamint több ezernyi katona elvesztése ellenére sem. Hogyan képes mégis alig néhány tízezer rosszul felfegyverzett felkelő dacolni egy számbeli és hatalmas technikai fölényben lévő ellenséggel? Miért nem lehet rájuk végleges katonai vereséget mérni?

A következőkben erre keressük a választ, egy sok vitát kiváltó, mégis egyre szélesebb körben elfogadott elmélet segítségével, melyet negyedik generációs hadviselésnek (4th Generation Warfare – 4GW) neveznek.

A HÁBORÚK GENERÁCIÓI¹

Elsőként tekintsük át az elmélet alapját képező hadviselési generációkat. Az 1648-ban lezárult 30 éves háború során (amely az utolsó nagy vallásháború is volt) még általánosak voltak olyan jelenségek, amelyek az írott történelemben végig elkísérték a hadviselést. Polgári milíciák, zsoldosokból álló hadseregek, népirtások, stb. (volt olyan terület, ahol a lakosság 2/3-a elpusztult, ez a szám a Német Római Birodalom egészére vetítve 1/3-ra tehető). Ezt követően, a hadügyi forradalom nyomán kialakult — lőfegyverrel felszerelt állandó hadseregekre támaszkodva — erős központi hatalommal rendelkező államok jöttek létre, melyek monopolizálták az erőszakot.

¹ The Changing Face of War: Into the Fourth Generation, http://www.d-n-i.net/fcs/4th_gen_war_gazette.htm, 2008. 03. 07.

ELSŐ GENERÁCIÓ: A MUSKÉTA ÉS A VONALHARCÁSZAT KORSZAKA

Az *első generáció* jellemzője az élőerő koncentrálsán keresztül kivívott győzelem. A kor katonai teoretikusa, Carl von Clausewitz is a korszak szabályosan megvívott háborúi során jutott el híres háromságának (katona, polgár, állam) megfogalmazásához. A három terület észlelhetően elkülönült, az államok állandó hadseregei korlátozott és szabályozott háborúkat vívtak egymással, lehetőség szerint kímélve a polgári lakosságot. Formális hadüzenet után, katonai manővereket folytattak a résztvevők, majd a háborút szabályos békekötés zárta le. A korszak korlátozott céljai (újabb és újabb területek szerzése, elvesztett területek visszaszerzése) nyomán ugyanazok az államok vívtak változó felállásban háborúkat egymás ellen.

Találón jellemezte Russel F. Weigley a kort „a krónikusan eldöntetlen háborúk” korának.² Ez a hadviselési kultúra természetesen nem vált mindenhol általánossá, vagy egyáltalán kizárólagossá, ám a már lefektetett szabályok szerint vezetett sereg legyőzhetetlen volt. A korszaknak nincsenek nagy ideológusai sem, Szász Móric, Raimondo de Montecuccoli vagy Napóleon Bonaparte írásai sokkal inkább gyakorlati útmutatók, mint elméleti művek. A híres teoretikusok, Carl von Clausewitz, Antoine-Henri Jomini alkotásai csak a korszak végén kezdték kifejteni hatásukat. Természetesen, mint minden történelmi kor esetében, itt sem lehet egyértelmű határokat húzni, hiszen például az amerikai polgárháborúban ugyanúgy szerepet kaptak a szuronyrohamok, mint az elkeseredett állásharcok.

MÁSODIK GENERÁCIÓ: A KONCENTRÁLT TÜZERŐ, MATERIALSCHLACHT (ANYAGCSATA) KORSZAKA

Míg az első generációra az élőerő koncentrálsása volt a jellemző, az ilyen jellegű próbálkozásokat elsöpörte a koncentrált tüzerő. Az élőerő koncentrálsója megközelítés az I. világháború lövészárkaiban már nem hozhatott sikert, logikus fejleményként megindult a tüzerő koncentrálsója. Ez elsősorban a tüzérség területén volt érzékelhető, ám a háború végére megjelent a géppisztoly és a lángszóró is. A kor fő célkitűzésévé az ellenség haderejének, háborús potenciáljának a megsemmisítése vált, a „*materialschlacht*”, azaz a felörlés, az anyagcsata során. Ezen típusú hadviselés igazi mesterei az angolszász hatalmak lettek, elég csak Erwin Rommel megjegyzésére gondolni, amikor meglátta az el-alameini védőállást.³ Felismerve az egyre totálisabbá váló és a befektetett erőforrásokhoz képest kevés hasznot hozó módszer korlátait, az I. világháború végére megjelentek a következő korszak jellemzői: a beszivárgó gyalogság, a koncentrált, mélységben csapást mérő páncélosok tömegei, a háterszág bombázása, egyszóval a potenciál helyett a morál megtörésére irányuló erőfeszítések. Érdekes és némileg meglepő hogy az amerikai hadsereg egyértelműen a korra jellemző merev rendszerből és túlzó tüzerőből álló módszert alkalmazta Fallúdza 2004-es ostromakor.

HARMADIK GENERÁCIÓ: MOBIL HADVISELÉS, BLITZKRIEG (VILLÁMHÁBORÚ) KORSZAKA

Basil Liddell Hart, J. F.C. Fuller, Heinz Guderian, Mikhail Tuhacsevszkij nagyjából egy időben (és egymás munkáiból merítve) jutottak el arra a felismerésre, hogy megfelelő erőkoncentrálsóval a védelem könnyen áttörhető, de ne feledjük a húszas-harmincas évekre már a technikai feltételek is adottak voltak hozzá. Tuhacsevszkij mélységi műveleteinek célja, vagy Guderian elmélete szerint (melyet az *Achtung, Panzer!* című könyvében fejtett ki részletesen) nem az ellenséges erők megsemmisítését tartotta fő céljának, hanem moráljuk megtörését, utánpótlásuk, — kommunikációjuk elvágásával — harcképességük megszüntetését.

Hasonló gondolatmenetből kiindulva Giulio Douhet, olasz teoretikus a háterszág bombázásával akarta megtörni az ellenfél akarátát. A korra jellemző a totalitás felé haladás, a háterszág (a clausewitzi háromság nem harcolóinak: állam, polgárok) érvényes katonai célponttá tétele. Érdekes összehasonlítani az angolszász szövetségesek és a Vörös Hadsereg harcmodorát. Sok szempontból a szövetségesek még mindig az előző háborút vívták, csak a tüzérség szerepét részben átvette a taktikai légierő. A Vörös Hadsereg a háború második felére elsajátította és

² John Keegan: A hadviselés története, Budapest, 2002. 68. old.

³ Erwin Rommel: Háború gyűlölet nélkül, Budapest, 1992, 191.-194. oldal

megfelelő mennyiségű hadianyag birtokában gyakorolta is a mélységi hadműveleteket. Az elméletre az ötvenes-hatvanas évek helyi háborúi sem gyakoroltak jelentős hatást.

A két másodgenerációs magyar emigráns tiszt által, a hetvenes években kifejlesztett Air-Land Battle (azaz légi-szárazföldi ütközet) koncepció gyakorlatilag a II. világháborús „*blitzkrieg*” (villámháború) modernizált változata volt.⁴ Az ALB vonalai mellett megvívott 1991-es II. Öböl-háború azonban nagy valószínűséggel az utolsó volt a hagyományos ipari háborúk sorában.

Mielőtt rátérnék az „új kor — új típusú” háborújának bemutatására egy kérdést szeretnék megemlíteni. Az egymást követő generációk egymást kiegészítik, nem felülírják. Talán kevésbé elképzelhető olyan helyzet, ahol az élőerő koncentrációja jelenti egy modern hadsereg számára a megoldást, ám könnyű belátni, hogy a tűzerő szisztematikus használata (lásd Fallúdzsa, 2004), vagy a villámháború ötletei korántsem avultak el. A negyedik generációs hadviselés mégsem az első három logikus folyamodványa. Kissé előreszaladva azt mondanám, hogy a morált előtérbe helyező felfogása miatt a 3. újraértelmezéseként tudnám leginkább jellemezni.

A 4. GENERÁCIÓS HADVISELÉS

ELŐZMÉNYEK ÉS A PROBLÉMA MEGKÖZELÍTÉSE

Az USS Cole elsüllyesztése egy robbanóanyaggal megrakott motorcsónak által⁵, a bejrúti tengerészgyalogos lak-tanya lerombolása 1983-ban⁶, egy vitorlás dau (arab vitorlás hajó) által megrongált *Limburg* tartályhajó⁷, vagy a World Trade Center 2001. szeptember 11-én összeomló ikertornyai, ha nem is mindegyik eset közismert, számos közös vonásuk van. Közös bennük, hogy mindegyik szerepelt a maga idején a médiában, és mindegyik támadás elszenvedője a világ szuperhatalma volt, amely komoly veszteségeket szenvedett aránytalanul kis ráfordítással. Röviden ezt a fajta hadviselést nevezik aszimmetrikusnak.

A katonai műveleteket erőteljes propagandával támogató felfogás jelensége egyidős a történelemmel. Gondoljunk csak a mongolok által saját (tényleges) kegyetlenségükről terjesztett hírekre, az aszasszinok célzott politikai gyilkosságaira, vagy Caesar a gallok ellen indított büntető hadjárataira.⁸ A fentiek ismeretében nem meglepő, hogy a Vietminh első reguláris alakulata a Vo Nguyen Giap által alapított fegyveres propaganda brigád volt.⁹ Maga a jelenség a nyugati civilizációban a XX–XXI. századra szinte feledésbe merült. Hogy miért kerül mégis új besorolásba, annak egyértelmű okaként a szeptember 11-ei merényleteket nevezhetjük meg, amikor a klasszikus állam-állam ellen vívott háborúk kora lezárult. Ahhoz, hogy a támadás a nyugati civilizációra gyakorolt hatását megértsük, több száz évet kell visszamennünk a múltba.

A harminc éves háború nemcsak a hadügyi forradalom kiteljesedését hozta, hanem a felfegyverzett polgárság európai szerepének végét, és az addig domináns zsoldos seregek hanyatlását is. Az 1648-as vesztfáliai béke elhozta azt a kort, amelyben a polgár élesen elkülönül a katonától, és azt a kort is, amelyben hosszú időre megszűntek a különböző társadalmi csoportok vallási, fegyveres konfliktusai, illetve megjelentek az államok által megglehetősen szabályossággal vívott háborúk (hadüzenet, hadműveletek, békekötés).

A poszt-vesztfáliai kort nyugodtan hívhatjuk a clausewitzi háborúk korának. Clausewitz alaposan tanulmányozva ezeket a háborúkat illetve a Római Birodalom hasonló elvek alapján vívott háborúit, levonta azokat a következtetéseket, melyek gyakorlatilag háromszáz évre meghatározták a háborúk megvívásának szabályait, sőt a mai napig érvényesek az államok között vívott háborúkra. Az általa létrehozott állam, katona, polgár felosztás sokáig kizárólagosan uralta a katonai gondolkodást. Ezt a hagyományos nézetet rombolta le a szeptember 11-ei támadás, amikor az al-Kaida olyan pusztítást okozott New Yorkban, melyre eddig csak államok voltak képesek.

⁴ Force Majeure, <http://www.slate.com/id/2081388/>, 2008. 03. 07.

⁵ Attack on USS Cole, http://usinfo.state.gov/is/international_security/terrorism/uss_cole.html, 2008. 03. 07.

⁶ Bombing of the Beirut barracks, <http://www.arlingtoncemetery.net/terrorism.htm>, 2008. 03. 07.

⁷ Al Qaeda's Maritime Campaign, http://www.military.com/forums/0_15240_83909_00.html, 2008. 03. 07.

⁸ vö. Keegan 381. old. „Paradox mód, van a keleti hadviselésnek egy olyan dimenziója, amelyet a Nyugat még sokáig nem értett meg, jöllehet ez adta félelmes tudatosságát, ezzel egyszersmind a hatásosságát is korlátozva. Ez nem más, mint intellektuális dimenziója, ideológiája. A kínaiak már évezredekkel az európaiak előtt kidolgozták a háború filozófiáját a maguk számára.”

⁹ Háborúk világtörténete, szerk. Richard Holmes, Budapest, 1992 258. old.

Noha néhány szakértő a történelmi előzmények miatt (pl. a Caesar elleni merénylet, a már említett asszaszinok, a nagy francia forradalom terrorja, az anarchisták által meggyilkolt II. Sándor cár) nem tekinti a modern terrorizmust új típusú fenyegetésnek, mégis az al-Kaida azzal, hogy szétfeszítette az államiság kereteit, új korszakot hozott el a hadviselésben.¹⁰ Az Ikertornyok elleni támadás, illetve a 2005. júliusi londoni és a 2004. márciusi madridi robbantások azért is jelentenek új korszakot, mert az adott ország fővárosára mérték csapást. Az aszimmetrikus hadviselés, elsősorban gerillaháború eddig csak az expedíciós, esetleg megszálló csapatokat fenyegette. A globalizáció mellékhatásaként a civilek között megbújó támadók számára egyetlen polgár sincs „lőtávolságon” kívül. A 4GW jelentős „újítása”, hogy a kemény katonai célpontok helyett, puha, civil és külföldi célpontokra helyezte át a hangsúlyt.

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy az új hadviselési mód figyelmeztetés nélkül tűnt fel. Érdekes, de nem meglepő módon egy sci-fi regényben — William Gibson 1984-es *Neurománc*-ában¹¹ — szerepel először egy új, a hagyományostól drasztikusan eltérő típusú háború. Rövid, elsősorban az Interneten vívott cyber-háború, kommandós akciókkal és műhold elhárításokkal. Az újkor másik prófétáját is Williamnek hívják, William S. Lind és társai az afganisztáni orosz és a vietnámi amerikai fiasco tapasztalatait összefoglaló cikküket 1989-ban publikálták az amerikai tengerészgyalogság lapjában.¹² Jósolatait fényesen igazolta a 2006-os libanoni kudarc okait feltáró 2008-as, izraeli Vinograd-jelentés, melynek nyomán több katonai parancsnok is lemondásra kényszerült.¹³

VAN-E PONTOS FOGLALMA A HADVISELÉS MÓDJÁNAK?

Fel kell tennünk a kérdést van-e pontos fogalom? Sajnos a válasz az, hogy egyáltalán nincs. A jelenlegi probléma méretét, illetve a paradigmaváltás kényszerét talán az jelzi a legjobban, hogy nemrégiben David J. Kilcullen ausztrál-amerikai szakértő (az amerikai külügyminisztérium felkelés elleni irodájának volt vezetője) cikkében teljesen új fogalmak bevezetését tartja szükségesnek.¹⁴

Mi is tehát a negyedik generációs hadviselés? Eschevarria (a 4GW elmélet fő kritikusa) szerint nem tekinthető az előző három logikus következményének és ebben igaza is van.¹⁵

Az előző három logikus következménye az amerikai döntéshozók által erőltetett hálózatalapú hadviselés lenne, már amennyiben revolúciós és nem csak evolúciós tulajdonságokkal bírna.

Hadd tegyek megint egy rövid kitérőt. Amikor nagyjából húsz évvel ezelőtt megjelent a 4. generációs hadviselés elmélete, a katonai-ipari komplexum támogatói és ellenzői egyaránt lecsaptak rá. A csúcstechnológiájú, drága eszközök kifejlesztői — a fogalom megértése nélkül — azonnal elkezdtek használni, mintegy a sugárhajtású vadászgépek generációinak analógiájára. Az angol változat (4th Generation Warfare – 4GW) rövid és érthető, ráadásul bizonyos katonai körökben már nagyjából 1989 óta használták, ezért kitűnően alkalmazható volt marketing célokra, így gyorsan elterjedt. Azzal azonban a mai napig adós a támogatók köre, hogy megmagyarázza, miért jelentene a géppuska, a koncentrált, közvetett irányzású tűzérési eszközök, vagy a mélységi hadművelet megjelenéséhez hasonló forradalmi lépést az információ elérhetőségének drasztikus megnövekedése.

Mi is tehát a negyedik generációs hadviselés? Nos, erre még sokáig nem tudunk pontos választ adni. Bár sokan varázsszóként, minden problémára alkalmazható „gumifogalomként” használják, talán a legpontosabban úgy tudjuk meghatározni (hasonlóan egyes fizikai felfedezésekhez), hogy mi nem. Ha az ellenségnek nincs reguláris hadserege, nincsenek egyszerűen beazonosítható vezetési pontjai, nincs egyértelmű katonai infrastruktúrája és egy ezt támogató állama, mégis gyakorlatilag tetszése szerint képes csapást mérni, akkor elmondhatjuk, hogy egy negyedik generációs ellenféllel állunk szemben.

¹⁰ The Roots and Global Dimension of Modern Terrorism, <http://www.international.ucla.edu/burkle/news/article.asp?parentid=67430> 2008. 03. 07.

¹¹ William Gibson: *Neurománc*, Budapest, 1992

¹² The Changing Face of War: Into the Fourth Generation, http://www.d-n-i.net/fcs/4th_gen_war_gazette.htm 2008. 03. 07.

¹³ Nagy és súlyos kudarc volt Izrael libanoni háborúja, <http://index.hu/kulfold/lib080130/> 2008. 03. 07.

¹⁴ New Paradigms for 21st Century Conflict, <http://usinfo.state.gov/journals/ips/0507/ijpe/kilcullen.htm> 2008. 03. 07.

¹⁵ Fourth-Generation War and Other Myths, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/pub632.pdf> 2008. 03. 07.

A 4. GENERÁCIÓS HADVISELÉS JELLEMZŐI

John Keegan azt írta egyik könyvében, reméli, hogy a háborúk kora lezárult, úgy ahogy a nagy járványok is eltűntek a történelem süllyesztőjében.¹⁶ Bár a clausewitzi „nagy háborúk” kora tényleg lezárulni látszik, úgy tűnik, amint a járványok az atipikus tüdőgyulladás, a SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome) képében, a háborúk is más formában tértek vissza.

Fallúdzsa példája megmutatta, hogyan harcol egy második generációs elvek szerint működő katonai erő, míg Dél-Libanonban a legmodernebb harmadik generációs elvek szerint szervezett és vezetett katonai erő sem volt képes elérni célját (azaz Észak-Izrael lövésének leállítását, és az elrabolt katonák kiszabadítását). Nem arathatott teljes győzelmet sem az amerikai hadsereg, sem az izraeli fegyveres erők, mert a 4GW szakít a nyugati hadviselés alapját képező „háromsággal” (állam, katona, polgár). Sem az iraki felkelők, sem a Hizb’álláh (a hagyományos, ám helytelen átírás szerint Hezbollah) harcosai nem felelnek meg a fenti besorolásnak, ugyanis egyiküknek sincs hagyományos értelemben vett állama, és mindkettő egyszerre katona valamint civil. Természetesen ez a fajta helyzet nem ismeretlen a történelemben, de az elsősorban primitív törzsekre, vagy nomád állattartókra jellemző állapot ellen bevetett eddigi eszközöket (népirtás, kényszer átköltöztetés stb.) a XX. század második felétől egyetlen, magát civilizáltnak tartó állam sem engedheti meg magának.

A clausewitzi „háromság” megszűnése: a hagyományos hadseregek legyenek mégoly hatékonyak és kegyetlenek is, mint az izraeli hadsereg a második intifáda alatt, vagy a Vörös Hadsereg Afganisztánban, hiába érik el hadműveleti céljaikat, többek között békekötésre alkalmas állam híján nem tudják tartóssá tenni sikereiket. Kizárólag katonai eszközökkel nem lehet a katona/polgár szerepeket váltogató lakosok támogatását megszerezni. Így a hagyományos háborúkat lezáró béke vagy fegyverszünet egyszerűen nem jöhet létre. Márpedig az ellenállók (legyenek akár terroristák, vagy szabadságharcosok) egyértelműen politikai célokért harcolnak. Hogyan lehet mégis egy ilyen háborút megnyerni? Tartós siker (azaz béke) csak a megszokottól teljesen eltérő módokon érhető el.

A résztvevők elsősorban nem államok: a 4GW talán legnagyobb újdonsága, hogy nem állami szervezetek lépnek fel teljes értékű „hadviselőként”. Itt az újdonságot elsősorban a globális média hálózat jelenti, ahol rendkívül gyorsan felkerülhet egy hír az olyan non-stop hírcsatornákra, mint az Al-Dzsazíra, vagy a CNN, esetleg az olyan fájl-megosztó oldalakra, mint a Youtube. Mivel a szereplők nem államok, a nemzetközi rendszer (szokás) joga, sem terjed ki rájuk.

A hagyományos, ipari alapú konfliktusok esélyének jelentős csökkenése: az előző két jellemző alapján nagy valószínűséggel kijelenthetjük, hogy a kurszki csata volt minden idők legnagyobb páncélos csatája, ugyanis elég kicsi az esély egy újabb tömeges páncélos összecsapásra. Mivel a várható résztvevők legalább egyike biztosan nem állam (ergo egy páncélos magasabbegység felállításához szükséges potenciál nem áll rendelkezésére), sem egy területszerzési célú háború egyenlő felek között nem valószínű, így maximum etnikai, kisebb mértékben gazdasági okok szolgálhatnak alapul egy fegyveres konfliktushoz, ám ezek szinte biztosan nem a fejlett országok területén fognak lezajlani. A hagyományos ipari konfliktusok esélyének csökkenéséért felelős másik ok a tömegpusztító fegyverek elterjedése.

Népi (ideológiai, vallási) háború: az ellenséget csak akkor lehet legyőzöttnek tekinteni, ha ő maga is elismeri a vereségét. Márpedig ez egy jellemzően népi, „honvédő” vagy vallásháború esetében szinte lehetetlen.

Propaganda / (elsősorban nem katonai) morál központú: a felkelők legtöbb esetben (ld. Vietnam, Algéria vagy Afganisztán) bírják a lakosság többségének támogatását, mely elméletileg MINDEN háború végcélja, ezért könnyű belátni, hogy a katonai sikerek ellenére, a propaganda, a médiában vívott küzdelem sokkal fontosabb.

Kizárólag katonai eszközökkel nem megnyerhető: ezen összecsapások sikeressége éppen ezért nem lelőtt, lebombázott ellenséges harcosokban (melyek jelentős része ráadásul biztosan „járulékos veszteség”), hanem a lakosság támogatottságában mérendő.

Nem haditechnika centrikus: a felkelőknek (és a vétlen szomszédoknak) mindegy, hogy egy „buta” szabadesésű bomba, vagy egy precíziós, nagy távolságról indított szárnyas bomba oltotta ki életüket. Ráadásul ez az esemény a túlélőkre, valamint harcmódorukra kevés hatást gyakorol, illetve csak még elszántabbá teszi őket. Így pontosan a szándékolttal ellentétes hatást ér el, megsokszorozza az ellenállók számát, ezért nyugodtan kijelenthetjük, hogy

¹⁶ Keegan 381. old.

a SLAT páncélos „hálózati” Stryker harcjármű, esetleg az F-22 Raptor vadászgép forradalmian új technológiát használó radarja kevéssel járul hozzá a terrorizmus felett aratott „végső győzelemhez”. Mint azt már említettem egy 4GW összecsapásban (legalább az egyik oldalon) nincsenek egyértelműen civilek (vagy katonák), semmilyen haditechnika nem képes D Ő N T Ő fölénybe kerülni (az orwelli 1984 totális ellenőrzését kivéve természetesen). Ezt a tényt az amerikai hadsereg új, FM 3-24 jelzésű felkelés ellenes kézikönyve is kiemeli.

Totális: a 30 éves háború borzalmait után sokáig uralkodó civil, katona felosztás fokozatos megszűnése (azaz a harcoktól megkímélt hátszín eltűnése) tetten érhető a háborúk generációinak fejlődésében. Az I. világháborúban a Zeppelinek és a Gotha bombázók által okozott pusztítás össze sem vethető Coventry, vagy Drezda sorsával, mégis a határ teljes megszűnésére a 4. generációban került sor.

Alacsony intenzitású, azaz térben és időben korlátozott: a 4GW háború kisebb területre összpontosul és sokkal totalitáriusabb, mint a hagyományos, mégis alacsony intenzitású gerillaháborúk, ugyanis sokkal kisebb területre és sokkal rövidebb időre terjed ki, mint a hagyományos összecsapások. Bár a biztosítók és a légi társaságok részvényei nagyot estek, nem lett általános gazdasági pánik a 9/11-es támadásokból. A 4GW később bemutatandó módozatainak egyes hatásai széles rétegeket érinthetnek, életveszélyt a támadó korlátozott erőforrásai miatt csak térben és időben erősen korlátozott területen tud jelenteni. Mindezek felül a nyugati kultúra országait egyszer sikerült meglepni, de azóta számos kísérletet sikerült megghiúsítani (erről kevesebb hír van). A 2005 óta elkövetett támadások jelentős része a harmadik világ országaiban történt.

Aszimmetrikus: egy robbanószerrel megrakott motorcsónak, vagy teherautó, egy hagyományos faépítésű dau dugig rakva műtrágyával („sufni–tuning” lopakodó technológia), és két eltérített utasszállító repülőgép. Meglehetősen olcsón sikerült nagy károkat okozni. Egyes véleményekkel szemben azonban az aszimmetrikus háború mindig is jelen volt a történelemben. A metodikussá merevedett továbbá sokszor könyvszagú nyugati hadviselést az első komoly sokk Vietnámban érte, és itt nemcsak a gerilla taktikára gondolok, hanem a gépágyú illetve közelharc ismeretek nélkül bevetett F-4 Phantom századokra is.

Modern üzleti megoldások: ugyan a mai napig folyik a vita az al-Kaida (a.m. a Bázis) polip, vagy pókháló természetéről, egy dolog biztos. A közgazdaságtant tanult Bin Ládin (kiejtés szerint, azaz helyesen átírva magyarra) felhasználta a nyugati egyetemeken tanultakat, és számos modern üzletviteli koncepciót — köztük a franchise-t valamint a kiszervezést (outsourcing) is — felhasználta hálózata kiépítésében. Míg a 9/11-es támadáshoz még az USA-ba kellett juttatni a 19 támadót, addig az utazási szigorítások miatt a londoni támadáshoz elég volt egy embernek átadni az al-Kaida franchise „know-how”-ját.

A kiszervezés leginkább Irakban érhető tetten, ahol egy bombagyár gyakran egymással harcban álló milíciáknak is ad el robbanó szerkezeteket, illetve az újabban használt házilag gyártott kumulatív eszközök alkotórészei gyakran készülnek „civil” üzemekben (pl. a szerkezet lelkét képező fém kúp).

A NEMZETKÖZI TERRORIZMUS, MINT A 4GW LEGLÁTHATÓBB FORMÁJA

„A terrorizmus, a polgárokon gyakorolt szándékos, módszeres erőszak, amely az általa kiváltott félelmen keresztül politikai célokat kíván megvalósítani.”¹⁷ Talán Benjamin Netanjahu, volt izraeli kormányfő adta meg a legpontosabb definícióját ennek a jelenségnek, ám érdekessége a történelemnek, hogy a fenti, széles körben elfogadott definíció alapján Bomber Harrist, Spaatz tábornokot és a II. világháborús terrorbombázások többi kiagyalóját is nyugodtan lehetne a vádlottak padjára ültetni. A fentieknél frappánsabban nehéz lenne megfogalmazni mi is a terrorizmus célja.

A TERRORIZMUS TÍPUSAI

Az alább látható felsorolás elég szemléletesen mutatja be a terrorizmus fajtáit, ám túlzott leegyszerűsítése lenne a hadviselésben lezajló forradalomnak, ha csak a terrorizmusra korlátoznánk. Lehetséges típusok:

¹⁷ Benjamin Netanjahu: Harc a terrorizmus ellen, Alexandra, Pécs 1998. 14. old.

Állami: Gestapo, SS, KGB, ÁVH;

Nem állami: egyéni (elmebeteg Unabomber, Anna Lindh gyilkosa), anarchista (Bakunyin, antiglobalisták), nacionalista/etnikai (IRA, ETA, Tamil Tigrisek, Usztasák, UČK), vallási, fundamentalista (al-Kaida, Hamasz, AUM Sinrikjó);

Politikai: szélsőbaloldali (Vörös Brigádok, Vörös Hadsereg Frakció, Action Directe, Mérges Brigád, Fényes Ösvény), szélsőjobboldali (Ku Klux Klan, Keresztény Hazafiak Szervezete, Krisztus Király Harcosai, Új Rend, Szürke Farkasok).¹⁸

Néhány érdekesség a motivációk és a módszerek változatosságát érzékeltetve:

- az Unabomber egy erdei kunyhóban élt, bombáinak szinte minden alkatrészét kézzel készítette, céljai kissé zavarosak voltak végül 20 év után családja adta fel¹⁹;
- az AUM Sinrikjó által végrehajtott szarin (ideggáz) támadás a tokiói metróban viszonylag kevés halottat, de 6000 sérültet eredményezett²⁰;
- a Mérges Brigád (Angry Brigade) a női egyenjogúságért harcolt, és közben sikerrel robbantotta fel az 1970-es Miss World szépségversenyt²¹;
- a török Szürke Farkasok tagja, Ali Agca, a KGB szervezésében, a bolgár titkosszolgálat segítségével megpróbálta megölni II. János Pált, mivel a lengyel pápa „zavarta” a szovjeteket.

A 4GW CÉLJAI ÉS MÓDSZEREI

CÉLOK

Ezen új típusú hadviselés célja (népi, vallási háború jellege miatt) elsősorban a közvélemény támogatásának megnyerése, nem az összecsapásoké! Míg a nyugati hadviselésben az eredmény katonai feladatok megoldása és csak ezután kommunikálásuk, addig a 4GW-t lehet egyfajta „médiahacknek” is tekinteni, hiszen a minél több áldozatra való törekvés is elsősorban ezzel igazolható (szemben a bipoláris világrend terroristáinak jellemzően minőségi célpontjaival).

MÓDSZEREK

A nyugati országok hagyományos hadviselésben fennálló egyértelmű fölénye nyomán a velük szembe szállók új eszközöket vettek igénybe. Céljuk elsősorban félelemkeltés az „ellenséges” civil lakosság körében az egyik oldalon, míg a másik „saját” oldalon az elszántság, alkalmasság bemutatása. Itt merül fel a nyugati hadvezetés (és gondolkodás) egyik legnagyobb problémája az ún. „mirror imaging”. Ez a jelenség a saját gondolkodásunk, motivációnk kivetítése a másik félre. Az a feltételezés, mely szerint ő is úgy gondolkozik, cselekszik, mint én. Legjobb példája az 1991. utáni Irak elleni szankciók, amelyek az átlagembernek mérhetetlen szenvedést jelentettek, de Szaddam Husszein rendszerét nem gyengítették meg. Az alapgondolat nyilván az volt, hogy a nélkülözések hatására a nép fellázad a zsarnok ellen, ahogy ez egy nyugati országban történne. Többek között ez a hibás koncepció tekinthető az Irakban elkövetett számos baklövés okozójának.

Terrorizmus (már esett szó róla).

Cyber-hadviselés (ld. az orosz-észti összecsapást,²² de az internet elterjedésével egy Die Hard 4.0 esemény sem elképzelhetetlen, vagy akár cégek közötti cyber-konfliktus az „üzleti versenyben”).

Szabotázsakciók a kritikus infrastruktúra ellen (víz, gáz, áramszolgáltatás, de nemzeti szimbólumok is (pl. New York-i Szabadságsszobor) illetve szaturációk, azaz túlterheléses támadás egyéb szolgáltatások ellen (pl. tűzoltók, mentők, de akár internet szolgáltatók ellen is).

Minden egyéb (pl. környezetszennyezés, egyéb infrastruktúra elleni támadások és sok minden egyéb, amire még csak nem is gondolunk).

¹⁸ Dr. Kaiser Ferenc: Terrorizmus és biztonság című előadása. 2008. 03. 07.

¹⁹ Unabomber suspect in custody, <http://www.cnn.com/US/9604/03/unabomber/index.html> 2008. 03. 07.

²⁰ Sarin gas attack on the Tokyo subway http://www.japan-101.com/culture/sarin_gas_attack_on_the_tokyo_su.htm 2008. 03. 07.

²¹ The urban guerrillas Britain forgot, http://lists.village.virginia.edu/lists_archive/sixties-l/3446.html 2008. 03. 07.

²² Estonia hit by 'Moscow cyber war', <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6665145.stm> 2008. 03. 07.

A 4GW HATÁSÁT ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐK²³

Globális média: nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy az új generációs hadviselés messze túllép a hagyományos politika-háború fogalmakon, ráadásul az új eszközöknek köszönhetően az Al Dzsazíra katari non-stop hírcsatorna már akár tíz perccel egy cél tévesztett bomba után telekürtölheti a világot a „barbár amerikaiak rémtetteivel”. Mindezekon felül még a kifejezetten Bush-barát Fox TV-csatorna is könnyebben eladható több tucat halottat okozó robbanásokkal, mint átadott kórházakkal vagy szennyvíztisztító telepekkel.

Drogkereskedelem: a kábítószer fogyasztás és értékesítés exponenciális növekedése, mely becslések szerint 400 milliárd dollár hasznot hoz, az ehhez kapcsolódó pénzforgalommal és korrupcióval. Az így szerzett befolyás *de facto* állami hatalmat ad egyre több országban, egyre nagyobb kiterjedésű területeken a bűnszövetkezetek kezébe (nem állami szereplők). Ezen területek nagyságának növekedésével, kialakult a nemzetközi kábítószer kereskedelem és a terrorista csoportok közötti együttműködés (pl. pénzmosási módszerek hasonlósága és a decentralizált felépítés).

Bevételi különbségek növekedése: a szociális különbségek növekedése, az amúgy sem magas általános élet-színvonal romlásával kombinálva számos harmadik világbeli országban (Afrika, Latin-Amerika). Eredmény: mindenre elszánt emberanyag (például gyerekkatonák ld. Véres Gyémánt című film), kábítószer fogyasztás, nemzetközi bűnbandák).

Monoteista vallások terjedése: egyre erősödő vallási intolerancia a harmadik világ gyorsan növekvő létszámú országaiban, ahogy a térítő vallások követői (elsősorban az iszlám, de a hinduizmus is) összecsapnak (újabb nem állami szervezetek harca az állam intézményei ellen).

Korlátozott erőforrások: India és Kína növekvő nyersanyag és energiahordozó igényei. Hagyományos erőviszonyok aránytalansága miatt 4GW összecsapás valószínű (ld. kínai esélylatolgatás 1998-ból!).²⁴

A Szovjetunió szétesése: a Szovjetunió szétesése nyomán létrejött instabilitás a Kaukázusban, hidegháborús — szerencsére csak hagyományos — fegyverek „eltűnése”.

Globális multinacionális cégek viselkedése: egyre növekvő hatalmú és étvágyú multik etikátlan viselkedése a harmadik világban, melyre talán Katanga-tartomány sorsa a legjobb példa.

Magán hadseregek: PSC, azaz Private Security Companies (privát biztonsági vállalatok). Jogi felelősségre nem vonható, magán zsoldoshadseregek (a leghírhedtebb a Blackwater), melyek sokszor elit alakulatok volt katonáiból állnak, akiket általában a legrizikósabb helyeken vetnek be. Ilyenek az iraki törzsek és felekezetek milíciái is. Esetleg újabb nem állami szereplők megjelenése.

Amerikai katonai jelenlét: egy jelentős méretű amerikai, keresztény megszálló haderő, az iszlám szívében (jelentős amerikai katonai jelenlét Szaúd-Arábiában, ahol a muszlim szent városok találhatóak, illetve az amerikai katonai fölényre, az unilateralizmusra és a megelőző háborúra alapozó Bush forradalom által kiváltott ellenérzések. Az USA korlátlan fölénye a hagyományos hadviselésben (az amerikai flotta 12 repülőgép-hordozó harci csoportjának erejével szemben mindössze 5-6 könnyű hordozó van a világ többi részén, sőt nehézbombázó vagy lopakodó technológiájú gép nincs is máshol rendszerben).

MEG LEHET NYERNI EGY 4GW „HÁBORÚT”?

Hagyományos, clausewitz-i gondolkodással nem. A 4GW egyik legfontosabb jellemzője, hogy széles körben támogatják a társadalom különböző rétegei, ezért ilyen vagy olyan módon, de elsősorban az elkövetőket kell elszigetelni támogatóiktól, ugyanis minden mártír további ötöt ad a „mozgalomnak”. Ez akkor is így lesz, ha sikerül átalkítani az amerikai katonai doktrínát, és az kevesebb „járulékos veszteséggel” jár. A népi harcosokat nem sikerült legyőznie a clausewitz-i háborúk megvívására felkészített Wehrmachtnak, sem az amerikai hadseregnek, sem a

²³ Is 4GW Simply Using Military Force in New Ways?, <http://www.d-n-i.net/dni/strategy-and-force-employment/fourth-generation-warfare-articles/> 2008-03-07

²⁴ Chinese views of future warfare, <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1998/chinacont.html> 2008. 03. 07.

Vörös Hadseregnek, ugyanis a 4GW harcosa a rövid harccselekményt követően már „ártatlan” állampolgár és ezzel, bármilyen jól képzett vagy felszerelt is legyen, egy katona sem tud mit kezdeni.

A már hivatkozott előadás anyagában látható egy dia, melyen a szemétben kutató gyerekek láthatóak. Felmerül a kérdés, nekik van mit veszteniük? Illetve sikeres lehet egy olyan megszálló sereg, amely egy kultúrától akarja elvenni évezredes fegyverviselési szokásait (ugyanis a legtöbb arab országban a gyerek 10-12 éves korában tört, 15-16 évesen Kalasnyikovot kap)?

Persze vannak, akik szerint csak az erő pozíciójából lehet megoldani a problémát, mint pl. az az Amerikából hazatért honfitársunk, aki lakhely szerinti színkódolású, kötelezően és nyilvánosan viselt színes személyi kítűzőben látja a megoldást.²⁵ Úgy nem lehet a kultúránkért harcolni, hogy közben elpusztítom az alapértékeit!

Visszatérve a kiinduló kérdésre: amennyiben megszületik az a nagy valószínűség szerint összetett elmélet, mely minden bizonnyal jelentős mértékű politikai (azaz nem katonai) elemet is tartalmaz, akkor és csak akkor indulhatunk a siker reményében XXI. század új típusú fegyveres konfliktusaiba. Ennek a kialakítandó elképzelésnek a gyökerei megtalálhatóak a SAS által az 50-es, 60-as években, Malajziában a kommunista gerillákkal szemben sikerrel alkalmazott stratégiában, a Vietnámban elkésve alkalmazott „Winning hearts and minds” részeiben, az új FM3-24 kézikönyvben.

Legjobb lenne azonban megelőzni ezeket a konfliktusokat! Szun Ce véleménye szerint: „A legmagasabb szintű kiválóság az ellenség ellenállásának harc nélküli megtörésében rejlik”.²⁶

Kulcsszavak: negyedik generációs hadviselés, felkelés, hadművészet, katonai teoretikusok

Keywords: fourth generation warfare, 4GW, insurgency, art of war, military theories

FELHASZNÁLT IRODALOM

- GIBSON, William: *Neurománc*. -Budapest, 1992.
- HOLMES, Richard (szerk.): *Háborúk világtörténete*. -Budapest, 1992.
- NETANJAHU, Benjamin: *Harc a terrorizmus ellen*. -Pécs, 1998.
- KAISER Ferenc: *Terrorizmus és biztonság* című előadása, -Budapest, 2008. április 7.
- KEEGAN, John: *A hadviselés története*. Budapest, 2002.
- KISS Álmos Péter: *Harc a terrorizmus ellen, a működő antiterrorista modell*. =Új Honvédségi Szemle, 2006/12. szám
http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsesegi_szemle/harc_a_terrorizmus_ellen12 2008. 03. 07
- ROMMEL, Erwin: *Háború gyűlölet nélkül*. -Budapest, 1992.
- Szun Ce: *A hadviselés tudománya*. -Budapest, 2004.

INTERNETES FORRÁSOK

- The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*,
http://www.d-n-i.net/fcs/4th_gen_war_gazette.htm, (letöltve 2008. március 7.)
- Force Majeure*,
<http://www.slate.com/id/2081388/>, (letöltve 2008. március 7.)
- Attack on USS Cole*,
http://usinfo.state.gov/is/international_security/terrorism/uss_cole.html, (letöltés: 2008. március 7.)
- Bombing of the Beirut barracks*,
<http://www.arlingtoncemetery.net/terror.htm>, (letöltés: 2008. március 7.)

²⁵ Kiss Álmos Péter: *Harc a terrorizmus ellen, a működő antiterrorista modell*, Új Honvédségi Szemle, 2006/12. szám
http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsesegi_szemle/harc_a_terrorizmus_ellen12 2008. 03. 07.

²⁶ Szun Ce: *A hadviselés tudománya*, Budapest, 2004. 29. old.

- Al Qaeda's Maritime Campaign*,
<http://www.military.com/forums/0.15240.83909.00.html>, (letöltés: 2008. március 7.)
- The Roots and Global Dimension of Modern Terrorism*, <http://www.international.ucla.edu/burkle/news/article.asp?parentid=67430>, (letöltés: 2008. március 7.)
- The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*,
http://www.d-n-i.net/fcs/4th_gen_war_gazette.htm, (letöltés: 2008. március 7.)
- New Paradigms for 21st Century Conflict*,
<http://usinfo.state.gov/journals/itps/0507/ijpe/kilcullen.htm>, (letöltés: 2008. március 7.)
- Deconstructing the theory of Fourth-Generation War*,
www.maxwell.af.mil/au/awc/awcgate/ssi/4gw-myths.pdf, (letöltés: 2008. március 7.)
- Unabomber suspect in custody*,
<http://www.cnn.com/US/9604/03/unabomber/index.html>, (letöltés: 2008. március 7.)
- Sarin gas attack on the Tokyo subway*,
http://www.japan-101.com/culture/sarin_gas_attack_on_the_tokyo_su.htm, (letöltés: 2008. március 7.)
- The urban guerrillas Britain forgot*,
http://lists.village.virginia.edu/lists_archive/sixties-l/3446.html, (letöltés: 2008. március 7.)
- Estonia hit by 'Moscow cyber war'*,
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6665145.stm>, (letöltés: 2008. március 7.)
- Is 4GW Simply Using Military Force in New Ways?*,
<http://www.d-n-i.net/dni/strategy-and-force-employment/fourth-generation-warfare-articles/>, (letöltés: 2008. március 7.)
- Chinese views of future warfare*,
<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1998/chinacont.html>, (letöltés: 2008. március 7.)

DEMÉNY Ádám

AZ INTEGRÁLT HATÁRIGAZGATÁSI RENDSZER ÉS VÁMIGAZGATÁS

THE RELATION BETWEEN THE INTEGRATED BORDER MANAGEMENT AND THE DEVELOPMENTS OF THE CUSTOM ADMINISTRATION IN HUNGARY

Magyarország a keleti migrációs útvonalak kereszteződésében, Ukrajna és a Balkán kapujában elhelyezkedve fontos szerepet kapott az EU határbiztonsági rendszerében. Schengeni tagságunkkal a veszélyek nem csökkentek, sőt a belső határok lebontása miatt — a keletkező biztonsági deficit csökkentésére — a határbiztonsági rendszert gyökeresen át kellett alakítani. A jövő határbiztonsága az összetett kihívások (terrorizmus, áru- és embercsempészet, migráció-közbiztonság, korlátozott anyagi források) miatt integrált szemléletű határigazgatási rendszer kialakítását teszi szükségessé. Mondanivalóm rávilágít arra, hogy a hagyományos határrendészeti tevékenységért felelős szervezet mellett a vámigazgatási és egyéb pénzügyőrségi feladatok is szerepet játszanak a határigazgatás rendszerében.

Having been at the crossroads of eastern migration patterns, Hungary — situated right next to the Ukraine and Balkan States — takes an important role concerning EU border security. Despite the country's membership of the Schengen area, threats are rather evolving than diminishing through the abolition of internal borders, which calls for an immediate action aiming to reconstruct the border security system. Due to various challenges including terrorism, smuggling, illegal migration — versus limited resources — an integrated approach (Integrated Border Management – IBM) is necessary to maintain border security in the future. In the following pages I would like to emphasize the significant role of Hungarian Customs and Finance Guard as a complementary body to ordinary law enforcement agencies concerning border management.

BEVEZETÉS

Egy állam életében az ókortól egészen napjainkig mindig fontos feladat volt az államhatárok védelme, ezzel teremtvé meg az ország függetlenségét és szuverenitását. A határ védelméért és őrzetéért Magyarországon a történelmünk során több katonai illetve rendészeti szervezet is felelős volt (*Katonai Határőrvidék, Magyar Királyi Pénzügyőrség, Magyar Királyi Csendőrség, Magyar Királyi Határrendőrség, Magyar Királyi Vámőrség, Magyar Királyi Államrendőrség, Magyar Királyi Határőrség, Magyar Királyi Honvéd Határvadász, Magyar Királyi Folyamőrség, Magyar Állami Határrendőrség, Államvédelmi Hatóság, BM Határőrség, Magyar Köztársaság Rendőrsége*), amelyet a mindenkori politikai helyzet folyamatosan befolyásolt.

A polgári magyar társadalom a dualizmus korában már egyszer kialakította a térség sajátosságaihoz legjobban igazodó, a magyar társadalom céljainak leginkább megfelelő határőrizeti szisztémáját, amely alapvetően *rendészeti jellegű* volt, és a belügyi szervezetbe tartozó testület játszotta a vezető szerepet. Ezt a határőrizeti rendszert a következő évtizedekben különböző okok miatt *katonai jellegű* határőrizet váltotta fel. A katonai határőrizet nem tekinthető magasabb rendű, vagy korszerűbb rendszernek, pusztán a körülmények diktálták ezt a megoldást.

Az 1980-as évek végére végérvényesen megszűntek a kényszerítő körülmények, és elérkezett az ideje, hogy a magyar határőrizet visszatérjen ahhoz a rendszerhez, amelyet a fejlődés logikája, a polgári társadalom szüksége igényel, ez pedig a határrendészeti tevékenységi körben végzett határőrizet és határforgalom ellenőrzés, valamint a vámigazgatási feladatok.

A rendszerváltást követő, az 1989. év utáni átalakítás az államhatár védelmével kapcsolatosan rendészeti jellegű tevékenységek dominanciáját hozta, amely csak az első lépésnek tekinthető. Az ország integrálódása, a világban

és régiókban keletkező új körülmények újabb és újabb kihívásokat és feladatokat jelentenek, amelyre adott határőrizeti válaszok megkövetelték a határőrizeti, valamint a vám- és pénzügyőri szervezetrendszerek rugalmas átalakítását.

2004. május 1-jei Uniós csatlakozásunk nagy lépést jelentett az ország fejlődésének irányába, és a közös vámunió tagjaként megkövetelte a Vám- és Pénzügyőrség diszlokációjának újraszervezését. A 2007. december 21-ei teljes jogú schengeni tagságunkból fakadó határnyitással pedig egy olyan folyamat zárult le, amely a schengeni belső határok lebontásával az önálló határőrizeti szervezet fenntartását is megszüntette. Az új helyzet komoly feladat elé állította a keletkező biztonsági deficit csökkentéséért, valamint a schengeni külső határszakaszok szigorított védelméért felelős integrált rendőrségi, valamint a vele stratégiai együttműködésben részt vevő pénzügyőrségi szervezetet.

Ezen publikációban a rendészeti szervek magyarországi határigazgatásban¹ betöltött szerepének változásával foglalkozom, valamint a klasszikus határrendészeti feladatok és rendszerek mellett a vám- és pénzügyőri feladatokat és ezeket támogató informatikai rendszereket is elemzem. Problémaként vetem fel, hogy amikor az Európai Unió integrált határigazgatási rendszeréről és annak hazai vonatkozásairól beszélünk a Vám- és Pénzügyőrség szerepköre sokszor nem eléggé hangsúlyosan szerepel. Az írásmű végén szereplő összefoglaló következtetésekhez érve remélhetőleg ezen problematikát sikerül világossá tenni és pontosítani az olvasókban.

MAGYARORSZÁGI HATÁRIGAZGATÁS AZ EURÓPAI UNIÓ RÉSZÉKÉNT

Az államhatár tulajdonságait vizsgálva a határokon mindig is kétféle érdek érvényesült. Az államhatár ezen kettős jellege²:

- a politikai jelleg;
- a vámhatár jelleg.

Magyarországon az Európai Unióhoz történő csatlakozással a vámhatárok nagymértékben csökkentek, mivel a belső határokon a vámunió következtében szabad áru- és tőke mozgást kell garantálni, azonban a vámunióhoz való csatlakozással a vámpolitika egységes szabályozása az Európai Unió szintjére emelkedett, azaz Magyarország szempontjából determinált külső tényező lett. Tagállami kötelezettséggént — az Unió bevételeit képező — vámbevételek beszedése azonban megmaradt.

A schengeni övezethez való csatlakozásunkkal őrzött határszakaszunk közel fele megszűnt, azonban a határőrzet és határforgalom ellenőrzése a fennmaradó külső határszakaszokon az Unió biztonságát is garantáló felelősséggel bővült, ezzel Magyarország egy integrált határigazgatási és védelmi rendszer tagja lett.

Az államhatár kettős jellege miatt az integrált határigazgatási rendszer feladatainak végrehajtásában a hazai rendészeti szervek közül a Rendőrség (a Határőrség 2008. január 1-jéig), valamint a Vám- és Pénzügyőrség kap jelentős szerepet.

Az EURÓPAI UNIÓ HATÁRIGAZGATÁSI TÖREKVÉSEI

Az Európai Unió gyakorlata szerint korábbiakban a közös menekült-, migrációs és határigazgatási politika főként jogszabályalkotással jött létre. Az előírások alapozták meg az e területeken folytatott közösségi politikát. Az előírások végrehajtásában azonban az egyes tagállamokra különböző teher hárul, némelyikük aránytalanul nagy részt visel az egész közösség javát szolgáló kötelezettségekből, az egyenlőtlen alkalmazás pedig veszélyeztetné az egyenlő feltételek kialakítását célzó törekvést. E politikaterületek meglehetősen sok személyt érintenek. A 27 tagú EU-ban a tagállamokra körülbelül 6 000 km szárazföldi és mintegy 90 000 km tengerparti határ ellenőrzésének feladata hárul; a becslések szerint évente 100 millió utas érkezik az EU nemzetközi repülőtereire, köztük

¹ A tanulmányban az integrált határigazgatási és integrált határbiztonsági rendszer kifejezést egymás szinonimájaként használom, amely az angol integrated border management különböző fordításának tekinthető

² Sándor Vilmos : III. fejezet A határrendészetet ellátó szervezetek tevékenységében ható törvényszerűségek és általános elvek, Kónya J. (szerk.) [2000] ZMNE egyetemi tankönyv

olyan személyek, akiktől meg kell tagadni a belépést. Olyan közösségi pénzügyi szolidaritásra van szükség, amely képes támogatni a migrációs áramlások igazgatására megállapított átfogó, kiegyensúlyozott európai uniós megközelítés továbbfejlesztését és végrehajtását, és amely megfelelően járul hozzá a tagállamok által elkötelezett schengeni vívmányok alkalmazásához és a közös uniós integrált határigazgatási rendszer létrehozásához. Ennek megfelelően a tagállamok kötelesek a külső határokon hatékonyan kezelni a személyek áramlását, és így biztosítani egyrészt — a tagállamok belbiztonsága érdekében — a külső határok magas szintű védelmét, másrészt a jóhiszemű utasok zökkenőmentes határátlépését, például a tagállamok konzuli szolgálatait által kibocsátott vízumokkal. Ez azt jelenti, hogy az illegális belépések csökkentésére biztosítani kell különösen a földközi-tengeri partvonalat és keleti szárazföldi határokat, és javítani kell a tagállamok harmadik országokban működő konzuli szolgálatainak tevékenységét.

A KÖZÖSSÉGI POLITIKA HATÁRŐRIZETI CÉLKITŰZÉSEINEK ELÉRÉSE

A közös politika célja

- a belső határokon történő átlépéskor a személyek állampolgárságuktól függetlenül mentesüljenek mindenfajta ellenőrzés alól;
- a külső határokon a személyek ellenőrzésének eredményes felügyelete valósuljon meg;
- az integrált határőrizeti rendszer fokozatosan kerüljön bevezetésre;
- az illegális bevándorlás és az emberkereskedelem megelőzésére és az ellene való küzdelemre fokozott figyelmet kell fordítani.

Ezen célok eléréséhez az Unió forrásokat is rendelt, azaz megteremtette a feltételét célkitűzései elérésének.

A Bizottság már a 2007–2013. közötti időszakra szól, pénzügyi tervet meghatározó stratégiai irányról szóló közleményében kiemelt célként nevezte meg a szabadság, biztonság és a jog érvényesülésén alapuló térség fejlesztésének megfelelő pénzügyi forrásokból való támogatását, melyeket a „Polgárság, szabadság, biztonság és a jog érvényesülése” néven új fejezetben kellett szerepeltetni. A javasolt „Szolidaritás és a migrációs áramlások igazgatása” keretprogram célja az Európai Tanács célkitűzéseivel összhangban — az Unió külső határai integrált igazgatásának bevezetéséből és a közös menekült- és bevándorlás politikák végrehajtásából adódó pénzügyi teher kapcsán — a tagállamok közötti igazságos feladatmegosztás kérdésének megoldása.

A keretprogram az Európai Unió Tagállamai Külső Határain Való Operatív Együttműködési Igazgatásért Felelős Európai Ügynökséggel (FRONTEX Ügynökség) kiegészítve a külső határok ellenőrzése és őrzete (*integrált határigazgatás*), valamint a vízümpolitika területén hozott létre pénzügyi szolidaritási alapot.

A külső határ- és vízümpolitika valamint a menekültpolitika végrehajtását támogató nagyméretű informatikai (IT) rendszerek (a Vízuminformációs Rendszer, a Schengeni Információs Rendszer és a EURODAC) kialakítása a tagállamok közötti együttműködés és költséghatékony információcsere létrehozásával különösen hozzájárul a közösségi szolidaritáshoz. A FRONTEX Ügynökség tevékenysége is hatékonyan javíthatja az együttműködést a technikai és működési támogatás valamint az eszközök és források — minden részt vevő állam számára hozzáférhető — egyesítése révén.

MAGYARORSZÁG STRATÉGIAI CÉLKITŰZÉSE A HATÁRŐRIZET TERÜLETÉN

Magyarország az Unióhoz és egyéb nyugat-európai szervezetekhez való integrációs törekvése nyomán stratégiai jellegű dokumentumaiban³ kinyilvánította határőrizeti feladatainak fontosságát és az Európai Unió értékeknek való megfelelését. Ennek alapján kifejezésre juttatta, hogy Magyarország határai várhatóan hosszabb ideig az EU és a schengeni térség külső határai lesznek, ami együtt jár az uniós határszakasz igazgatásának felelősségével és terheivel. A migráció Magyarországot korábban elsősorban tranzit országgént érintette, hazánk azonban egyre inkább célországgá is vált. Magyarországnak az EU közös vagy közösségi politikája által érintett keleti és délkele-

³ 2073/2004. (IV. 15.) Korm. határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról

ti szomszédjai európai integrációs kilátásai, migráció-, kibocsátó- és áteresztő szerepük továbbá a szervezett bűnözés elleni erőfeszítéseik szempontjából eltérnek egymástól. A migrációt természetes, de összetett jelenségként kell kezelni, mely gazdasági és demográfiai előnyöket, valamint biztonsági kockázatokat is egyaránt magában rejt. A lehetőségeket és a kihívásokat is az európai integráció közép- vagy hosszú távú perspektívájában használhatjuk ki, illetve kezelhetjük legmegfelelőbben. A biztonsági kockázatok kezelését az uniós tagságból fakadó kötelezettségek teljesítése mellett saját nemzeti biztonsági érdekeink is megkövetelik. Az illegális migráció elsősorban rendészeti kérdésként jelentkezik. A schengeni csatlakozást követően a külső — elsősorban szárazföldi — határok fokozott védelme a magyar határőrizeti szervek és a bevándorlási hivatal, valamint a vám és pénzügyőrségi szervezetrendszer hatékonyabb együttműködését követeli meg. A schengeni együttműködéshez történő csatlakozással párhuzamosan az uniós támogatások hatékony felhasználásával korszerű és biztonságos határigazgatási rendszert kell kiépíteni.

Az egyesült Európa országai az Unió külső határain a biztonság megerősítésével ellensúlyozzák a belső határellenőrzések megszüntetését. Ezért az Európai Unió a 2004-ben csatlakozott országok számára a csatlakozási szerződés 35. cikke alapján létrehozta az ún. Schengen Alapot. Ez az ideiglenes pénzügyi alap 2004. és 2006. között pénzügyi segítséget nyújtott az érintett tagállamoknak annak érdekében, hogy az EU új külső határain a schengeni vívmányok érvényesülését és a külső határellenőrzés előírt feltételeit biztosíthassák. A Schengen Alap tervezése során négy fő célkitűzést határoztak meg:

- a külső határok őrzetével kapcsolatos fejlesztések;
- a mélységi ellenőrzés hatékonyságának növelése;
- a rendészeti szervek adatszolgáltatási képességének növelése;
- a nemzetközi bűnügyi együttműködési képesség és kapacitás fokozása.

Az *Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium* (korábban Belügyminisztérium) által megvalósított ilyen irányú fejlesztések rendkívül összetettek. A határőrizeti kirendeltségekhez kapcsolódó *építési beruházásokon* kezdve a speciális eszközbeszerzéseken át a komplex informatikai fejlesztésekig igen sokféle intézkedés fedezetét teremtették meg a Schengen Alap forrásai. Az *eszközbeszerzések* nyomán továbbfejlődött a határellenőrzés speciális technikai háttere, a mobilitást biztosító gépjármű állomány és a rádió-kommunikáció technikai feltétele. Mindezek elősegítették az európai szintű határőrizetet, a határforgalom-ellenőrzést és megvalósult az integrált határrendészet. Az *informatikai* eszköz és alkalmazásfejlesztések nyomán megvalósult a nyilvántartások harmonizációja. Ezen kívül lehetővé vált a schengeni elvárásoknak megfelelő adatcsere, valamint az egyszerűbb és gyorsabb idegenrendészeti ügyintézés. Az informatikai fejlesztések további célja, hogy biztosítsa a második generációs Schengeni Információs Rendszerhez (SIS II) történő csatlakozás technikai feltételeit. Az építési beruházások eredményeként számos határőrségi, rendőrségi és idegenrendészeti objektum felújítása történt meg. Az állomány *szakmai képzése* jelentősen segítette az európai uniós gyakorlat hazai adaptálását.

A Pénzügyminisztérium irányítása alatt a *Vám- és Pénzügyőrség* a rendelkezésre álló források nagyobb részét a határellenőrzés megerősítésére fordította. Ennek keretében került sor a *határátkelőhelyek fejlesztésére*, a *biztonsági térfigyelő kamerarendszer* kiépítésére, vasúti és kamionröntgenek, valamint a kábítószer- és fegyverkereskedelem elleni harchoz szükséges *eszközök* beszerzésére. További jelentős összeg került felhasználásra a *mélységi ellenőrzés* hatékonyságának növelésére

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája közvetlenül nem szól a határokon fellépő *vámigazgatási rendészeti feladatokról*, azonban megítélésem szerint a korszerű és biztonságos határigazgatási rendszer ezekkel a főként tagállami indíttatású feladatokkal mindenképpen kiegészíthető, és annak részét is kell képeznie. Azonban a hivatkozott stratégiai dokumentumból egyértelműen kitűnik, hogy az igazi veszélyt a határokon átnyúló szervezett bűnözés, a terrorizmus, az illegális migráció jelenti hazánk számára.

Meggyőződésem, hogy Magyarország a schengeni tagságunk felkészülésére biztosított forrásokat hatékonyan és eredményesen használta fel, azonban a határőrizetünk területén az elért színvonal fenntartására és a folyamatos jövőbeli fejlesztésekre a továbbiakban is figyelmet és erőforrásokat kell fordítani.

A NEMZETKÖZI SZŰRŐRENDSZEREK HÁLÓZATÁRA ÉPÜLŐ MAGYARORSZÁGI HATÁRBIZTONSÁGI RENDSZER⁴

A nemzetközi „szűrőrendszer” hálózat 8–10 alapvető elemből is állhat. Ezek: a vízumrendszer, politikai, gazdasági tájékoztató eszközök, összekötő tisztek, kihelyezett okmányszakértők, szállító vállalatok, tranzitállamok határőrizeti rendszere, biztonságos harmadik országok, külső határok szigorú őrizete, a belső határ ellenőrzése, ki-egyenlítő intézkedések.

Az új határbiztonsági rendszer már egy új filozófián alapszik, hiszen ez schengeni csatlakozás és tagság fő szakmai hajtómotorja. A biztonság — így a határbiztonság — sem lehet egy szerv monopóliuma, ezért a biztonságért való közös felelősség érdekében kiemelendő feladat korszerűsíteni a magyar rendvédelmi szervek együttműködését. Azért, hogy ez a rendszer a legracionálisabban és leggazdaságosabban épüljön fel, a tevékenységet minden területen négy alapelvre célszerű építeni.

Ezek:

- a kooperáció;
- a koordináció;
- a kommunikáció;
- az integráció.

A magyar rendvédelmi szerveken belül, valamint a közöttük meglévő együttműködésben kialakult helyzet abba az irányba mutat, hogy közöttük szükségszerűen egy minőségében magasabb szintű együttműködés, racionális feladatmegosztás és integráció jöjjön létre.

Egyedi példa az EU-ban, hogy hazánkban a Határőrség (2008. január 1-jétől az integrált Rendőrség) koordinációjával a Rendőrség, Vám- és Pénzügyőrség, Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal, az Országos Munkaügyi és a Munkabiztonsági Főfelügyelőség egységes elvekre és gyakorlatra épülő hálót alkalmaz az illegális migráció kiszűrése érdekében miniszteriális, országos, területi és helyi szinten egyaránt (Integrált Vezetési Központ).

Az integrációs és együttműködési cselekvési kényszer alapvető okai a következők:

- a 2001. szeptember 11-ei terrortámadás óta a biztonság iránti igény világszerte megnőtt. A fokozott biztonság megteremtésének nemzetközi szinten követett egyik legfőbb eszköze és módszere az együttműködés kiszélesítése, elmélyítése, valamint a szervezeti és tevékenységi integráció;
- az állam drasztikusan csökkenti saját működésének költségeit. Ezt legkönnyebben a közigazgatásban, és ezen belül a rendvédelmi szerveknél tudja elérni, különböző integrációs mechanizmusokkal;
- a biztonsági igény fokozódása, és a költségtakarékosság párhuzamos folyamatként zajlik. A rendvédelmi szerveknek, ha a kihívásoknak meg kívánnak felelni, egy lehetőségük van, alternatívákat kínálni az átstrukturálódásra és a költségmegtakarításra;
- az EU-hoz történő csatlakozásunkkal, amely a „szabadság, jog és biztonság” térsége a rendvédelmi szervekkel szembeni elvárások megnőttek, új nemzetközi dimenziót kaptak, a külső határokkal közösségi feladatok jelentkeztek;
- a rendvédelmi szervek jelenlegi struktúrájukban alulfinanszírozottak, ettől függetlenül az EU vállalásokat a rendvédelmi szerveken számon kérik;
- a négyéves politikai rotációk jelentősen megnehezítik a stratégiai elgondolások kivitelezését, mert újabb és újabb koncepciók jelentkeznek. Az újrakezdés több áldozattal jár, mint a régi korrekciója;
- a rendvédelmi szervek együttes tevékenységének jogi és szervezeti alapjai már most is adottak. Korábban a Rendőrség és a Határőrség stratégiai partnersége, most már az integrált egységes szervezet, valamint a Vám- és Pénzügyőrséggel megvalósuló több évtizedes szoros együttműködés jó alapot ad egy új típusú, minőségében más feladat-összehangolásnak.

⁴ Zámbó [2006]

AZ INTEGRÁLT HATÁRIGAZGATÁSI RENDSZER MAGYARORSZÁGON

Az *integrált határigazgatási rendszer* (más fordításban integrált határbiztonsági vagy határirányítási rendszer, a továbbiakban IBM, Integrated Border Management) egy komplex, gyakorlatilag a határon alkalmazott különböző technológiákat fedő fogalom (technológiai rend, szolgálatsszervezés, informatikai — IT — rendszerek együttese), amelynek célja, hogy megfeleljen annak a közösségi kihívásnak, hogy egyrészt megkönnyítse a legális személy és áruforgalmat, másrészt fenntartsa a biztonságos határokat.

Ide tartozik a schengeni ellenőrzés rendszere, az egy megállásos ellenőrzés, az átfogó mélységi ellenőrzés, a térfigyelő kamerák, a sugárkapuk működtetése, illetve a határon futó rendészeti szervek informatikai alkalmazása is.

Kiemelem a határrendészetért felelős szervezet azon informatikai tevékenységét, amely a rendészeti munkában támogatja a fentebb említett célok elérését.

HATÁR ELLENŐRZÉSI ÉS REGISZTRÁCIÓS RENDSZER (HERR)

A Határregisztrációs rendszer definíciója szerint olyan sajátos multimédiás számítógépes rendszer, amely arra hivatott, hogy elősegítse a nemkívánatos és körözött személyek, járművek adatainak automatikus leolvasását, egyeztetését, rögzítését, bizonyos személyek, tárgyak járművek kiszűrését, beléptetésének megtagadását, az EU, illetve a schengeni zóna külső határán funkcionáló határátkelőhelyeken való mozgásának folyamatos nyomon követhetőségét, a törvényileg meghatározott adatok bizonyos időtartamig történő tárolását, ezáltal a bűnüldöző és a nemzetbiztonsági elvárások teljesülését.

Magyarországon a Határőrségen 1998-ban már rendszerbe állt egy, a határforgalom-ellenőrzést nagymértékben elősegítő, hatékonyabbá, gyorsabbá és biztonságosabbá tevő számítógépes regisztrációs rendszer. Ezt több alkalommal módosították, majd 2005. február 09-én véglegesen leállították, és egy modernebb, más felépítésű, a célokat hatékonyabban szolgáló rendszer kezdte meg működését (HERR). A schengeni tagságunkkal lehetővé vált ennek a SIS rendszerhez történő csatlakozása is.

Jelenleg a Határ Ellenőrző és Regisztrációs Rendszer, a Rendőrség (korábban a Határőrség) által üzemeltetett informatikai alkalmazás, amely a határforgalomban megjelenő személyek, járművek adatait (nevezetesen: név, útlevélszám, állampolgárság, rendszám, határátkelőhely, határátlépés iránya) veti össze a központi és az uniós nyilvántartásokkal.

A SCHENGENI INFORMÁCIÓS RENDSZER SIS RENDSZER⁵

A Schengeni Információs Rendszer egy olyan személy- és tárgynyilvántartási, körözési rendszer, amelynek azonos tartalmú adatbázisát a tagállamok mindegyike a központi adatbázisból kapott jelzések alapján vezeti, és nemzeti adatbázisából maga is jelzéseket küld a központi adatbázison keresztül a többi tagállam részére, így alkotva egy európai hálózatot. A rendszerből bármely tagállam lekérhet információkat, értelemszerűen azonban nem módosíthatja, nem változtathatja meg más tagállamok adatait, bejegyzéseit. A SIS-hez történő csatlakozás lehetővé tette, hogy a belső határokon folytatott ellenőrzés megszűnjön, illetve a schengeni külső határrezsimet vezessék be az érintett határszakaszokon, valamint a mélységi ellenőrzéseket ezzel egyidejűleg a schengeni adatbázis lekérdezésével tegyék hatékonyá.

A Schengeni Információs Rendszer több elemből áll. A rendszer magja a Strasbourgban működő C-SIS, amely összefogja az egész rendszert. A hálózatot az egyes tagországokban működő nemzeti N-SIS egységek alkotják, a SIS-rendszert kiegészíti a SIRENE hálózat, amely lehetővé teszi, hogy a nemzeti és a helyi rendőrség, az igazságügyi szervek és a vámhatóságok kiegészítő információkat cseréljenek ki egymással. A SIRENE feladata az információk megszerzése, cseréje, a koordináció és a konzultáció segítése.

A SIS I rendszert kialakítása óta többször módosították, ezzel hozzáigazították a megváltozott jogszabályi követelményekhez. A legnagyobb változást a 2004-ben az EU-hoz csatlakozott országok belépése okozta. A SIS II-es

⁵ Johan Erzsébet Schutzbach Mártonné [2005]

rendszer bevezetésének csúszása miatt a SIS I-es rendszert kellett átalakítani oly módon, hogy alkalmas legyen az új tagállamok jelzéseinek kezelésére is. Ezt a bővítést a SISone4ALL projekt keretében hajtották végre a strasbourgi központ, a régi és az új tagállamok mindegyikének közreműködésével. Ugyanakkor az Unió bizottsága továbbra is szorgalmazza eredeti terveinek megfelelően a SIS II-es rendszer kialakítását és üzembe állítását.

A SIS II információs rendszer célja, hogy egy központi adatbázisban tartalmazza mindazon információkat, amelyek révén ellenőrizhető a schengeni térségbe belépő összes személy. A nyilvántartás tartalmazni fogja azon személyek adatait, akiket egy adott időtartamra bizonyos helyekről, városokból, rendezvényekről kitiltottak, nyilvántartásba kerülnek a tagállamok által elutasított vízumkérelmek is (a vízumok kezelésére hivatott Visa Information System, VIS). Egy terrorista-adatbázist is kialakítanak, illetve rögzítik azoknak a személyeknek az adatait is, akik valamilyen oknál fogva nem hagyhatják el a schengeni országok területét. Az adatbázis teljeskörűen tartalmazni fogja a körözött és eltűnt személyek, a lopott autók, az elveszett, ellopott személyi okmányok és bankjegyek adatait is.

A SIS II a szöveges adatok mellett biometrikus azonosítók adatait is fogja tudni kezelni, a további fejlesztések révén DNS adatok is tárolhatók lesznek. A jelenlegi SIS I-es rendszernél lényegesen alkalmasabb lesz a rendszer a jó minőségű fényképek tárolására.

Az EU hivatalos leírása szerint a SIS II nemcsak a bűnözők, hanem a gyanúsítottak adatait is tartalmazza majd, valamint benne lesznek az eltűntnek vélt személyek is. A rendszer további célja, hogy meggyorsítsa a schengeni országokba belépő, vagy esetlegesen az egyik schengeni országból a másikba utazó illegális bevándorlók azonosítását.

A SIS II. rendszerrel szemben elvárt követelmények:

- nagyobb teljesítőképesség a több tagország kiszolgálására;
- a rendszernek rugalmasnak, egységesnek, megbízhatónak, biztonságosnak kell lennie;
- naprakészség, a megnövekedett adatbázis lehetőségeinek hasznosítása;
- költséghatékonyság, gazdaságosság;
- a közösségi és a nemzeti erőforrások megosztása;
- a biometrikus adatok és más új információs adatok kezelésének képessége;
- új EU-s igazságügyi eljárások támogatása (pl. EAW, European Arrest Warrant európai elfogató parancs, kiadatási egyezmény).

A KOMPLEX MÉLYSÉGI ELLENŐRZŐ RENDSZER KERETÉBEN MŰKÖDTETETT MIGRÁCIÓS HÁLÓ (CHECKNET-RENDSZER)⁶

A belső határokon történő ideiglenes határellenőrzés visszaállítása átfogó EU jogszabályokba foglalt tagállami kötelesség, amely teljesítésének a feltételei az eddig működtetett határőrizeti rendszerrel pár év alatt megszűnnek, ezért elengedhetetlen feladat olyan módszer és technológia kidolgozása, amely biztosítja az ideiglenes határellenőrzés megfelelő végrehajtását. A *CheckNet* (Ellenőrzési Háló - Migrációs Háló ellenőrzési rendszer) keretében végzett igazoltatási, jármű-, terület- és munkavégzés ellenőrzési tevékenység bizonyos tekintetben analóg a belső határokon végzendő határellenőrzéssel, hiszen ebben az esetben is a terepen kell a személyek kilétét, jogos ott tartózkodását megállapítani, a járművekkel kapcsolatos adatokat megszerezni.

Az EU követelményeknek megfelelő CheckNet kialakítása azt a célt szolgálja, hogy az adott ország mélységében meghatározzák azokat az ellenőrzési pontokat, ahol eredményesen lehet fellépni az utazó bűnözők, sorozat bűncselekményt elkövetők, az illegális migránsok, a csempészek, a terrorista gyanús személyek, a veszélyesen gyorshajtók ellen. Ebben a feladatban a Rendőrség Közbiztonsági, Közlekedésrendészeti és Határrendészeti szolgálati ága mellett részt vesz a Vám és Pénzügyőrség és az Országos Munkavédelmi és Munkaügyi Főfelügyelet is.

⁶ Zsigovits, Wengrin [2007]

A CheckNet-rendszer olyan módon továbbfejleszthető mobil okmány- és ujjnyom-olvasó készülékekkel, titkosított mobil kommunikációval (EDR), egységes rendvédelmi térinformációs elemző- és vezetési rendszerrel, on-line adatkapcsolatokkal (központi adatbázisok, SIS, VIS), hogy képes legyen a terepről a megfelelő személy- és jármű ellenőrzésre, az igazoltatási adatok közvetlen eljuttatására a megfelelő adatbázisokba. Ezáltal megteremt egy olyan működő rendszert, amely bármikor áthelyezhető az ország mélységéből a belső határra és ott képes a határellenőrzés alapvető feladatainak az ellátására, egyéb esetben pedig magas színvonalon szolgálja az egységes rendvédelmi elvárásokat. Ez a működő CheckNet-rendszer az általános helyzetben nagy mértékben szolgálja a nemzetközi szervezett bűnözés elleni harcot, a csempészek, illegális bevándorlók, az illegális munkavállalók feladását, az operatív nemzetközi rendvédelmi információcserét. Ezáltal kettős cél teljesíthető. Egyrészt létrejön egy általánosságban működő, komoly rendvédelmi szűrőrendszer, másrészt pedig adott a belső határ ellenőrzési infrastruktúrája, szakértelme.

Magyarország a felsorolt informatikai rendszerek kiépítésében és használatában jelentős eredményeket ért el, azonban a világban bekövetkező XXI. századi információ-technológiai fejlődés nem szab határt a lehetőségek kiaknázásának. Továbbra is elmaradtak vagyunk a térinformatikai alkalmazásokat használó bevetés-irányítás, a műholdas járműkövetés és azonosítás stb. területén, amely a következő időszak fejlesztési prioritása lehetne.

VÁMIGAZGATÁSI ÉS EGYÉB PÉNZÜGYŐRSÉGI (JÖVEDÉKI ÉS BŰNÜGYI) FELADATOK A HATÁRIGAZGATÁSI RENDSZERBEN

A Vám- és Pénzügyőrség az elmúlt években rendelkezésre álló források nagyobb részét a határellenőrzés megerősítésére fordította. Ennek keretében került sor a *határátkelőhelyek fejlesztésére, a biztonsági térfigyelő kamerarendszer* kiépítésére, vasúti és kamionröntgenek, valamint a kábítószer- és fegyverkereskedelem elleni harchoz szükséges eszközök beszerzésére. További jelentős összeg került felhasználásra a *mélységi ellenőrzés* hatékonyságának növelésére. A Vám- és Pénzügyőrség *informatikai fejlesztései* pedig biztosítják a szakterületek hatékony munkavégzéséhez szükséges feltételeket.

A VÁM- ÉS PÉNZÜGYŐRSÉG ELEKTRONIKUS VÁMIGAZGATÁS FEJLESZTÉSEINEK SZEREPE AZ INTEGRÁLT HATÁRIGAZGATÁSI RENDSZERBEN

A Vám- és Pénzügyőrség vám szakterületének feladata az EU külső határain be- és kilépő áruforgalom vámellenőrzése. Ezen tevékenység, mint ahogy azt már említettem, a közösségi vámpolitika eszközeként az Unió vámbevételek beszedésére irányul. Az ország és ezzel a teljes vámunió vámhatárán keresztül áramló nagy mennyiségű áruforgalom támogatására a Vám- és Pénzügyőrség informatikai rendszereket fejlesztett, amely az egyéb eddig felsorolt integrált határigazgatási rendszerektől külön működnek.

Az alábbi a vám szakterületet támogató informatikai rendszerek és adatbázisok egymást támogatva önállóan működnek, azonban megítélésem szerint — bár közvetlenül nem soroljuk közé — az EU speciális integrált határigazgatási rendszerének részét képezik:

- *NCTS*: Új Számítógépesített Árutovábbítási Rendszer (New Computerised Transit System) a Közösségi Vámkódex és az Egységes Árutovábbítási Eljárásról szóló Egyezmény szerinti árutovábbítások folyamatainak adatnyilvántartása;
- *CDPS*: Vámaru-nyilatkozat Feldolgozó Rendszer (Custom Declaration Processing System) vámigazgatási ügyek, vámeljárások intézésére;
- *VÁMREG*: a vámügyek regisztrációs rendszere vámigazgatási ügyek, vámeljárások intézésére;
- *ÁRUREG*: rendszer az áruk vámfelügyelet alá vételére, vámfelügyelet kezelésére;
- [ECN+: kiviteli vámeljárások adatkezelő rendszere](#) Közösségi Vámkódex szerinti kiviteli vámeljárások folyamatainak adatnyilvántartására;
- *AEO*: rendszer, az engedélyezett gazdálkodók uniós és nemzeti nyilvántartására;
- *ETR*: Engedélyezési Törzsadat-kezelő Rendszer a kiadott engedélyek nyilvántartására;

- *GTR*: Gazdálkodói Törzsadat-kezelő Rendszer a vámhatóság ügyfeleinek azonosítására VPID szám alapján.

Az elektronikus kiviteli és behozatali vám eljárás bevezetésével (*e-vám*) megteremtődött annak a lehetősége, hogy a kor informatikai színvonalának megfelelő e-kormányzati és e-rendvédelmi stratégiai lépésekkel lehessen a vámhatárokon zajló export–import eljárási tevékenységeket támogatni. Ezzel csökkenteni lehet az illegális tevékenységek folytatását, a korrupció lehetőségét, a gazdasági élet szereplői pedig élvezhetik az állam ezen rendszeti tevékenységének előnyeit, amely így jelentős részt képvisel az integrált határigazgatási rendszerben. Az *e-vám* szolgáltatás — amely több lépcsős automatikus és humán erőforrással egyaránt meg támogatott kockázat-elemzést is tartalmaz — jelentős mértékben gyorsítja a normál eljárásban kezdeményezett vámkezelések lefolytatását a tagállamok közötti on-line adatforgalom megteremtésével, azonban még maradtak további fejlesztési lehetőségek. Optimális állapotot akkor érhetünk el, ha elektronikus áru nyilatkozattal kért vámkezelés folyamata elektronikus úton nem csak az áru kiadásáig juthat el, hanem a technikai feltételek és a jogszabályi felhatalmazások rendelkezésre állása esetén — egyablakos ügyintézés módszerével — a fizetési kötelezettség elektronikus határozathozatal *e-vám* fizetéssel teljesíthető, azaz a vámkezelés folyamata az elektronikus ágon teljes körűen befejeződhet. Az ellenőrzés nélküli vizsgálatot támogatja az újonnan bevezetett AEO rendszer intézménye, amely az engedélyezett gazdálkodók részére az áruk vizsgálat nélküli határátlépését teszi lehetővé. Ehhez arra van szükség, hogy a gazdálkodók teljes belső feldolgozási, ügyviteli, informatikai és pénzügyi folyamataikat auditál-tassák a vámhatósággal, teljesítve az EU által előírt feltételeket. Az így auditált és engedélyezett uniós gazdálkodó szállítmányai vizsgálat nélkül léphetik át az uniós határokat.

A VÁM- ÉS PÉNZÜGYŐRSÉG ELEKTRONIKUS JÖVEDÉKI IGAZGATÁS FEJLESZTÉSEINEK SZEREPE AZ INTEGRÁLT HATÁRIGAZGATÁSI RENDSZERBEN

A Vám- és Pénzügyőrség 2007. július 1-je óta biztosítja a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvényben meghatározott elektronikus ügyintézés keretében a jövedéki- és energiaadó bevallásának elektronikus benyújtását, amelynek feldolgozása a jövedéki szakterület feladata.

A nagymennyiségű ügyiratforgalom, és adatok támogatására kifejlesztett alábbi informatikai rendszer egyben a feketegazdaság elleni küzdelem támogatását szolgálja.

- *Nemzeti Jövedéki Informatikai Rendszer* a jövedéki adóval, a dohánygyártmányok általános forgalmi adójával és az energiaadóval kapcsolatos adófizetési kötelezettség keletkezésének és teljesítésének ellenőrzése.

Ezen *e-jövedék* rendszer fő feladata az ország jövedéki adóbevételeinek biztosítása, amely az országon belül zajló legális gazdasági tevékenységek dokumentálásával, elszámolásával történik. Megítélésem szerint ezen terület az integrált határigazgatási rendszernek ilyen formán nem része, azonban a jövedéki termékekkel elkövetett bűncselekmények felderítése, és ezen termékek csempészetének visszaszorítása az ország gazdasági biztonságát nagymértékben szolgálja.

A VÁM- ÉS PÉNZÜGYŐRSÉG BÜNYÜGYI FEJLESZTÉSEINEK NÖVEKVŐ SZEREPE AZ INTEGRÁLT HATÁRIGAZGATÁSI RENDSZERBEN

A *feketegazdaság visszaszorítására* és a határon átnyúló bűnözés megakadályozására a Vám- és Pénzügyőrségnek egyre nagyobb a jogszabályi fegyvertárral rendelkezik. A 2006. évi pénzügyi bűncselekmények nyomozati jogának átkerülése után a kedvező tapasztalatok kormányzati értékelését követően 2008. évtől további nyomozati jogkörbővítésre került sor. A *pénzmosás és terrorizmus elleni harc* jegyében a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelemre, valamint terrorcselekmény, jogosulatlan pénzügyi tevékenység, a pénzmosás, a pénzmosással kapcsolatos bejelentési kötelezettség elmulasztására, az adócsalás, a sikkasztás, a csalás és a hűtlen kezelés bűncselekményének felderítésére a Vám- és Pénzügyőrség kapott törvényi felhatalmazást. Az EU-s terminológia szerint a Vám- és Pénzügyőrség szervezetén belül került kialakításra a pénzügyi információs egységként működő hatóság, amely ezen feladatok nemzetközi együttműködését is koordinálja.

A folyamatos nyomozói jogkör bővítését létszámemelés és az informatikai rendszerek fejlesztése is kíséri. Az alább felsorolt saját rendszerek támogatják a szakterület munkáját:

- *RK*: Igazoltatás alá vont személyek nyilvántartása a Vám- és Pénzügyőrség által végrehajtott igazoltatások és körülményeik nyilvántartása, az intézkedés alapjául szolgáló eljárás lefolytatásához (adóigazgatás, adóellenőrzés, vámáruk ellenőrzése, büntető-, illetve szabálysértési eljárások alanyai);
- *RABÁN*: Bűnügyi Kockázatelemző Adatbázis a szervezett, illetőleg az országhatáron átnyúló bűnözés elleni küzdelem támogatására;
- *NYOSZAD I.*: Nyomozati Adatszolgáltató Rendszer a folyamatban lévő, illetve lefolytatott nyomozások nyilvántartása (az újabb verzió már a RobotzsaruNeo);
- *RobotzsaruNeo*: bűnügyi ügyfeldolgozó rendszer a folyamatban lévő, illetve lefolytatott nyomozások nyilvántartása, ügykezelése;
- *NYOSZAD II.*: Szabálysértési Adatszolgáltató Rendszer szabálysértési eljárások nyilvántartása;
- *CIGIONFO*, *MARINFO*, *CARGO-INFO*, *BALKAN-INFO*: (EU-s cigaretta, konténer, szállítmány és balkánnal kapcsolatos adatbázisok);
- *FIDE*, *CIS*, *RIF*: adatbázisok (csalás elleni, vámnyomozati és kockázatelemzéssel kapcsolatos EU-s adatbázisok).

Tekintettel arra, hogy a nyomozati és a közterületi jelenléti (járőrözési) munka a mélységi ellenőrzés kulcsa, ezzel az integrált határigazgatási rendszer kiemelkedő részét képezi. Ezen a területen a rendvédelmi szervek közötti együttműködés nagyszerű példája a már említett Integrált Vezetési Központok kialakítása, ahol összehangolt akciókkal nagyobb rendvédelmi hatékonyságot lehet elérni.

A Vám- és Pénzügyőrség ezen munkáját támogatja más rendvédelmi szervek, valamint a Schengeni Információs Rendszer adatbázisainak elérése is. A HERR-ből lehet adatokat lekérni a korábban a Határőrség Országos Parancsnokságán üzemeltetett rendszerből. A régi, ISDN-vonalas összeköttetés megszüntetéséig on-line módon a Vám- és Pénzügyőrségnél a HERR — egyelőre — csak a VPOP Bűnügyi Igazgatóságán, valamint a VP Központi Bűnüldözési Parancsnokság Műveleti Osztályán érhető el, az erre a célra kijelölt számítógépeken távoli asztali terminál segítségével. Ennek fejlesztése és kibővítése indokolt lehet az elkövetkezendő időszakban az Integrált Határigazgatási Rendszer kiterjesztése érdekében. Kézenfekvő megoldás, hogy a vámszervek részére mindenhol elérhetővé kell tenni a Rendőrség által üzemeltetett új nemzeti körözési rendszert, a Hermon-t. Figyelemmel arra, hogy a Hermon a hazai körözési adatok szolgáltatása mellett korszerű interface-en kapcsolódik a schengeni rendszerhez, a vámszervek számára egy olyan eszközt jelenthet, melynek révén az integrált határigazgatási feladatok magasabb szinten láthatók el.

A Vám- és Pénzügyőrség schengeni feladatait a 2007. évi CV. tv (SIS tv.) részletesen megadja:

- SIS-ben figyelmeztető jelzések elhelyezése különböző, a törvényben felsorolt esetekben;
- a figyelmeztető jelzések megküldése a SIRENE Irodának a VP információgyűjtést vagy adatellenőrzést végző szerve által;
- külföldi állam figyelmeztető jelzése alapján megtalált tárgyat, okmányt, vagy hatósági jelzés lefoglalása és átadása.

A Vám- és Pénzügyőrség körözéseit továbbra is meg kell küldeni a Rendőrség körözést irányító szervének a körözési rendszerben (Hermon) történő rögzítés céljából. A Robotzsaru rendszerben az adatok rögzítése kapcsán a személy vagy tárgy közhiteles (központi nyilvántartások alapján történő) azonosítása során körözés alatt álló személy vagy tárgy esetén (Hermon/SIS) a rendszer automatikusan jelzi a körözés tényét.

ÖSSZEGZÉS

Összességében megállapítható, és a legtöbb nemzetközi szervezet szakértője szinte egyhangúan úgy vélekedik, hogy jelenleg a biztonság fejlesztése még prioritást élvez a szabadság fenntartásához viszonyítva, továbbá megállapítható, hogy hazánk geopolitikai helyzetéből és a terrorellenes küzdelemben végzett tevékenységéből adó-

dóan a bevezetett intézkedések fontosak, eredményesek voltak, ugyanakkor továbbfejlesztésük szükséges. Láthatjuk, hogy az új határbiztonsági rendszer dimenziói messze túlmutatnak a magyar határokon. Alakításához és működtetéséhez külpolitikai támogatásra is szükség van. A külpolitika szerepe elsősorban a feltételteremtésben előnyt kínáló és nyomást gyakorló eszközökkel valósul meg. Korábbi tradicionális külügyi területek, mint a vízumkiadás, a határbiztonsági rendszer fő elemét képezik.

Magyarország a keleti migrációs útvonalak kereszteződésében, Ukrajna és a Balkán kapujában elhelyezkedve fontos szerepet kapott az EU határbiztonsági rendszerében. Schengeni tagságunkkal a veszélyek nem csökkentek, sőt a belső határok lebontása miatt — a keletkező biztonsági deficit csökkentésére — a határbiztonsági rendszert gyökeresen át kell(ett) alakítani. A jövő határbiztonsága az összetett kihívások (terrorizmus, áru- és embercsempészet, migráció-közbiztonság, korlátozott anyagi források) miatt integrált szemléletű határigazgatási rendszer kialakítását teszi szükségessé. A feladat hazánk számára külső-belső biztonságot, politikai tekintélyt növelő tényező, az Unió számára a jövőbeni bővítési térség koordinált kezelésének lehetősége. Az állandósult kihívásokra, amikor a forráshiány is egy természetes jelenség, a válasz a jövőbemutató stratégiai fejlesztések, együttműködések a kormányzati és rendvédelmi szervek között országon belül és országhatárokon kívül.

A tanulmányban leírtak bizonyítják, hogy országunk az EU integrált határigazgatási rendszerében a határőrizet, a határforgalom-ellenőrzés, a vámigazgatás és az összehangolt migrációs hálót alkotó mélységi ellenőrzés feladataival jelentős részt képvisel. mondanivalóm rávilágít arra is, hogy a hagyományos határrendészeti tevékenységért felelős szervezet (2008. január 1-je óta az integrált rendőri szervezet) mellett a vámigazgatási és egyéb pénzügyőrségi feladatok is szerepet játszanak a határigazgatás rendszerében.

Kulcsszavak: elektronikus közigazgatás, informatika, Vám- és Pénzügyőrség, egyablakos ügyintézés, vámeljárás

Keywords: electronic public administration, information technology (IT), informatics, Hungarian Customs and Finance Guard, single window administration, custom procedure

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról szóló 2073/2004. (III. 31.) Korm. határozat

Az Európai Közösségek bizottságának közleménye a tanácsnak és az európai parlamentnek a 2007–2013. közötti időszakra a Szolidaritás és a migrációs áramlások igazgatása keretprogram létrehozásáról. -Brüsszel, 2005. 04. 06. COM(2005) (http://eur-lex.europa.eu/)

ÁVÁR, BALDA, BOROS, HEGEDŰS, STELMACH: *Az integrált vezetési központ az illegális migráció kezelésének nemzeti koordináló szerve.* -In: Határrendészeti tanulmányok, 2006. 3. különszám

Global Facilitation Partnership for Transportation and Trade: Integrated Border Management. The World Bank Group: GFP Explanatory Notes. June 2005

JOHAN Erzsébet schutzbach Mártonné: *A Schengeni Információs Rendszer.* -In: Határrendészeti tanulmányok, 2005. 1. szám pp. 4-9.

KÓNYA József (szerk.): *Az államhatár rendszete és védelme.* -Bp.: ZMNE, 2000. egyetemi tankönyv

NÉMETH József: *A terrorizmus elleni küzdelem az EU határigazgatási rendszerében, a hazai gyakorlatban.* -Bp.: ZMNE, 2006. HDI honlap (<http://zrinyi.zmne.hu/dokisk/hadtud/cikkek2007.htm>, 2008. 12. 18.)

ZÁMBÓ Péter: *A Magyar Köztársaság Határőrségének megváltozott szerepe az Európai Unió bővítésének tükrében.* „Globális biztonsági kihívások – közép-európai szerepvállalások” -nemzetközi társadalomtudományi konferencia, Pécs 2006 április 25-26.

ZSIGOVITS László, WENGRIN István: *Az EU tagállamok közös rendvédelmi tevékenységének összehangolási lehetőségei a „CheckNet” végrehajtásában korszerű információtechnológia alkalmazásával.* -In: Határrendészeti tanulmányok, 2007. 2. szám pp.46-73.

2007. évi CV. törvény a Schengeni Végrehajtási Egyezmény keretében történő együttműködésről és információcseréről

Dr. BERÉTI László

VÁLASZTÁSOK ROMÁNIÁBAN 2008.

ELECTION IN ROMANIA AT 2008.

Romániában 2008 novemberében parlamenti választásokat tartottak. Megújult a törvényhozás mindkét háza, a képviselőház és a szenátus is. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) átlépve az 5%-os bekerülési küszöböt, újra a törvényhozás részese lett.

Rumanian elections were held in November 2008. Renewed both Houses of Parliament, Chamber of deputies and Senate. RMDSZ reached the five percent hurdle, so RMDSZ plays fundamental role in legislation again.

2008. november 30-án vasárnap országgyűlési választásokat tartottak Romániában, melynek nyomán megújult az ország törvényhozásának mindkét — képviselőház és szenátus — kamarája. A magyar közvélemény — különös tekintettel a politikai erőkre — mindig megkülönböztetett figyelemmel kíséri a romániai választások eredményeit, hiszen itt él a határon túli magyarság legnépesebb közössége. Érdeklődéssel tekintünk a romániai magyar kisebbség választási eredményeire, a törvényhozás két házában megalakuló magyar frakciókra, valamint az eredmények nyomán a lehetséges kormányalakításban való részvételre.

A romániai magyarok érdekképviselője, kvázi pártja — a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) — immáron két évtizede szerves része az ország politikai életének, több alkalommal a kormányzó koalíció tagja. Az RMDSZ úgy indult a választási küzdelemben, hogy 2004–2008 között a kormányban magyar miniszterek, államtitkárok, az államigazgatás sok pozíciójában magyar szakemberek dolgoztak.

A választásokat új szabályrendszer alapján tartották meg. 2008 márciusában új választási törvény lépett életbe Romániában. A szavazás egyfordulós rendszerben történt. A korábbi alapvetően arányos választási szisztémát egy vegyes rendszerrel váltották fel. Ebben az arányosságot igyekeztek ötvözni a jobb elszámoltathatósággal és a közvetlen választó-képviselő kapcsolattal. Az igazán lényeges változás abban ragadható meg, hogy a romániai szavazók az addigi pártlisták helyett most már közvetlenül az egyéni jelöltekre adhatták voksukat. A törvény értelmében az ország területét a megyei közigazgatás alapján 40+1 (a főváros) választói kerületre tagolták, amelyek a lakosságszám szerint további egyéni választókerületekre osztódnak. A választókerületek között a lakosság arányának megfelelően osztódnak a mandátumok is. Így minden megyében legalább négy képviselőházi és két szenátori kerületet alakítottak ki. A körzetek felállításakor a legutóbbi népszámlálás adatait vették figyelembe. Tehát 70 000 választó küldhet képviselőt a képviselőházba, míg 160 000 szavazó delegálhat szenátort a második kamarába.

Újdonság továbbá az is, hogy mostantól a külföldön élő és tevékenykedő román állampolgárok is képviselőhöz jutottak. Megalakítottak egy Románián kívüli választókerületet, ahonnan négy képviselőt és két szenátort lehet megválasztani.

Megmaradt a parlamenti bejutást jelentő 5%-os küszöb, de ezt árnyalták. Az alternatíva szerint elegendő hat képviselői és három szenátusi választókerület egyidejű megszerzése is a parlamenti bejutáshoz. A jól teljesítő pártok és a népszerű egyéni jelöltek juthatnak így parlamenti képviselőhöz.

A parlamenti matematikához tartozik további 18 képviselői hely, amely sajátos normák alapján a romániai nemzeti-etnikai kisebbségeknek van fenntartva.

Független jelöltek is indulhatnak a megmérettetésen, ha a körzet szavazásra jogosult lakossága 4%-ának támogatását elnyerték, ami képviselőjelölt esetében legalább 2000, szenátorjelöltnél pedig 4000 szavazatot jelent.

A számszerű adatok igen érdekes képet festenek a mai Romániáról. A Konzervatív Párt (PSD) és a Szociáldemokrata Párt (PC) szövetsége a szavazatok 33,09%-ával megnyerte a választást. Mögöttük szorosan a másodikkak a Basescu államfőhöz lojális liberális demokraták (PD-L) 32,36%-os eredménnyel. A két nagy párttól lényegesen leszakadva az elmúlt kormány miniszterelnökének — Tariceanu — pártja a Nemzeti Liberális Párt (PNL) végzett 18,57%-os szavazati aránnyal. A parlament alsóházába jutott rajtuk kívül még a romániai magyarság pártja, az RMDSZ 6,17%-kal. A nacionalista Nagy-Románia Párt 3,15%-os eredménnyel elbúcsúzott a törvényhozástól. A szenátusi helyekért folytatott küzdelemben ugyancsak a pártszövetség (PSD-PC) diadalmaskodott 34,16%-ot elérve. A liberális demokraták 33,17%-al, a PNL 18,74%-al és az RMDSZ 6,39%-al követik őket. Ezen eredmények alapján kerül kiosztásra a képviselőház 315 és a szenátus 137 képviselői helye.

Pártok	Képviselőház	Szenátus
PD-L	115	51
PSD-PC	114	49
PNL	65	28
RMDSZ	22	9
Nemzeti kisp.	18	

A választási küzdelem — szokás szerint — meglehetősen hevesen zajlott, a küzdelemben beszállt pártok sokszor irreális „ígéret halmazsal” igyekeztek megnyerni a választókat. A liberális demokraták óriási infrastrukturális fejlesztéseket ígértek, az államfő demokrata pártja nagyarányú fizetésemeléseket és adócsökkentést helyezett kilátásba. Ezek az ígéretek addig mentek, hogy az ellenzéki többségű képviselőház olyan törvényt fogadott el novemberben, miszerint 50%-kal felemelik a pedagógusok fizetését. Természetesen erre Romániának nincs is pénze. A miniszterelnök menesztette az oktatási minisztert és felfüggesztette a törvény végrehajtását. A tanárok pedig sztrájkot kezdeményeztek. Mindezt tetézte az, hogy a demokraták ezt a fizetésemelést az egészségügyi szférára is ki akarták terjeszteni. A szociáldemokraták sem akartak kimaradni ebből, ezért nagymértékű adócsökkentéseket helyeztek kilátásba.

Az igazi nagy vesztes Cornéliu Vadim Tudor és a Nagy-Románia Párt. A három százaléknál alig jobb eredmény kevésnek bizonyult a parlamentbe kerüléshez. A korábban jelentős választói tömegekre támaszkodott szervezet erőtlensége szembetűnő, vezetőjének karizmája jelentősen erodálódott. Ne felejtsük el, a legutóbbi elnökválasztás alkalmával Tudor sokakat megdöbbenve a választások harmadik legjobb eredményét szerezte meg 12,57%-kal. Pártjának még jobb eredményt valószínűsítettek a szakértők, ezt 14–16%-ra taksálták. A 2004. november 28-án megtartott országgyűlési választások eredménye¹ szerint a Nagy-Románia párt a képviselőházban 12,92%-ot, a szenátusban 13,63%-ot, ezek nyomán 48 és 21 képviselői helyet szerzett. A négy évvel későbbi eredmények ezekhez képest elenyészőek.

A 2004. november 28-i választások eredménye:²

Pártok	Képviselőház	Szenátus
PSD	132	57
PDL	112	49
NRP	48	21

¹ Beréti László: Választások Romániában 2005-ben, =Társadalom és Honvédelem. -2006. 2-3. szám

² Népszabadság, 2004. december 2.

Pártok	Képviselőház	Szenátus
RMDSZ	22	10
Nemzeti kisp.	18	

A választási eredmények összehasonlítása során egyből kitűnik, hogy a romániai politikai tér nagyfokú változékonyságot mutat. Változnak a politikai élet szervezetei és változnak a releváns szereplők is.

2004-ben a szociáldemokrata párt a Román Humanista Párttal együtt pártszövetségben indult a választók kegyeiért. A Humanista Párt nem számottevő politikai erő 2008–2009 fordulóján. Mircea Geoana, a szociáldemokrata párt vezetője — volt külügyminiszter — akkor került reflektorfénybe, amikor a pártelnöki székért vívott küzdelemben legyőzte az addig legyőzhetetlen hitben álló Iliescu. Az ő vezetésével győztek a szociáldemokraták az előző megmérettetésen. A pártelnök a választások másnapján a pártvezetőség informális ülésén bejelentette³, mandátumot kapott, hogy a többi parlamenti párttal egyeztessen a kormánykoalícióról. Arról nem tett említést, egyáltalán megkereste-e valamelyik párt egyeztetési szándékkal, de előrevetítette, hogy a végleges adatok birtokában kitartható tárgyalások várhatók minden fél részéről. Kiemelte, a kormányalakítás nekik jár, egy majdani kormányban való részvétel feltétele, hogy ők adják a miniszterelnököt.

A Demokrata-Liberális párt sajátos képződmény. 1992-ben Petre Román elnökletével vált ki a jelenlegi PSD jogelődjé. Egy évvel később Demokrata Pártra változtatta a nevét (PD), Románt pedig 2000-ben a jelenlegi államfő, Traian Basescu (volt bukaresti főpolgármester) váltotta a pártvezéri székben. A PD a Nemzeti Liberális Párttal (PNL) választási szövetségben került hatalomra 2004-ben. A demokraták azonban konfliktusokba keveredtek liberális szövetségeseikkel, ezért kiváltak a kormányból. Őket követte a liberális pártból kiszakadtak csoportja, amely a demokratákhoz csatlakozott, megalakítva a Demokrata-Liberális Pártot (PD-L).

Az erdélyi Krónika szerint⁴ elképzelhető egy nagykoalíció a PD-L és a Szociáldemokrata és Konzervatív Párt alkotta szövetség között, ekkor 70%-os parlamenti többség kormányozhatná Romániát az elkövetkező ciklusban. Ha mégsem jönne létre ez a nagyszabású összefogás, a két további variáció közül egyik lehet a befutó. Ezek szerint vagy a PD-L kéri fel koalíciós partnernek Calin Popescu Tariceanu liberális pártját, vagy a PSD teszi ugyanezt, erősítve ezzel a mérleg nyelvéné váló PNL tárgyalási helyzetét. Ekkor azonban egy stabil kormányzati többség érdekében szükség lesz az RMDSZ bevonására is.

Végső esetben kialakítható egy PD-L és RMDSZ alkotta kisebbségi kormány is. A két párt 197 mandátummal rendelkezik az összesen 471 tagot számláló képviselőházban és szenátusban, miközben 236-ra lenne szüksége. Ez esetben bevonhatnák a nemzeti kisebbségeket reprezentáló 18 képviselőt, de 21 mandátumot még mindig más pártoktól kellene elcsábítani.

A PD-L egy mandátummal előzi meg a PSD-t. Emil Boc a párt elnöke bizakodik a kormányalakításban, amihez a PNL-t kell megnyernie koalíciós partnernek. Boc egyik nyilatkozata szerint lemond pártelnöki tisztéről, ha pártja nem kerül be a kormányba.

Costi Rogozanu politikai kommentátor szerint ez volt az első alkalom, hogy az emberek nem valami ellen szavaztak, hanem valami mellett. Választottak, és nem megtagadtak valakit vagy valamit. Remélhetőleg az új koalíció kötelezve érzi majd magát, hogy befejezze a semmibe vezető politikai leszámolásokat és építkezni kezd.

Cristian Parvulescu politikai elemző szerint a szoros választási eredmény nagy mozgásteret ad Basescu elnöknek a kormányfő kijelölésére, aki nem titkolta, hogy nem kívánja felkérni a PSD-t kormányzásra. Úgy véli, a liberális demokraták a nemzeti liberálisokkal és adott esetben az RMDSZ-szel kötnének koalíciót. A politikai elemző szerint nincs biztosíték arra, hogy a hamarosan megalakuló parlament négy évig hatalmon fog maradni, és sok múlik azon, hogy a román politikai elit képes lesz-e racionális válaszokat adni a világgazdasági kihívásokra. Ebben a helyzetben Parvulescu szerint az RMDSZ „a központi játékos szerepét fogja betölteni”.

³ www.hirszerzo.hu 89194. 2008.12. 02.

⁴ www.hirszerzo.hu 89527. 2009. 01. 06.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek jó eredményt sikerült elérnie a parlamenti választáson. A Szövetség ismét bekerült a törvényhozás mindkét házába, az új választójogi törvény hatásai gyakorlatilag nem érintették. Megcáfolva azokat a kishitű hangokat, amelyek bizony el-elhangzottak a választási küzdelemben.

Az RMDSZ parlamenti eredményei a legutóbbi évtizedben:⁵

	2000	2004	2008
Képviselőház	27	22	22
Szenátus	12	10	9

Markó Béla az RMDSZ elnöke bukaresti sajtótájékoztatóján⁶ rámutatott, az elmúlt négy év munkáját mutatja az elért eredmény, melynek során sikerült ugyanazt az eredményt elérni, mint négy éve. Ez annak tulajdonítható, hogy a Szövetség nagy gondot fordított arra, hogy minden körzetben olyan embereket jelöljön, akik helyt tudnak állni a parlamentben. „Az egyik fontos és pozitív eredmény, hogy megújul a két frakció. A képviselőházban a kollégák fele — 22-ből 11 — új, a szenátusban pedig nagyobb arányú a változás: a kilenc szenátorból öten szereztek először mandátumot. Természetesen őket is ismerjük, ők is az RMDSZ-ben politizáltak, többen fiatalok. A képviselőházba bekerült két nő is, így elmondhatjuk, hogy megtört a jég, és ők is, meg a többi kolléga is felkészült a négyéves mandátumra.”

Az RMDSZ az elmúlt ciklusokban rendre tagja volt a kormánykoalícióknak, nem mindig kellemes, sőt sokszor kényelmetlen, ám a romániai magyarság számára többnyire gyümölcsöző szerepben: a mérleg nyelvét játszotta.

A véget ért parlamenti ciklusban az erdélyi magyarok pártjának 12 szenátora és 22 képviselője ült a Tisztelet Házban. Két minisztert, számos államtitkárt adott a lényegében kisebbségben kormányzó, de mégis sikeresnek mondható koalícióba. Maga az elnök, Markó Béla 2008. júliusi lemondásáig az európai uniós integrációért is felelős miniszterelnök-helyettesi posztot töltötte be. Többek között az ő személyes munkája és érdeme is Románia 2007-es csatlakozása az Európai Unióhoz. A Szövetség programjának legfontosabb helyén a szociális problémák megoldása állt. E mellett kiemelt figyelmet szenteltek az ország infrastrukturális fejlesztésének. Mindezt összehangolva a közösségek identitását meghatározó kérdések felkarolásával. Ehhez sorolva a saját nemzeti identitáshoz kapcsolódó gondokat, így például az anyanyelvi oktatás, az anyanyelv használat megoldatlan kérdéseit. Nagy hangsúlyt fektettek a választási küzdelemben a decentralizáció kérdéseire, azaz annak fontosságára, hogy az egyes közösségeket érintő döntéseket a lehető legközelebb kell vinni az illető közösségekhez.

Mindenképpen meg kell említenünk, hogy a szavazás napja majdnem egybeesett Románia nemzeti ünnepével, december 1-jével. Ekkor ünneplik Románia egyesülését Erdéllyel. Nagy visszhangot váltott ki a Szövetség elnökének a kampányzáró rendezvényen elhangzott beszéde, amelyben erről az eseményről is szólt: „Ne kérje tőlünk senki, hogy örömmel fogadjuk ezt az ünnepet, bár tiszteletben tartjuk [...] ha nem lett volna Trianon, ha nem lett volna a hosszú hetvenesztendő pusztulás, nem kellett volna arra ébrednünk, hogy csupán 1,5 millióan vagyunk.” Felhívta a figyelmet arra, hogy a romániai magyarság túlnyomó többsége az RMDSZ-t támogatja, országszerte pozitív a Szövetség tevékenységének a megítélése. „Jó esélyünk van arra, hogy az elkövetkező négy évre erősítsük jelenlegi parlamenti képviseletünket, elsődleges célunk azonban jelenlegi mandátumaink számának megőrzése. [...] Az RMDSZ senkivel sem tárgyal kormányalakításról, de ha a kormányprogramban helyet kapnak célkitűzéseink — többek között az infrastruktúra fejlesztése, a decentralizáció, az identitással kapcsolatos kérdések — akkor a Szövetség kész kormányra lépni, természetesen olyan koalícióban, amelynek nem tagjai az ultra-nacionalisták.”⁷

⁵ Ref. 1 –

⁶ www.erdon.ro/hirek/valasztasok2008 2009.01.06.

⁷ <http://szeged.hu/2008/11/holnap-szavaz-romania/2009.01.06>.

A választás eredményei azt mutatják, hogy a romániai magyarság szervezete töretlen támogatással rendelkezik a magyarság körében. Mindamellett, hogy viták és megosztó törekvések is jelen vannak a politikai porondon, az erdélyi magyarság továbbra is kiáll a közösség politikai egysége mellett. A 2000. évi választások óta gyakorlatilag egyenletes mandátumszerző képességgel rendelkezik, időről-időre képes és kész eredményesen megszólítani a magyar kisebbség tömegeit és kellően képviselni őket a román politikai életben. Új, fiatal jelöltek csatasorba állításával tudja frissíteni frakciói összetételét.

A magyarok szervezete nem lett a kormányzó koalíció része. A köztársasági elnök, Traian Basescu Emil Boc-ot — a PD-L elnökét — kérte fel kormányalakításra, így a magyar képviselők ellenzékbe szorultak. 2008. december 22-én Boc — kolozsvári polgármester — vezetésével meg is alakult a román kormány a PD-L és a szociáldemokraták részvételével, mintegy „nagykoalíciót” alkotva. Így a képviselőházban 229, a szenátusban 100 fős kényelmes többségre támaszkodhat a végrehajtó hatalom. A kérdés most már csak az, hogy a koalíciós partnerek együttműködése mennyire lesz eredményes és távlatos, kitart-e a ciklus végéig?

Február 14-én tartotta ülését az RMDSZ SZKT (Szövetségi Képviselők Tanácsa, szokás a romániai magyarság parlamentjének is nevezni a formációt). Több kérdés is napirendre került. Szót váltottak az ország társadalmi-gazdasági helyzetéről, az RMDSZ új, ellenzéki szerepéről és jövőbeli céljairól is. Közben erdélyi látogatáson járt Basescu elnök, és kategorikusan kizárta a területi autonómia lehetőségét. Ezzel kapcsolatban is nyilatkozott Markó Béla elnök. „A területi autonómia kérdésében tudtuk, hogy a román politikusoknak más a véleménye, de olyan megfogalmazással, hogy soha nem lesz területi autonómia, nem tudunk egyetérteni. Mi úgy gondoljuk, hogy a területi autonómia lehetséges, és területi autonómia lesz is.”⁸ Azokat a vádak pedig, hogy éppen az RMDSZ állna a székelyföldi etnikai tisztogatások hátterében egyértelműen visszautasította. Ezt a romániai magyarság ellen irányuló politikai támadásnak vélte. Igyekeznek mindent elkövetni, hogy a székelyföldi megyék állami intézményeiben tiszteletben tartsák az etnikai arányokat. „A tisztségek fontosak, de csupán eszközt jelentenek a magyar közösség érdekeinek érvényesítésében, csupán elemei az egyenjogúság megteremtésének.” — vélte az elnök.

Az SZKT ülésen kompromisszum született az Európai Parlamenti választásokon történő indulás ügyében. Az RMDSZ és a másik erdélyi magyar szerveződés, az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács (EMNT) közös listán indul. Ez azt jelenti, hogy a Szövetség történetében 1992 óta jelenlévő „mérésékeltek”–„radikálisok” törésvonal egyelőre elcsendesedik, és a két szervezet a közös listával szeretne minél nagyobb brüsszeli részvételre szert tenni. Mind a két szervezet egyetért a szubszidiaritás elvével, vagyis azzal, hogy a döntések alapvetően ott szülessenek meg, ahol legközelebb található az azokat érintő közösségek. A szubszidiaritásnak megfelelő decentralizáció nem ajándék a kisebbségek számára, hanem mindennek az alapja. A decentralizáció a kisebbségi jogok kiteljesedését is jelenti Európában. A kisebbségek önkormányzatai nem csak számukra jelentenek előnyöket, hanem a többségi nemzetnek is, segítik a többségi etnikum felzárkózását-prosperálását is a fejlettebb régiókhoz. Arról már nem is beszélve, hogy az EU jelentős forrásokkal támogatja a decentralizáció megvalósítását a tagállamaiban.

Végül a SZKT szervezeti kérdésekben is döntött: az RMDSZ IX. kongresszusát április 25-én tartják később eldöntendő helyszínen, melyen tisztújítást nem tartanak. A kongresszuson 509 küldött vehet részt sajátos választási rendszer döntése révén.

Kulcsszavak: választás, választási eredmények, kormánykoalíció, RMDSZ

Keywords: election, election results, coalition government, RMDSZ

FELHASZNÁLT IRODALOM

BERÉTI László: *Választások Romániában 2005-ben.* =Társadalom és Honvédelem, 2006. 2-3. szám

Népszabadság, 2004. december 2.

⁸ <http://www.erdely.ma/kozeletunk.48252/2009.02.16>.

<http://szeged.hu/2008/11/holnap-szavaz-romania/2009.01.06>.

<http://www.erdely.ma/kozeletunk.48252/2009.02.16>.

www.hirszerzo.hu 89194. 2008.12. 02.

www.hirszerzo.hu 89527. 2009. 01. 06.

www.erdon.ro/hirek/valasztasok2008 2009.01.06.

NAGY Rudolf

A KULTURANTROPOLÓGIA JELENTŐSÉGE A KATASZTRÓFÁK ELLENI VÉDEKEZÉSBEN

THE SIGNIFICANCE OF CULTURAL ANTHROPOLOGY IN THE DIMENSIONS OF FIGHTING DISASTERS

Az időről-időre jelentkező veszélyhelyzetekben a katasztrófavédelmi szakemberek egyik legfontosabb tevékenységi területe a lakosságvédelem. A lakosságfelkészítés felmérését is szolgáló, rendszeresen levezetett szinten tartó, ellenőrző gyakorlatokon is elsődleges a döntések időben történő meghozatalát követő óvintézkedések életbe léptetése.

A gyakorlatok alatt az állampolgárok a felkészítés keretében elsajátított követendő magatartási szabályok végrehajtásával, illetve a polgári védelmi kötelezettségüknek megfelelő feladatok ellátásával járulnak hozzá a védelmi felkészülés sikeres megvalósításához. Ahhoz, hogy ez valós veszélyhelyzetben is eredményesen legyen megoldható, ismerni kell az adott kulturális környezet adta háttérét és annak esetleges befolyását a védelmi feladatokra. Ebben adhat támpontot a szerző most közreadott írása.

Protection of the population is one of the main fields of activities during emergencies occurring from time to time. The implementation of countermeasures after timely decision making is of primary significance during regularly conducted refresher and control exercises, which also aims at the assessment of raising public awareness.

During exercises, the citizens contribute to the successful implementation of the preparation of the population by keeping the rules of conduct learnt during the preparation and by performing their tasks deriving from their civil protection duties. To make it work effectively during real emergencies, the cultural background and its effects on the protection tasks have to be known.

BEVEZETŐ

A 2000 januárjában a polgári védelem és a tűzoltóság integrációja — ez utóbbi önkormányzati, önkéntes és létesítményi elemeitől eltekintve — által létrejött új szervezet, a hivatásos katasztrófavédelem sikeresen rendezte egységbe a lakosság élet- és vagyonbiztonsága megóvásának egymásra épülő taktikai, operatív illetve stratégiai lépcsőit.

A *Katasztrófatörvény*¹ (továbbiakban: Kat. Tv.) a korábban elkülönülten funkcionáló rendszerek összekapcsolásával — a védelmi szférában korábban meglévők mellett — egy új entitás, a katasztrófavédelem létrehozásával egyidejűleg megteremtette annak a közigazgatáshoz illeszkedő rendszerét is. A katasztrófaigazgatás meghatározó szervezeteként az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság (továbbiakban: OKF), mint rendvédelmi szerv a Tűzvédelmi és Polgári Védelmi Törvények rendelkezései folytán megörökölt tevékenységi körön túl egy sor új területtel szélesítette feladatrendszerét.

A jogalkotó a katasztrófák elleni védekezés kötelezettségeinek teljesítésére felállított, az államigazgatás ágazati kompetenciáit figyelembevev szervezeti rendszer területi és helyi elemeinek kialakításában erőteljesen támaszkodott a védelmi igazgatás önkormányzati szegmensére², de működését a honvédelmi igazgatástól teljesen elkülönülve strukturálta. Ezek szakmai támogatásában, és a védekezés koordinációjának megvalósításában döntő

¹ 1999. évi LXXIV. Törvény [1]

² Fővárosi, Megyei illetve Helyi Védelmi Bizottságok, polgármesterek.

szerepet hárul a területi valamint helyi katasztrófavédelmi szervekre. Kiemelendő ezek közül az *operatív szervek megalakítása, működtetése* alkalmazási készenlétbe helyezés esetén. Ugyanígy a központi szerv, az OKF is több munkaszerv személyi és tárgyi működési feltételeit biztosítja a tárcák katasztrófavédelmi feladatainak koordinációját ellátó Kormányzati Koordinációs Bizottság (továbbiakban: KKB) eredményes működése érdekében.

A korábbiaktól eltérően a Kat. Tv. az OKF részére *hatósági jogkört* biztosít a *veszélyes ipari üzemek tekintetében*. Ez az Európai Unió által kötelezően alkalmazandó SEVESO-irányelvek érvényesítését szolgáló tevékenység magasabb szinten garantálja a veszélyes létesítmények környezetében élők biztonságát, a lakosságtájékoztatás, a lakosság felkészítése, a településvédelmi feladatok továbbá a külső védelmi gyakorlatok során történő begyakorlása által is.

A legjelentősebb újdonság, hogy hazánkban — a Kormánynak a külföldi állam részére történő segítségnyújtás kapcsán hozott döntésének függvényében — *az OKF biztosítja a nemzetközi segítségnyújtásra kijelölt szervek rendelkezésre állását, szervezi felkészítésüket és a nemzetközi katasztrófa segítségnyújtás gyakorlati végrehajtását*.

A KATASZTRÓFAVÉDELEM KULTÚRANTROPOLÓGIAI ÉRINTETTSÉGE

A KATASZTRÓFAREAGÁLÁS RENDSZERE

A bevezetőben elmondottak is érzékeltetik, hogy a *katasztrófák elleni védekezés* egyike azoknak a feladatrendszereknek, melyek a társadalom valamennyi szféráját átfogják. A kormányzati szerveken felül résztvevői az önkormányzatok, a civil és karitatív valamint a gazdasági szervezetek. Ez az összetettség is láttatni engedi, hogy egy ilyen *nemzeti ügy*, mint a katasztrófavédelem — ahogyan erről a Kat. Tv. 1. § (1) is fogalmaz — nem valósulhat meg eredményesen, ha nem vizsgálja azt a kulturális környezetet, amelyben feladatát el kell lássa, illetve nem képes a kulturális változások okozta kihívásokra megfelelő válaszokat találni.

Még inkább érzékelhető lesz gondolatok háttére, amennyiben górcső alá vesszük azt, hogy milyen feladatok jelentkeznek a *katasztrófavédelmi tevékenységben a veszélyeztetettség mértékétől függően felállítható fázisok* során és megvizsgáljuk azok társadalmi vonatkozásait.

Közérthetőbben ez azt jelenti, hogy más a megoldandó kérdés:

- a *veszélyeztetettség* ismeretében, de csak annak *lehetősége* kapcsán, *megelőzendő* a közvetlen *fenyegetettség kialakulását*, illetve *mérséklendő az esetlegesen bekövetkező katasztrófa következményeit*;
- a *konkrétan* mutatkozó *veszély* elhárítását célzó *beavatkozás* terén a *direkt fenyegetettség csökkentése*-kor, illetve *megszüntetések*or (Nem minden fenyegető tényező számolható fel teljes mértékben ellenintézkedésekkel. Bizonyos esetekben — mint például az árhullám levonulása — csak a jelentkező hatásokat tudjuk befolyásolni);
- a *közvetlen veszély elmúltával*, az ellenőrzött, szabályozható módon zajló folyamatok mellett megkezdett *helyreállítás* során a normál életvitel feltételeinek *ideiglenes* (minimális szintű), avagy *teljes körű* biztosítása érdekében.

A katasztrófák jelentette fenyegetettség itt kifejtett időszakaiban a közösségtől mint tevőlegesen is közreműködő féltől eltérő mértékű és minőségű hozzájárulást követel meg a védelmi célok hathatós megoldása. Erre utal a Kat. Tv. 1. § (2) bekezdése, amikor kimondja, hogy „Minden állampolgárnak, illetve személynek joga van arra, hogy megismerje a környezetében lévő katasztrófaveszélyt, elsajátítsa az irányadó védekezési szabályokat, továbbá joga és kötelessége, hogy közreműködjön a katasztrófavédelemben.” [1] Alapesetben a veszélyeztetettség csökkentése, a megelőzés komplex feladatrendszerében jelenti azt is, hogy:

- a *lakosságot tájékoztatjuk* a környezetében várható veszélyekről;
- *fel kell készítenünk a polgárokat* a veszélyekkel szembeni *önvédelmi intézkedések* megtételére, a veszélyhelyzetekben *követendő magatartási szabályokra*;

- *ki kell képezzük a veszéllyel fenyegető környezetben élőket a lakosságvédelmi feladatokban való együttműködésre;*
- *a polgári védelmi kötelezettség alapján polgári védelmi szervezetbe beosztott lakosokkal pedig a védekezési feladatokban való részvétel mikéntjét kell megismertetnünk.*

KULTURÁLIS HÁTTÉRŰ JELENSÉGEK A FELKÉSZÜLÉSBEN

A hivatásos katasztrófavédelmi szervek alaprendeltetéséből adódó *lakosságtájékoztatás, lakosságfelkészítés és lakosságvédelem* különösen *igényli, hogy figyelemmel legyünk ezek alanyainak kultúrájára, és az abban képviselt értékrendre.* Egyrészt a felkészítést az általános kulturális megnyilvánulásokhoz illeszkedve kell tervezni, és célszerű a *felkészítő személyét is az adott társadalmi környezetet jól ismerő szakemberek közül kiválasztani.* Ahhoz ugyanis, hogy a védelemnek a civil közösség számára veszélyhelyzetben nélkülözhetetlen szempontjait, elemeit és tevékenységi rendszerét *megfelelően interpretálhassuk, a szakmai ismereteket az érintettek gondolkodásmódját, viselkedési normáit felmérve kell közvetíteni.* Hasznos lehet e tekintetben, hogy a tájékoztatás, a felkészítés alanyai között vannak maguk a település lakosságának bizalmát élvező önkormányzati vezetők, mint települési polgári védelmi parancsnokok, akik a védelmi feladatok levezénylésének egyszemélyi felelősei. Felkészítésükben az OKF területi és helyi szervei működnek közre, hasznosítva a helyben már bekövetkezett veszélyhelyzetek tapasztalatait.

Ajánlatos a tervezés fázisában is tekintetbe vennünk a tényt, hogy az egyes *szubkultúrákban más-más módon viszonyulnak az értékek tárgyiasult megnyilvánulási formáihoz,* vagyis az ingó és ingatlan vagyonhoz. Míg egyesek számára egész életük munkájának gyümölcse a komoly terhek felvállalásával megépített családi otthonban manifesztálódik, addig másoknál ez jelentőségében háttérbe szorul a könnyen menekíthető, és az újrakezdés zálogát mindig is jelentő értéktárgyakhoz képest. Tehát *a helyi védelem szervezésénél valószínűleg a településen a társadalmi gyökereiket megtaláló lakosokat célszerű a települési polgári védelmi alegységek állományába polgármesteri határozattal kijelölni és beosztani.*

Fokozott gazdasági jelentősége van egyes közösségekben a háztáji gazdálkodásnak, és ezen belül is a haszonállatok tartásának. Ezért a védelem tervezésénél az életmentés elsődlegességét biztosítva *gondolnunk kell* — természetesen az esetleges járványügyi következményeken túl — *a ragaszkodó gazdálkodók, ingatlan tulajdonosok háziállatainak mentésére is,* megfelelő kapacitások mellérendelésével.

A VÉDELMI CÉLÚ BEAVATKOZÁSOK KULTURÁLANTROPOLÓGIAI ÖSSZETEVŐI

Egy jól felépített védelmi koncepció megvalósítását elénk vetítő, fentebb pontokba szedett tennivalók lényegi eleme a *beavatkozás* levezénylése. A vázolt elvi megközelítés utal arra, hogy amíg az ország gazdasági teherbíró képessége engedte létszámú és felszereltségű hivatásos *elsődleges beavatkozó erők* meg tudnak birkózni a védekezés — általában taktikai — feladataival, addig a *lakosságnak* csak az elvárható *ön- illetve kölcsönös segítségnyújtásból kell legfeljebb kivennie a részét.*

A *kiterjedtebb,* illetőleg fokozódó *veszély- és katasztrófa* helyzetekben azonban már sor kerülhet az *elsődleges veszélyhelyzeti reagáló szervezetek* tartalékainak maximális igénybevételére, avagy a képességeit speciális, vagy többlet kapacitásokkal kiegészíteni képes egyéb szervezetek alkalmazására. A körülmények ilyenkor már a *lakossági önkéntesség* jelentőségének lényeges növekedését is maguk után vonhatják. Ez azonban nagyrészt csak a *saját érdekeltség külsődleges megnyilvánulása.* A tény, hogy *e kapacitás egyedül a lakhely környezetében realizálódig a szabályozott rendben történő bevetés komoly akadály.*

A súlyos eszkaláció kockázatakor a rendelkezésre álló, a másodlagos beavatkozó erőkhez sorolandó polgári védelmi szakalegységek alkalmazási készenlétbe helyezése is elrendelhető, amely már biztosan érinti a lakosságot a végrehajtói oldalon is.

Következésképpen nagyon fontos, hogy az adott *kultúrkörnyezetben jellemző szociális attitűdöket ismerve szervezdjék a védelem.* Esetenként erre támaszkodva vehetjük elejét a beláthatatlan következményeket is eredmé-

nyezni képes, önálló, meggondolatlan cselekvésnek. Előfordulhat, hogy a védelemvezető szerepében *irányító személyt* az adott környezetben szocializálódott, és a védekezésben közreműködő vagy a védekezés helyszínének közelében élő csoport tagjai *erkölcsi értékeik, szokásaik illetve hagyományaik alapján nem hajlandók elfogadni*, és a *törvények által védett szerepe folytán adott utasításaitól függetlenül, önkényesen cselekszenek*.

A sajátos kulturális szokások hatásain kívül a védendő, illetőleg részt vevő *lakosság szociális normái és értékfogalmában bekövetkező változásokra is érzékenynek kell lenni*.

Általános jelenséggé említhető, hogy a média közvetítette, a szubjektum előtérbe helyezésére ösztönző kommunikációs fogások hatásának is köszönhetően a kulturális egészen belüli bizonyos zártabb egységekben *egyre gyengül a közösség sorsáért érzett felelősségtudat*, és mind nagyobb hajlandóság mutatkozik a deviancia felé való elmozdulásra. Ez *eredményezheti* a védelemben közreműködésre felszólító hatósági *intézkedéssel való szembehelyezkedést*, de az egyéb *kötelezettségek teljesítéséhez*, vagy az *önkéntesség védekezésben játszott szerepéhez történő negatív viszonyulás* kialakulását is. Ennek *mutakozó jelei fedezhetők fel* némely, a *jogszabályokat kijátszani igyekvő*, szolgáltatási vagy rendelkezésre állási *kötelezettséggel terhelt vállalkozók, tulajdonosok körében*, ami a tervezett szükségletek kielégítésében lehet hátrányos.

A KATASZTRÓFA ELMÚLTÁVAL JELENTKEZŐ VÁLTOZÁSOK A KULTURÁLIS VISZONYOKBAN

A szükségletek biztosítására a katasztrófák következményeinek felszámolását követően is kiemelt figyelmet fordítanak a normál életvitelhez szükséges helyreállítás során. Rövidtávon a létfeltételek megteremtésében csak ideiglenes megoldások alkalmazhatóak, és ezek csak az infrastruktúra legfőbb elemeinek működését hivatottak garantálni. A helyzet normalizálódásával azonban tervszerűen folytatni kell a helyreállítást.

Ennek elmaradása a hajléktalan, segélyeken tengődő — akár több tízezres létszámot is kitevő — tömegek terhei magától értetődően az addigi kulturális viszonyok teljes összeomlását is magukkal hozhatják. Ez akár régiókra kiterjedő események láncolatát indíthatja el, ahogyan azt az Afrika egyes vidékein tapasztalható menekült hullámokról adott beszámolók igazolják.

Migrációs fejlemények híján is felborulhat egy-egy népcsoport, térség kulturális helyzete, ha az *ideiglenes viszonyok rögzülése*, társadalmi beágyazódása bekövetkezik. Rendkívüli gondok forrása ez többek között Örményországban, ahol az 1988-as Gyumri városát is elpusztító földrengés mementőjeként áll még ma is az ideiglenes hajléknak épült bódékból és bádogviskókból született város. [2]

Megfontoltságot és körültekintést kíván azonban más miatt is ez a helyzet konszolidálására irányuló munka. Ott is, ahol a források elegendőek a települési épített környezet teljes rehabilitációjához, mély társadalmi, kulturális zavarokat kelthet egy esetleges újjáépítés, ha az — az eredetileg alacsonyabb kulturális réteghelyzetből — egyeteket kiemel, míg másokat önhibájukon kívül kedvezőtlen helyzetbe hoz.

NEMZETKÖZI SEGÍTSÉGNYÚJTÁS

A *hivatásos katasztrófavédelem*, ha meg kíván felelni a *globalizálódó világ kihívásainak*, és — ha a szükség úgy hozza — *élni szeretne a nemzetközi összefogás kínálta plusz erőforrások bevonásának lehetőségével*, nem hagyhatja figyelmen kívül a katasztrófák elleni védekezés nemzetközi viszonyrendszerének alakulását befolyásoló törekvéseket sem.

Az OKF eleget téve jogszabályi kötelezettségének, illetve hazánkkal szemben a nemzetközi szervezetek által támasztott elvárásoknak *tevékenyen vesz részt a katasztrófareagálási képesség javítását szolgáló mentőszervezetek felkészítésében, a kiképzésmódszertan és az eljárásrendek kialakításában*.

Ahhoz azonban, hogy megfelelő ismeretek birtokába juttathassanak a kiképzendő civil szervezetek, először is világosan kell látni a nemzetközi katasztrófa-segítségnyújtás intézményrendszerét és a szükséges képességeket behatároló veszélyeket, amelyek következményeinek felszámolásában, vagy hatásának csökkentésében a hazánkból kiküldendő csoportok szembe találhatják magukat.

Felismerve a természeti és civilizációs katasztrófáknak a globális kihívásokban játszott szerepét nemzetközi

szintén több szervezet is foglalkozik a megelőzés, felkészítés, reagálás és helyreállítás kérdéskörével.

ENSZ

Az ENSZ tevékenységét e területen az *Alapokmányában* lefektetett irányadó elv szerint végzi vagyis, hogy *humanitárius segítséget* az érintett ország *kérésére* és egyetértésével kell nyújtani.

Az ENSZ keretén belül a *Humanitárius Ügyek Koordinációs Hivatala* (továbbiakban: OCHA) látja el a természeti és civilizációs katasztrófákból eredő feladatokat. Az OCHA a nemzetközi összefogás koordinálásával enyhíti a katasztrófák okozta károkat, reagáló egységek, tanácsadók küldésével a *helyszínen humanitárius segítség* formájában. Cél, hogy a lehető legrövidebb idő alatt a legmegfelelőbb segítség érkezzon a helyszínre, specifikusan a katasztrófa típusa szerint.

Általánosságban egy katasztrófa-segítségnyújtási akció elindítása a következőképpen zajlik. A segélykérés alapján vagy a médián keresztül, illetve közvetlen jelentés útján az OCHA tudomására jutó katasztrófa-helyzetben az OCHA kapcsolatba lép az érintett országgal, információt kér, valamint haladéktalanul értesíti a tagországokat (fax, e-mail) az eseményről. A helyszínre utazik az „UNDAC”, az ENSZ Katasztrófa Becslési és Koordinációs Csoportja. Feladata, hogy szakszerű információkkal lássa el az OCHA-t, ezen felül pedig megszervezze együttműködést és kapcsolatot tartson a katasztrófa sújtotta ország nemzeti és helyi veszélyhelyzet kezelési hatóságaival.

A segítségnyújtás meggyorsítása érdekében 2001-ben létrehozták az úgynevezett „*Virtual OSOCC*” (On-site Operations Coordination Centre) internetes honlapot. Ezen keresztül egyéni jelszavas védelemmel ellátva az országok „online” — valós idejű — információkat adnak és kapnak a kialakult helyzetről, annak változásáról, a sújtott ország által kért segítségről (lista a szükséges erőkről, eszközökről), a kérés alapján felajánlott segítségről (a donorok lehetőségeiktől függően választanak a listáról és közvetlenül ráteszik a honlapra), a segítség célba érkezéséről és felhasználásáról. [3]

NATO

A NATO EADRCC (*Euro-atlanti Katasztrófa Reagálási Koordinációs Központ*) az EAPC (Euro-atlanti Partnerségi Tanács) országok segítségnyújtásának koordinálása céljából, az EAPC földrajzi határain belül bekövetkezett természeti és civilizációs katasztrófák esetében kap szerepet. Munkája röviden az alábbiak szerint összegezhető.

A NATO EADRCC „napi” tevékenysége során biztosítja az információcserét az érintettek között, és tervezési feladatokat lát el. Ezen felül „karbantartja” a felajánlott nemzeti elemeket tartalmazó listát, fejleszti az interoperabilitást, továbbá előkészíti a nemzetközi gyakorlatokat.

Katasztrófa esetén a katasztrófa sújtotta ország helyzetjelentést küld a Központnak, szükség esetén segítséget kér. A Központ a nemzeteket faxon és e-mailen azonnal értesíti. Szoros együttműködésben az Egyesült Nemzetek Szervezetének illetékes hivatalával (UN OCHA) — elkerülendő a duplikációt — koordinálja az EAPC országok tevékenységét, a segítség felajánlásokat és a segítségnyújtást.

A NATO katasztrófa reagálási képességének felállítása céljából létrejött az EADRU (Euro-atlanti Katasztrófa Válaszreagálási Egység). Az EADRU többnemzetiségű, katonai és polgári elemekből (képzett mentési szakemberek, egészségügyi valamint más egységek, eszközök, anyagok, szállítóeszközök) áll. Nem állandó jellegű krízisintervenciós szervezet, mivel csak katasztrófa esetén jön létre az EAPC tagok önkéntes felajánlása alapján. Összetétele, mérete a katasztrófa típusától függő. Az ENSZ által koordinált műveletekben az egység az EADRCC irányításával tevékenykedik.

Európai Unió

Az Európai Unió Tanácsa 2001. október 23-án elfogadott Határozatában, a polgári védelmi segítségnyújtási beavatkozások terén a fokozott együttműködés előmozdítása érdekében 2002. január 1-jei hatállyal életre hívta a *Közösségi Polgári Védelmi Mechanizmust*.

A Határozattal megalakult a közösségi katasztrófa-reagálási rendszer, amely meghatározza a tagállamok, a Bizottság, valamint a segítséget kérő és nyújtó állam feladatait, illetve azon elemeket és akciókat, melyek a katasztrófa-helyzetben történő együttműködést támogatják.

Működési rendje alapján a Mechanizmus részes tagállama, amelyben a katasztrófa történt, haladéktalanul köteles értesíteni azon tagállamokat, amelyeket a katasztrófa érinthet, illetve, amennyiben segítségkérés várható. A *Monitoring és Információs Központ* (továbbiakban: MIC) keresztül a Bizottságot informálja annak érdekében, hogy az tájékoztathassa a többi tagállamot, és aktivizálja az illetékes szolgálatokat.

Veszélyhelyzet esetén bármely ország, a hatósága által kibocsátott hivatalos értesítésen keresztül — a szükséges erőforrások meghatározása mellett — segítséget kérhet a tagállamoktól akár közvetlenül, akár a MIC közbeiktatásával.

A katasztrófa-helyzetben történő együttműködést *támogató funkciókat és feladatokat* a Határozat a következőkben jelöli meg:

- *Monitoring és Információs Központ* (MIC) készenlétbe helyezése és folyamatos működtetése a Bizottság által. Feladata a műveletek koordinálása;
- *Veszélyhelyzeti Kommunikációs és Információs Rendszer* készenlétbe helyezése és működtetése, mely lehetővé teszi a MIC és a tagállamok közötti zavartalan és folyamatos információáramlást;
- *a beavatkozó csoportok és egyéb beavatkozási támogatás meghatározása*, amelyek veszélyhelyzet esetén segítségnyújtási beavatkozásokra a tagállamokban rendelkezésre állnak;
- *a felmérő és koordináló, valamint a beavatkozó (katasztrófa esetén bevethető) szakértők listájának összeállítása* (melyhez való hozzájárulás a tagállamok számára önkéntes, a szakértők alkalmazásáról szóló döntés a tagország hatáskörében marad), illetve *a tagállamok képességeiről* (benne: orvosi erőforrások is) *adatbázis* naprakészen tartása;
- *kiképzési program* kidolgozása és végrehajtása a beavatkozó csapatok és szakértők bevonásával;
- *munkaműhelyek, szemináriumok* és a beavatkozások fő szempontjaival foglalkozó kísérleti projektek szervezése;
- *egyéb támogató tevékenység* (mint például a segítségnyújtási beavatkozásra szolgáló erőforrások szállításának elősegítése).

A NEMZETKÖZI KATASZTRÓFAVÉDELMI TEVÉKENYSÉG KULTURÁLIS ANTROPOLÓGIAI TÉNYEZŐI

Magyarország 2003. január 1-jétől már több, a Bizottság EU Polgári Védelmi Mechanizmusát érintő tevékenységében részt vett.

Az utóbbi években hazánkhoz az EU MIC felől érkezett a legtöbb felkérés (pl.: Sri Lanka; vagy logisztikai támogatás német, francia segélycsapatoknak), de az is előfordul, hogy az OKF kormányzati jóváhagyással kétoldalú katasztrófavédelmi egyezmény alapján nyújt segítséget (Ukrajna, Románia, Szerbia). Ezen felül a határ menti együttműködésben már több helyi jelentőségű káresemény kezelésére került sor.

Az utóbbi évek tapasztalatai megerősítették az elsődlegesen beavatkozó állami szervezetek mellett az önkéntes szervezetek tevékenységének nélkülözhetetlenségét is.

E civil erők a hivatásos katasztrófavédelmi szervek koordinatív támogatásával mind gyakrabban képviselik hazánkat a nemzetközi segítségnyújtás során. A magyar kutató-, mentő csoportok tevékenysége — többek között a törökországi és az indiai földrengés során végzett eredményes munka — nagyfokú elismerést váltott ki mind a helyi hatóságok, mind pedig a lakosság körében. A gyakorlatban bebizonyosodott, hogy olyan, valóban felkészült szakembergárda és eszközállomány birtokában vannak ezek a mentőszervezetek, amelyek megfelelően képviselhetik a Magyar Köztársaságot és katasztrófavédelmét.

A meglévő — elsősorban anyagi — korlátok ellenére elmondható, hogy mára már nemzetközi szinten is elismert

és bevetethető mentőkutyák és kutyavezetők, légi mentők, búvárok, vízi mentők stb. állnak rendelkezésre. [4]

Az ezen csoportok szisztematikus felkészítésében elért eredményeknek köszönhetően az ENSZ OCHA (Humanitárius Ügyek Koordinációs Hivatala) részéről felkérés érkezett az INSARAG (International Search and Rescue Advisory Group) módszertanának fejlesztésébe és az USAR képesség erősítésébe az OKF részéről történő bekapcsolódásra. A nemzetközi téren kivívott elismertség jeleként az OKF képviselőjében az ENSZ INSARAG Euro-Afrika Régió alelnöki tisztét töltjük be.

Ez a nemzetközi közösség által létrehozott regionális szervezet a nemzetközi katasztrófareagálás terén szerzett tapasztalatoknak a hasonló képességeket kialakítani kívánó országok részére történő átadását tűzte ki célul.

Ehhez azonban a szakmai, valamint a nemzetközi kommunikációt lehetővé tevő nyelvi felkészültségen túl szükségeltetik a helyi kultúra ismeret is. A európai kultúrkörből jelentősen távol eső államok hasonló rendeltetésű csapatainak kiképzése egyedi felkészítési programokat, képzési módszereket igényel. Még akkor is, ha a Mediterrániumhoz sorolandó észak-afrikai országok beavatkozóit készülünk is felvértezni ismeretekkel.

Nem elhanyagolandó azonban ezeken felül az sem, hogy a nemzetközi katasztrófa-segítségnyújtásban részt vevő mentő csapatok igen gyakran saját kultúrájuktól idegen környezetben, néha megdöbbentően más kulturális tényezőkkel övezve, megfeszített tempóban végzik munkájukat. A már említetteken túl esetlegesen ez is forrása lehet a tevékenységüket hátráltató helyzetek kialakulásának.

ZÁRSZÓ

Az előzőekben leírtak is szemléltetik azt, hogy a katasztrófavédelem folyamatos kapcsolatot jelent a veszélyeztetettek és a veszély megelőzésére, elhárítására rendelt szervezetek között. Ebből eredően csak állandó odafigyeléssel lehet megszolgálni a társadalom bizalmát, továbbá kitaró munkával lehet csak elérni a lakosság veszélyekkel szembeni tudatos magatartási formáinak kialakítását is. Mivel a civil lakosság együttműködő viselkedése minden krízisszituációban döntő, ezért a megfelelő befolyásolás lehetősége a felkészítésen is múlik, amely egy igen komplex feladat. Ebben a szokások és kulturális viszonyok mind az ismereteket átadóknál, mind pedig a befogadóknál okozhatnak zavarokat, amelyek viszont később a veszély bekövetkezésekor helyrehozhatatlan károkat is indukálhatnak.

A katasztrófák nemegyszer sajátos, a védekezésben résztvevőktől eltérő kultúrkörnyezetben pattannak ki. Nem felesleges tehát, ha tekintettel vagyunk ezekre. A katasztrófavédelem szakmai feladatainak e rövid és mintavétel-szerű áttekintéséből is kitűnik, hogy a kulturális háttér idejében való feltérképezésével, a beavatkozás, a mentés erőinek összpontosítását könnyíthetjük meg, emberéletek sokaságát megmentve, és a felesleges szenvedést elkerülve.

Kulcsszavak: kultúranropológia, katasztrófavédelem, lakosságvédelem, nemzetközi segítségnyújtás

Keywords: cultural anthropology, disaster management, protection of the population, international assistance

FELHASZNÁLT IRODALOM

[1] 1999. évi LXXIV. Törvény a katasztrófák elleni védekezés irányításáról, szervezetéről és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezésről.

[2] ALEXA Károly: *Örményföld*. -In: Helikon Irodalmi folyóirat, 2005. május XVII. évfolyam 2006. 1. (447.) szám, január 10., http://www.helikon.ro/index.php?m_r=25, (Letöltve: 2007. 01. 13.).

- [3] *Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, International Search And Rescue Advisory Group*. International Search And Rescue Response, Guidelines, February 2004.
- [4] SZÚCS Tamás: *A civil mentőszervezetek alkalmazhatósága a hazai és a nemzetközi katasztrófa események feldolgozásában*. -In: Biztonságos Magyarországért Közalapítvány Füzetek, 2006. április, 14. szám,. I
SSN 1589-64, 25. o.

FÜLEKY András

A HARCMŰVÉSZETI KULTÚRA KIBONTAKOZÁSA AZ EDO-KORI JAPÁNBAN

DEVELOPMENT OF THE CULTURE OF MARTIAL ARTS IN JAPAN IN THE EDO ERA

A cikk bemutatja, hogy a Japán történelem során hogyan született meg a társadalom egy kiemelt szerepet betöltő rétege, a harcos (*bushi*) osztály. Történelmi előzmények segítségével ismerteti a harcosok fel-emelkedésének okait, szerepük megerősödését és a körülményeket, amelyek segítségével a közép- és edo-kori Japán vezető társadalmi csoportjává váltak. Az írás részletezi a harcosok életfelfogását, és annak a harcművészeti kultúrának a kibontakozását, amelyet ma a világ úgy ismer, mint *budō-kultúra*.

The paper describes how the *bushi* or warrior class, the prominent stratum of the Japanese society has been developed in the history of Japan. By means of historical premises, the essay discusses the reasons behind the rise of the warrior class, the consolidation of their social role, and the circumstances that made them the head of the Japanese society in the middle Ages and in the Edo era.

The paper details the warriors' attitude to life and the development of the culture of martial arts that is known worldwide nowadays as the culture of *budō*.

TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

Japánban, a felkelő nap országában, a *ken* vagy *katana* (japán kard), a *kagami* (tükör) és a *hōseki* (drágakő) mindig része volt és most is része a felségjelvényeknek. A kard a villámcsapást, a tükör a napot, a drágakő a holdat jelképezi. Részben ez magyarázza azt a csaknem mitikus szenvedélyt, amelyet a japánokban évszázadokon keresztül ébresztett a kard.

A csontból vagy kőből készült eszközök, fegyverek léte bizonyított a *Jōmon*-korból (i.e. 11000–300). Az első fémkardok megjelenése (bronz, vas, végül acél) valószínűleg a *Yayoi*-kor végére tehető (i.sz. 300). Ezt az időszakot bizonyító *haniwa*-kat (kis szobrocskák páncélban, rövid karddal felfegyverkezve, bár többféle *haniwa* is létezett, mint például házika, hajó, állatok) találtak a hadvezérek *kōfun*-jaiban (régisíremlékek 3. szd.–8. szd.). A régi sírok korszaka igen kiterjedt, a *Yayoi*-korszak végétől egészen a *Nara*-korig (i.sz. 710) tartott.

A karddal való bánásra vonatkozó első írásos és hivatalos nyomok: a *Kojiki* (712, Régi dolgok feljegyzései) és *Nihon Shoki* (720, Japán krónika). *Kanmu tenno* (736–806), aki áthelyezte a fővárost *Nara*-ból Kiotóba, úgy határozott, hogy az új palotában létrehoz egy *Butokuden*-t (a harcművészetek tanulmányozásának és oktatásának központját). A *Heian*-korban (784–1185) a császári udvar fiatal nemesei és harcosai számára hétköznapi praxissá vált a *katana*-val való gyakorlás. A ma ismert japán kard is a 11. században jelenik meg.

Tehát az első ismert és biztos nyomai a kardvívás gyakorlatának a *Nara*-korig nyúlnak vissza. A hagyományokból tudjuk, hogy ebben a régi időszakban már tanították a *tachikagi*-t vagy *kumitachi*-t (páros kardgyakorlatok) a *kuge*-k (a császári udvar nemesei) alapformációiban. [1. pp. 4-5.]

A *bushi*-k története a 7. századtól eredeztethető, amikor Észak-Japánban a családok klánokba tömörültek, hogy a rájuk támadó *ainu*-k ellen küzdjenek. A *bushi*, a hivatásos harcos elnevezése abban a történelmi korszakban, amit a szamurájok korának neveznek. A japán kardforgató harcost jelölő szamuráj szó újabb kori kifejezés. A régi Japánban sohasem nevezték így a harcosokat. Maga a szó, a japán *saburau*, szolgálni igéből származik. Tehát a szamuráj az, aki az urát szolgálja. *Bushi* a neve azoknak a szamurájoknak, akik a harcosi hagyományokat követő családokból származtak. Ezeket a családokat nevezték *buke*-nek.

A kiotói udvar hanyatlásával az erők átrendeződtek (a *Taira* család meggyengült), és 1185-re a *Minamoto*-k kerültek hatalomra. Az új főváros *Kamakura* lett, amely stratégiaiag fontos helyen feküdt az ország feletti uralom és ellenőrzés szempontjából. A 12. századra a *bushi*-k jól körülhatárolt harcos osztályt alkottak, akikhez a szigeti nép feletti hatalomért harcoló nemesi származású *honke*-k és a buddhista templomokban nevelkedett harcosok, a *sōhei*-k tartoztak.

A buddhizmus terjeszkedésével, hatalmas földbirtokokkal rendelkező befolyásos templomok alakultak ki. A papok bérbe adták a földet, és súlyos adókat vetettek ki a használatáért. A *sōhei*-k szereztek érvényt a templomi adótörvényeknek, továbbá ők vívták az egymás rovására terjeszkedni igyekvő kolostorok közötti csatákat.

A 12. században, tehát amikor a *Minamoto* család megdöntötte a rivális *Fujiwara* és *Taira* család uralmát, majd legyőzte a vezető buddhista templomok harcosait is, *Minamoto no Yoritomo* (1147–1199) megalapította az első, *bushi*-kra támaszkodó katonai kormányzást. Ezzel kezdődött Japánban a *Kamakura*-kor, (1192–1333), melyben a katonaság kormányozta az országot. [2. pp. 27-28.]

A kard útjának a 14. század elejéig nincs *densho*-ja (a hagyomány iratai), így nem tulajdoníthatjuk formai megalapítását egy, vagy több mesternek sem. Eredete valódi küzdelmek hosszú sorából szűrődött le, valamint a harcosok által az évszázadok során lefolytatott gyakorlásokból. Ezen harcosok ügyessége, bátorsága és kardjuk minősége megelőzte saját korukat.

A *bakufu* megerősödésével elkezdődhetett a *bushi*-k mint új társadalmi osztály aranykora, valamint a *Kotō* korszak mesés japán kardjainak kora. Ekkorra tehető egy új fogalom, a *budō* kialakulása, melynek fejlődése elválaszthatatlan a *bushi*, a katona fejlődésétől. A mai értelemben vett *budō*-ról azonban még nem beszélhetünk.

Az ország, amelyben a katonai elit kaszt uralkodott, merev és tökéletesen szervezett volt. Az időszak jó táptalajként szolgált a *bushi*-k erkölcsi kódexének kialakulásához, a *Bushidō*-hoz. [1. pp. 5-7.]

A *Bushidō* a harcos útját jelenti. Törvénykönyv, amelyet általában a szamuráj harcosok alapvető útmutatójaként ismernek, s a 11-12. századig nyúlik vissza. A japán történelemnek ebben a korszakában, amikor a későbbi ún. szamuráj hagyomány még éppen csak bontakozni kezdett, a harcosok irányításának eszméjét kezdték magyarázni. Ezt az eszmerendszert, vagy törvénykönyvet hivatalosan ekkor még nem állították össze, s a *bushi*-k különböző nagyurai is eltérően értelmezték. A 13. században keletkezett *Kyūba no Michi* (Az íjászat és a lovaglás útja) a harcosi képzés első formális, írásos útmutatója.

A harcosok osztályának kezében volt a hatalom, ezért a harcművészetek tanulmányozása, legelső helyen a kard útja, a gyakorlatok tökéletesedése óriási léptekkel haladt előre. A *Kamakura*-kor alatt a kard technikák kifinomultak, s számos szellemi, filozófiai és vallásos vonás is beépült a tanításba.

A japán történelem során a 14. század elején úgy tűnt, hogy a kard útjának hanyatlás a sorsa. Az *Ashikaga* családból származó harmadik sógun *Yoshimitsu* (1358-1408) kitartó erőfeszítésének volt köszönhető, hogy újból feléledt a harci művészetek gyakorlása. *Yoshimitsu* egész életében támogatta a *dōjō*-k létrehozását, a harci művészeteket pedig rendszerezte. [1. pp. 7-8.]

A középkori Japán viharos és harcias történetében újabb fordulat történt, amikor a hatalom által elhanyagolt *bushi*-k már nem voltak képesek megőrizni helyüket a japán kormányzásban.

A *Muromachi*-kort (1333–1573) a *daimyō*-k egymás elleni véres csatái jellemezték (*Sengoku Jidai* 1477–1600), amely a tulajdonjogról, a hatalomról és a hírnév utáni vágyakozásról szólt. Ezeknek a szűnni nem akaró zavargásoknak a korszaka katasztrófát jelentett a japán nép számára. Az állandósult háború mindenkit arra ösztökélt, hogy tanulmányozza a kard útját, még ha csak a túlélés érdekében is.

Valószínűleg ez az egyik oka a karddal való gyakorlás *bushi*-kon kívüli elterjedésének. A szigetországbán mindenütt arra bátorították a *daimyō*-k vazallusait és csapataikat, hogy tanulmányozzák a harcművészeteket általában, különösen pedig a kard útját. Azok, akik társaik közül legjobban ismerték és tudták a kard művészetét, hatalmas presztízzsel és magas társadalmi pozícióval bírtak.

Számos kard stílusból (*ryū-ha*) amelyek e zavaros idők alatt születtek (ezres nagyságrend), mára 10-20 említhető. [1. pp. 9-10.]

A hosszú háborúskodás végére, az 1600-as *sekigahara*-i csatára már csak két család, a *Hosokawa*-k és a *Yamana*-k tábora maradt meg.

A harcművészetek számára ez az időszak rendkívül termékeny volt, hiszen a *kōryū-budō* közel 90 százaléka ekkor alakult ki.

AZ EDO-KORI BUDŌ

Miután a *Tokugawa* család hatalomra jutott (1603–1868) és *Edo*-ba (Tokió) költözött, 265 évig béke honolt Japán földjén. Az *Edo*-kor első felében vált főszereplővé az a társadalmi réteg, amely a *budō*-t létrehozta, formálta.

Az *Edo*-kori *budō* születése 1603-ra tehető, amikor *Tokugawa Iyasu* sōguni címet kap a császártól. Ez lehetővé tette az uralkodó rétegnek, a *bushi*-knak, hogy szinte teljesen a kard művészetének tanulmányozására fordítsák idejüket. A *bushi* és a *dō* kifejezéseket is csak ekkor, a 17. században olvasztotta össze hivatalosan *Yamaga Sokō* (1622–1685).

A *sengoku*-korszak vége és az *Edo*-kor kezdete, vagyis a 17. század azért is volt érdekes időszak, mert ekkor a *bushi*-k már letették a fegyvert, de még aktívak voltak azok a mesterek, akik részt vettek a harcokban, és most volt idejük leülni, átgondolni, rendszerezni mindazt a tapasztalatot, ami felgyűlt bennük. Így a harci felfogás, a harcművészet nagy változásokon ment keresztül, a gyakorlatiból elméleti síkra terelődött a hangsúly, és egy társadalmi réteg, a *bushi* életformájává vált. Tehát a *budō* az *Edo*-korban fogalmazódik meg, egységes rendszert alkot, önálló életre kel (16-17. század). Sajátos dolog, hogy a *budō* eszménye akkor alakul ki, amikor a *bushi*-knak már nem sok közük volt a harchoz. A kard útjának eddigi gyakorlata is múlttá vált, amely számukra nevelési és kulturális modell lett, azon erkölcsi, fizikai, szellemi, filozófiai és esztétikai értékek miatt, amelyeket tartalmazott.

Az *Edo*-t megelőző időszakban már mutatkoztak jelei annak az igénynek, hogy a harcos réteg csak fegyverforgatással foglalkozzon, de igazán a földművelő rétegtől való elválást az *Edo*-kor iktatta törvénybe. Ez a folyamat az 1617-es *Buke Shohatto* (A harcosoknak szóló sōguni leirat) által csúcsosodott ki, ami a későbbi *Bushidō* alapjául is szolgált. Ebben a *bushi*-kat a földtől elkülönítették és a *daimyō*-khoz kötötték. Földet nem művelhettek, mert az számukra alantas tevékenységnek számított.

Mivel a *daimyō* fennmaradását a föld és fegyveres ereje határozta meg, ezért a jól képzett harcosra nagy szüksége volt. A harcművészetek oktatói keresett emberek lettek. Mivel a *daimyō*-k felismerték, hogy olcsóbb számukra, ha képzett harcost fogadnak, mintha maguk képezik ki, ezért az ekkortájt megjelenő harcművészeti iskolákat támogatták.

A mesterek valójában úgy alakultak ki, hogy a konszolidáció előtti kiképző munkájuk megszűnt, és az ismertebbek iskolát nyitottak. Ez a mai harcművészeti rendszer megjelenésének kezdete. Egy-egy mester a kedvenc fegyverének használatát tanította, így specializálódtak az iskolák.

Az *Edo*-kor viszonylagos nyugalomában az egyes harcművészeti iskolák kezdték megfogalmazni önmagukat. Korábban (1615 előtt) erre nem volt szükség, hiszen ha valaki eredményesen harcolt, az bizonyította a stílus létjogosultságát.

Ryūha budō: a harcművészeti iskolák ekkor kezdik megfogalmazni filozófiájukat. Minden iskola kiadja értekezéseit ebben a körben. Azonban markáns különbségek mutatkoznak meg az iskolák között, mely a versengésből, az üzleti életből is adódott.

Ebben az időszakban a *bushi*-knak kötelessége volt tanulni a harci művészeteket ezekben az iskolákban, viszont az iskolát megválaszthatták. A *ryūha budō*-t végigkísérő hozzáállás: *hiden* – titkos átadás. Éppen ezért nehéz volt bejutni ezekbe az iskolákba. Másik jellegzetesség, hogy kialakult egy hagyomány az iskolák vezetésének öröklésére.

Egy iskola, ill. sikeres stílus kialakulásának feltételei a következők voltak:

- megfelelő személy (*gensai*), legtöbbször egy kiváló képességű harcos, aki az iskolát fémjelezte;
- rendezett technikai háttér;

- olyan oktatási módszer, amely ezeket a rendszerezett technikákat képes volt átadni. Ennek több formája létezett:
 - *denju*: eredeti jelentése átadás, befogadás, ma inkább edzésforma. Mai szóhasználatban buddhista tanítás átadása;
 - *kuden*: szóban való átadás, a mester elmagyarázza a technikákat;
 - *mokuroku*, vagy *shōden*: feljegyzések, átadás írásban. A megfelelő szintre jutott tanítvány megkapta a tekercsre írott tanításokat, melyen listák, felosztások voltak, illetve a technika és pár sor leírás, hogy a tanítvány rendszerezni tudja a tudását. Volt, hogy a technika megnevezése mellé pálcikaember rajzok is kerültek;
 - *hiden*: titkos tanítás. Eredeti értelme az volt, hogy amikor a mesterek elkezdték a *ryūha* tanítását, igen féltékenyek voltak saját stílusukra, mindemellett sok professzionális tanítvány volt, akik könnyen elleshették a féltett technikák lényegét. A technikák védelmét szolgálta a tanítvány beléptetése is a *dōjō*-ba, ahol esküre kötelezték.
- az átadás szervezettségét és működőképességét megerősítette, hogy a 18. századra személyhez kötődött az öröklés.

Az átadás legfontosabb része az iskola vezetésének öröklése volt. Iskolavezető: *sōke* – családfő (*ke* – család, ház, alap, *iemoto* – a család alapja (*ie=ke*))

Két fő öröklési fajta létezett:

- vérségi átadás szerint, apáról fiúra. Az *Edo*-kor során jellemzőbbé vált a vérségi átadás, főleg a megélhetés szempontjából;
- tudásátadás kiemelése, abban az esetben, ha a *sōke* gyermektelen volt, a fiúgyermek a háborúban nyomorékká vált, vagy éppen leánygyermek volt, akkor mást választottak. Így jártak el akkor is, ha egy tanítvány kiemelkedő technikai tudással bírt. Ennek a tanítványnak el kellett tartania az iskolaalapító mester családját, vagy különválasztották az iskola vezetését a technikai vezetőtől. Ő volt a *shihan*, olyan tanár, aki példaként szolgált. Ez a módszer máig fennmaradt. Pl.: a *Shoryuji-kempo* esetén a jelenlegi *sōke* az alapító mester lánya, az iskola technikai vezetését azonban más, magas rangú *shihan*, vagy *shihan*-ok végzik. Lényeges volt tehát, hogy az iskola vezetése mindig egy személyre szállt. A mesterek mindig aggódtak, hogy a kiválasztott személy mennyire jó, megfelel-e, helytáll-e?

Már az *Edo*-kor elején egy-egy ilyen harcművészeti iskola nagy értéket képviselt. Vagyis a *dōjō*, mint ingatlan, és az iskola, mint megélhetési forrás. Ekkortájt igen sok iskola volt, csak a kardvívó iskolákat közel 700-ra tehetjük.

Különböző technikai szinteket állapítottak meg, és egyre szűkítették azoknak a körét, akik magasabb technikákat ismerhettek meg. A legmagasabb szintű technikákat (*hiden-waza*) csak egy személynek, vagy egy pár kiemelkedően tehetséges tanítványnak adták át.

Az egyes *ryūha*-k *densho*-kat kezdtek kiadni, amik bizonyítványként szolgáltak, s tartalmazták az elsajátított technikák sorát, ezért a fennmaradt iratok igen értékes forrásnak számítanak a kutatók számára mind a mai napig. Így kialakult a szinteket igazoló iratok rendszere.

A tanítványnak a képzése során többször is – felvételnél, egy-egy szint elérésekor – hűségesküt kellett tennie az iskola iránt, mintegy megerősítve szándékát és kötődését. Ez volt a *keppan*, a vérrel történő lepecsételés, mint hűségnyilatkozat. A *keppan* intézménye hagyománnyá vált és helyenként szimbolikusan ugyan, de mind a mai napig alkalmazzák Japánban. Fontos szerződést vörös tintába mártott ujjal pecsételik le, így hitelesítik.

Szokássá vált, hogy kiadták az útját azoknak a tanítványoknak, akik magas szintet értek el, de nem vehették át az iskola vezetését. A *menkyo kaiden*, azaz végbizonyítvány igazolta a személyről, hogy megkapta az egész átadható tudást, illetve 15 évet tanult, de nem veheti át az iskolát, mint *sōke* és el kell mennie. Az ilyen tanítványnak két lehetősége adódott: más munkához lát, vagy új iskolát alapít. Számos iskola lehetővé tette, hogy az iskola nevét felhasználja, ha új stílust alapít, ezért van például sok *yagyū* kardvívó stílus. Ez egyfajta hűség, de jó reklám is volt. Erre példa a *Shito-ryū Hayashiha*, ahol a *Shito-ryū* iskola *yashiha* ágáról beszélünk, ahol a *ha* a

leágazást jelent. Más iskolák ezt nem tették lehetővé, ott új néven futott tovább a tanítás. Az *Edo*-kori stílusok ezért egyre csak gyarapodtak.

A *ryūha budō* másik fontos eleme a *kata*-forma központba állítása. Az alapító mester által tanított mozdulatok a *kata*-kban éltek tovább, ez az iskola technikai anyagának hordozója. A *kata* azonban nemcsak technikákra, hanem fokozatokra is vonatkozott. A háborúk korszakában ez nem volt fontos.

A harcművészet didaktikus rendszere a gyakorlótól a tanulói időszakban másolást, monoton gyakorlást követel, szemben a szabad gondolkodás lehetőségével. A *budō* gyakorlásában egyfajta fegyelmet és önfeláldozást kérnek. Egy imitáló gyakorlást, a belátáson alapuló gondolkodás helyett.

A japánok tehát elhivatottak voltak a *kata*, a forma iránt. A *kata*, a *budō* olyan alapelve, amely azt mondja, hogy bevált fogások vannak, amelyekkel eredményt lehet elérni (olyan, mint a sakk).

Musashi kora után, a 18. században a harcművészeti iskolákkal szemben erős kritikák fogalmazódtak meg, miszerint kezdtek kiüresedni. *Karin budō*-nak, szép, kiüresedett, koreografáltak nevezték.

A stabil és változtathatatlan formák köré épült *budō* a 18. századig virágzik. Ekkorra felnő a mesterek egy olyan generációja, akik már nem ismerték az alapító mestert, nincs meg a közvetlen kötődésük. Megkérdőjelezzük, hogy a *kata-budō* a legmegfelelőbb formája-e a harcművészeti képzésnek. Az *Edo*-kor elején – amikor még olyan mesterek éltek, akik háborús tapasztalatokkal bírtak – megszokták az emberek, hogy karddal sok mindent el lehet intézni. A párvíadalok mindennapos események voltak. Egy ideig az iskolák között is folytak hivatalos összecsapások, bizonyítva azt, hogy melyik iskola eredményesebb, hatékonyabb. Később miután több fontos személyiség is áldozatul esett a korlátlan erőszaknak (politikai gyilkosságok), elkezdtek erőteljesen korlátozni a párvíadalokat, mígnem az 1750-es évekre teljesen betiltották azokat. Előtérbe került viszont a *kata*, a technikák békés gyakorlása. A kiüresedés a kipróbálás kényszerét szülte. Így jött létre a *kendō*, ahol védőfelszerelésben lehet vívni, és találatokat bevinni, valamint diadalútjára indult a *bokutō*, vagy *bokken*, vagyis a fakard. A *shinai*, a bambuszszálakból összeállított kard is a gyakorlás eszközévé vált. De ez már a *kōryū-gendai* átmenet előfutárának tekinthető, vagyis az a folyamat, ahol a hagyományos értékeket felvonultató *budō*-t részben, vagy egészben felváltja a modern *budō*. Mindemellett fontos megjegyezni, hogy a *budō* Japánban 700 évig a vezető réteg sajátos kiváltsága volt, és a mai napig a japán műveltség szerves részét képezi.

Az *Edo*-kori *budō* gyökerei tehát a *sengoku* (háborús) időszakból táplálkozott, amikor is a *budō* még élt. Ha egy technika nem vált be, hagyták, ha kellett, változtattak rajta. A *ryūha budō*-val bemerevedett a rendszer, tradicionálissá vált.

A *budōron* (harcművészeti értekezés) az iskola múltjával foglalkozott, és geneológiát is tartalmazott. Később a filozófiai hitvallást is ebbe fűzték bele.

Három híres *budōron* született ebben az időben:

— *Yagyū Munenori: Heihō Kadensho* (1632). A mű címének jelentése: a kardvívás családi hagyományának könyve. *Munenori* a *Yagyū Shinkage-ryū* iskola alapítójának fia. A *Yagyū-ryū* a főváros, *Edo* és környékén volt elterjedt, és a leghíresebb japán kardvívó iskolaként tartják számon. *Yagyū Munenori* rendkívüli harcművész volt, hamar népszerűvé vált Japánban. *Munenori* elsőként a japán történelemben nem annyira a technikákkal foglalkozott, hanem a mögöttük lévő filozófiai tartalmat magyarázta.

katsu jin ken – satsu jin tō

(kard, amellyel embereket ölnek – kard, amellyel embereket segítenek)

kifejezést használta, s az első volt, aki a harcművészetet a békéért szólaltatta meg. *Munenori* megkülönböztette az emberölést a jó ügyért való gyilkolástól. Írásában neokonfucianus hatások mutatkoznak, s a *yin-yang* kettősségét is magában rejt. Közeli ismerőse volt *Takuan Sōhō*-nak, egy buddhista szerzetesnek.

- *Takuan Sōhō: Fudōchi shimyō roku* (1635 körül). *Takuan* buddhista szerzetes, és *Yagyū Munenori* szellemi vezetője volt. *Munenori* tanítást kért *Takuan*-tól, aki egy levéllel válaszolt. A mű jelentése: A rendíthetetlen bölcsesség legbelső (titkos) értekezése. A rendíthetetlen bölcsesség illetve a korlátaitól megszabadított elme buddhista kifejezés, ami a tökéletes intaktságot fejezi ki, s valójában elvezet a *satori*-hoz (hirtelen ellobbanás). A mű *kanbun* nyelven íródott, ami kínai nyelv, de a mondatrészek fel vannak cserélve, hogy a japánok értsék. Ezt zen nyelvezetnek is nevezik. Az ő *shinpō*-ik a főváros közelében lévő kolostorok miatt váltak népszerűvé.
- *Miyamoto Musashi: Go rin no sho* (1645). Valószínű, hogy nem *Musashi* írta, hanem tanítványai, akik az ő munkáját használták fel, ugyanis magasabb irodalmi szinten írt műről van szó. A *Go rin no sho* alapja a *Musashi* által eredetileg írt *Sanjū-go Kajō* (Harmincöt megjegyzés), valójában *Musashi* filozófiai töltetű műve. Az öt kör (gyűrű) könyve, minden filozófiai gondolatot kihagy, csak a technikákkal foglalkozik.

1716-ban *Yamamoto Tsunetomo* írta az első olyan szöveget, amely a *Bushidō*-t alkotó eszmerendszert részletezi. Ez volt a *Hagakure* (Lombok alatt megbúvó).

A *bushi*-k saját kultúrát hoztak létre, amelyben a zen központi szerepet kapott. A harcos hagyományok és a zen buddhizmus egyre nagyobb befolyásra tett szert Japánban, s a *bushi*-k átléptek egy olyan korszakba, amikor a harcművészeti technikákat meditációs gyakorlatokká alakították.

A *shinpōron*-ok (a szellem útja) valójában az *Edo*-kor előtt nem sokkal alakultak ki, amelyek a tudat kezeléséről szóltak. Ekkor még intenzív háborús időszak volt Japánban. A *shinpō* lényege, hogyan csendesítsük le a tudatot, amire a harcművészetek gyakorlása közben jöttek rá. A harcban a saját lélek feletti kontroll igénye, mely a zenben nyer tökéletes segítőre. Kielezett szituációkban nagyobb a hibalehetőség, ha a félelem és a túlzott agresszió jelen van. A *shinpō* ezt a két szélsőséges végletet segít elkerülni. A szélsőséges tudatállapotoktól való tartózkodás, higgadt közönyösség, miközben kiterjedt tudatosság és figyelem is jelen van. A lelki megközelítést tehát elsősorban az a felismerés segítette, hogy teljesen más a *dōjō*-ban és a harctéren lenni. Rájöttek, úgy kell tanítani, hogy az egyes technikákat a külső körülményektől függetlenül lehessen végrehajtani. Vagyis a *shinpō* a pszichológiai nevelést célozza úgy, hogy a technikai tudás minden körülmények között alkalmazható legyen. Figyelni kezdtek arra is, hogy a technikákon kívül milyen szellemi tényezők vannak jelen. Ez a *shinpō*. Ebben volt nagy szerepe a zen buddhizmusnak. A *budō* arra példa, hogy hogyan legyünk képesek a viharos tengeren (harctéren) nyugodtak, békések maradni és képességeinket teljes mélységében kibontakoztatni. A *budō* azt célozza, abban nyújt segítséget, hogy a külvilág zajai, intenzív változásai közepette megtaláljuk a közömbösséget. Törekedni arra, hogy elszakadjunk a vágyaktól. A vizsgálódás során felmerül az életben maradás, a halál, és a győzelem lehetősége.

A *budō* értéke a tanulás és a *shinpō*. A *budō* komplex volta az, ami értékes. Az életben maradás eszköze volt a *budō*, ehhez pedig nem volt elég pusztán a mozgáskultúra magas szintű tudása, hanem a lelki tartam is kellett.

A *budō*-ban a halált elkerülhetetlen dologként kezelték. A küzdelemben mindig ott van a halál árnyéka. A halállal való szembesülés mellett a közömbösség megőrzése az a tapasztalás, érzés, amely mentálisan a legnagyobb fejlődést jelentheti. Az igazán jó technikák a hagyomány szerint az élet és a halál mezsgyéjén születnek, amikor az ember már nem ragaszkodik az élethez, de még nem akar meghalni. Ez a *kōryū budō* belső értéke.

Ebben az időben, habár a *kettō*-t (párbaj) tiltotta a törvény, mégis sok *dōjō*-ban, *bokken*-nel elkezdett küzdelem vált véres összecsapássá *katana*-val az utcán.

Ezen helyzetek és túlkapások miatt a 18. század közepe táján néhány mester (köztük *Nakanishi Chūta*) olyan ötletre jutott, hogy sajátos védelmet alkotnak, amely lehetővé teszi a gyakorlatok veszély nélküli művelését.

Az edzés módszerek gyökeres megváltoztatása, a gyakorlás, a tanítás mássága, a védőfelszerelés viselése, s még inkább idővel a bambuszból készült kard (*shinai*) alkalmazása a *dōjō*-n belül is szakadáshoz vezetett. A hagyományos iskolák teljesen az ellen voltak, ami a mai modern *kendō*-nak adott életet: veszélytelen gyakorlás védőfelszerelésben. Azonban még inkább a *katana* átalakítása miatt hagyták ott sokan mestereiket.

Kemény csapás volt a kard útjának, amikor egy 1876-ban kelt császári rendelet a katonai szolgálatot teljesítőket kivéve, minden japán polgár számára megtiltotta a kardviselést (*Hattōrei*). Ez formálisan is pontot tett Japánban egy történelmi korszak végére. Ettől kezdve a tömegek is egészen más szemmel néztek a kardra. [1. pp.12-13.]

A kard útja úgy, mint a legtöbb *kōryū budō* majdnem feledésbe merült. Ehhez hozzájárult a *Meiji*-kor modernizációja és nyugatiasodása is. A *budō* a *Meiji*-korba lépve a valaha volt, de már nem létező harcos osztály szimbóluma lett. Egy odatartozás-jellege volt, majd szélesebb társadalmi réteg számára próbálták megadni azt, hogy fegyelemre tanítson.

Néhány mester mindezek ellenére, felismerve a helyzetet, titokban tovább gyakorolt, hogy megakadályozza ennek a több évszázados nemzeti örökségnek a feledésbe merülését.

A kard útjának és a *ryūha*-knak a védelme különösen Japán déli tartományaiban volt jellemző (*Tosa, Satsuma, Hizen* körzet), ahol a *bushi*-k a teljesen új császári hatalom elleni lázadása a legtovább kitartott (lásd *satsuma*-i utolsó nagy lázadás, 1877).

A *Kyūba no Michi*, a *Hagakure*, valamint az általános kulturális alapok, amelyekből a *Bushidō* fogalma formálódott, Japánban nem csak a *bushi*-k gondolkodási rendszerét határozták meg, hanem a közemberekét is. *Nitobe Inazō* írta le a tényleges tanításokat, amelyek *Bushidō* címen ismertek. A könyv 1905-ben jelent meg. Így ír:

- a császár iránti hűség alapvető kötelesség;
- tiszteld feljebbvalódat, viseld gondját alárendeltjeidnek;
- a csatában tanúsított hősiesség kitüntetését érdemel;
- az istenibe vetett hit vezet a nagysághoz;
- az egyszerű élet a megvilágosodás ösvénye;

A *bushi*-kat és viselkedési kódexüket mind az irodalomban, mind a filmművészetben idealizálták. Van azonban ennek a történetnek egy másik oldala is, amelyről rendszerint nem vesznek tudomást. A 19. századtól a második világháború végéig a japánokat egy könyörtelenül terjeszkedő birodalom uralta, amelynek katonáit arra tanították, hogy isteni fajhoz tartoznak, akik modern fegyverekkel gyakorolják a *Bushidō*-t. Ez vezetett Korea, Szingapúr, Kína egyes tartományai, Malajzia, Burma, Thaiföld és a Fülöp-szigetek kegyetlen lerohanásához. Ez a terjeszkedő politika több mint három millió ember szükségtelen halálát okozta. A katonai terror a második világháború idején érte el tetőpontját, amikor a kínzás, az erőszak, az emberrablás, a rabszolgaság és az okatlan gyilkolás mindennapossá vált a japán katonák és civilek körében. Hadifoglyokat kínoztak meg, dolgoztattak halálra vagy öltek meg gondolkodás nélkül, sőt emberevési esetekre is fény derült. A japán történelemnek ez a szakasza *Hiroshima* és *Nagasaki* rettenetes bombázásával ért véget, 1945 augusztusában. Mindez a *Bushidō* történelmének sajnálatos eseményei közé tartozik.

Mindazonáltal minden kultúrának van árnyékos oldala, és valamennyi filozófiai tanítás értelmezhető negatív irányból is. [2. pp. 30-31.]

A *Meiji*-kor végén, a *Taishō*-kor elején (1912) tovább óvták a tradíciót, a karddal való gyakorlást, főként *Tosa* körzetében.

A japán kard útja a nehéz időszakot túlélve a 30-as években kezdet széleskörűen ismertté válni Japánban. E fellendülés ellenére a második világháború alatt és utána egy ideig újra kegyvesztett lett. Alapjaitól megfosztották, elképzeléseit megcsúfolták, nacionalistának bélyegezték meg és kiemelték a negatív háborús aspektusait. Így a megszálló amerikai hadsereg vezetője a gyakorlást betiltotta.

A legújabb kori kardművészet a megszállás idején kovácsolódott össze egy-két elszánt mester fejében. Megtisztították a fokozottan nacionalista és katonai részeketől, és így újrarendszerezték az ismereteket. [1. pp.13-14.]

Ahhoz, hogy a *Bushidō*-ból útmutatást kaphassunk, olyan szintre kell finomítanunk elménket, ahol képes megragadni a zen buddhizmus erőszakmentes szemléletét, hogy soha ne sodorhasson magával a fizikai hatalomvágy, illetve a versengés bármely formája.

A szellemi harcos soha nem keresi a csatát, inkább elfordul attól, minthogy szükségtelen konfliktusba keveredjen. Kitér a küzdelem elől, mielőtt belekeveredne. Méltósága annak megértésén nyugszik, hogy a fizikai összecsapás sohasem szükségszerű, csupán egy a választási lehetőségek közül.

A keleti elme gyakran fordul a *bushi*-k és az ő becsületkódexük felé, ha a harcos eszményképét keresi. Ez nem csekély mértékben a japán történelem ezen időszakának romantikus értelmezése miatt van. Ám ha a *Bushidō*-t alkotó szavakból indulunk ki, akkor ez a konfliktushoz vezető ösvény, ahol győzelem és vereség várja az arra járókat.

Az összecsapások kulcsa a küzdelem nélküli győzelem. Ha valaki csatára hív, menj el. Ha nem mehetsz el, akkor küzdj küzdelem nélkül. Támadás helyett legfeljebb védekezz. Kövesd a bölcs folyó példáját, amely lendületesen tör a célja felé, út közben számos akadállyal találkozik, például sziklakkal, de nem bocsátkozik velük küzdelemben, csak természetesen kikerüli őket.

Mint útmutatást kereső modern emberek, a *Bushidō*-t a szellemi megvilágosodás kikövezett útjának tekinthetjük. Az ott szereplő hivatkozások a csatákra, háborúkra a saját negatív hajlamainkkal és tulajdonságainkkal vívott küzdelmekre értendők, és nem fizikai csatákon, hús-vér ellenséggel vívott harcra. [2. pp. 31-32.]

Napjainkban, Japánban valamennyi fontos iskolának, egyesületnek, egyetemnek, banknak, magánvállalatnak, a hadseregnek és a rendőrségnek is megvan a maga *dōjō*-ja, és a saját tanfolyama. Találkozókat, bemutatókat szerveznek, ahol új tagokat toboroznak széles korosztályból és társadalmi rétegből.

Japánban a kard útját hatéves kortól a fizikai erő hanyatlásáig űzik, de gyakorta előfordul, hogy a gyakorlás az utolsó lélegzetig tart. Mindez a kard útjának köszönhető, s annak a sok jótéteménynek, amit a gyakorlása magával hoz. [1. p. 15.]

Összegezve, a mai *budō* technikai alapja a *sengoku* korban, ideológiai alapja az *Edo*-korban formálódott. A *bushi*-k kultúrája: a *budōron*-ok, a *shinpō* és a *budō* összetettsége történelmi korokon átívelő értékeket képviselnek.

Kulcsszavak: harcművészeti/budō kultúra Bushi, harcos társadalmi osztály, Japán kard, középkori Japán, harcművészeti értekezés (budōron)

Keywords: Culture of martial arts/budō, Bushi, social class of warriors, Japanese sword, Japan in the middle Ages, treatise on martial arts

FELHASZNÁLT IRODALOM

[1] RENIEZ, Jean-Pierre: *A japán kard útja*. -Bp.: Budo kiskönyvtár, 1993.

[2] SHOW, Scott: *Szamoráj zen*. -Bp.: Lunarimpex, 2000.

Saját jegyzetek

Japán szavak jegyzéke

Ainu	Japán őslakossága
Ashikaga-kor	Japán történelmi korszaka (1338-1573), Muromachi-kornak is nevezik
bakufu	sóguni kormányzat
bokken	Fakard
bokutō	Fakard
budō	a harcos útja, életszemlélet
budōron	harcművészeti értekezés

buke	azon családok elnevezése, amelyben a férfitagok bushi-ként szolgáltak
Buke Shohatto	a harcosoknak szóló sóguni törvények (1617)
bushi	társadalmi réteg a középkori Japánban, jelentése: harcos
Bushidō	a harcos útját jelenti; íratlan szabályok rendszere, amelyet általában a szamuráj harcosok alapvető útmutatójaként ismernek
Butokuden	a harcművészetek tanulmányozásának és oktatásának központja Kammu tennō idején
daimyō	hűbérúr a középkori Japánban
denju	átadás, befogadás
densho	bizonyítvány harcművészeti jártasság után, amely sokszor tartalmazta az elsajátított technikák sorát is
dō	út, helyes út, erkölcs, tanítás, módszer, sors
dōjō	a gyakorlás helye
Edo	Tokió régi neve
Edo-kor	Japán történelmi korszaka (1603-1868)
Fudōchi shimyō roku	Takuan Sōhō buddhista szerzetes válaszevele Yagyū Munenori-nak, aki tanítást kért tőle. A mű jelentése: A rendíthetetlen bölcsesség legbelső (titkos) értekezése (1635 körül).
Fujiwara	híres japán dinasztia, Nakatomi Fujiwara no Kamatari leszármazottai, akik közvetlen rokonságba kerültek a császárokkal, mivel lányaikat adták feleségül
shinai, fukuro shinai	biztonságos gyakorlást adó, négy bambuszlemezéből összeállított kard, amelynek a végét bőrrel fogják össze. Ono Jirōemon Tadaaki fejlesztette ki
gendai	Modern harcművészet
gensai	megfelelő személy egy harcművészeti iskola vezetésére
Go rin no sho	Az öt elem könyve, Miyamoto Musashi-nak tulajdonított mű (1645)
Hagakure	Yamamoto Tsunetomo műve (1716), jelentése: Lombok alatt megbúvó. Az első olyan szöveg, amely a Bushidō-t alkotó eszmerendszert részletezi.
haniwa	régi japán síremlékekben található kis szobrocskák (3. szd.–8. szd.)
Hattorei	1876. március 28-án kelt császári rendelet, amelyben a katonai szolgálatot teljesítőket kivéve, minden japán polgár számára megtiltotta a kardviselést
Heian-kor	Japán történelmi korszaka (794-1185)
Heihō Kadensho	Yagyū Munenori műve, jelentése: A kardvívás családi hagyományának könyve (1630 körül)
hiden waza	titkos technika, tanítás
honke	a bushi-k társadalmi osztályát alkotó nemesi származású személyek
hōseki	jelentése: drágakő, a felségjelvények része
iemoto	a család alapja
Jōmon-kor	Japán történelmi korszaka (ie.11000-ie.300)
kagami	jelentése: tükör, a felségjelvények része
Kamakura-kor	Japán történelmi korszaka (1185-1333)
Kanmu tennō	736–806, áthelyezte a fővárost Nara-ból Kiotóba, s az új palotában létrehozta a Butokuden-t
karin budō	az Edo-korban kiüresedett megkoreografált harcművészet megnevezése

kata	forma, az alapmozdulatok hordozója
kata-budō	a formagyakorlatokat hangsúlyozó harcművészet
katana	a hosszú kardok közül békében, az övben éllel felfelé hordott rövidebb kard, általában 100-103 cm hosszú
kendō	jelentése: a kard útja; védőfelszerelésben vívott küzdelem elsősorban shinai-jal
keppan	fontosabb írás, nyilatkozat vérrel történő lepecsételése, mint hűségnyilatkozat
ketto	Párbaj
kōfun	régi síremlék (3-8. szd.)
Kojiki	a japán írásbeliség legrégebbi emlékei közé tartozó mű (712, Régi dolgok feljegyzései)
kōryū	gyűjtőfogalom, a régi iskolákra utal
Koto-korszak	a japán kardkészítés jelentős korszaka (1596 előtti idők)
kuden	Szóban történő átadás
kuge	a császári udvar nemesei
kumitachi	páros kardgyakorlat
Kyūba no Michi	az íjászat és a lovaglás útja
Meiji-kor	Japán történelmi korszaka (1868-1912)
menkyo kaiden	végbizonyítvány; igazolta a személyről, hogy megkapta az egész átadható tudást
Minamoto Yoshimitsu	Seiwa császár hatodik leszármazottja, a hagyomány szerint ő alapította a Daitō iskolát 1100-ban
Minamoto no Yoritomo	1147-1199, a Kamakura sógunátus alapítója és első sóguna
Miyamoto Musashi	1584-1645?, híres szamuráj, történelmi személyiség. A Hyōhō Niten Ichi-ryū illetve a Niten-ryū kardvívó iskola, stílus megalapítója. Nevéhez fűződik a Go rin no sho (Öt elem könyve, 1645) megírása, ami stratégiai, taktikai és filozófiai mű is egyben
mokuroku	Írásban történő átadás (tanítás)
Muromachi-kor	Japán történelmi korszaka (1338-1573), Ashikaga-kornak is nevezik
Nara-kor	Japán történelmi korszaka (710-784)
Nihon Shoki	a japán írásbeliség legrégebbi emlékei közé tartozó mű (720, Japán krónika)
Nitobe Inazō	1862-1933, az 1905-ben megjelent Bushidō című könyv írója.
ryūha	harcművészeti iskola, leágazás, stílus
ryūha budō	az Edo-kori harcművészeti iskolák filozófiai kibontakozásának összefoglaló neve
saburau	Szolgálni
Sanjū-go Kajō	jelentése: Harmincöt megjegyzés; a Go rin no sho alapja, Musashi filozófiai töltetű műve
satori	zen fogalom: hirtelen megvilágosodás
Sengoku Jidai	Sengoku-korszak, a hadakozó fejedelmek kora (1477-1600). A daimyō-k egymás elleni véres csatái jellemezték.
shihan	Nagymester
shinai	bambuszszálakból összeállított kard, a végén bőrrel összefogva
shinpō	a harcban a saját lélek feletti kontroll igénye
shinpōron	a tudat kezeléséről szóló írás
shōden	feljegyzés, átadás írásban
sōhei	templomokban nevelkedett harcosok
sōke	iskolavezető, családfő

tachikagi	páros kardgyakorlat
Taishō-kor	Japán történelmi korszaka (1912-1926)
Takuan Sōhō	Buddhista szerzetes, Yagyū Munenori szellemi vezetője volt. A Fudōchi shinyō roku megalkotója (1635 körül).
Yagyū Munenori	1571-1646, a Yagyū Shinkage-ryū iskola alapítójának fia, a Heihō Kadensho írója (1630 körül)
Yagyū Shinkage-ryū	Yagyū Muneyoshi (1527-1606) által alapított kardvívó stílus, amely egyike volt a két hivatalosan is támogatott iskolának a Tokugawa Sōgunátus idején.
Yagyū-ryū jūjutsu	kifinomult kōryū harcművészet, amit a feudális Japánban jól ismert Yagyū-klán hozott létre. Kōryū bujutsu-ról beszélünk, ami egy régi, harctéren bizonyítottan hatékony technikákat alkalmazó harcművészeti forma.
Yamamoto Tsunetomo	1659-1719, samuráj, a Hagakure (1716) szerzője. Ez volt az első olyan szöveg, amely a Bushidō-t alkotó eszmerendszert részletezi.
Yayoi-kor	Japán történelmi korszaka (ie.300-isz.300)
yin-yang	a természet, a környezet, a világ minden jelenségében meglévő ellentétek egysége

SZEKERES György

TRÉNING TAPASZTALATOK A NEMZETVÉDELMI EGYETEMEN A HALLGATÓI VÉLEMÉNYEK PSZICHOLÓGIAI SZEMPONTÚ ELEMZÉSE

TRAINING EXPERIENCES ON UNIVERSITY OF NATIONAL DEFENCE THE ANALYSIS OF THE LISTENER OPINIONS WITH A PSYCHOLOGICAL VIEWPOINT

A szerző a tréning mozgalom hazai és nemzetközi történeti előzményeit, valamint a tréning módszer legjellemzőbb elméleti és gyakorlati alapjait tekinti át. A kutatásban a Nemzetvédelmi Egyetem 489 hallgatója által kitöltött személyes hatékonyságfejlesztő tréningre vonatkozó attitűdöt mérő kérdőív adatait dolgozta fel a 2006-2008. tanévekben. A hallgatók közel 86%-a egyértelműen pozitív, míg alig 2%-a negatív attitűddel viszonyult a tréninghez. A tréner munkáját a résztvevők 96%-a egyértelműen pozitívnak találta, míg teljes elutasítás nem volt. A hallgatók 96,63%-a eredményesnek, a gyakorlatban használható ismeret adónak, míg 3,37%-a tartotta részben eredménytelennek ezt az oktatási formát. A résztvevők a válaszaik alapján olyan, a gyakorlatban is használható ismeretekre, jártasságokra tettek szert, melyekkel képesek lesznek a készség szintjére emelni azokat a kompetenciákat, melyek a munka világában kihívásként fognak jelentkezni.

The author reviews both the domestic and international precedents, together with the most inherent theoretical and practical basis of the training movement. The research based on the results of 489 questionnaires that were filled out by students of the University of National Defence during the 2006-2008 academic years. The questionnaires aimed at the attitudes relevant to the self efficiency training. Nearly 86% of the students' approaches to this training were positive, while barely 2% was negative. The trainers' efforts were soundly evaluated positively by 96%, while there wasn't any sign of complete rejection. 96,63% tend to think of the results as useful, practical, while 3,37% believes that this methodical approach is partly inefficient. According to their answers, the partakers acquired such practical knowledge, skills, which will enable them effectively, form and develop those competences that will help in coping with real life challenges.

A PSZICHOLÓGIAI CSOPORTMUNKA, A TRÉNING CÉLJA

A pszichológiai csoportmunka, a csoportban rejlő erők kiaknázása által a gyógyító munkában, a személyiség reszocializációjában hitelt érdemlően bizonyította már, hogy a csoport kiváló eszköz lehet a személyiség fejlesztésére. A hatvanas-hetvenes években a nyugat-európai „pszicho-boom” a külső gazdasági, társadalmi feltételek megváltozásának hatására jött létre. Az utóbbi évtizedben a munka- és szervezetpszichológia szakterületen a pszicho-boom második hulláma figyelhető meg a tréningpiacon. A munkavállalók egyre képzetebbek és a kétszintű egyetemi oktatás megvalósulásával ez a tendencia még erősebb lesz. A szervezetnek ahhoz, hogy a folyamatosan változó környezetben megállja a helyét, szüksége van arra, hogy tanítsa, fejlessze a munkaerőt. Ugyanakkor az is elmondható, hogy a szervezetek nem mindig képesek maguk meghatározni a fejlesztés irányait. A beavatkozás irányulhat a régi képességek fejlesztésére, értékek, motivációk megváltozására és új képességek tanítására. A képzés, az oktatás, előmozdítja az egyén elköteleződését, elősegíti az egyén alkalmazkodását a folyamatosan változó szervezeti környezethez, egyszóval az egyén és a szervezet összeillési folyamatát. A munkahelyi tréningek segítenek az embereknek tisztán látni a szerepüket, konstruktívan szembesülni a konfliktusokkal, hatékonyan kezelni a változásokat és segítik őket interperszonális, a vezetőkkel, beosztottakkal, kollégákkal, ügyfelekkel kialakított kapcsolataikban. Az egyén személyiségfejlődése irányába, a munkavégzéséhez szük-

séges képességek, készségek kialakításához alapvetően az önismereten keresztül vezet az út. Ezért bármilyen jellegű, (célú) tréningcsoportról beszélünk, mindegyiknek az alapja az önismeretszerzés.

A CSOPORTMÓDSZEREK ELMÉLETI HÁTTERE

A tréning módszerek kialakulása tudománytörténeti gyökereinek rendszerezését tekintve az egyes szerzők eltérő szempontokat vesznek figyelembe¹.

A csoportmódszerek, az ilyen típusú gyakorlatok előzménye a múlt század elejére tehető, amikor az orvostudományban is előtérbe került a beteg személyisége és a csoportdinamikát gyógyítás céljából használták ki. Gazdagodtak és finomodtak a klinikai területen alkalmazott csoport-pszichoterápiás elméletek és módszerek. S. FREUD alkalmazta először a *csoportanalízist*, mint pszichoterápiás eszközt és ő vette észre, hogy az egyén viselkedése csoportban nagymértékben megváltozik. A csoportfolyamatokra jellemző jegyeket természetesen a családra, mint kettősvezetésű kiscsoportra vetítette rá. A védekező mechanizmus, a tudattalan folyamatok, a vezető nélküli csoportjellemzők mind olyan történések, jelenségek, amelyekre minden jellegű csoport, illetve tréninghelyzetben figyelni és kezelni kell.

A múlt század elején az amerikai gazdasági- és társadalmi nehézségek hatására indultak el a különböző szociálpszichológia vizsgálatok, ezen belül is a csoportkutatások, amelyek feltárták és segítettek megérteni a csoportban rejlő erőket, hatásukat, szerepüket az ember személyiségének fejlesztésében. TRIPLETT az 1900-as évek elején bizonyított *társas facilitáló* kísérletei azt az összefüggést mutatták ki, hogy a tréning csoport kontextustól, a feladat jellegétől függően befolyásolja a teljesítményünket. A tréning csoport (T-group) módszer és elnevezés, mint a személyiség és a különféle képességek hatékony fejlesztési módja eredetileg Kurt Lewin (1946) nevéhez fűződik². A tréning csoportok elméletét és gyakorlatát számos hatás fejlesztette. Ezek közül a Moreno-féle pszichodráma, a londoni Tavistock Institute pszichoanalitikus szellemi hatását, valamint a humanisztikus pszichológia, az ún. *encounter-csoportok* tapasztalatait emelik ki leggyakrabban³. A tréning-módszer a személyes tapasztalat átélésére, a csoportdinamikára és a társadalomtudományok ismeretrendszerére épül. A résztvevők a csoporttörténések személyes átélésén keresztül jutnak el az új ismeretekhez, belátásokhoz, a munkájukhoz nélkülözhetetlen kommunikációs és kapcsolatépítő készségekhez⁴. A csoport reflexiói és visszajelzései elősegítik a résztvevők tudatos szakmai viselkedésváltozását. A tréningek a személyes bevonódás által az attitűd valamennyi szintjén (kognitív-, emocionális- és viselkedéses szinten) változásokat érnek el⁵. A tréning nem hagyományos módon folyó oktatás, ahol a tréner aktív és a csoport tagjai a passzív befogadó szerepét töltik be. A tréning a résztvevői, *probléma-centrikus tanulás* elvére épít, a foglalkozásokon a résztvevők a főszerep, a tréner nem oktató, hanem a folyamatokat katalizáló szerepben dolgozik. A feladata az érdeklődés, a személyes átélés, a bizalom, a nyitottság megfelelő szintjének és egy olyan atmoszférának a megteremtése, melyben a résztvevők készek a személyes megnyílásra, illetve a saját és a társak viselkedésének elemzésére⁶.

A tréningek egyes szakaszai három részből állnak:

- kérdőíves önértékelés;
- sajátélményű gyakorlati rész;
- az előzőhöz szervesen kapcsolódó rendszerező, elméleti rész.

A gyakorlati szakaszban a résztvevők egy társadalmi, kommunikációs, vagy egyéb pszichológiai problémát modelláló csoportos feladatot kapnak. A csoportos megoldások során a résztvevők személyesen bevonódnak a tár-

¹ BAGDY Emőke, BUGÁN Antal: A pszichológiai csoportmunka, mint a személyiség fejlődésének, fejlesztésének színtere és eszköze. 1997.

² LEWIN K.: Csoportdinamika. 1975.

³ BACK K.W.: Beyond Words: The Story of Sensitivity Training and the Encounter Movement. 1973.

⁴ PFEIFFER J.W., JONES E.: A Handbook of Structured Experiences for Human Relations Training. 1986.

⁵ BABINGTON B.S., FARREL B.A.: Training in small groups. 1979.

⁶ BARLAI R., TORMA K.: A tréning csoportok alkalmazásának néhány hazai tapasztalata a vezetőképzésben. 1984.

gyalt problematikába. Az egyéni és csoportos megoldási törekvéseket speciális technikákkal (az előzőleg kitöltött tesztek kiértékelésével, video-feedback-kel, csoportos visszajelzésekkel, az elméleti háttér megvilágításával) elemezzük. Az elméleti részben az átélt tapasztalatok és ismeretek tematikus megbeszélése irányított csoportvitan történik. Ebben részben a történetek értelmezésére, valamint a korrekciós modellek és a viselkedési alternatívák kidolgozásra kerül sor. A tréning hatására fejlődik a résztvevők önismerete, belső autonómiája, fokozódik magabiztossága. A szociális percepció fejlődésével, valamint a csoportok és dinamikájuk megértésével javul az egyéni szociális hatékonyság. A részképességek területén is fejlődés várható: javul a döntési készség, emelkedik a kreativitási szint, valamint a kommunikáció- és az időgazdálkodás hatékonysága. A módszer a csoport légkörére is kedvező hatással van, az együttes élmények által a csoporttagok kapcsolatai szorosabbá válnak, erősödik a bizalom, az egymás megértésére és elfogadására törekvés szintje⁷. A tréning-módszer gyakorlati értékét és népszerűségét az is bizonyítja, hogy az Egyesült Államokban, a 60–70-es években körülbelül tízmillió ember vett részt valamilyen tréningcsoportban⁸. Hazánkban a 80-as évek elejétől alkalmazzák a tréning módszerét a gyakorlati szakemberek. 1979-ben az ENSZ Iparfejlesztési Intézete, az UNIDO támogatásával tizenhat tréner konzultánst képeztek ki Magyarországon⁹. 1986-ban alakult meg a hazai trénereket integráló Szervezetfejlesztők Magyarországi Társasága, mely nevéhez fűződik a Szervezetfejlesztők Világkongresszusának (IODA) 1997-es megrendezése. 1997-ben jött létre a Tréner Kerekasztal, mely a hazai tréningpiacon vezető szerepet betöltő, üzleti súllyal rendelkező cégek (pl. Concordia, Omegaglen, Easy Learning, Eurocontact, IMS, TMA) kulturált együttműködését hivatott ellátni. Az utóbbi években több külföldi tréner cég (pl. Hay Management, Anderson, Coopers) hozott létre magyarországi divíziót. A tréning-módszer alapkonceptiójára építve, ma már számos speciális tematikájú tréning található a hazai tréning-piacon is. A számtalan alternatívából csak néhány jellemző tréning típust kívánunk felsorolni: kommunikációfejlesztő tréning, konfliktuskezelő tréning, sales training, vezetői tréning, empátiafejlesztő encounter training, csapatépítő tréning, relaxációs tréning, imaginációs tréning, önismeret fejlesztő tréning, outdoor-training, stb.¹⁰.

Manapság egyre több hazai felsőoktatási intézményben alkalmazzák a tréningcsoportos képzés valamilyen formáját. Éppígy a nagyvállalatok döntő többsége illetve egyre több költségvetési intézmény rendszeresen szervez a munkatársai számára tréninget¹¹. A nagyvállalatok 73%-ánál a tréningeket havonta tartják. A cégek maradék 27%-a elegendőnek tartja, ha alkalmazottait negyed-, vagy félévente küldi tréningekre. A vállalatok 84%-a egy-egy tréningre 20–25 főt küld. Azért nem többet, mert a tréningek célja (csapatépítés, kapcsolatok kialakulása, empátiafejlesztés) nagyobb létszámú csoportban nem elég hatékony. Egy 10–12 fős csoport háromnapos tréningje körülbelül kétmillió forintba kerül. A cégek 87%-a a 2–3 napos tréninget preferálja, amely rendszerint a hét utolsó napjára esik. A cégek fennmaradt 13%-ánál végletek jelentkeznek, van olyan cég, ahol egynapos, míg mások 5–7 napos tréninget szerveznek. A legfrissebb adatok szerint a magyarországi cégek kb. nettó 1,549 millió Ft-ot költöttek különféle készségfejlesztő tréningekre. A tizenhét legjelentősebb hazai tréningcégnek cégenként 50 millió Ft-nál magasabb éves nettó árbevétele származott a tréningekből.

A Nemzetvédelmi Egyetemen több típusú tréninget szerveznek és vezetnek le az oktatásba szervesen beépítve. A felsőfokú vezérkari tanfolyam részére Balatonfüreden évente megrendeznek egy kihelyezett vezetői készségfejlesztő tréninget.

A Szociológia-Pszichológia és Pedagógia tanszék pszichológia szakcsoportja által szemeszterenként meghirdetik az alábbi típusú tréningeket: személyes hatékonyság fejlesztő tréning, tárgyalástechnikai tréning, csoport hatékonyság fejlesztő tréning, konfliktuskezelő tréning. Az érdeklődés a tréningek iránt fokozatosan nő, a hallgatók egyre inkább kéri a tantárgyként való meghirdetést az adott szemeszterre.

⁷ Ref. 1. – pp. 55–86.

⁸ RUDAS J.: Delfi örökösei. Önismereti csoportok: elmélet, módszer, gyakorlatok. 1990.

⁹ Ref 6.

¹⁰ STUART R. R.: Csapatépítő játékok trénereknek. 1999.

¹¹ PETŐFALVI Á.: Magyarországi nagyvállalatok, multinacionális cégek képzési, továbbképzési tréning lehetőségei hazánk kassélyaiban. 2001. pp. 35–55

VIZSGÁLATI MINTA

A Nemzetvédelmi Egyetemen tanuló 118 elsőéves hallgató vélekedését vizsgáltam meg a főiskolai képzésben 2006–2008-ig terjedő időszakban, szervezett személyes hatékonyság fejlesztő tréninggel kapcsolatosan. Az elemzett tréning csoportok száma nyolc.

VIZSGÁLATI MÓDSZER

A hallgatók a nap továbbá a tréning végén egy 17–17 kérdésből álló kérdőívet kaptak kitöltésre. A kérdőív 17–14 db hatfokozatú Likert skálát, (ezeket kvantitatív elemzésnek vettem alá), illetve három nyitott kérdést tartalmazott a tréning összességére vonatkozóan, melyekből egy kérdés került tartalomelemzésre. Az alábbi kérdőívre választottak a hallgatók:

A napi munka értékelése

1.	Érzéseim:	igen gyenge						igen erős
	édeklődés	0	1	2	3	4	5	6
	Öröm	0	1	2	3	4	5	6
	felszabadultság	0	1	2	3	4	5	6
	bizalom	0	1	2	3	4	5	6
	őszinteség	0	1	2	3	4	5	6
	ellenszenv	0	1	2	3	4	5	6
	ingerültség	0	1	2	3	4	5	6
	szorongó érzés	0	1	2	3	4	5	6
	harag, düh	0	1	2	3	4	5	6
	közöny, unalom	0	1	2	3	4	5	6
	kirekesztettség	0	1	2	3	4	5	6
2.	Mennyire felelt meg a tréning céljának a mai foglalkozás?							
	0 a tárgytól teljesen idegen	1	2	3	4	5	6 a tárgyhoz kapcsolódik	
3.	Milyennek tartom a tanfolyami csoportot?							
	0 nagyon rossz	1	2	3	4	5	6 igen jó	
4.	Hogyan szerepeltem a foglalkozásokon?							
	0 teljesen zárkózottan	1	2	3	4	5	6 felszabadult, aktív és nyílt voltam	
5.	Mennyit tanultam ma?							
	0 semmit	1	2	3	4	5	6 nagyon sokat	
6.	Milyenek voltak a csoport vezetői?							
	tartalom	1	2	3	4	5	6	
	kivitel	1	2	3	4	5	6	

A tréning értékelése

	0 igen gyenge	1	2	3	4	5	6 igen erős
1.	Érzéseim:						
	édeklődés	0	1	2	3	4	5
	Öröm	0	1	2	3	4	5
	felszabadultság	0	1	2	3	4	5
	bizalom	0	1	2	3	4	5
	őszinteség	0	1	2	3	4	5
	ellenszenv	0	1	2	3	4	5
	szorongó érzés	0	1	2	3	4	5
	kirekesztettség érzése	0	1	2	3	4	5

2. Milyennek tartom a tréning eredményességét?
0	1	2	3	4	5	6
eredménytelen						eredményes
3. Mennyire felel meg a tréning az előzetes várakozásomnak?
0	1	2	3	4	5	6
Egyáltalán nem						teljesen
4. A tréning mely 3 eleme (gyakorlata) volt a leghasznosabb, sorrendben:
- 1.
 - 2.
 - 3.
5. A tréning mely 3 eleme (gyakorlata) volt a legkevésbé hasznos, sorrendben:
- 1.
 - 2.
 - 3.
6. Milyen területeken tudom leginkább hasznosítani a tréningen szerzett ismereteimet, fejlesztett készségeimet?
-
-
-
7. Milyennek tartom a tanfolyami csoportot?
0	1	2	3	4	5	6
nagyon rossz						igen jó
8. Hogyan szerepeltem a foglalkozásokon?
0	1	2	3	4	5	6
teljesen zárkóztam						felszabadult, aktív és nyílt voltam
9. Milyenek voltak a csoport vezetői?
hatástalanok, érdektelenek, unalmasak						meggyőzőek, érdekesek, figyelemre méltóak
kivétel
tartalom	1
1	2
2	3
3	4
4	5
5	6
6

A kérdőíveket a hallgatók minden nap végén kitöltötték az adott napra vonatkoztatva, valamint az utolsó napon a tréning teljes folyamatára is értékelést adtak. Ez alapján csoportonként három kérdőív készült, mely felöleli a tréning napjait, és egy összefoglaló kérdőív a három nap történéseiről. A kutatásban az anonimitás nagyon fontos volt, ezért sajnos nincs lehetőség az egyének fejlődését, attitűdváltozását nyomon követni, hanem csak az attitűdváltozást általában a tréning módszer tekintetében tudtam megnézni. Vagyis a válaszok csak napok és csoportok alapján vannak elkülönítve, nincsenek személyekhez kötve. Ez biztosította a vizsgálati személyek lehető legnagyobb fokú bizalmát a kérdőívvel kapcsolatban.

EREDMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELÉSÜK

A SZEMÉLYES HATÉKONYSÁGFEJLESZTŐ TRÉNING KVANTITATÍV ADATAI

Az adatok statisztikai feldolgozása az SPSS 14 for Windows szoftverrel történt.

A véleményeket a 0-tól 6-ig terjedő Likert-skálán értékelték a hallgatók, melyet az adatok bevitele után 1-től 7-ig terjedő skálára konvertáltam át.

Az összes feldolgozott értékelőlap eloszlása a napok függvényében az 1. számú táblázatban és az 1. számú ábrán látható.

Az 1. számú táblázatból látható, hogy a tréningen a szakmai protokolltól eltérően sajnos nem mindenki vett részt minden napon, a legnagyobb létszámmal az 1. és a 2. napon reprezentálták magukat a hallgatók.

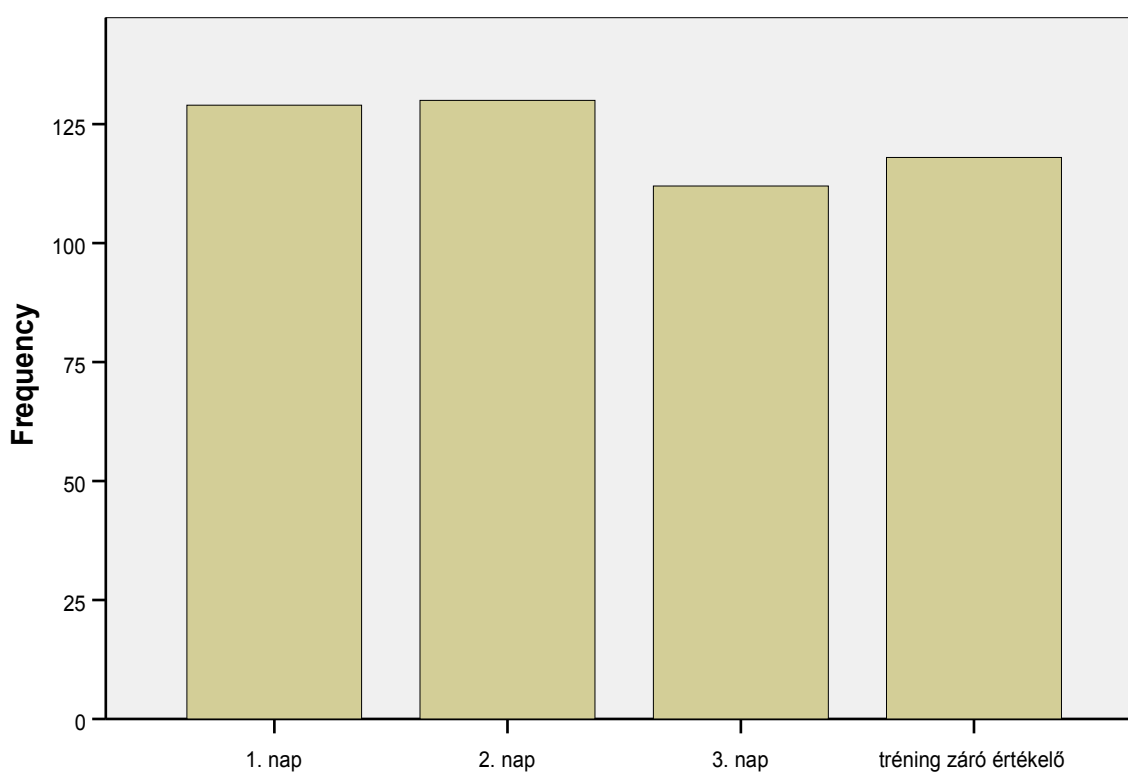
A vizsgálat során az (1–11) kvantitatív változók a személyek érzéseit tükrözik. Arra kerestem a választ, hogyan változnak a vizsgált személyek érzései a tréning folyamán. A 2. számú táblázat csak azokat az adatokat tartalmazza, melyek mindhárom napon és a tréning végén is felvételre kerültek.

Tréning nap

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1. nap	129	26,4	26,4	26,4
2. nap	130	26,6	26,6	53,0
3. nap	112	22,9	22,9	75,9
tréning záró értékelő	118	24,1	24,1	100,0
Total	489	100,0	100,0	

1. számú táblázat

Tréning nap

1. számú ábra

A POZITÍV ÉRZÉSEK

A vizsgált első kérdés az *érdeklődés* volt. Arra kerestem a választ, hogy a napok múlásával a hallgatók érdeklődése milyen mértékben változik, és a kezdeti érdeklődés milyen szintű, illetve az érdeklődés fenntartható-e és növelhető-e a tréning folyamán.

A 2. számú táblázatban látható, hogy a hallgatói érdeklődés folyamatosan növekszik a tréning napjainak előrehaladtával, és eleve egy magas szintről indul. A tréning teljes folyamatának értékelésekor a legmagasabb átlagértékeket (6,42) kaptam, és a szórás is itt volt a legkisebb (0,72), vagyis az érdeklődést összességében tekintve a hallgatók egy folyamatos érdeklődésnövekedésről számolnak be, és abban a legnagyobb az egyetértés, hogy a tréning érdekes, számára megfelelő érdeklődésre számot tartó oktatási forma, és ezzel az attitűddel távozik a tréningről.

Report

Tréning nap		Érdeklődés	Öröm	Felszabadultság	Bizalom	Öszinteség	Ellenszenv	Szorongás	Kirekesztettség
1. nap	Mean	5,95	5,05	5,61	5,49	6,20	1,97	1,82	1,26
	N	129	129	129	129	129	129	129	129
	Std. Deviation	,904	1,217	1,239	1,069	,878	1,274	1,114	,721
2. nap	Mean	5,98	5,40	5,75	5,62	6,03	1,98	1,93	1,34
	N	130	130	130	130	130	130	130	130
	Std. Deviation	1,151	1,333	1,143	1,235	1,154	1,352	1,277	,822
3. nap	Mean	6,21	5,82	6,04	5,89	6,18	1,78	1,59	1,38
	N	112	112	112	112	112	112	112	112
	Std. Deviation	,915	1,172	1,048	1,211	1,006	1,088	,982	,852
tréning záró értékelő	Mean	6,42	6,02	6,20	6,05	6,38	1,63	1,66	1,35
	N	118	118	118	118	118	118	118	118
	Std. Deviation	,720	,934	,833	,923	,794	,950	,963	,767
Total	Mean	6,13	5,55	5,89	5,75	6,19	1,85	1,76	1,33
	N	489	489	489	489	489	489	489	489
	Std. Deviation	,957	1,234	1,104	1,136	,976	1,190	1,103	,789

2. számú táblázat

A második kérdés az *öröm* érzésére kérdezett rá. Az eredmények azt mutatják, hogy ez az érzés is folyamatosan növekszik a tréning előrehaladtával, és a tréning egészét tekintve is magas értéket kaptam, ahol a szórás alacsonyabb lett a napoknál kapott értékekkel szemben (0,934). A szórás csökkenése és az átlag értékek növekedése azt sugallja, hogy a hallgatók egyre jobban tudnak koncentrálni az érzéseikre, a tréning során pozitív élményekben van részük, melyeket ki is tudnak fejezni.

A harmadik kérdés a *felszabadultságot* vizsgálta. Ez az érzés a tréning tematikájából fakadóan szintén növekvő tendenciát mutat, melyet a résztvevők meg is fogalmaztak a kérdőíveken adott értékek tekintetében. Ahogy várható volt, a felszabadultság szintén egy növekvő magas értéket mutat.

A negyedik kérdés a *bizalom* érzését hivatott tisztázni a tréning folyamán. Ez egy kitüntetett érzés, hiszen a bizalom a tréning-módszerek egyik meghatározó alapja, a csoport, mint biztonságot és védelmet nyújtó közeg egyik mérőszáma lehet az egyén szemében. A bizalom folyamatosan növekvő átlagértéket mutat, bár a szórás a második napon a legmagasabb (1,235) ami azt mutatja, hogy a tréning folyamán a bizalmat könnyű elveszíteni, és nem egy állandó szinttel kell számolnunk. A tréning egészét tekintve a bizalom szórása kisebb lett, mint a napokat tekintve, tehát a csoportok megfelelő biztonságot nyújtottak a tagoknak.

Az ötödik érzés, amit vizsgáltam az *őszinteség* volt. A csoportokon belül az őszinte visszacsatolásoknak kiemelt szerepük van az egyén fejlődése szempontjából. A tréning tematikájából adódóan az első nap adja a legjobb lehetőséget az őszinte megnyilvánulásokra, hiszen, ahogy az elején is megjegyeztem, minden tréning egy önismerteti résszel kezdődik, és ebben az őszinte megnyilvánulások jobban kontrasztba kerülnek, mint a tematika más elemei a későbbiekben. Ezért ahogy az eredmények is mutatják az őszinteséget tekintve az első napon kaptam a legmagasabb eredményt, és a szórást nézve is itt a legnagyobb az egyetértés a 3 napot tekintve. A pozitív érzéseket tekintve az őszinteség az, mely a legmagasabb átlagértéket kapta a tréning teljes spektrumára vetítve.

A NEGATÍV ÉRZÉSEK

A negatív érzések fontosak a vizsgálat szempontjából, bár valószínű, hogy a vizsgálati személyek nem nyilatkoznak olyan egyértelműen róluk, mint a pozitív érzések tekintetében. A kérdőívek felvétele során, mint említettem, az anonimitással próbáltam a lehető legőszintébb válaszokat kapni a kérdésekre.

A legalapvetőbb negatív érzés az *ellenszenv*, melyre az első kérdés irányult. Mivel a tréningről nincsenek a hallgatóknak (többségének) előzetes tapasztalatai, az ellenszenv valós probléma lehet a tréning módszer alkalmazása során. Ez a tréning kezdeti stádiumában jelentkezhet, vagyis az első nap visszajelzései valószínűleg ezt takarják. A további napokon az ellenszenvre adott értékek inkább a személyiség azon természetéből fakadhatnak, hogy vannak olyan személyiséggel rendelkező emberek, akiknek problémát jelent csoportban jelen lenni, meg-

nyilvánulni, dolgozni, érzéseket megosztani másokkal. Ők azok, akik gyakran adnak olyan jelzéseket, hogy részükre a tréning módszer kényelmetlen, sőt akár „pszichikailag fájdalmas” is lehet.

Az adatokból az tűnik ki, hogy az ellenszenv az idő előrehaladtával jellemzően nem növekszik, sőt a 3. nap végére minimális szinten csökken is. Az adatok szórása alapján az egyetértés az ellenszenv csökkenése tekintetében a 3. napon a legnagyobb (0,95). Ugyanakkor érdekes, hogy ha a három negatív érzést megvizsgáljuk az összes adatra vetítve, akkor az ellenszenv az, ami a leginkább kiemelkedik a másik két negatív érzés tekintetében, vagyis a tréning módszer tekintetében a vizsgálati személyek azt fogalmazták meg, hogy az ellenszenv a legjellemzőbb negatív érzés.

A következő negatív érzés, amit vizsgáltam a *szorongás*. Érdekes módon a magas értékek a 2. napra tehetők, megelőzve az első napot is, ahol várhatóan nagyobb szorongási szintet vártam. Ugyanakkor a szórás is a 2. napon a legmagasabb, vagyis ebben az adatban a csoport tagjainak egyetértése nagyobb szórást mutat, vagyis a vélemények jobban eltérnek egymástól. A 3. napon a szorongás szintje a legkisebb, hiszen a hallgatók már tudják mi fog történni velük, a tapasztalatok, amit az első két napon szereztek segítik őket az ismeretlen leküzdésében, a szorongási szint csökkenésében. Az egyetértés itt a legnagyobb, vagyis a szórás itt a legkisebb.

A *kirekesztettség* érzése mutató véleményem szerint a nem a csoportból való kirekesztettséget mutatja, hanem a gyakorlatokban való részvétel lehetőségét. A 3 nap alatt folyamatosan növekvő értéket mutat, bár maga az érték a minimum közelében van. Ennek okát abban látom, hogy a tréning logikájából fakadóan a gyakorlatok egymásra épülése és típusai miatt a 3 napra az egyes személyekre fordítható idő csökken, és így a személy nem tud mindig bekapcsolódni az eseményekbe, nem unatkozik, hiszen követi a történéseket, de nem érzi azt, hogy ez már csak róla szólna. Ez a feltárt eredmény természetesen a későbbiekben lehetőséget biztosít számunkra, hogy a tematikát folyamatosan javítja, a résztvevőket minél inkább bevonjuk a történésekbe, hogy 3 nap alatt ez az érzés lehetőleg a minimumon legyen, és ne változzon negatív irányba.

Report

Tréning nap		Ingerültség	Harag, düh	Közöny, unalom
1. nap	Mean	1,70	1,30	1,81
	N	129	129	129
	Std. Deviation	1,094	,746	,893
2. nap	Mean	1,94	1,58	2,07
	N	130	130	130
	Std. Deviation	1,385	1,180	1,289
3. nap	Mean	1,85	1,51	1,57
	N	112	112	112
	Std. Deviation	1,239	,880	,975
Total	Mean	1,83	1,46	1,83
	N	371	371	371
	Std. Deviation	1,247	,962	1,087

3. számú táblázat

Az *ingerültség-mutató* (3. számú táblázat) a tréning során megjelenő emocionális érzések, megjelenését mutatja. Az emocionális bevonódás nagyon fontos a tréning során, de a negatív érzések távolíthatják a személyeket a tréningtől, a tapasztalatok szerzésétől. A tematikából adódóan a második napon van a konfliktusok kezelése, feltárása, megoldási módjaitak a tanulási periódusa, melyből az következik, hogy a tréning 3 napja során a 2. napon várható a legmagasabb érték ezen mutató tekintetében. A statisztikai elemzés ezt igazolta, hiszen itt kaptam a legmagasabb értéket (1,94) a vizsgált változó tekintetében, de a magas értékben az egyetértés a szórásban (1,385) nem mutatható ki. Vagyis egyes résztvevőket a gyakorlat ezen napja frusztrált, és ők hangot is adtak ennek a kitöltés során. Az ingerültséget hívhatjuk bosszúságnak is, leginkább pszichésen mutatkozik a személynél.

A *harag* és *düh-mutató* az ingerültségnek egy erősebb, intenzívebb mutatója, mely már jelentkezhet a viselkedésben. Az értékek alapján látható (3. számú táblázat), hogy a résztvevőknél ez alacsonyabb volt, mint a pszichésen mutató ingerültség, de ez is a 2. napon érte el a legmagasabb értéket (1,58). Természetesen maga a mutató átlagértéke igen alacsony értéket mutat (1,46), hiszen a tréning folyamán a gyakorlatokban folyamatosan kontroll alatt tartottuk az emocionális érzéseket, nem engedve, hogy az indulatok elszabaduljanak. Az ingerültség mutatójánál kapott kisebb átlagértékek arra utalnak, hogy a résztvevők a feszültségeiket magukba fojtották, ezeket nem mutatták ki.

A *közöny* és az *unalom* tekintetében kapott eredmények elemzése során megállapítható, hogy a 2 napon volt a legmagasabb érték (2,07) és a szórás tekintetében itt kaptam szintén a legmagasabb értéket (1,289). Vagyis a résztvevők nem értenek egyet abban, hogy ez volt a „legunalmasabb” nap, de sokan érezhették és gondolták úgy, hogy ezen a napon nem tudtak úgy bevonódni a munkába, mint a másik két tréning-napon.

A TRÉNING KOGNITÍV MEGKÖZELÍTÉSE A RÉSZTVEVŐK ÉRTÉKELÉSÉBEN

A tréning értékelése során olyan kérdésekre is kerestem a választ, melyek inkább a racionális megközelítést helyezik előtérbe, és a tanulás, a befektetett energiák hasznosságát hivatottak visszajelezni. (4. számú táblázat) A kérdések a 3 nap alatti tanulási folyamatra adnak választ. A *cél tekintetében* az előzetes elvárásokat hasonlítja össze a tapasztalatokkal, amelyeket naponta átéltek a résztvevők. Ennek folyamatosan növekvő és alapvetően magas (6 feletti) átlagértéke azt jelzi, hogy az elvárások tekintetében a tréning célja a 3 nap alatt egyre jobban közelítette a személy által megfogalmazott célokat. A szórás alacsony értéke és csökkenő tendenciája arra utal, hogy a résztvevők egyre jobban képesek összhangot teremteni a saját elvárásuk és a célok teljesülése között, egyre jobban tudják illeszteni a két momentumot egymáshoz az idő előrehaladtával.

A konkrét *tanulásra* való rákérdezés esetén az átlagok alacsonyabb átlagértékeket mutatnak (6 körül), de ez természetesen betudható annak, hogy a tréning során tapasztalati és látens tanulás is folyik, amely nem mindig nyilvánvaló a résztvevő számára azonnal, ugyanakkor érzi, hogy valamilyen változási folyamat elindult a viselkedésében. (4. számú táblázat).

Report

Tréning nap		A tréning a céljának való megfelel-e?	Mennyit tanultam
1. nap	Mean	6,38	5,46
	N	129	129
	Std. Deviation	,877	1,352
2. nap	Mean	6,49	6,05
	N	130	130
	Std. Deviation	,865	1,070
3. nap	Mean	6,54	6,08
	N	112	112
	Std. Deviation	,734	1,050
Total	Mean	6,47	5,85
	N	371	371
	Std. Deviation	,832	1,202

4. számú táblázat

Report

Tréning nap		A tréning eredményessége	Mennyire felelt meg a tréning az előzetes várakozásomnak
tréning záró értékelő	Mean	6,35	6,05
	N	118	118
	Std. Deviation	,900	1,204
Total	Mean	6,35	6,05
	N	118	118
	Std. Deviation	,900	1,204

5. számú táblázat

A tréningértékelő kérdőívben az utolsó napon kérdeztük a résztvevő véleményét a *tréning eredményességéről*. A statisztikai elemzés az 5. számú ábrán látható, melyben szembetűnik, hogy az átlagérték igen magas (6,35) amely a 6. számú táblázatban láthatóan a több mint 80%-os 6 és 7 válaszcímkekből tevődik össze. Ez összhangban van a megvizsgált nyitott végű kérdésre adott válaszokkal, melyben a résztvevők 96,63%-a egyértelműen megtudott nevezni olyan területeket, ahol a szerzett ismereteket alkalmazni tudja. A tréning a résztvevők *előzetes várakozásának* magas szinten felelt meg, vagyis amit gondoltak, elvártak a tréning teljesíteni tudta. (7. számú táblázat) Ugyanakkor az is látható, hogy míg az eredményesség tekintetében nagy az egyezés a válaszolók között, és 3-asnál rosszabban senki nem értékelte, addig az előzetes várakozások tekintetében a szórás nagyobb (1,204), és megjelentek az 1-es 2-es értékek is (7. számú táblázat). Ez azt jelenti, hogy bár igaz, hogy a tréning nem felelt meg a személyek előzetes elvárásának maximálisan, az eredményességét ennek ellenére kevesebben vitatják.

A tréning eredményessége

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 3	1	,2	,8	,8
4	5	1,0	4,2	5,1
5	13	2,7	11,0	16,1
6	32	6,5	27,1	43,2
7	67	13,7	56,8	100,0
Total	118	24,1	100,0	
Missing System	371	75,9		
Total	489	100,0		

6. számú táblázat

Mennyire felelt meg a tréning az előzetes várakozásomnak

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1	1	,2	,8	,8
2	2	,4	1,7	2,5
3	3	,6	2,5	5,1
4	5	1,0	4,2	9,3
5	14	2,9	11,9	21,2
6	41	8,4	34,7	55,9
7	52	10,6	44,1	100,0
Total	118	24,1	100,0	
Missing System	371	75,9		
Total	489	100,0		

7. számú táblázat

A résztvevőket megkérdeztem, *milyennek tartják a tanfolyami csoportot*, ahol három napig együtt dolgoztak. A 8. számú táblázatban látható, hogy a résztvevők minden nap és összesítve is magasra értékelték a tréningcsoportjukat, és a csoportfejlődési folyamatok is tetten érhetőek az eredményekben, vagyis egyre növekvő „elégedettség” mutatkozik a csoportok irányában, de a második napon a szórás megnövekszik (1,135) vagyis az elégedettség ugyan nő, de az ebben való egyetértést némelyest visszaesik a 2. napon.

Report

Milyen a tréning csoport?

Tréning nap	Mean	N	Std. Deviation
1. nap	6,05	129	1,014
2. nap	6,08	130	1,135
3. nap	6,36	112	,909
tréning záró értékelő	6,31	118	,768
Total	6,19	489	,979

8. számú táblázat

A csoportok „vezetőiről”, vagyis a tréner munkájáról is tettem fel kérdést, melynek vizsgálati eredménye a 9. számú táblázatban látható. Az eredményeket elemezve azt lehet látni, hogy a kivétel tekintetében a trénerek valamelyest jobban szerepeltek (6,74) a tréningátlatot tekintve, valamint a csoport részéről nagy egyetértés volt az eredmény tekintetében, hiszen a szórás nagyon minimális (0,479).

Report

Tréning nap		Milyenek voltak a csop vezetőik tartalom tekintetében	Milyenek voltak a csop vezetőik kivétel tekintetében
1. nap	Mean	6,33	6,30
	N	129	129
	Std. Deviation	,831	,767
2. nap	Mean	6,52	6,52
	N	130	130
	Std. Deviation	,749	,685
3. nap	Mean	6,67	6,68
	N	112	112
	Std. Deviation	,560	,524
tréning záró értékelő	Mean	6,65	6,74
	N	118	118
	Std. Deviation	,545	,479
Total	Mean	6,54	6,55
	N	489	489
	Std. Deviation	,701	,651

9. számú táblázat

A TRÉNING GYAKORLATI HASZNÁRA VONATKOZÓ KÉRDÉS ELEMZÉSE

A tréning értékelése során a résztvevőktől 3 nyitott végű kérdésre kértünk választ. Ebből egy kérdést elemzek jelen munkámban. A kérdésben azt kértük, hogy szabadon nevezzen meg olyan területeket, ahol a tréningen szerzett tapasztalatokat, ismereteit, készségeit hasznosítani tudja. A válaszokat csoportokba rendeztem, és a gyakoriságukat vizsgálva vontam le a következtetéseket. Azokat a fogalmakat, melyek egy tartalmi körbe tartoztak, összevettem (pl. kommunikáció, retorika, prezentáció stb.)

Az elemzés során tizenegy kategóriát állítottam fel, melyeket a 10. számú táblázatban soroltam fel. Az előfordulások gyakorisága jól tükrözi, hogy a személyes hatékonyságfejlesztő tréning milyen területeken adott a gyakorlatban használható tapasztalatokat a résztvevőknek. A „semmire” kategória tartalmazza azokat a kérdőíveket is, melyekre nem érkezett válasz. Ennek értéke 3,37%, ami azt mutatja, hogy az ilyen típusú tanulás a résztvevők 96%-nál képes valamilyen fejlődést generálni, hogy a résztvevők megtalálták a tréning gyakorlati hasznát. A munkaerő piac igényli a gyakorlati megközelítéseket, a változó környezethez való magas szintű folyamatos alkalmazkodást. A táblázat alapján azokat a területeket csoportosítva, melyek a munka világában jelentkező (kommunikáció, munka, konfliktuskezelés, vezetés, együttműködés) összességében 64,53% tesznek ki. Tehát a tréning olyan kompetenciákat is fejleszt, melyek a munka világában fontosak és szükségesek, és azt a résztvevők meg is fogalmazták.

Terület	Említések száma	Említések gyakorisága %
Magánélet	45	18,98%
Kommunikáció	40	16,87%
Munka	30	12,65%
Konfliktuskezelés	30	12,65%
Vezetés	27	11,39%
Együttműködés	26	10,97%
Önismeret	20	8,43%
Egyetemi élet	8	3,37%
Semmire	8	3,37%
Párkapcsolat	2	0,84%
Politika	1	0,42%
Összesen	237	100%

10. számú táblázat

Kulcsszavak: tréning, egyetem, statisztika, pszichológia, kompetencia, attitűd

Keywords: training, university, statistics, psychology, competency, attitude

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BABINGTON, B.S., FARREL, B. A.: *Training in small groups*. Pergamon Press. 1979.
- BACK, K.W.: *Beyond Words: The Story of Sensitivity Training and the Encounter Movement*. Penguin Books, 1973.
- BAGDY Emőke, BUGÁN Antal: *A pszichológiai csoportmunka, mint a személyiség fejlődésének, fejlesztésének színtere és eszköze*. -In: A pedagógus személyisége (szerk.) Bagdy Emőke. -Debrecen: KLTE., 1997.
- BARLAI R., TORMA K.: *A tréning csoportok alkalmazásának néhány hazai tapasztalata a vezetőképzésben*. Kézirat, 1984.
- LEWIN, K.: *Csoportdinamika*. -Bp.: KJK., 1975.
- PETŐFALVI Á.: *Magyarországi nagyvállalatok, multinacionális cégek képzési, továbbképzési tréning lehetőségei hazánk kastélyaiban*. -In: Szakmai füzetek 9. (szerk.:Majoros P.) -Bp.: Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Főiskolai Kar, 2001.
- PFEIFFER, J.W., JONES. E.: *A Handbook of Structured Experiences for Human Relations Training*. McGraw Hill Co., 1986.
- RUDAS J.: *Delfi örökösei. Önismereti csoportok: elmélet, módszer, gyakorlatok*. -Bp.: Gondolat, 1990.
- STUART R. R.: *Csapatépítő játékok trénereknek*. -Bp.: Műszaki Könyvkiadó, 1999.

Balázs LÓDERER

ISHMAEL BEAH: A LONG WAY GONE: MEMOIRS OF A CHILD SOLDIER

Magyarország a NATO, ENSZ és EBESZ tagságnak köszönhetően egyre több misszióban vállal szerepet. Katonáink több országban is jelen vannak, ahol eltérő kultúrákkal és hadikultúrákkal találkozhatnak. Így később talán a gyerekkatonasággal is. A kiküldetésekre való hazai felkészülés szerteágazó területeinek, így egy kiegészítője lehet Ismael Beah „*Gyerekkatona voltam Afrikában*” című életrajzi könyvének recenzió jellegű bemutatása, és ennek vonalán a gyermekkatonák helyzetének szociálpszichológiai elemzése.

Hungary as a member of NATO, UN and OSCE takes part in more and more international missions. Our soldiers are presented in several countries where they can meet different cultures and military traditions: this might include meeting boy soldiers later on as well. The review of Ishmael Beah's book „*A Long Way Gone: Memoirs of a Child Soldier*”, accompanied by an introduction and short social- and psychological analysis of the situation of boy soldiers in Africa might supplement the preparations before going to missions.

INTRODUCTION

Ishmael Beah was born in a South African republic, Sierra Leon. His childhood was over when the civil war plunged him with itself. He was enlisted by the government, however he was still being an infant. By the military training he learnt how to fight and kill without having a bad conscience. Later UNICEF managed to integrate him successfully back to society.

1. Picture: Sierra Leon

in: http://hu.wikipedia.org/wiki/Sierra_Leone, Downloaded: 15. 09. 2008

However, his life story is not unique if we have a look at the European history. In 1212 children were forced to conquer the Holy Land as crusaders. In World War II the Hitlerjugend got into fights just like the scouts in Hungary and we should not forget about those youngsters who were involved in the revolution of 1956. The historical aspect gives us different views of considering boy soldiers. The reasons have to be known how they got to the army or a militant or guerrilla group. It is an extremely important question how a Hungarian soldier being abroad should behave with them, because it is a boy, who is a soldier at the same time.

THE VIEWS OF UNITED NATION ABOUT BOY SOLDIERS

Before reviewing the book, I would like to quote the United Nations' attitude towards boy soldiers. The 38th Article of the „Convention on the Rights of the Child” deals with the issue of boy soldiers.

- „2. States Parties shall take all feasible measures to ensure that persons who have not attained the age of fifteen years do not take a direct part in hostilities.
3. States Parties shall refrain from recruiting any person who has not attained the age of fifteen years into their armed forces. In recruiting among those persons who have attained the age of fifteen years but who have not attained the age of eighteen years, States Parties shall endeavour to give priority to those who are oldest.”¹

We might conclude that we call „boy soldiers’ those who take weapon before their maturity. This age falls under different considerations in different countries and cultures. In Hungary this age is 18. The U.N.’s Convention on the Rights of the Child puts it to 15. As we all know in many places they do not comply with this Convention because of various reasons. Young soldiers nearly without exception are boys.

INITIATION, ROLE MODEL-ATTITUDES TO FOLLOW

Children’s socialisation primarily happens in the family. In normal cases children are brought up by their parents, grandparents and older relatives. In this home environment they acquire the main rules of the social contract and cohabitation and the given culture’s behavioural norms. For a healthy mind’s development it is essential — both for acquiring men and women gender roles — to have a model to imitate, as especially in early childhood this is the most important way of learning.

War, opposed to the normal state of the society, can be considered — according to Weber — a pathological setting. It is a factor which affects the individual’s development: it reshapes the individual’s life and environment. War can easily make children to be soldiers by the disintegration of families and children becoming orphans. Man as a social being particularly in early childhood can only live on in a community. The background which provides physical safety, care, and an affectionate atmosphere ceases to exist by the disintegration of the family. The various groupings may serve as the substitution of this. Children who have lost their family may think of the army as a quasi family which substitutes the original. For boy soldiers after a certain time the army takes up the family’s role. As Beah says: „I stood there holding my gun and felt special because I was part of something that took me seriously and I was not running from anyone anymore.”² The values and norms which are created and accepted by the community are extremely strong. Leaving the community is almost impossible as neither the fear of the community’s anger, neither the assimilation with the newly acquired values let it happen. „My squad was my family, my gun was my provider and protector, and my rule was to kill or be killed.”³

STIGMATIZATION

Towards the children who have lost their parents and form gangs those who live in the neighbourhood are hostile as — based on their former experiences — they presume that these children are boy soldiers too. Stigmatization and denunciation in most cases might be very effective. „Our stereotypes might make us to behave with the denounced people in a way that might fulfil our expectations.”⁴ In the book this explicitly appears. As the author writes: „People were terrified of boys of our age. Some had heard rumours about young boys being forced by rebels to kill their families and burn their villages. These children now patrolled in special units, killing and maiming civilians.”⁵ Due to such refusing self-defensive behaviour the stigmatized will start to behave in a way that is „expected” from them.

RECRUITMENT

In the case of boy soldiers, the reasons behind joining the armed forces might be various. We can originally distinguish two reasons: the voluntary and the forced joining. The reasons applying as a volunteer are

- chance of a career (free looting);

- food (food supply);
- substitution of the family;
- safety;
- ideology;
- wish for revenge.

That is, why we can also mention the quasi voluntary application for membership, because in most cases children do not have other chances for survival. The commissar in the book says „Some of you are here because they have killed your parents or families, others because this is a safe place to be. Well, it is not that safe anymore. That is why we need strong men and boys to help us fight the rebels.”⁶

Forced enlisting occurs very often. The deformation — the military training — of the enlisted person's mind is obviously harder and more difficult than the voluntary applicant's. The lack of motivation, the strong antipathy and the wish for escape are all have to be defeated.

MILITARY TRAINING

Becoming a soldier means an extremely big physical and mental alteration. To quote Sándor Vizi: „In my view becoming a soldier means a change in the way of living which puts a heavy burden on the person.”⁷ We can track the methods of the military training which are used in the training of boy soldiers through Beah's book. Improving stamina and movements and acts used in battle are primarily is the basis of the training. „Corporal Gadafi would hold his fist up, and when he brought it down, we fell into the bushes and crawled quickly, without producing much sound, until we reached a designated tree.”⁸

2. Picture: A boy soldier in Sierra Leon

in: <http://www.daylife.com/photo/092AfQO7wJbSB>, Downloaded: 06. 10. 2008

The training of discipline and swiftness is important. „The Corporal gave us one minute to get the food and eat it. Whatever we hadn't eaten was taken away at the end of sixty seconds.”⁹ Acquiring the basic strategies of survival in practice is also part in the training. „Ignore the safety pin, they said, it will only slow you down.”¹⁰ The most basic knowledge of carrying arms is also thought. „That evening, we learned to fire our guns, aiming at ply-wood boards mounted in the branches of tiny trees at the edge of the forest.”¹¹

ANGER, HATE AND AGGRESSION

By the training the commissars succeed to make the novices shoot on the enemy without thinking and to let the inner aggression of the child released. The feeling of pity is defeated through awakening the feelings of anger, hate and aggression. Revenge as a motivation can be a very powerful one. For instance, „Visualize the enemy,

the rebels who killed your parents, your family, and those who are responsible for everything that has happened to you.”¹² – says the commissar in the book. Legitimizing and supporting the fury of the natural feelings of aggression is an effective mind-forming method.

Children gradually get used to the sight of blood and death and after some time they will be natural for them. In various cases the novices are forced to watch or to do others’ or their closer relatives’ execution. „We are going to initiate all of you by killing these people in front of you. We have to do this to show you blood and make you strong.”¹³

Inducing the feeling of aggression is conscious, just like its training. It makes aggression a daily habit which, if missing, causes the feeling of absence. „Various researches proved that children express their aggressive answer when they get a positive feedback or when they observe an aggressive model who is confirmed.”¹⁴ An example from the book for positive feedback given for aggression: „The five men were lined up in front of us on the training ground with their hands tied. We were supposed to slice their throats on the corporal’s command.”¹⁵ „The boys and the other soldiers who were the audience clapped as if I had just fulfilled one of life’s greatest achievements.”¹⁶

IDEOLOGY: THEY ARE NOT HUMANS; THE GOOD AND THE BAD ONE

Most living creatures do not want to destroy those, who are similar to them. Killing is fundamentally hard for humans too, especially when neither the wish for revenge, neither anything else inspires them to do it. However, in case of seeing and thinking that the enemy is someone *different* or a *negative person*, it is much easier to stand against him. Therefore in this case the enemy is named „dog” or something inhuman, or a negative religious element like „devil” during the training. As these creatures are no longer human, their destruction is a lot easier. „They have lost everything that makes them human. They do not deserve to live. That is, why we must kill every single one of them. Think of it as destroying a great evil. It is the highest service you can perform for your country.”¹⁷ – says the commissar in the book.

Contrasting „good” and „bad” has a similar effect with a difference that a warm feeling of doing good accompanies it. In addition, killing leads to a catharsis, as the thought that „*destroying the bad is a good*” is definitely a positive and almost a noble one. „We are not like the rebels, those riffraff’s who kill people for no reason. We kill them for the good and betterment of this country.”¹⁸ Ideology is always a soothing thing to lean on when it comes to doing things which we — otherwise — would not do.

DRUG

During wars soldiers used and still using different mind-altering chemical substances. Of course, these are forbidden in professional armies, but we all know, that we have a very small number of official and professional armies in the World.

Besides alcohol, various types of drugs are becoming more and more widespread, particularly in Africa, where the story of this book also takes place. Amphetamines — like extasy and speed — cause a feeling of power and quickness. Heroin and psycho actives — like cannabis and marijuana — have a calming effect just like alcohol and give a feeling of floating. Thanks to amphetamines soldiers are able to march for days without the slightest signs of exhaustion. They can suppress their physical pains by taking heroin or cocaine. Drugs of course cause physical and mental addiction and as a consequence soldiers are up to anything to get more drugs. As Beah writes: „The combination of these drugs gave us a lot of energy and made us fierce.”¹⁹ Furthermore, the alterations of their mental state and observation of reality make soldiers do, what they would not do normally. To sum up, boy soldiers do not feel the pang of conscience, are up to anything and their memories from the past mingle then slowly fade away.

INITIATION

The first meeting with the enemy is always a crucial moment for the soldiers. „I raised my gun and pulled the trigger, and I killed a man. Suddenly, as if someone was shooting them inside my brain, all the massacres I had seen since the day I was touched by war began flashing in my head.”²⁰ Although his conscience appeared right after the shot, it was suppressed by the commissar’s many times repeated — thus, successful — aggression and hate. „Every time I stopped shooting to change magazines and saw my two lifeless friends, I angrily pointed my gun into the swamp and killed more people.”²¹

FEELING MENTALLY EMPTY

In the constant fights the souls of the children gets tough and transforms into something that is not child-like anymore. Aggression becomes a daily activity. „Every time people come at us with the intention of killing us, I close my eyes and wait for death. Even though I am still alive, I feel like each time I accept death, part of me dies.”²²

FIGHTS

The children get new name during the training and this changes their whole life. The new name also means a new identity, for which they try to identify. „I’m was really happy thanks for my new name, and in every action I tried to fight honouring it.”²³

3. Picture: A boy soldier in Sierra Leon

in: <http://tulipanoselefant.spaces.live.com/blog/cns!226297FF1F664D46!656.entry>, Downloaded: 20. 09. 2008

Their childish spirit slowly disappears as fights fill out their days. Many of them are tormented by bad dreams not only because of the constant stress, but also because of the drugs and their consciousness. Killing becomes an ordinary activity: „We went out two more times that week and I had no problem shooting my gun.”²⁴ With their guns in their hands, their fear also switches off. „I was not afraid of these lifeless bodies. I despised them and kicked them to flip them.”²⁵ Their moves and actions become monotonous. „The idea of death didn’t cross my mind at all and killing had become as easy as drinking water. My mind had not only snapped during the first killing, it had also stopped making remorseful records, or so it seemed.”²⁶ The early ideology, according to the thought of which they are the good ones and the enemy is the bad, slowly fade away and the orders bear with no importance at all, they just obey it. „We also attacked civilian villages to capture recruits and whatever else we could find.”²⁷

Modern armies are endeavouring to protect civilians and keep the civilian victims’ number down on a minimum. The constant development of the precision firearms serves the same purposes. Those militant groups and armed forces which take up arms because of the so-called chances of free looting and robbery, however, represent a fundamentally different notion. Cruelty during and after the fights is not unusual, they happen either to be de-

terrent, or because of the slackening of discipline. In those states, where boy soldiers are used, it can be said that the military culture does not stand on the high standard of the professional military culture. Intentionally cruel actions against the enemy's soldiers are frequent as they are neglecting the U.N.'s conventions, both those which are related to adults and those which concern children. As a good example in Beah's book says, „The lieutenant's words still echoed in my head: 'From now on, we kill any rebel we see, no prisoners'.”²⁸ Boy soldiers permanently practice killing on captives which makes their aggression level higher, the execution of the enemy turns into a children's game. „So we gave them shovels and demanded, at gunpoint, that they dig their own graves.”²⁹

AN ORDINARY DAY

Boy soldiers live separately from civilians and develop their own norms and social conventions. „The soldiers set up their garrison in another unfinished brick house, and there they socialized separate from the civilians. In the evenings they watched movies, played music, and smoked marijuana.”³⁰ This physical separation gives them the knowledge of distinction, which they fill with a specific meaning. „In the daytime, instead of playing soccer in the village square, I took turns at the guarding posts around the village, smoking marijuana and sniffing brown brown, cocaine mixed with gunpowder, which was always spread out on the table, and of course taking more of the white capsules, as I had become addicted to them.”³¹ Detachment from civilian life and practicing different exercises from the ordinary results in having self - confidence and call. „We had been fighting for over two years, and killing had become a daily activity. I felt no pity for anyone. My childhood had gone without my knowing and it seemed as if my heart had frozen.”³² It is in the nature of the things that a professional tries to perform his duties to the best of his abilities. This also includes training himself. „We watched movies at night. War movies, Rambo: First Blood, Rambo II., Commando, and so on, with the aid of a generator or sometimes a car battery. We all wanted to be like Rambo; we couldn't wait to implement his techniques.”³³

REINTEGRATION

Reintegrating boy soldiers back to society is a difficult task. The most important problem is that these children do not choose and do not want reintegration and so they are forced to it. Since formerly, they had rank and prestige and many of them had smaller units to lead, they are unable to understand why they have to give up that life. „We thought that we were part of the war until the end. The squad had been our family. Now we were being taken away, just like that, without any explanation.”³⁴ As armed people, they ruled over life and death with important and difficult tasks and this obviously ends in their civilian life. Adults once again start to handle them as children. „They had no idea, I thought, what was really happening in the bushes in the entire county.”³⁵ Boy soldiers look down on those who are trying to reintegrate them because of their weakness. And as those are not soldiers, they despise and disobey them. „People like the lieutenant, whom I had obeyed and trusted, had made me question trusting anyone, especially adults.”³⁶ Boy soldiers do not change just because they get separated from their former squad. The knowledge which they acquired lives on. „It hadn't crossed their minds that a change of environment wouldn't immediately make us normal boys. We are dangerous, and brainwashed to kill.”³⁷ Many children escape back to their squad at the first opportunity. The reason behind this is the miss of the „family”, the lack of respect and the opportunity of looting, and the knowledge which can only be useful on the battleground.

Those who are working on the reintegration of boy soldiers have to face the following problems:

- boy soldiers want to go home to their „family”;
- boy soldiers look down on them because of their weakness;
- as they are not military personnel, they disobey them;
- boy soldiers are potentially dangerous.

Further difficulties in the process of reintegrating boy soldiers:

- boy soldiers miss their „family”, i.e. their squad;

- they miss respect and prestige;
- they are handled as children;
- they are not allowed to behave as adults;
- they miss aggression;
- they do not have their guns;
- they have nightmares;
- they might have physical injuries, like gun-shot wounds;
- their consciousness might awake;
- drug withdrawal symptoms (like blazes of anger; fainting, etc.);
- they got unused to learning, as a consequence, it is hard to make them learn and they might not get a profession.

Reintegration is an extremely slow process. „The traumas of the battleground live on much further than the war itself, they are like delay-action bombs. The inadequately handled traumas continue to exist and destroy the lives of many, even though living in peaceful environment.”³⁸ Furthermore, as boy soldiers during their training had learned that they must not trust anyone who does not belong to their squad, it is hard to inspire confidence in them. Inspiring confidence thus should be based on interest. „Also, attending class became the requirement for the weekend trips to the city. Because of these things, we began going to class.”³⁹ In this acquitted relationship children can be motivated.

A vast majority of children have serious drug problems which also contribute to raise their degree of aggression. When giving up drugs they have huge physical pains mentioned above, but this state does not last longer than a month. „It had been more than a month and some of us had almost gone through the withdrawal stage, even though there were still instances of vomiting and collapsing at unexpected moments.”⁴⁰ The rehabilitation itself can only be started after this month has passed. As long as the withdrawal symptoms exist, it is impossible for an addict to concentrate on anything else. „We had bread and tea for breakfast, rice and soup for both lunch and dinner. The assortment of soups consisted of cassava leaves, potato leaves, okra, and so forth. We were unhappy because we needed our guns and drugs.”⁴¹

When reintegrating boy soldiers, we have to take into consideration on which side had they fought in order to prevent conflicts within the institution. What is more, the children's age might vary although they might be on the same level of education. In a group where there are children with different ages, it is evident that different educational methods are to be used, which is an additional difficulty.

In the case of the reintegration was successful UNICEF accompanied with CAW (Children Affected by War) and ICRC and other governmental organisations — if existing at the spot — tries to find children's real families. In most of the cases however, this is impossible as they are dead. In a few cases though they manage to find a more distant relative or a family member who went missing a long time ago. The question is how this long not seen relative would react when he get acquainted with the fact that the children had been a boy soldier. „... Mambu went back to the frontlines, because his family refused to take him in.”⁴²

Abraham Maslow's „hierarchy of human needs' makes it perspicuous and easy to understand which things were the children curtailed of and which methods and techniques were required to transform their mind during their training and finally how reintegration affected them. Boy soldiers, resulting from their age, are not able to reach the top of the hierarchy.

In the hierarchy, the most basic needs are at the bottom: hunger, thirst, etc. Without the fulfilment of these needs, no-one is able to survive. For many children, army becomes appealing because it can provide a solution to these needs. The army is the orphans' last hope for survival.

The second stage, the *wish for safety, security, safety of the family* can also be found in the army. A boy soldier who belongs to the army is in a much more secure position than his contemporaries (naturally, this is true in a given place where there is war.) The squad thus fulfils his psychological need of belonging somewhere, which is an extremely strong motivation.

4. Picture: Abraham Maslow's hierarchy of human needs

in: <http://www.simplypsychology.pwp.blueyonder.co.uk/Hierarchyofneeds.jpg>, Downloaded: 22. 10. 2008

After some time through the army boy soldiers are able to feel the warming feelings of *respect*, *honour*, *acknowledgement* and all the others which result from his *competency*. No doubt that a boy soldier is respected by his comrades. He has competent military skills and is able to win the admiration of his principal by a fight which he carries out nicely. In addition, he wins respect from the civilians by his weapon, although this is clearly not „respect” in the classical sense, we should rather call it „fear” if we wanted to be precise. Still, the boy soldier’s feeling is positive without question. We might call this level the level of military competence above which the boy soldiers- as a result of their environment and the lack of surrounding opportunities- are not able to rise.

Aesthetical beauties such as order, symmetry, and beauty might appear in a boy soldier’s life: in a nicely and precisely done action, but this again is not the traditionally accepted form of these terms. Finally, *self-actualization* is completely missing from the boy soldiers’ life. They do not think about moral questions, need no creativity and do not care about prejudices. In case they reach adulthood, they might be able to reach this level, but their chances for this are mostly very small.

SUMMARY

Not only in Hungary, but in most parts of the world as well children are the symbols of innocence. „When, on the basis of our schemes or theories we would expect two things to go hand in hand together, we overestimate their correlation and even perceive a non-existent correlation between them.”⁴³ Hungarian soldiers who are on missions might have a family and children as well, thus, when facing boy soldiers, might see this symbol in them, and not the soldier. This fake perception might prevent them from acting immediately and adequately and, obviously, also mean a direct danger. It is vital to know that boy *soldiers* are primarily soldiers and just after that, *boys*. Ismael Beah’s brilliant book, the *Memoirs of a Child Soldier* perfectly fits the aim to represent this, thus, I recommend it for every soldier going on a mission.

Kulcsszavak: gyerekkatonaság, társadalomba való visszaillesztés, misszió, Ishmael Beah, Sierra Leone

Keywords: boy soldier, re-integration, mission, Ishmael Beah, Sierra Leon

WORKS CITED

- ATKINSON és trs.: *Pszichológia*. -Bp.: Osiris, 2001.
- BOLGÁR Judit, SZTERNÁK György: *A válságreakáló műveletek végrehajtására törekvő felkészítés*. -In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 2005., IX. évf., 2. szám, pp. 75-105.
- CSÉCSI László: *A professzionizmus iskolája, Történelmi emlék az altisztek kiképzéséről*. -In: Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf., 2004/11. szám, pp. 46-53.
- ARONSON, Elliot: *A társas lény*. -Bp.: KJK-Kerszöv., 2001.
- UN: "Convention on the Rights of the Child", in: <http://www.un-documents.net/crc.htm>, Downloaded: 22. 12. 2008
- Hadtudományi Tájékoztató, Honvéd Vezérkar Hadműveleti Csoportfőnökség és a Honvéd Vezérkar Vezérkari Iroda Közös Kiadványa, 2001/6. szám, Bp., 2001.
- BEAH, Ishmael: *A Long Way Gone: Memoirs of a Child Soldier*, HarperCollins Publishers, London, 2008.
- LIPPAI Péter: *Pszichikai felkészítés a harcra a Bundeswehrben*. -In: Honvéd Altiszti Folyóirat, XVI. évf., 2004/4., pp. 46-55.
- VIZI Sándor: *A kiképzés és felkészítés hatása a katonai fegyelemre és a katonai hatékonyságra*. -In: Új Honvédségi Szemle, LXI. évf., 2007/10., pp. 22-32.

¹ UN: 'Convention on the Rights of the Child'

² Beah, p. 124.

³ Beah, p. 126.

⁴ Atkinson p. 501.

⁵ Beah, p. 37.

⁶ Beah, p. 106.

⁷ Vizi

⁸ Beah, p. 110.

⁹ Beah, p. 111.

¹⁰ Beah, p. 112.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ Beah, p. 34.

¹⁴ Atkinson, p. 341.

¹⁵ Beah, p. 124.

¹⁶ Beah, p. 125.

¹⁷ Beah, p. 108.

¹⁸ Beah, p. 123.

¹⁹ Beah, p. 122.

²⁰ Beah, p. 119.

²¹ Ibid.

²² Beah, p. 80.

²³ Beah, p. 141.

²⁴ Beah, p. 120.

²⁵ Beah, p. 119.

²⁶ Beah, p. 122.

²⁷ Ibid.

²⁸ Beah, p. 137.

²⁹ Beah, p. 151.

³⁰ Beah, p. 101.

³¹ Beah, p. 121.

³² Beah, p. 126.

³³ Beah, p. 121.

³⁴ Beah, p.130.

³⁵ Beah, p.131.

³⁶ Beah, p. 153.

³⁷ Beah, p. 135.

³⁸ Lippai

³⁹ Beah, p. 148.

⁴⁰ Beah, p. 145.

⁴¹ Beah, p. 138.

⁴² Beah, p. 180.

⁴³ Atkinson, p. 500.

MUNK Sándor

EGY HADTUDOMÁNYI REFERÁLÓ FOLYÓIRAT LÉTREHOZÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGE, LEHETŐSÉGEI ÉS FELADATAI

NECESSITY, POSSIBILITIES, AND TASKS OF ESTABLISHING A MILITARY SCIENCE ABSTRACTS JOURNAL

A kutatói illetve oktatói eredményesség megítélésének egyik lényeges összetevője a publikációs teljesítmény, és a hivatkozások mérése. A minőségi publikációk szokásos feltétele a referáltság valamint a lektoráltság. Ehhez azonban szükség van referáló folyóiratokra (adatbázisokra), amelyek a hadtudományban gyakorlatilag hiányoznak. Jelen publikáció egy magyar hadtudományi referáló folyóirat létrehozásának, illetve az ehhez kapcsolódó néhány további szolgáltatás kialakításának lehetőségeit, feltételeit elemzi.

One of basic components of evaluation of research, and academic quality is measurement of publication productivity and citations. Usual prerequisites of quality publications are appearance in abstracting journals (Abstracts) or databases, and peer-review. The previous requires the existence of abstracting journals (databases), which are practically missing in military sciences. Recent publication discusses possibilities, and conditions of establishing a Hungarian military science abstracts journal, and some additional services connected with it.

BEVEZETÉS

A tudományos teljesítmény értékelésének egyik alapvető összetevője a kutatók tudományos eredményei közreadásának, és ezen eredmények hatásának megítélése. Ennek alapvető eszköze a publikációs teljesítmény valamint a hivatkozások mérése, értékelése. A különböző publikációk értékét aszerint is megkülönböztetjük, hogy milyen kiadványban (pl. folyóiratban) jelenik meg: milyen annak a folyóiratnak az „értéke”, minősége. A folyóiratok minőségének minimális feltétele a szakmai lektorálás (peer-review), értékét pedig — ahol ezek rendelkezésre állnak — az ún. impakt faktorok jellemzik.

A tudományos minősítő eljárásokban és más folyamatokban, ahol a tudományos teljesítmény mérésre, megítélésre kerül, számos esetben az adott személy azon publikációi kerülnek csak figyelembevételre, amelyek lektorált, referált kiadványban jelentek meg.¹ A referált kiadvány feltétele természetesen az, hogy az adott szakterületen létezzen (létezzenek) referáló folyóiratok, kiadványok. Ilyen a hadtudomány területén (eltekintve a határterületi tudományszakoktól) gyakorlatilag nem létezik.

Jelen publikáció alapvető célja, hogy megvizsgálja egy magyar hadtudományi referáló folyóirat, illetve az erre épülő további szolgáltatások kialakításának lehetőségeit, feltételeit. Ennek érdekében:

- bemutatja, összegzi a referáló folyóiratok, szolgáltatások alapjait;
- elemzi egy hadtudományi referáló folyóirat szükségességét, lehetőségeit;
- vizsgálja egy magyar hadtudományi impakt faktor, illetve kutatói hivatkozási index bevezetésének lehetőségét, feltételeit.

A REFERÁLÓ FOLYÓIRATOK ALAPJAI

Az egyre bővülő emberi tudás, az óriási mennyiségben és növekvő ütemben növekvő ismeretanyag feldolgozása, rendszerezése és hozzáférhetővé tétele a XX. század második felében kapott kiemelt figyelmet, de előzményei

¹ Lásd pl. a MAB publikációs követelményeit

az 1800-as évek elejére vezethetőek vissza. A kutatók már akkor szembe kerültek azzal a problémával, hogy egyre kevésbé képesek elolvasni a kutatásaikhoz szükséges irodalmat, sőt már tudomást sem szereznek azok megjelenéséről. Ebben az időben jelentek meg az első referáló folyóiratok és indexek, amelyek nagy része mind a mai napig működik. [1]

A tudományos kutatás alapvető terméke illetve célja az eredmények közreadása, végső formájában publikálása. Az eredmény azonban csak akkor hasznosul, ha eljut felhasználóihoz: más kutatókhoz valamint a kutatás-fejlesztésben, a gyakorlati hasznosításban érintettekhez. Ennek megvalósításához a kutatók és a felhasználók közötti rést betöltő szakemberek valamint folyamatok, összességében a tudományos tájékoztatás rendszere szükséges. Napjainkban ezt már különböző — részben a hagyományos könyvtári szolgáltatásokhoz tartozó, részben attól független — termékek (referáló folyóiratok, indexek, bibliográfiák, adatbázisok stb.) támogatják. Valamennyi megoldás lényege, hogy egy meghatározott körben és időszakban megjelenő publikációk alapvető adatait gyűjtik össze, rendszerezik és bocsátják rendelkezésre.

A *referáló folyóiratok* (angolul abstracting journals) a tudományos tájékoztatás egyik alapvető eszközét képezik. Olyan rendszeres időközönként megjelenő időszaki kiadványok, amelyek egy vagy több szakterület, tudományág legfrissebb, elsődleges szakirodalmát dolgozzák fel, és adják közre. A feldolgozott publikációk alapvető azonosító adatain kívül rövid, érdemi ismertetést (referátumot) is közölnek a művek tartalmáról.

A referátum lehet rövidebb (figyelemfelhívó jellegű), vagy hosszabb (a főbb gondolatokat magában foglaló informatív jellegű); készítheti a szerző(k)től független személy, vagy a szerző maga. Terjedelme jellemzően nem haladja meg az 500-1000 karaktert (10-15 sort). Nagymennyiségű publikációt feldolgozó referáló folyóiratok esetében általában már nincs mód a független referálók közbeiktatására, így előtérbe került a tudományos folyóiratok túlnyomó többségében többek között éppen e célból is megkövetelt absztraktok felhasználása, amelyeket a későbbiekben részletesebben is tárgyalunk.

A referáló folyóiratok a keresés elősegítése érdekében általában — az éves kötetekben pedig szinte mindig — különböző mutatókat (névmutató, tárgymutató stb.) is tartalmaznak. Napjainkban a referáló folyóiratok szerepét egyre inkább átveszik a hasonló tartalmú, de szélesebb körű funkciókat is biztosító adatbázisok. Ezek az adatbázisok többnyire már a tudományos teljesítmény mérésének (scientometria) igényeit is igyekeznek kielégíteni, így a referáló folyóiratok hagyományos információtartalma mellett többek között a hivatkozások adatait is rögzítik, lehetőséget biztosítva ezzel különböző mutatók (folyóirat impakt faktor, kutatói Hirsch index stb.) meghatározásához.

A referáló folyóiratok egyik alapvető jellemzője a feldolgozott (referált) publikációk köre, ugyanis még egy körülhatárolt szakterület esetében sincs lehetőség valamennyi publikáció, köztük az ezeket megjelentető valamennyi folyóirat feldolgozására. Minden referáló folyóirat meghatározott elveknek megfelelően választja ki a referált publikációk (ezen belül folyóiratok) körét, amit általában időszakonként, a bekövetkezett változásokhoz igazodva módosít is.

A referáló folyóiratokban feldolgozott folyóiratok köre egyben egy értékválasztást is tükröz. A referált folyóiratok számos szempontból magasabb értéket képviselnek — lásd például a különböző publikációs követelményeket — mint az ebből a körből kimaradók. Valójában azonban a folyóiratok között — esetenként a minőségi jellemzőktől függetlenül — elsőbbséget élveznek az angol nyelven megjelenők, és háttérbe szorulnak a más, akár világnyelveken kiadottak. A referált folyóiratban történő megjelenés természetesen önmagában nem feltétlenül jelenti azt, hogy a publikáció színvonalas, vagy új eredményeket közöl, azonban megállapítható, hogy a nyilvánosság kontrollja következtében a referált kiadványok és tartalmuk általában színvonalasabb, mint a nem referáltaké.

A referáló folyóiratokban, adatbázisokban is felhasznált *absztrakt* (rövid szerzői kivonat) egy publikáció tartalmáról a szerző(k) által az olvasók számára készített rövid összegzés, amely a publikáció elején áll és terjedelme jellemzően 10-20 sor közötti. A publikáció témájának, tartalmának rövid visszaadása mellett célja, hogy felhívja a figyelmet az újdonságértékű összetevőkre is.

Napjainkra az absztraktok szerepe felértékelődött, hiszen az érdeklődők a nagy referáló folyóiratokban és adatbázisokban már csak ezekkel találkozhatnak, így ezeknek kell „eladniuk” magát a publikációt. A tudományos eredmények közreadásában szerepük hasonló, mint a szervezeti dokumentumokban a vezetői összefoglalóké. Éppen ezért kidolgozásuk legalább olyan fontos, és gyakran legalább olyan nehéz, mint magáé a publikációé.

Az absztraktok tartalmára kialakultak ajánlások [2], amelyek szerint a következő elemeket kell magukban foglalniuk: motiváció, a probléma megfogalmazása, a megközelítés, az eredmények és a következtetések. Ezeket kell egyenként tömören, 1–2 mondatban megfogalmazni. A motiváció a publikáció tárgyának — jelentőségének, nehézségének, várható hatásainak — indoklása. A következőkben meg kell határozni a megoldandó problémát, megválaszolandó kérdést és a vizsgálat hatókörét. Ezt az alkalmazott módszerek, eljárások rövid ismertetése követi. Végül az elért eredmények, válaszok következnek, amelyeket ezek következményeinek rövid leírása zár. Ugyanez kissé eltérő, de tartalmilag gyakorlatilag azonos változatban a „háttér, bevezetés, célkitűzések, módszerek, eredmények, következtetések” formában is megtalálható. [3]

Az információs korban elsősorban a feldolgozandó információmennyiség ugrásszerű megnövekedése miatt, illetve a feldolgozott információk elérhetőségének növelése érdekében a referáló folyóiratok helyébe egyre inkább a *referáló adatbázisok* lépnek. Napjainkban a tudományos folyóiratok száma egyes adatok szerint [1] 100–200 ezer közé tehető, így havi megjelenést és számonként tíz cikk megjelentetését alapul véve évi 12–24 millió cikk feldolgozásával kell számolnunk. A referáló, indexelő szolgáltatásoknak tehát még egyes tudományterületekre szűkítve is évi tízezres nagyságrendű cikk alapvető információit kell a kutatók rendelkezésére bocsátaniuk. Az első számítógépes referáló szolgáltatások az 1960-as években jelentek meg, és alkalmazásuk napjainkra már uralkodóvá vált.

A referáló adatbázisok gyakorlatilag ugyanazokat az adatokat — sőt esetenként már az adatok szélesebb körét — gyűjtik és tárolják, mint a hagyományos referáló folyóiratok. Megoldásaik, szolgáltatásaik az idők során, különösen az Internet megjelenésével jelentősen átalakultak. Az adatbázisokra épülő nyomtatott kiadványok szerepe jelentős mértékben csökkent, majd a mágnesszalagon kiadott információkat a hálózaton keresztüli közvetlen elérhetőség és az egyre több szempont szerinti kereshetőség, szelektálhatóság váltotta fel. A referáló adatbázisok többsége nem csak a publikációkat, hanem a hivatkozásokat is feldolgozza, tartalmazza, így megnevezésük gyakran nem is referáló adatbázis (abstracting/indexing database), hanem hivatkozási index (citation index).

Napjainkban a *főbb referáló folyóiratok, adatbázisok* között kiemelt szerepet játszik az *ISI Web of Knowledge*, amely számos adatbázist, szolgáltatást foglal magában. Ezek közé tartozik a ma már hét nagyobb adatbázist — Természet- és Műszaki Tudományi Hivatkozási Index (SCI), Társadalomtudományi Hivatkozási Index (SSCI), Bölcsészettudományi Hivatkozási Index (A&HCI), Természet- Műszaki tudományi Konferencia-kiadvány Hivatkozási Index (CPCI-S), Társadalomtudományi Konferencia-kiadvány Hivatkozási Index (CPCI-SSH), Kémiai Index és Aktuális Kémiai Reakciók² — összefoglaló Web of Science, valamint olyan szolgáltatások, mint az orvostudományi MedLine. A Web of Science adatbázisai mintegy 8700 vezető természettudományi, műszaki tudományi, társadalomtudományi és bölcsészettudományi folyóirat információit tartalmazzák.

A további bibliográfiai (referáló, hivatkozási) adatbázisok között feltétlenül említést érdemel az Elsevier kiadó Scopus és Scirus keresője, valamint az informatikai, számítástechnikai szakterületre vonatkozó CiteSeer^x kereső. Új szolgáltatásként jelent meg 2004-ben a Google cég Scholar megnevezésű tudományos keresője, amely mára az Elsevier kiadó kivételével a legtöbb on-line elérhetőségű referált folyóiratban keres.

A hadtudomány a Web of Science-ben kisebb szerepet játszik, adatbázisaiban csak néhány, a hadtudomány és más tudományok határterületéhez tartozó folyóirat szerepel.³ A nagyobb hadtudományi adatbázisok között elsőként a Lancaster Index to Defence and International Security Literature említendő, amely az 1980-as évek köze-

² Science Citation Index, Social Sciences Citation Index, Arts & Humanities Citation Index, Index, Conference Proceedings Citation Index-Science, Conference Proceedings Citation Index-Social Sciences & Humanities, Chemicus, Current Chemical Reactions.

³ Journal of Political & Military Sociology, Military Law Review, Military Psychology, Military Medicine, Military Operations Research, Journal of Military History.

pétől tartalmazza mintegy 330 védelmi és nemzetközi biztonsági folyóirat adatait, többnyire absztraktokkal. Az évi átlagos növekedés közel 10 000 cím. A további referáló, sőt teljes szöveges hadtudományi adatbázisok közé tartozik a ProQuest Military Collection, amely — alapvetően 1991-től — szinte a hadtudomány egészére kiterjedően tartalmazza több mint 530 folyóirat tartalmát, köztük közel 400 folyóirat publikációinak teljes szövegét.

EGY HADTUDOMÁNYI REFERÁLÓ FOLYÓIRAT MEGVALÓSÍTÁSÁNAK ALAPJAI

Egy hadtudományi referáló folyóirat alapvető rendeltetése (mint arra már a bevezetésben is utaltam) az kellene legyen, hogy a tágabb értelemben vett — az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának Hadtudományi Bizottsága hatásköre által meghatározott — hadtudomány területén magyar vonatkozásban megszüntesse a nemzetközi és hazai indexelő, referáló szolgáltatásokban e szakterületen fennálló hiányt. Ennek megfelelően alapvető, elsődleges feladata a hadtudomány területén megjelenő publikációk információinak rendszeres, időközönkénti (pl. negyedévente történő) közreadása, rendelkezésre bocsátása lehet.

Egy megfelelő színvonalú és információtartalmú hadtudományi referáló folyóirat alapjául szolgálhat a tudományos minősítés, megítélés folyamatának különböző szintjein meghatározott publikációs követelmények — köztük a „referált” publikációk meglétének — érvényesítéséhez, értékeléséhez. Ez a követelmény ma is létezik, de tényleges figyelembevétele csak a hadtudomány azon részterületein (elsősorban határterületein) lehetséges, amelyek rendelkeznek referáló folyóiratokkal, adatbázisokkal.

A *hadtudományi referáló folyóirat* hatóköre alapvetően a feldolgozott (referált) folyóiratok, publikációk körét jelenti. Elsődleges — elsőként megvalósítható — célként a hatókört a magyar hadtudományi publikációkat tartalmazó kiadványokra célszerű korlátozni. Ez minimálisan magában kell, hogy foglalja a hadtudományi folyóiratokat, a hadtudományi értekezéseket és tudományos értékű könyveket, valamint a hadtudományi jellegű tudományos konferenciák kiadványait. A folyóiratok esetében a feldolgozást a meghatározott feltételeknek eleget tevő („minőségi”) folyóiratokra célszerű korlátozni, amelynek alapját az MTA Hadtudományi Bizottsága által kezelt „Mértékadó folyóiratok listája” képezheti, de speciális indokok alapján elképzelhető a feldolgozott folyóiratok szélesebb körének meghatározása. Ehhez a referáló folyóirat esetében a kiválasztási szempontokat pontosan meg kell határozni, és évente érvényesíteni kell. Ez azt jelenti, hogy a feldolgozott kiadványok körét időszakonként pontosítják.

Távlati célként — együttműködési szándékokat, lehetőségeket, partnereket feltételezve valamint keresve — megfogalmazható egy nemzetközi hatókörű hadtudományi folyóirat kialakítása is, ami a lehetőségek függvényében is több lépcsőben történhet, aminek bázisát — megítélésem szerint — alapvetően a katonai felsőoktatási intézmények képezhetik. Ennek megfelelően néhány ötletszerű változat a következők közül: egyedi két- vagy többoldalú megállapodások; Visegrádi Együttműködés (V4), közép-európai katonai együttműködés, NATO/ európai szintű együttműködés.

A *hadtudományi folyóirat megvalósítási formája* elsődlegesen egy időszaki — célszerűen negyedévente megjelenő — referáló kiadvány, amelynek tartalma és formátuma a hagyományos referáló folyóiratokkal megegyező, vagyis tartalmazza a feldolgozott folyóiratokban szereplő publikációk illetve értekezések, könyvek alapvető bibliográfiai adatait továbbá rövid tartalmi leírását (absztrakt, esetleg referátum).⁴ Feltétlenül — különösen a távlati célok figyelembevételével — megfontolásra érdemes a folyóirat két — magyar és angol — nyelven való megjelenítése.⁵ A referáló folyóirat célszerűen a megfelelő követelményeknek eleget tevő, ISSN-számmal rendelkező kiadvány kell legyen. Megjelenési módja célszerűen vegyes: a széleskörű és könnyebb elérhetőség érdekében nagyobb részt elektronikus, de korlátozott számban illetve céllal hagyományos, papíralapú formátumban is megjelenik. Természetesen a két változat tartalmilag valamint formailag is teljesen azonos.

A közvetlen referáló funkción túlmutató, más tudományterületeken ma már általánosnak tekinthető szolgáltatások biztosításához a referáló folyóirat mögött — megítélésem szerint — feltétlenül szükséges egy speciális informati-

⁴ Ilyen jellegű, hagyományos kiadvány szűkebb hatókörrel — a könyvtár szerzeményeire korlátozódóan — már van a hadtudományban: a ZMNE Egyetemi Központi Könyvtár Lap- és Könyvszemléje.

⁵ Ez megvalósítható kétnyelvű formátumban, vagy két önálló nyelvi változat formájában.

kai rendszer, és az általa kezelt adatbázis kiépítése is. Az adatbázisnak a referáló folyóirat érdekében tartalmaznia kell a feldolgozott folyóiratok, kiadványok, publikációk meghatározott adatait. A kapcsolódó informatikai rendszernek (alkalmazásnak) pedig minimálisan támogatnia kell az adatbázis feltöltésének, naprakészen tartásának, valamint ennek alapján az időszaki kiadvány előállításának feladatait.

Az előzőekben említett adattartalom és funkciókészlet azonban több különböző irányban is kiterjeszthető, amelyek közé tartozhatnak többek között a következők: megadott feltételeknek eleget tevő hadtudományi publikációk keresése, kutatói publikációs (rész)listák előállítása, hadtudományi folyóiratok impakt faktorának meghatározása, kutatói hivatkozási indexek meghatározása. E két utóbbi funkció természetesen szükségessé teszi a publikációk alapvető adatai mellett a hivatkozási adatok rögzítését is.

A hadtudományi referáló folyóirat adatbázis-alapú megvalósítása esetében rögtön felmerül a *visszamenőleges feltöltés igénye, lehetősége*. Amennyiben ugyanis a cél nem csak az újonnan megjelenő (magyar) hadtudományi publikációk adatainak időszakonkénti közreadása, hanem a keresés, vagy különböző listák előállítása, akkor nyilvánvalóan az ideális megoldás egy minél korábbi kezdeti időponttól teljes — vagy közel teljes — adatbázis megléte. Ez természetesen maga után vonja, hogy az adatbázis létrehozása után a feldolgozott folyóiratok, kiadványok adatainak rögzítése mellett, azzal párhuzamosan meghatározott rendben visszamenőleg rögzíteni kell a korábbi évek adatait is. Mindez jellegében nem, csak mennyiségében — de abban a tervezett kezdő időponttól függő mértékben — jelent többlet feladatot.

A hadtudományi referáló folyóirathoz, illetve a mögötte álló részletesebb tartalmú adatbázis létrehozásához szükséges *adatgyűjtés, adatfeldolgozás mennyiségi jellemzői* a tervezett tartalom függvényében előre becsülhetők. A feldolgozandó információk közé — mint azt korábban már megfogalmaztam — a kiválasztott hadtudományi folyóiratokban megjelent publikációk, a hadtudományi értekezések, a tudományos értékű, hadtudományi témájú könyvek, valamint a hadtudományi jellegű tudományos konferenciák kiadványai tartoznak.

A várhatóan feldolgozásra kerülő hadtudományi folyóiratok mennyisége az MTA Hadtudományi Bizottsága mértékadó folyóiratainak listája alapján 25–30 közöttire, vagy valamivel többre becsülhető. Az éves megjelenések száma évente 4 és 12 közötti, átlagosan évi 5–6, negyedévi 1–1,5. Az egyes számokban megjelent publikációk száma mintegy 15–25. Így negyedévente (egy-egy referáló folyóirat számra számítva) mintegy 500–1 000 darab folyóirat publikáció adatainak rögzítésével kell számolni. Ezt egészíti ki az évi mintegy 25–40 értekezés és az ennél feltehetőleg kevesebb könyv. Negyedévente tehát kevesebb, mint 10–15 ilyen tétel rögzítésével lehet számolni, ami a folyóirat publikációk mellett elhanyagolható mennyiséget jelent. Az adatgyűjtő, feldolgozó munka mennyiségét jelentősen befolyásolja, lényegében megduplázza, ha a referáló folyóirat, és az alapul szolgáló adatbázis adatai angol nyelven is megjelennek. Végül a visszamenőleges adatfeltöltés munkamennyisége az előzőekből egy-egy évre vonatkozóan előre jelezhető.

Az egy-egy publikáció adatai rögzítéséhez szükséges időt könyvtári szakemberek pontosabban is meg tudják becsülni, a továbbiakban jelen publikációban egy tételre 4–5 percet számolunk. Így a negyedéves adatgyűjtés minimálisan mintegy 40–80 munkaórát igényel. Amennyiben az adatbázisban az alapvető adatok mellett a hivatkozásokat is rögzítik (ami megítélésem szerint célként megfogalmazandó), a feldolgozás ideje jelentősen, akár 4–5-szörösére is növekedhet.⁶ Mindez azt jelzi, hogy az adatok feldolgozása még informatikai támogatás mellett is jelentős munkamennyiséget igényel.

Amennyiben az adatbázisban kutatói publikációs listák is rögzítésre kerülnek (kerülhetnek), az természetesen további munkamennyiséget jelent. Ehhez a funkcióhoz azonban célszerű lehetővé tenni a más formátumú publikációs listák importálását, illetve a publikációs lista „nyersanyaga” előállításának az adott kutatóra hárítását. Ily módon ezen funkció munkaigénye korlátok között tartható.

A referáló folyóirat és a kapcsolódó adatbázis kialakításához jelentős *technikai feltételek, fejlesztési igények* is kapcsolódnak. A kitűzött célok megvalósítása informatikai támogatás nélkül gyakorlatilag elképzelhetetlen, azon-

⁶ Ezt indokolja a hivatkozások lehetséges magas száma, illetve a hivatkozások felviteléhez kapcsolódó kiegészítő feladatok — pld. új hivatkozott folyóirat felvitel, esetleges ellenőrzések, stb. — időigénye

ban az adott célra kulcsrakészen kapható szoftver nem áll rendelkezésre. Így a megvalósítás, majd a működtetés gyakorlatilag egy szoftverfejlesztési, illetve a későbbiekben továbbfejlesztési feladatokat is magában foglal (feltételez).

A kialakításra kerülő rendszernek — napjaink technológiai szintjét figyelembe véve — mindenképpen webes alkalmazásra, elérhetőségre kell épülnie, amelynek háttérben egy jelentősebb kapacitású kiszolgáló összetevőnek kell állnia. Ez utóbbinak a hardver igénye is számottevő lehet, ami a tárolandó adatok mennyisége és az egyidejű elérések paraméterei függvényében határozható meg.

Végül tekintsük át, melyek lehetnek a referáló folyóirat és a kapcsolódó adatbázis megvalósításának célszerű *felelőse(i), közreműködői és forrásai*. Figyelembe véve a hadtudomány intézményrendszerét, az egyes intézmények szakmai és tudományos kompetenciáit továbbá kapacitásait, meglévő tapasztalatait — megítélésem szerint — a megvalósítás alapvető felelőse célszerűen a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem lehet. A ZMNE ugyanis a hadtudomány legnagyobb intézménye; jelenleg is szakmai-szervezési háttérrel nyújt a MTA Hadtudományi Bizottsága számára, és könyvtára sokéves tapasztalatokkal rendelkezik a szakirodalmi információk szolgáltatásának területén. Kiegészítő indok lehet az is, hogy a felsőoktatás szabályozói számos olyan nyilvántartás vezetésére kötelezik — többek között a doktori (PhD-) képzésben — amelyek szoros kapcsolatban állnak a referáló folyóirathoz kapcsolódó, de kibővített tartalmú publikációs adatbázissal.

A feladat megvalósítása az egyetemen belül alapvetően a tudományszervező szervek, illetve az Egyetemi Központi Könyvtár, — továbbá támogatási szempontból — az Egyetemi Informatikai Szolgáltató Központ feladatkörébe tartozhat, de a végrehajtásra vezetői döntés alapján önálló szervezeti egység is létrehozható. A feladat-végrehajtás közreműködői között kiemelt szerepet játszhatnak a mértékadó hadtudományi folyóiratok szerkesztőbizottságai is, amelyek akár az adatszolgáltatás feladatainak jelentős részét is magukra vállalhatják.

Tekintettel arra, hogy a referáló folyóirat és a publikációs adatbázis kialakítása, működtetése jelentős kezdeti, majd folyamatos költségekkel jár, amelynek forrásai jelenleg nem állnak rendelkezésre, célszerű — legalábbis vázlatosan — végiggondolni a forrásbiztosítás lehetőségeit. Megítélésem szerint a kialakítás jelentős költségei reálisan csak alkalmas pályázati lehetőségek igénybevételevel biztosíthatóak. A kialakításhoz megfelelően megalapozott indoklással esetleg kiegészítő támogatás szerezhető a Magyar Tudományos Akadémiától, vagy a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivataltól is. Hasonlóképpen pályázati forrásból lehetne finanszírozni a folyóirat és adatbázis kiadását, működtetését is.

A referáló folyóirat (és adatbázis) nemzetközi szintre történő kiterjesztése esetén a felelősök köre kiterjed a résztvevő katonai felsőoktatási illetve kutatási intézményekre, európai méretekben pedig pl. a NATO-akadémiák közösségére. A finanszírozás ebben az esetben a résztvevők hozzájárulásaira, illetve európai uniós pályázatokra épülhet. Ez azonban majd egy későbbi időszak feladata és problémája lehet.

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI „IMPAKT FAKTOR” LEHETŐSÉGEI

Egy hadtudományi referáló folyóirathoz kapcsolódó, hivatkozási adatokkal bővített tartalmú adatbázis lehetőséget nyújt részint a feldolgozott magyar hadtudományi folyóiratok impakt faktorokkal történő minősítésére, illetve különböző kutatói hivatkozási mérőszámok, indexek meghatározására.

Egy folyóirat *impakt faktora* (hatástényezője) a hivatkozások elemzésére épülő mutatószám, amely lényegét tekintve a folyóirat két egymást követő évfolyamában megjelent cikkekre vonatkozó hivatkozások átlaga, a rákövetkező harmadik évben. Az impakt faktor számításának alapját a korábban már említett Institute for Scientific Information (ISI) hivatkozási adatbázisai képezik. Egy adott évi impakt faktor természetesen csak a rákövetkező évben (általában nyár elején) kerül meghatározásra, és publikálásra. [4]

A folyóiratok impakt faktorait — a bennük megjelent publikációkhoz rendelve, azok rangját meghatározva — közvetve a kutatói teljesítmények méréséhez is felhasználják. Ezt az eljárást számos kritika is éri (lásd pld. [5], [6]), többek között az impakt faktorok szakterület-függősége, a nem angol nyelvű tudományos folyóiratok hátrányos helyzete, a társszerzős publikációk problémái, stb. miatt, azonban alkalmazása a tudományos teljesítmény mé-

résben ma általánosan elterjedt. Példa erre az MTA eljárásaiban történő felhasználás is: számos tudományos osztály meghatározza az impakt faktorra kapcsolatos követelményeket is.

A mértékadó magyar hadtudományi folyóiratok — hivatkozási jellemzőket is magukban foglaló — adatait tartalmazó adatbázis alapul szolgálhat arra, hogy a magyar hadtudományi folyóiratok impakt faktora az általánosan elfogadott rendben meghatározható legyen. Ehhez azonban a magyar folyóiratok adatainak feldolgozása mellett össze kell gyűjteni, és rögzíteni kell a magyar nem hadtudományi valamint a külföldi folyóiratokban előforduló hivatkozásokat is. Minderre elsősorban az ezen folyóiratokhoz hozzáférő könyvtári szakemberek lehetnek képesek, de ellenőrzés után az érintett kutatók (szerzők) által szolgáltatott adatok is forrásul szolgálhatnak.

Az impakt faktorra épülő megoldás mellett újabb kutatói hivatkozási mérőszámok is megjelentek: ilyen az ún. Hirsch-szám, vagy Hirsch-index. Egy kutató Hirsch indexének értéke „h”, ha összes publikációjából „h” darabra legálább „h”, az összes többire pedig legfeljebb „h” hivatkozás van. Meghatározásához szükség van egy kutató publikációira történt összes hivatkozások ismeretére. Az impakt faktorhoz hasonlóan ez a mérőszám is alkalmas kutatói csoportok, tanszékek, intézetek, karok, vagy felsőoktatási intézmények megítélésére is. [7]

A Hirsch-index igazából csak azonos szakterületek szakemberei közötti különbségtételre alkalmas, és ezzel kapcsolatban is számos vélemény látott már napvilágot (lásd [8], [9]). Az impakt faktorra szemben alkalmazása kevésbé elterjedt, bár előnye közé sorolható, hogy nem kapcsolódik a folyóiratok hivatkozásainak elemzéséhez, így egy kutató publikációs és hivatkozási adatai ismeretében önállóan is meghatározható.

Amennyiben az adatbázisban az egyes kutatók publikációs és hivatkozási adatait rögzítik, többek között a Hirsch-index is meghatározható. A kidolgozandó adatbázis esetében feltétlenül célszerűnek látszik biztosítani a más — már meglévő — adatbázisokból kinyerhető információk importálásának lehetőségét. Ilyen adatbázis lehet többek között a Köztestületi Publikációs Adatbázis.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

Összegzésképpen megállapítható, hogy a tudományos és oktatói teljesítmény mérése számos folyamatban valamint eljárásban kiemelt szerepet játszik, és ennek lényeges részét képezik az oktatók, kutatók publikációs teljesítményét jellemző információk, mérőszámok. A publikációk minőségének megítélése során a lektoráltság mellett számos alkalommal megfogalmazott követelmény a referáltság, vagyis referáló folyóiratban (Abstracts), vagy adatbázisban történő megjelenés. A referáló folyóiratok, adatbázisok szerepe ezen kívül, vagy tán ezek előtt elsősorban a tudományos információszolgáltatás, a rendszerezett figyelemfelhívás az adott szakterület mértékadó publikációira és útbaigazítás azok elérhetőségére.

Jelen publikáció kidolgozásának alapvető indoka a hadtudományi folyóiratokat referáló folyóiratok, adatbázisok hiánya, különös tekintettel a magyar hadtudományi folyóiratokra. Ebből kiindulva fogalmazódtak meg egy magyar hadtudományi referáló folyóirat kialakításának szükségességét indokoló körülmények. A publikációban foglaltak természetesen nem tekinthetők egy magyar hadtudományi referáló folyóirat és háttér kialakítása részletes elgondolásának, tervének, inkább egy figyelemfelhívó, talán agitatív erejű kísérletnek.

A javaslat „címzettjei” mindenekelőtt a hadtudományi tevékenység egészének és egyes részterületeinek szervezéséért, irányításáért felelős szervezetek, szervek, köztük is az MTA Hadtudományi Bizottsága, valamint a ZMNE-nek a tudományos munka szervezéséért, illetve a tudományos tájékoztatásért felelős szervei. Nekik van lehetőségük a publikációban foglaltak továbbgondolására, megvitatására, majd a szükséges döntések meghozatalára.

A cikkben foglaltak alapján a magyar hadtudományi referáló folyóira-ra és az ehhez kapcsolódó háttérre vonatkozó javaslat lényegi összetevői a következők:

- szükség van egy magyar hadtudományi referáló folyóirat létrehozására, amelynek tartalma minimálisan kiterjed a MTA Hadtudományi Bizottsága által meghatározott mértékadó magyar hadtudományi folyóira-tokra;

- a referáló folyóiratot alapvetően elektronikus, de emellett hagyományos papíralapú változatban célszerű kiadni;
- a referáló folyóiratot egy bővebb szolgáltatásokat is biztosító adatbázisra, valamint az ezt támogató informatikai rendszerre célszerű építeni;
- a referáló folyóirat alapját képező adatbázisban a feldolgozott publikációk bibliográfiai adatai és rövid leírásai (absztraktok) mellett a hivatkozási adatokat is rögzíteni kell;
- az időszakonként feldolgozásra kerülő folyóirat példányok mellett döntés szükséges a korábbi évfolyamok publikációi utólagos feldolgozásának terjedelméről és időbeni határaitól;
- az adatbázisban célszerű biztosítani a hadtudományi kutatók teljes — a feldolgozott kiadványokat meghaladó forrásokra is támaszkodó — publikációs és hivatkozási listáinak rögzítési lehetőségét;
- az adatbázisban foglaltak alapján kísérleti módon meg kell kezdeni a magyar hadtudományi folyóiratok impakt faktorai, illetve kutatói hivatkozási indexek meghatározását;
- dönteni kell a vázolt feladatok végrehajtására alkalmas szervezetről, szervezeti egységről, illetve a feladatok anyagi, technikai (informatikai) és humán forrásigénye kielégítésének módjairól.

A magyar hadtudományi referáló folyóirat kialakításának sikere esetén megítélésem szerint meg kell majd kezdeni a kiterjesztés lehetőségeinek vizsgálatát is.

Kulcsszavak: referált publikáció, referáló folyóirat, impakt faktor, kutatói hivatkozási index

Keywords: refereed publication, abstracting journal, impact factor, researcher reference index

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] KOLTAY Tibor: *Hagyomány és változás az indexelő és referáló szolgáltatásokban.* =Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2004 (51.) 7. szám. -pp.299–304.
- [2] KOOPMAN, Philip: *How to Write an Abstract.* -Carnegie Mellon University, 1997.
(www.ece.cmu.edu/~koopman/essays/abstract.html 2008.12.23.)
- [3] *Abstract (Summary).* – Wikipedia, The free encyclopaedia, Wikimedia Foundation.
([en.wikipedia.org/wiki/Abstract_\(summary\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Abstract_(summary)) 2008.12.23.)
- [4] *Impact factor.* – Wikipedia, The free encyclopaedia, Wikimedia Foundation.
(en.wikipedia.org/wiki/Impact_factor 2009.01.15.)
- [5] MARTON János, VARRÓ András, VARRÓ Vince: *Impaktfaktor és tudományos teljesítmény.* =Magyar Tudomány, 2004. (111.) 12. szám. -pp. 1395–1403.
- [6] MARTON János, PAP Kornélia, HULESCH Helga: *Impakt faktor és kutatási teljesítmény.* =Magyar Tudomány, 2006. (166.) 1. szám. -pp. 92–98.
- [7] *h-index.* – Wikipedia, The free encyclopaedia, Wikimedia Foundation.
(en.wikipedia.org/wiki/H-index 2009.01.15.)
- [8] BENCZE Gyula: *H-index: Egy új javaslat az egyéni tudományos teljesítmény értékelésére.* =Magyar Tudomány, 2006. (166.) 1. szám. -pp. 88–91.
- [9] GRACZA Tünde, SOMOSKÖVI Istvánné: *Impakt faktor és/vagy Hirsch-index?* =Orvosi Hetilap, 2007. (148.) 18. szám. -pp. 849–852.

Jiří NEDBAL, Jindřich NOVÝ

GLOBALIZATION, SECURITY AND THEIR IMPLICATIONS FOR THE ECONOMIC POLICY

The majority of the countries today do not choose the models of politics they would like to but they rather choose those which are made possible for them by the behaviour of markedly influencing outer factors. The interdependence of many countries and regions is being rendered dynamic by tendencies of globalization. The choice of particular combination of economic-political instruments for achieving the aims of economic policy is increasingly more decisive for the security, including the military security but also the base material security, resource security and so on. Globalization together with requirements for security still pose new demands to economic policies.

INTRODUCTION

The world economy is from the 90^s under the permanent influence of *globalization*.¹ The influence of globalization within economy leads to the major structural changes in the behaviour of companies as well in the governmental economic policies. Economy of the most developed countries in the world acquires new traits which are different from the economy of the 20^s century in terms of quality. Moreover, these radical changes of the *new economy* initiate a dislocation in the economic theory that tries to demonstrate that there is even a *new theory*. It would be convenient to mention, that in consequence of the crisis of the Keynesian economics and the intervention-oriented economic policies in 80's of the 20's century a sharp turn-over has begun: a turn-over from the intervention-oriented economic policies towards neoliberal orientation of the policy.

Together with such a tendency many economic reforms were taking place in the countries of central and Eastern-Europe after 1989. The reforms ended in the free market economy but in many cases they were accompanied by serious economic and social impacts.

The process of globalization with its influence enormously increases competition on a world scale, increases the risks and threats for nation states in various locations. It can be said, that national economies are being exposed to sudden changes in the outer economic environment, where a risk, uncertainty or permanent change are more a rule than an exception.

Stirring situation in the world economy (in the form of financial crises and sudden and incomputable ups and downs of the indices of the world stock markets) confirms the unpredictability of the process of liberalization; "laissez faire". Its supporters can therefore claim that the traditional Keynesian (interventional) instruments of the economic policy are useless; there is a need to eliminate the interventions of the state to a minimum level. Likewise the orthodox representatives of interventionism can employ these manifestations for a very contradictory reasoning: *traditional liberal economic policies are not sufficient* and therefore the state must reinforce its role to be able to solve the rise of crises situations which can appear anytime. In an extreme case a new revolutionary economic policy needs to be instituted, which would obviate the chaos of the free trade forever, which, of course, is an extremely left-wing approach.

In connection with the actual theoretical analysis of globalization and new economics is interesting that there appears a renewed interest in the thoughts of Karl Marx, which, after the failure of real socialism, seemed not to have stand the test of time. A number of new estimations appear of him as a thinker and as a "prophet of globalization". Even the most passionate supporters of globalization confess that the work of Marx is important as he pre-

¹ The globalization is a process linking countries and regions of the world by the flow of information, technologies, goods, funds, services but also cultural values and intellection.

dicted the *instability and chaos* evoked by the free expansion of global funds.² Therefore, the challenge for the politicians of economy must be to learn to lead and exist in the era of permanent innovations and adaptations in the circumstances characteristic of permanent chaos.³

GLOBALIZATION AND CHALLENGES AIMING THE GOVERNMENTAL ECONOMIC POLICIES

The process of globalization in the world economy brings many consequences and risks in the field of ecology, health service, politics and society and particularly in the field of economy. From the economic point of view it can be observed that the advancement of globalization causes serious disruptions in functioning of the *liberal economic order*, which are expressed as the followings:

- MORE RIGOROUS COMPETITION in the world trade (taking into consideration also the newly come subjects of competition as China, India and other so called new developing countries).⁴ Like this new *potentials of overproduction* are being created. Like this they repeatedly enhance the competition. Actual problem is the *unemployment* but not only in the developing countries. As the automatization pushes back the redundant manpower from the production processes and the supply of new working positions grows more slowly also are the reasons of transferring the production of the big companies to the countries that have lower wage standards. The unemployment, poverty and other problems in consequence incite the strong *immigration pressure*;
- serious consequences are caused also by the FINANCIAL LIBERALIZATION of which are the sudden changes of the finance market situations accompanied by the heavy economic impacts. In an extreme case it can be accompanied also by the so called financial crisis. The governments and central banks have lesser and lesser possibilities to defend themselves against financial speculations;
- within globalization the power of governments is being redistributed to the TRANSNATIONAL CORPORATIONS in their favour. The transnational corporations (TNC) bring to the countries decided by them to cooperate with a large scale of advantages but also a scale of disadvantages. *The incomes from the production don't have to be invested in the place of origin* but they can be taken over by the mother company. The backward flow of funds can, after some time, fully compensate and exceed the primary amount of investments. A big problem is the *tax evasion* in which the TNC quite legally uses the so called price of transfer. It is convenient to mention the *preliminary expenses for alluring* the direct foreign investments. The governments disadvantage the national companies — that deservedly demand support — by giving for the transnational companies preferential treatment. Deregulation of markets gives priority rather to the most powerful concerns than to the smaller competition and this leads to the further boosting their nearly monopolist position and the multiplication of their wealth and power;
- in the consequence of globalization the CHANGES IN THE RELATIONSHIP BETWEEN THE PRIVATE AND PUBLIC SECTOR are taking place as well. Politics of liberalism has more confidence in the functioning of liberal market and lessens the direct state interventions into the economic field. *It restrains the influence of the state in redistributing resources*. The state lets fall some decision-making authorities that were established after World War II as the consequence of the domination of Keynesian theory. *This happens together with restricting decision-making and leading authorities of private sector organs*, together with strengthening privatization not only of the state companies but also of health service, educational system, social and other services. And it happens together with the effort *completing full liberalization of prices* (for example deregulation of hire costs). Political decisions give preferential treatment rather to

² <http://blisty.internet.cz>, 15. 9. 2000.

³ Baláž, P.; Verček, P.: Nová ekonomika a jej postavenie v globalizujúcom sa svetovom hospodárstve. p. 157.

⁴ From a liberal point of view the economic security: the negative impacts of competition in the world market cannot be regarded as signs of worsening of this security, nevertheless, they bring significant consequences to the economic and social situation of a country and its inhabitants.

funds for the people and this leads to restraining the social assurance;

- globalization has EXTENSIVE SOCIAL CONSEQUENCES as well. Among the most significant is the *involution of imbalanced social and economic development*. This is based on the non-equal possibilities of companies, cities, regions, national states to fully participate in processes of globalization. By via this way the global imbalance is boosted and the global poverty concentrating mainly in some areas of developing world, where it results in insufficient health service, undernourishment, non-availability of pure and drinkable water, etc. One of the impacts of the extreme poverty is a consequent increase in the illegal mass migration into regions and agglomerations of the economically developed countries, which causes further unfavourable consequences in the social area, in the field of employment market and in the increase of criminality. The situation in the world economy after the fall of bipolarity still more and more resembles the beginning of the twentieth century for some reasons; sharpening the fight for the sated global market, fight for strategic resources of materials, which are mainly non-renewable resources of energy. Situation incites considerable uneasiness and anxiety over perspectives of development in many countries and over their economic security.⁵

What possibilities do the national governments have when ensuring and keeping national interests in such complicated conditions? Is the neoliberal-oriented economic policy adequate means of resolving the problems provoked by the globalization on the national or transnational level? What measures and instruments shall be used? Is the economic integration (regional scale) sufficient resolution for the problems provoked by the globalization? Three general ways of solution can be presented:

- *firstly*, in the circumstances of globalization governments must attempt to support the ability of competition of national companies because this guarantees the equal rights on the world market. This is an imperative in the tendencies of the new economy. That means to do the necessary *state interventions* with regard of the mentioned aims;
- *secondly*, the government shall provide such macroeconomic setting which would, up to a certain point, moderate negative impacts of globalization: its risks and threats. The necessity to use the role of the state as an institution is a foreground task again;
- *thirdly*, the situation calls for a world-wide and collective solution, reinforcements of the authorities of transnational and international organizations and the augmentation and improvements of effectiveness of the aid to the countries affected with the negative impacts of globalization. The mentioned point of view confirms the need for regulation of significant world problems on world-wide scale.

ECONOMIC POLICY SUPPORTING A NEW ECONOMY AND COMPETITIVE STRENGTH

If the economy of the last century was, more or less, characterized by the attributes "materialistic, and industrial" (nevertheless even this is not quite adequate), with the continuing revolution in sciences and engineering. The actual New Economy is the economy of knowledge, innovations and new technologies under the influence of the changes in the information shaped by its transfer and broadcasting.

About the establishment the term of "New Economy" there are still disputes, nevertheless, the various notions basically denominate the same content of qualitatively new terms like macroeconomic as well as microeconomic.

As the synonyms of 'New Economy' are used, there are some others to be presented:

- post-industrial economy - as the opposite of the industrial economy;
- knowledge society (information society);
- knowledge economy;
- digital economy.

⁵ If considered severely, what has to added to the questions of economic security in the liberal point of view are only the topics connected with subsistence threats for the subjects of security. For example; famine, the substantial loss of economic efficiency, extensive economic crises, international financial (debit) crises. However, the majority of the topics is politicized.

To sum up, without presenting an exhausting enumeration of defining terms of "New Economy", this term is associated with the following characteristics:

High rate of speed in the technological progress, *crucially dependent on knowledge*:

- *information is the most important factor of the economic growth and of good living standards;*
- *knowledge society taking advantage of digitization representing the way of transfer of information via digital technology, while the dominant position has the Internet;*
- sustainable growth is taken into consideration;
- the New Economics is less materialistic, more knowledge-oriented and ecological, and takes the ecology into consideration;
- integration of the national economy into the world economy is taking place.

Globalization in the world economy and new traits of economic maturity are serious challenges for the governmental economic policies. The practical examples demonstrate that the most advanced economies create the basis of their development and its orientation only after a long and thoroughly enforced economic strategy. The focal point of such a strategy comes from the observation of achieved results and advantages of the national economy and its subjects, from the existing comparative advantages on one side and with their forward possibilities their success at the world market on the other side. This means that funds increase the productivity so that it flows over away from the locations of lesser productivity to the locations of higher productivity.⁶

The fall behind these progressive tendencies of the economies in some particular countries results in the *loss of competitive strength* and therefore in the loss of equal rights and stands in the world markets. The same fall could as well lead to losses in human resources, to the brain drain, loss of managers, engineers who would leave for more developed countries, who would be a threat of the creation of an economy that would be structurally retarded and competitively insufficient. Therefore it is necessary for the governmental economic policy to be focused on the support of the competitive strength of their economic subjects in the world markets. Therefore, the situation requires that the governmental economic policy has to be more flexible than in the previous economic circumstances. It shall be able to exploit new and non-traditional approaches to make steps toward to the New Economy. As for what shows the current advancement in the world economy the knowledge economy demands that the governmental economic policies has to be oriented to the support of creation of basic items of this economy which are:

- *development of the educational system, sciences and engineering researches;*
- *supporting the usage of the information technologies and the Internet;*
- *creation of a flexible business environment that shall be focused on the economic growth based on innovations and information technologies;*
- *support of adaptation of business field to new conditions by means of economic policy;*
- *innovation and rationalization of the field of public administration.*

The chieftains of neoclassical economy in their period used to declare the known dictum "saving is virtue" by which they made us understand what "sacrifice" the rich people did put on the altar of economic growth. Then Keynes, on the basis of experiences from the economic crisis of 30^{ies}, reasoned critically and proclaimed that the bare savings are not enough to assure the employment and economic growth as long as they are not in the symbiosis with the investments and with the enterprises. The actual situation is far more complicated. The current new economy is based on knowledge but the importance of savings is still up-to-date. It appears that bare knowledge won't be much fructiferous for the country that disposes of potential of human capital. Similar to the previous times, the connection of *knowledge and enterprise* is rising. However, the accomplishment of these would be the flow of permanent innovations which would guarantee promising existential future for the companies. The enterprise can not be realized without sufficient supply of funds. Every scientific or technical revelation remains on the paper, if there isn't a businessman, who would reveal the particular discovery and put it

⁶ Baláž, P.;Verček, P.. Nová ekonomika a jej postaveni v globalizujúcom sa svetovom hospodárstve. p. 165

in practice. So it is obvious that the rich people are desirable for the society, but they must be of those who *are willing to invest and create new working positions*, not of those who "invest" into the consumption or into the countries characterized by the ideal tax shelter. For the economic prosperity of a country are desirable businessmen as W. Gates but not as V. Kožený or T. Krejčíř.

In connection with this FISCAL POLICY and tax policy we are facing various questions. The progressive taxation of individuals and corporate bodies are in equilibrium with the theory of marginal usefulness and they have an importance for the reasons of state income. But how does this policy influence the inclination for investments? Within the ideology of neoliberal recommendations the government let's leave the Keynesian oriented policy of progressive taxation and promotion of the policy focused on lessening taxes and the policy of unitary tax. What will be its guarantee for the presence businessmen who would actively invest? If the government puts into practice the policy of progressive taxing the businessmen would lose the motivation for further investing. If the government implements the policy of taxation lowering based on the recommendations from economics of supplies it cannot be guaranteed that the businessmen will invest. Does any solution exist solving this dilemma? Some solutions surely exists. Governments shall not abandon progressive taxation because it has its rational reasons, on the other side lowering the taxes and tax reliefs have its foundation if a businessman invests his income. Though, this is not guaranteed by the proposed taxation policy of the current government of the Czech Republic.

When the governments are trying to lure the foreign funds based on the CAPITAL INVESTMENTS POLICIES, they do have the aim to create new working positions and to modernize of branch structure economy. So, they started to incline the policy of capital encouragements and taxation reliefs for long stages. This policy can lead to lowering of competitive strength of national companies. It means that this policy for foreign companies shall be chosen respectively to the consequences for national funds and it shall, in every case, be in conformity with the national economic interests.

The current process of the globalized economic phenomena and processes relates to TAXATION POLICY in wide, regional or international scales. It renders possible for the taxable units to legally or illegally transfer the tax basis to the countries of lower tax rates and thus evade the tax liability. It is evident that such transfer of tax bases in the aggregate as the united market of EU is easier and common. The effort of taxpayers to lower the tax burden then provokes, in the international context, a harmful taxation competition among the states. That means luring the tax bases as pensions, turnover of company income, interests and dividends from other countries by means of preferable taxation conditions than as they are in the homeland. Harmfulness rests in intrusion of effective allocation of tax sources among states and the consequent allocation of public expenses facilitated by taxes. Transferring tax bases among states means that paying taxes are not paid according to the market principles, such as the taxpayer in that particular country evades the tax burden even if he or she exploits the public services. It results in the fact, which the competition in the taxing field instead of lowering the overall outgoings for retrieving taxes, giving the supply of public services and optimization of their numbers and structure could lead to disproportionate restriction of public sector and to lowering of the function of the state.

In consequence of the above mentioned phenomena it appears to be necessary for the integrating countries to proceed united in the taxation field, in the national tangible laws, tax administration and its efficiency as well as in double-sided and many-sided contracts.

There were race in lowering the taxes within the countries of EU at the end of 90^s for investments and working positions. These have turned round and as a final impact reduced the competitive strength of countries and the tax revenue and therefore it rendered it less possible to solve the struggle against unemployment and debt.

Globalization and revolution in information technologies creates turbulent situations in the finance markets, they bringing the risks of creating and bursting out of financial crises and augmentation of possibilities for the finance criminality. Such changes bring new demands for the monetary policy and for the activity of central bank as well. It appears that information revolution and the following rapid changes in the decisions of the businessmen about the

investments considerably make more difficulties estimating of the growth of productivity and potential product which are resulting in uncertain estimation of price development (inflation).⁷ The bank can largely "exaggerate" the monetary restrictions, for example, when carrying out the inflation ambitions respectively lowering the inflation, which can result in lowering the GDP or increase in unemployment.

The monetary policy has now a great responsibility and need for greater adaptability for the quickly changing economic conditions. The monetary policy is under the great demand by the up-to-date globalization in the world economy together with its negative signs. The current financial crisis in the USA is set up by the irresponsible activity of financial institutions which can bring world impacts. The current world of finance is greatly linked: that makes it possible that the crisis spreads all over the world.

Globalization brings considerable problems also to MIGRATION POLICY. If there are changes in economy that are not accompanied by the absence of human capital and if the young and talented scientist do not find any employment in their homeland because he or she does not have enough funds then these intelligence capacities leave the homeland for other countries where they could put into practice their scientific revelations. This way the progeny of information economy of one country are exploited in some other country. The so called "brain drain" can be observed in more developed countries while the countries that educated these scientific capacities feel the loss of them. It is hard to defend a country against this. Obviously, the only one solution to this is creating such economical conditions that would not force them to leave the homeland; such changes shall be done by the government. If we are not opposed to such selective policy oriented to acquiring highly qualified people then it is not possible to agree on some innovations of immigration law of The Czech Republic which prescribes to the foreigners to leave The Czech Republic after they were given a discharge but they are allowed to return after half a year. This way the country loses the value the foreigner could possibly bring into The Czech Republic while in consequence to this law will bring the opportunities stemming from his knowledge to another country. The question is: what attitude is needed towards the considerable migration from the problematic regions to the countries that are economically developed? The inflow of this low cost manpower can bring advantages to the companies within the particular country; on the other hand it can create some serious problems to the national labour market: it could worsen the possibilities of employment of local workers. Mass migration is not an economic problem but it influences the social and the cultural sphere. The problems of ethnic coexistence in some East-European countries are the proofs of that. Migration policy of the governments shall put more emphasis on the control of such a process for tightening the allowances for the permanent residence, tightening the control of the health state and health insurance and working permissions of immigrants. The attitude of the government to the foreign immigration shall not cover only the policy of migration but it shall cover also the policy of population. Challenge in this context is the question: "Should the government put into practice active support of birth rate of national population or incline to the neoliberal approach without active interventions, in case of low birth rate?"

In the dynamic ambient of global economy, regarding the intensive growth of competition in the main centres of the world economy and developing countries, the EU is forced quickly to introduce new reforms that guarantee the maximization of the profits of globalization.

In the field the EU's migration policy, in the same way as other developed economic powers, seeks to luring highly professional scientists and managers from foreign countries as well as it seeks to employ for the innovations of dynamically developing economy. The EU does so employing the following means:

- creation and introduction of immigration policies based on selection oriented to the qualified manpower. Successful economic employ of such scientific capacities would depend on qualification level of the particular individual, on the age and the capacity to absorb;
- *support of higher mobility of the manpower, scientists, and students within EU, the introduction of green cards for the skilled managers and engineers, awarding the permissions for permanent residence for the*

⁷ JANÁČEK, K.: Co zbylo z nové ekonomiky., p. 182.

foreign students to render them possible to end the studies. This policy shall be, undoubtedly, put into practice also in the emigration policy of The Czech Republic.⁸

The current globalization in the world economy is the profound reminder for the governmental economic policy, for which owing to globalization the borderlines of influence are getting narrower. The mentioned innovations are fully relating also to economic policies of The Czech Republic. These innovations are known, oriented to massive introduction of information technologies as well as the support of the access to education. Others are melioration of quality of business conditions, melioration of business regulations and so on. These innovations are recommended by the documents of EU (for example in the conclusions of the conference in Lisboa 2000) as well as in the documents of OECD, these represent the content of the document "Strategie hospodářského růstu ČR na 2005-2013", which was accepted by the former government of The Czech Republic in 2005. Taking into consideration the general orientation of the economic policy, the main points are:

- economic policies shall coordinate more connections among particular economical-political instruments. It must be much more flexible to overcome the renewed and casual one-side solutions. It is necessary to solve reasonably the dilemmas of decisions;
- economic policies introduced by complex approach to problem solving. It is not possible to base the future of economic growth only on the inflow of direct income from abroad or to base it only on the increasing number of university graduates;
- in fine, economic policy shall, over all, promote and introduce the national economic interests, irrespectively of its partiality connotations, the same way as can be observed in the cases of majority of economically developed countries.

ECONOMIC POLICY AND ELIMINATION OF NEGATIVE IMPACTS OF GLOBALIZATION

AGGRAVATION OF COMPETITION as the consequence of globalization cannot be avoided and, in fact, today is not allowed even the protectionism. The competition is the accompanying distinctive sign of the market system. On the other hand it is necessary to protect the national economic subjects, defend consumers from the import of objectionable goods produced by the competition. This shall be done by the full employ of "invisible instruments" of foreign-market policy i.e. sanitary, technical, ecological and other regulations. Such regulations would disallow those goods that, in a large scale of cases, do not fulfil the norms, and in such cases would be returned to the place of origin.

THE PROBLEM OF OVERPRODUCTION could be solved in a similar manner as it is being solved within the integrating associate members – with the participants of economic integration. That is certain regulation for them, which is highly improbable with regard to the so-far non existence of international institutions that would dispose of such rights as for example European Commission within EU. It is improbable that the economically developed countries would be willing to conform to possible propositions of these transnational institutions. Governmental economic policy shall be careful about the concentration of direct foreign investments from some branches (characteristic example can be the production of vehicles), that are sensitive for the development of the economic cycle in particular. Related to this problem is the unemployment that — in consequence of continuing globalization —, is not lowering as it was predicted on the basis of mobility of funds and manpower. It appears that this is still a controversial problem of the resolution of which is being made difficult by a large scale of factors; growth of potential of gainful individuals, foreign competition among mercenary forces of abroad states, growth of immigration, illegal mass migration, relative loss of funds, extortion of unions, extortion of national governments by the transnational concerns that threaten with the risks of transferring working positions abroad if they do not organize such policy that would be in favour of these corporations. The solution is not easy to be found. There comes into consideration a severe immigration policy, control of labour markets, controlling the payment of social

⁸ Kadeřábková, A. Česká republika v globalizované a znalostně založené ekonomice: vývojové trendy a politické implikace. http://www.mfcr.cz/ekonomika/vyzkumne_studie, p. 55

insurances by the employer, moreover the active policy of employment oriented to strengthening the qualifications manpower: that is the re-qualification.

Fight against the GROWING POWER OF TRANSNATIONAL COMPANIES would be difficult. The governments, though, shall not succumb to their interests and pressures. In the context of capital-investing policy (policy of investing encouragement) they shall put emphasis on the law wording of the contracts made with the transnational companies and on the precise wording of laws and rights. They shall to do that in such kind of way, in which national companies can not be disadvantaged, nor national economic interests be damaged. A very efficient instrument for function on economic racing in the worldwide scale could be an international competition right that would cover similar instruments as in case of competitive policy in the context of economic policy of one country. As well as within the integration complex. Certain minimal rules shall exclude the possibility to exploit the power subjugation of the market. Also it shall exclude the international concerns to transfer the incomes into tax shelters for the reasoning of lower taxes.

The governments shall not DEMIT THE SUPPORT OF PUBLIC CONCERNS under the pressure of current flow of competition. They shall not forget the EXISTENCE OF THE PUBLIC SECTOR and not succumb to modern tendency of advantageous private sector. They shall incline to the mission of public sector i.e. incline to its role of preventing and resolving the impacts of market failure in the process of economic and social development. They shall not succumb to non-conservative pressures that want the waste privatization of important branches that provide the supplies for the important public domains as health service, education system and so on.

"The state and the system of public administration have to redefine their duty and competency taking into consideration changed conditions within the society. The reform must establish new equilibrium between the duties of the state, individual enterprise and social involvement."⁹

The PROBLEM OF INCREASING GLOBAL IMBALANCE has to be resolved as well. The solution shall be global. The mentioned problem issues are only one part of global problems: a positive solution is an interest of the mankind security. On the other hand it crashes the barriers of some single national interests. This renders the way to solution more difficult. Teasing problems in some regions of the world; undernourishment, hunger, poverty, AIDS and other diseases that demand effective and international solution, in other words, they need to find the help that would be oriented on development, effectiveness and selectivity. One of the presumptions is the lesson from the reasons of failure in the case of the so called New International Economic Regulations from the 1974 that concentrated on solving the problems in the developing countries. But it has failed in a short time. Inspiration can also be the thoughts of many prestigious economists as P. A. Samuelson, G. Stigler, G. Myrdal and so on. In the conception of good and moral leadership in such complicated conditions of nowadays world it is recommended that the governments follow these principles: Propose more effective strategies for building new production capacities to resolve the poverty. Harmonizing the liberalization together with the increasing the numbers of educated intelligence, knowledge, skills, and sufficient systems of social security.

- Assuring justice and security within the legal order identical for all the citizens without exception.
- Assuring the needs of people in the best possible manner which is the aim of the public services.
- Increase the outcome for the education and skills of the citizens, mainly the young population but also the older citizens. Assuring the working positions for those who are able to work, irrespectively of the sex, residents or foreigners.
- Respect the reciprocal dependence of democratic political order and effective function of the government. Governmental efficiency without democracy inclines to the tendency of autocracy, on the other hand the democracy without efficiency of leading loses its trustworthiness. In connection with this, very up-to-date becomes the acceptance of efficient instruments for the struggle with competition, which could even disrupt the basis of democracy and the assurance of transparency and responsibility in the

⁹ Into English translated from the Czech original: Dosažitelný svět. Správa globálního vládnutí. Editor Fraser-Moleketi, G. Praha: Ministerstvo vnitra, p. 124

questions of public concern.¹⁰

Without the right to make a comprehensive statement shall be presented; the continuing unstoppable globalization in the world economy cannot be left alone only by the influences of the market. It cannot continue without the development of institutional basis without strengthening of the rights of those decisive international organizations as WTO, IMF and OECD or imply other regulating innovations including the employ of regional economic integration. The first step achieving the new and stable system of social regulations is a deflection from the market fundamentalism of neoliberal politics of the end of the twentieth century. We can assume that the very serious impacts occurred by the globalization must be regularized in the interest of further assurance of the mankind's safe development.

Keywords: globalization, security, economic policy

BIBLIOGRAPHY

- BALÁŽ, P., VERČEK, P.: *Nová ekonomika a jej postavenie v globalizujúcom sa svetovom hospodárstve*. -In: Politická ekonomie, 2002, n.2, pp. 157-176. -ISSN 0032-3233
- BUZAN, B., WAEVER, O., De WILDE, J.: *Bezpečnosť: Nový rámec pro analýzu*. -Brno: Centrum strategických studií, 2005. -ISBN 80-903333-6-2
- FRASER-MOLEKETI, G.: *Dosažitelný svět. Správa globálního vládnutí*. -Praha: Ministerstvo vnitra, 2007., 144 p.
- HUDIS, P.: *Marx v zrcadle globalizace*. -In: Encyklopedia Britannica. Shrnutí článku. (<http://blisty.internet.cz/20000915d.html>)
- JANÁČEK, K.: *Co zbylo z nové ekonomiky*. -In: Politická ekonomie, 2002., n.2, pp. 177-183., -ISSN 0032-3233.
- KADERÁBKOVÁ, A.: *Česká republika v globalizované a znalostně založené ekonomice: vývojové trendy a politické implikace*. [výzkumná zpráva]. ([http://www.mfcr/ekonomika/výzkumné studie](http://www.mfcr/ekonomika/vyzkumne_studie))
- KOHOUT, P.: *Mít dobré mozky nestačí*. Lidové noviny, 24. 11. 2007.
- KŘOVÁK, J.: *Nová ekonomika: sociálně ekonomické implikace, implikace pro statistiku*. -In: Politická ekonomie, 2002, č. 1, pp. 49- 60. -ISSN 0032-3233
- KUBÁTOVÁ, K.: *Daňová teorie a politika*. -Praha: ASPI Publishing, 2003. 263 p., -ISBN 8 0-86395-84-7
- LAFONTAINE, O., MÜLLEROVÁ, Ch.: *Žádný strach z globalizace*. -Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1999. 237 p. -ISBN 80-85864-69-X
- Statistická ročenka ČR 2006. Zahraniční obchod*. (<http://www.czso/csu.cz>) > (cit.-2007-09-08)
- Teorie chaosu. Separátní výtisk sborníku z dvacátého semináře České společnosti ekonomické v řadě "Ekonomické teorie a česká ekonomika"*. -Praha: Česká společnost ekonomická, 17. 5. 2000.

¹⁰ As above p. 131.

Olekszandr ALEKSZANDROV

UKRAJNA RENDKÍVÜLI HELYZETEK MINISZTERIUMÁNAK EURO-ATLANTI INTEGRÁCIÓS EGYÜTTMŰKÖDÉSE A 2008-AS ÉVBEN

THE EURO-ATLANTIC COOPERATION OF THE EMERGENCY MINISTRY OF UKRAINE IN 2008

A Rendkívüli Helyzetek Minisztériuma (a továbbiakban RHM) biztosítja az állami politika euro-atlanti integrációval kapcsolatos előirányzatainak végrehajtását, valamint Ukrajna csatlakozási készenléti szintjének emelését a „NATO-hoz való csatlakozás Tervének” megfelelően.

Különös figyelmet érdemel az RHM részvétele a nemzetközi gyakorlatokon, a reagálás katasztrófhelyzetekre témakörben, melyeket a NATO a „Partnerség a békéért” Programnak megfelelően szervez.

The Emergency Ministry (EM) is responsible for the implementation of recommendations of the Euro-Atlantic integration and the improvement of Ukraine's readiness for integration according to „NATO Integration Plan.”

The participation of MES in the international exercises connected with the regional situations of catastrophe is very important. Those exercises are organized by NATO according to „Partnership for Peace” program.

A Rendkívüli Helyzetek Minisztériuma biztosítja az állami politika euró-atlanti integrációval kapcsolatos előirányzatainak végrehajtását, valamint Ukrajna csatlakozási készenléti szintjének emelését a „NATO-hoz való csatlakozás tervének” megfelelően az alábbi területeken:

- az Ukrajna és a NATO közötti „Partnerség a békéért” Program keretében az Önálló Program rendezvényeinek lebonyolítása;
- a „NATO-hoz való csatlakozás tervének” keretében az „Ukrajna-NATO célterv” intézkedéseinek végrehajtása;
- az 1997-ben aláírt Memorandumban foglalt, a civil jellegű rendkívüli helyzetek bekövetkeztekor szükséges tervezések terén történő egyeztetésről szóló tézisek végrehajtása, valamint az ukrán RHM és a NATO közötti készenlét biztosítása katasztrófhelyzetek esetére.

Ukrajna készenléti szintjének emelése céljából 2008. harmadik negyedében a Minisztérium befejezte a csatlakozási munkálatokat a „Memorandumhoz az egyetértésről a civil teherszállításban szükséges intézkedések terén”, melyet 2008. október 6-án, a NATO Központjában V. Sandra, a rendkívüli helyzetek minisztere írt alá.

Az együttműködés a Rendkívüli Helyzetek Minisztériuma és a NATO között a rendkívüli helyzetek bekövetkeztekor szükséges tervezések terén 1992-ben, a fejlett ipari társadalomban esetleg kialakuló rendkívüli helyzetre való készenlét témakörében rendezett szemináriumokon való részvétellel, illetve azok közös megrendezésével kezdődött.

Az együttműködési folyamat az 1994-es évtől jelentősen elmélyült, amikor is Ukrajna aláírt egy keret-megállapodást, a „Partnerség a békéért” programot, valamint átadta a NATO irányító szerveinek a saját keretegyezményének dokumentációját. Azon tevékenységek, melyeket 1994-től Ukrajna a NATO-val közösen hajtott végre, tervszerű jelleget öltöttek.

Napjainkban az együttműködés az RHM és a NATO között az alábbi jogi-normatív dokumentumok alapján fejlődik:

- „Partnerség a békéért” program (aláírva 1994. január 10-én);
- Ukrajna és a NATO közötti Együttműködés önálló programja;

- Alapokmány Ukrajna és az Észak-atlanti Szövetség különleges együttműködéséről (aláírva 1997. július 9-én);
- Memorandum az ukrán Rendkívüli Helyzetek Minisztériuma és a NATO között a civil jellegű rendkívüli helyzetek bekövetkeztekor szükséges tervezések terén való egyetértésről, valamint a katasztrófhelyzetekre való készenlétről (aláírva 1997. december 16-án).

A Memorandum tételeinek végrehajtása érdekében létrehoztak egy Ukrajna–NATO Közös Végrehajtó Csoportot (KVCs) a civil jellegű rendkívüli helyzetek bekövetkeztekor szükséges tervezések területére, melynek alapvető feladata — közös érdekek alapján — a közös tevékenységek tervezése és koordinálása.

Ma az Euró-atlanti Partnerségi Tanács tagországai között Ukrajna elismerten egyike a legjobbaknak a civil jellegű rendkívüli helyzetek bekövetkeztekor szükséges tervezések területén történő együttműködésben. A Szövetséggel az említett területen történő együttműködés lehetőséget biztosít országunknak, hogy technikai és metodikai segítséget kapjunk, felkészítsük a különleges összetételű polgári védelmi erőket, felhasználjuk a NATO-tagországok, valamint a partner-országok tapasztalatait a rendkívüli helyzetekre való készségi szintünk emelésére, valamint a normatív-jogi bázisunk továbbfejlesztésére a lakosság és területeink védelme terén.

Napjaink jelentős sikerének minősül a rendezett együttműködés a NATO illetékes Igazgatóságának vezetőivel — a civil jellegű rendkívüli helyzetek bekövetkeztekor — szükséges tervezések területén, valamint az RHM képviselőinek a NATO nyolc bizottságában való részvétele (Ipari Tervező Bizottság, Egyesített Orvosi Bizottság, Tengeri Szállítást Tervező Bizottság, Polgári Védelmi Tervező Bizottság, Polgári Hírközlést Tervező Bizottság, Polgári Repülést Tervező Bizottság, Élelmiszeripart és Mezőgazdaságot Tervező Bizottság, Belső Szárazföldi Szállítást Szervező Bizottság).

Az RHM képviselői állandó jelleggel részt vesznek a NATO fenti bizottságainak ülésein, elméleti és gyakorlati képzésein, ami pozitívan hat a professzionalizmus modern szinten tartására, valamint a Minisztérium szakértőinek valamint a mentőcsapatoknak a szükséges tapasztalatok megszerzésére.

2008. első három negyedéve alatt a NATO bizottságainak nyolc ülésén összesen tíz fő vett részt a civil jellegű rendkívüli helyzetek bekövetkeztekor szükséges tervezések területén, ezek az alábbiak:

- a NATO Bizottságának ülése a polgári védelem kérdéskörében, 2008. február 28-29, Brüsszel;
- a NATO Bizottságának ülése a polgári repülés tervezésének kérdéskörében 2008. március 11-14, Brüsszel;
- a NATO Ipari Tervező Bizottságának ülése 2008. március 17-18., Brüsszel;
- a NATO Polgári Hírközlést Tervező Bizottságának ülése 2008. április 9-10., Brüsszel;
- a NATO Egyesített Orvosi Bizottságának ülése 2008. április 23-24., Bulgária, Szófia;
- a NATO Élelmiszeripart és Mezőgazdaságot Tervező Bizottságának ülése 2008. május 21-23., Brüsszel;
- a NATO Polgári Védelmi Tervező Bizottsága a civil jellegű rendkívüli helyzetek bekövetkeztekor szükséges tervezések területén, 2008. május 28., Brüsszel;
- a NATO Polgári Védelmi Tervező Bizottságának szemináriuma, 2008. október 1-3., Horvátország, Sibenik;
- a NATO Polgári Repülést Tervező Bizottságának ülése 2008. október 9-10., Törökország, Antalya.

Rendezetté és hatékonná vált az együttműködés az RHM és a NATO Euro-atlanti Koordinációs Központja (a továbbiakban: a NATO Koordinációs Központja) között, a katasztrófákra történő reagálás terén, amely a NATO illetve a partner-országok közötti információcseré és koordináció legfontosabb szerve az euro-atlanti térségben bekövetkező katasztrófákra történő reagálás során.

A NATO Koordinációs Központjában 2007 februárjától 2008 októberéig az RHM képviselője szolgálati feladatokat látott el, ami jelentős befektetés volt Ukrajna részéről a „Partnerség a békéért” program keretében működő Önálló Együttműködési Programba.

Amennyiben az Euro-atlanti Partnerségi Tanács tagországainak valamelyikében rendkívüli helyzet alakul ki, a NATO Koordinációs Központja soron kívül tájékoztatja a többi tagországot, felsorolva, hogy mire van szükség, és egyéb intézkedéseket hajt végre, amelyek a kárt szenvedett ország megsegítésére irányulnak. Így nyújtottak se-

gítséget Ukrajnának az Észak-atlanti Szövetség tagországai a NATO Koordinációs Központjának és a Szövetség más szervezeteinek közvetítésével az észak-ukrajnai Uda illetve Donyec folyók áradásakor, valamint az 1998-as, a 2001-es kárpátaljai árvizekkor, továbbá 2002-ben, a katonai repülőgép-szerencsétlenség bekövetkeztekor, stb. Különös figyelmet érdemel az RHM részvétele a katasztrófhelyzetekre reagáló nemzetközi gyakorlatokon, melyeket a NATO a „Partnerség a békéért” programnak megfelelően szervez.

A 2000-es évtől kezdődően a Minisztérium a NATO öt teljes körű nemzetközi gyakorlatán erők és speciális technika bevonásával vett részt.

2008-ban az RHM részt vett az „USIMA 2008” közös nemzetközi szárazföldi gyakorlaton, a rendkívüli helyzetek következményeinek felszámolása témakörében, melyet Finnországban, 2008. június 1-5. között tartottak. A gyakorlatba bevonták az RHM 40 főből álló mentőcsapatát továbbá egy műszaki egységet, amely egy kutató-mentő csapatból, felderítő egységből és mobil kórházi egységből állt. A fenti gyakorlaton való részvétel lehetőséget biztosított az ukrán szakértők és mentőcsapatok professzionalizmusa szintjének emelésére többnemzeti műveletek keretében, természeti és technogén jellegű rendkívüli helyzetek következményeinek felszámolása terén.

A Minisztérium ugyanúgy részt vett az alábbi közös NATO-gyakorlatokon:

- a NATO „Amber Fog” elnevezésű, első és záró nemzetközi konferenciái a parancsnoki-törzsvezetési gyakorlat előkészítése céljából, amelyeket 2008. november 13-14. között rendeztek meg a NATO Központjában, Brüsszelben;
- „SMH 08” elnevezésű polgári-katonai harcászati gyakorlat a krízishelyzetek kezelésének témakörében, amelyen a Rendkívüli Helyzetek Minisztériuma Ukrajna Nemzetbiztonsági Tanácsával, Külügyminisztériumával és kormányának egyéb központi szerveivel közösen vett részt, 2008. április 16-22-ig.

A Minisztérium aktívan résztvevője a „NATO-hoz való csatlakozási terv” keretében működő „Ukrajna-NATO célterv” intézkedései végrehajtásának.

2008-ban a Minisztériumnak 21 intézkedést kellett végrehajtania, amelyek közül kilencben az RHM a vezető, 12-ben pedig társszerveként működött közre.

Ukrajna és a NATO közötti együttműködés normatív-jogi bázisa kiterjesztésének keretében a Minisztérium 2008. első három negyedéve alatt olyan belföldi befejező munkálatokban vett részt, melyek szükségesek voltak Ukrajna csatlakozásához a NATO „Memorandumához az egyetértésről a polgári nemzetközi teherszállításban szükséges intézkedések terén”.

A „Memorandumot az egyetértésről a polgári nemzetközi teherszállításban szükséges intézkedések terén” V. Sandra, a Rendkívüli Helyzetek Minisztériumának minisztere, egyben a lakosságnak a bekövetkezett csernobili katasztrófa következményeitől való védelméért felelős személy írta alá, 2008. október 6-án, a NATO Központjában tett látogatása során.

A NATO mellett működő Ukrán Misszióban folyik a RHM képviselőjének akkreditációja és gyakorlati képzése a Misszió első titkári posztjára, amellet, hogy hasonló felelősséggel ruházzák fel Ukrajnának az EU mellett működő Állandó Képviselőt, a megbízható kapcsolat fenntartása érdekében az RHM kompetenciájába tartozó területeken.

A „Memorandum a polgári jellegű rendkívüli helyzetek bekövetkeztekor szükséges tervezések terén való egyetértésről, valamint a katasztrófhelyzetekre való készenlétről a NATO és az ukrán RHM között” (aláírva 1997-ben) című dokumentum értelmében a Minisztérium látta el a humanitárius segélyek szállításának koordinációját azon országok esetében, ahol természeti katasztrófa történt — többek között NATO-partnerországok esetében is — mint például a Tadzsik Köztársaság (2008 márciusa), a Moldovai Köztársaság (2008 áprilisa), a Grúz Köztársaság (2008 augusztusa). Szintúgy 2008 májusában a Minisztérium biztosította a humanitárius segélyt az Afgán Köztársaságnak, ami az RHM hozzájárulása volt a NATO-val közös művelethez.

Az egységes segélyhívószám (a 112-es rendszer) bevezetésének keretében, a Minisztérium a 2008-as év folyamán elvégezte a szükséges normatív-jogi alapok előkészítését. 2008. május 28-án Ukrajna Miniszterelnöki Hivatala kiadta a 770. számú rendeletét „Egy hivatalok közötti munkacsoport létrehozásáról, az egységes 112-es tele-

fonos hívórendszer létrehozására és bevezetésére a rendkívüli segítségnyújtás érdekében a lakosság részére”, ami lehetőséget adott a 112-es rendszer számítástechnikai-műszaki rendszerének gyakorlati bevezetésére egész Ukrajna területén. Az RHM szervezeti alegységeire alapozva Harkovban a 112-es hívószám 2005 decemberétől működik, Lvovban pedig 2007 októberétől. Kijevben 2007 végén elkezdték a 112-es rendszerrel kapcsolatosan egy projekt végrehajtását a megfelelő modern berendezések igénybevételével.

A 2009-2013-as évekre, az „Állami célterv” keretében a polgári védelmi rendszer fejlesztésének kidolgozásakor a Minisztérium kidolgozta, majd a kormányülésen elfogadták a Miniszterelnöki Hivatal 2008. augusztus 20-án kelt, 1156. számú Rendeletét „Az állami célterv koncepciójának elfogadásáról az országos polgári védelem fejlesztése területén, a 2009-2013-as években” (a továbbiakban: Koncepció). A Koncepció alapján kidolgozásra, majd továbbításra került a központi végrehajtó szerveknek, a Krím Autonóm Köztársaság Miniszterelnöki Hivatalának, megyei és városi közigazgatási hivataloknak a törvénytervezet „Az állami célterv koncepciójának elfogadásáról az országos polgári védelem fejlesztése területén, a 2009-2013-as években”.

A NATO-tagállamoknak a rendkívüli helyzetek bekövetkeztekor az orvosi reagálás megszervezésének területén szerzett tapasztalatai tanulmányozását segítette elő a 2008 szeptemberében Kijevben megrendezett „Raf and Rady 2008” elnevezésű nemzetközi parancsnoki-törzsvezetési gyakorlat. Az említett gyakorlatot a RHM az Egyesült Államok Kalifornia államának Nemzetőrségével közösen szervezte, GUAM- és NATO-tagállamok részvételével. A gyakorlat alatt kidolgozták az ukrán és amerikai orvosi alegységeknek, továbbá Ukrajna központi és városi végrehajtó szervezeteinek a madárinfluenza fellángolása következtében kialakult rendkívüli helyzet lakosságra gyakorolt hatásának felszámolásakor, a segítségnyújtás során közösen végrehajtandó feladatait.

„A Melitopol járásban, Novobogdanovka községben, a 275-ös számú tűzérési lőszerraktár területén bekövetkezett rendkívüli esemény következményeinek felszámolásáról szóló program a 2006-2008 évekre” keretében a Minisztérium által — a 2008. szeptember végi állapotot figyelembe véve — a bázis 113 hektáros területének mélységi (1 m-ig) mentesítése történt meg; ellenőrzött robbantás útján megsemmisítettek 32 000 tonna lőszert. A 2008-as évben a befejezték a lőszerek megsemmisítési, valamint a 275-ös számú tűzérési rakéta- és lőszerraktár területének mentesítési munkálatait.

A Minisztérium álláspontja szerint a NATO és az RHM közötti együttműködés jelentős alkotóeleme az oktatás valamint a szakmai felkészítés. A Minisztérium képviselői évente vesznek részt NATO-továbbképzéseken, polgári védelmi tervezés, polgári-katonai együttműködés, valamint idegen nyelvű képzéseken.

A fenti továbbképzéseket a Svéd Mentőcsapatok Ügynöksége szervezi; a Szlovén Köztársaság Védelmi Minisztériumának Nyelvi Központja szervez továbbképzéseket az angol nyelv oktatásának terén.

2008. első három negyedéve alatt az RHM képviselői — összesen három fő — két oktató kurzuson vett részt:

- nemzetközi kutató-mentő műveletek, 2008. április 7-19., Svéd Királyság, Skyovde, két fő;
- információs menedzsment a kialakult rendkívüli helyzetre történő nemzetközi reagálás idején, 2008. szeptember 9-16., Svéd Királyság, Sando, egy fő.

Rendkívüli helyzet kialakulásakor a tervezésnek az együttműködés gyakorlati területeire kell irányulnia, melyek között a leglényegesebbek: polgári védelem, távközlés, a légi-, tengeri és szárazföldi szállítás megszervezése, a természeti katasztrófa áldozatainak orvosi ellátása, valamint a NATO-tagországok és partnerországok által ezen a területen az elmúlt években feldolgozott tapasztalatok tanulmányozása és alkalmazása.

Kulcsszavak: Ukrajna, Rendkívüli helyzetek Minisztériuma, euro-atlanti együttműködés

Keywords: Ukraine, Emergency Ministry of Ukraine, Euro-Atlantic cooperation

FELHASZNÁLT IRODALOM

Alapokmány Ukrajna és az Észak-atlanti Szövetség különleges együttműködéséről

Az állami célterv koncepciójának elfogadásáról az országos polgári védelem fejlesztése területén, a 2009-2013-as években törvénytervezet

Memorandum a polgári jellegű rendkívüli helyzetek bekövetkeztekor szükséges tervezések terén való egyetértésről, valamint a katasztrófahelyzetekre való készenlétről a NATO és az ukrán RHM között

Memorandum az egyetértésről a polgári nemzetközi teherszállításban szükséges intézkedések terén

Memorandum az ukrán Rendkívüli Helyzetek Minisztériuma és a NATO között a civil jellegű rendkívüli helyzetek bekövetkeztekor szükséges tervezések terén való egyetértésről, valamint a katasztrófahelyzetekre való készenlétről

Memorandumhoz az egyetértésről a civil teherszállításban szükséges intézkedések terén

Ukrajna Miniszterelnöki Hivatalának 1156. számú Rendelete „Az állami célterv koncepciójának elfogadásáról az országos polgári védelem fejlesztése területén, a 2009-2013-as években”

Ukrajna Miniszterelnöki Hivatalának 770. számú rendelete „Egy hivatalok közötti munkacsoport létrehozásáról, az egységes 112-es telefonos hívórendszer létrehozására és bevezetésére a rendkívüli segítségnyújtás érdekében a lakosság részére”,

Buza NICOLAE

SOME ASPECTS OF THE FRONTIER PROBLEMS THAT THE REPUBLIC OF MOLDOVA CURRENTLY FACES

Frontier is a complex system and its functioning reflects on the development of the entire country. In the Republic of Moldova, the frontier is a vital importance for the state, but that requires the frontier to be maintained and developed at a proper level. Internationally, the eastern and western frontiers of Moldova are vulnerable points threatening the territorial, economic and political security, and not in the least, the military one, which have meanwhile become some filters for smuggling, illegal trafficking of human beings, drugs and weapons. The purpose of this article is to present the *de jure* and *de facto* state of the aspects concerning the state frontiers of the Republic of Moldova as well as some solutions developed in accordance with EU recommendations.

INTRODUCTION

Frontier represents a line of the physical contacts between the states, drawing the outlines of the distinct legal spaces, respectively limiting the action of a state, but offering it the opportunity to act within its territory. The state frontier of the Republic of Moldova includes the frontier sector with Ukraine (which coincides with the former administrative frontier between the Moldavian SSR and Ukrainian SSR), and the frontier sector with Romania, which up to August 27, 1991 was a part of the state frontier between the USSR and Romania.

FRONTIERS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

As a result of the USSR collapse, Ukraine and Moldova became the successor state of the former Soviet frontier imposed to Romania by Moscow based on the ill-fated Ribbentrop-Molotov Treaty of August 23, 1939 and the Ultimatum of June 28, 1940, when as a consequence of the territorial rapt a territory of 50 500 de km² with a population of 3,7 million residents was annexed [92, p.38-39, vol.I]. This was a composition of which the citizens of the Romanian nationality were a preponderant majority, so that the former Soviet state established later „the favourable strategic frontiers.” Though some authors consider that the political map of Europe coincides with that of the nations and state frontiers, we are currently in the situation when three neighbour states have a frontier imposed by the fourth state in violation of the principles of the international law, which stopped to exist as a subject of law in the international community [169, p.149]. Like in many other fields, Moldova inherited its frontiers from the former USSR, and therefore Moldova inherited also a lot of related problems, some of which started to be solved, but the others worsened on the contrary. For example, the frontier sector between Romania and Moldova respectively uses the old, but renovated frontier signs remained from the Soviet period. Although the treaty on the frontier regime with Romania is already prepared, it has not been signed yet. As for the frontier between Ukraine and Moldova on its turn, it faces the problems, such as the portion of 45 400 km, which is located on the Transnistrian segment and is not controlled by the Moldovan authorities. Thus, the common frontier with Ukraine presents some distinct political particularities, which deserves a special treatment and a particular approach. The question is of the existence of the separate regime, which on one hand sabotages the work and attempts of the frontier organization. Hence, they recalled the representatives of the delimitation commission; impede advancement of the work of resuming of the customs control at the frontier and organization of the common control with Ukraine. On the other hand, they also enjoy a relatively advanced level of the frontier regulation (including the ports of entry and the simplified regime).

Although there is a treaty¹ on the frontier already from 1999, the Southern segment is already in the process of marking-off, but the marking-off of the Northern segment has been already completed. Another treaty², being considered the basic treaty, foresees the other principles of cooperation of frontiers between the two countries as well as the principle of frontiers inviolability. Therefore, the administrative border existing at that moment is recognized, indirectly as a line of separation of the two states.

From the legal point of view, the frontiers of the Republic of Moldova may be separated in two distinct categories, according to their degree of organization and consequently, to the different legal regime:

- the external frontier³, which coincides with the state frontier between the ex-USSR and Romania.
- the administrative frontier – which coincides with the administrative border between the union republics: the Moldavian SSR and Ukrainian SSR.

For Moldova, a special problem is not only transparency of the eastern border, which facilitates smuggling, but the existence of the enormous void at the frontier, which formed the territory of Transnistria. It is a territory extending on more than 40 000 km, where the frontier security is just conventional. Through this space, enormous quantities of smuggled goods are transported, the political and financial interests of some persons make the mutual understanding and cooperation between the border guard and customs services of Moldova and Ukraine more difficult. The satisfactory level of cooperation cannot be achieved through the direct orders of the presidents of the states and the governments of the both states.

In accordance with the state frontier law, the frontier zone extending on 1 000 km in the territory of the Republic of Moldova from the state frontier has been already defined. Up to present, in the Republic of Moldova there is a national legislation conforming to the provisions of the concept of the state frontier security since 2003, which delays to be implemented for a considerably long time. Only in 2007, the Parliament adopted the Bill *on the Border Guards Service* at the first reading.

With the help of the experts of the European Union Border Assistance Mission for Moldova and Ukraine the first project of the *Concept of the State Frontier Security for 2007–2010* was developed, which subject is to be adopted once the Concept of National Security of Moldova is accepted.

According to the Legislative Plan of the Parliament, a new concept of the state frontier security was to be adopted actually in the last semester of 2006 and the national strategy of the integrated management of the state frontier is in the process of development. A lot of progress was recorded on this subject, especially after the activity of the EU Border Assistance Mission for Moldova and Ukraine (EUBAM) and BOMMOLUK⁴ program coordinated by it. But as a result of the activities undertaken in the territory of the Republic of Moldova, *Council of Cooperation EU-RM* evaluated highly the achievements of the EUBAM and welcomed the prolongation of its mandate for two years more, up to 2009.

As a result of the foregoing, we can see that the Republic of Moldova comes across many problems, which will be further listed. There are several basic factors influencing the problems faced at the frontiers of Moldova. The first factor is failure of solution of the Transnistrean conflict, the political and economic impasse and the EU's interest for security and stabilizing of the frontiers around the EU. First of all, there is a problem: *the regional factor*, which is divided into *internal* and *external issues*. The internal factors play a key role here. All problems related to the frontier are due to the imperfection of the legislation of Moldova, for example, the problem between Moldova and Romania. Currently, only a few problems on the interaction at the frontier between these two countries are clearly regulated by the bilateral agreements:

¹ Treaty between the Republic of Moldova and Ukraine on the state frontier signed on August 18, 1999 (effective on November 18, 2001)

² Art. 1 of the Treaty of Friendship, Neighbourliness and Cooperation between the Republic of Moldova and Ukraine signed in Chisinau on October 23, 1992 (hereinafter referred to as „the basic Treaty”)

³ The term is also foreseen in Art. 1 of the Agreement of cooperation of the CIS member states to ensure the stable situations at their external frontiers concluded in Bishkek on October 9, 1992. Note: RM is not a party. The document is more of the doctrinal importance than of a normative one.

⁴ In September 2006, a project under the name of BOMMOLUK funded by the EU was developed. It has the purpose of improving the activities of the Moldovan- Ukrainian state frontier management. This project is implemented by the European Union Border Assistance Mission of Moldova and Ukraine, which together with the services of the both states determined the necessities of equipment.

- the regime of mutual travelling;
- readmission of the persons having the illegal residence;
- administrative assistance in customs.

Both parties are in the process of negotiation on the agreements regarding to the joined customs control, small traffic at the frontier, executive agreements on taking of the persons at the frontier. Attention is paid for the problems of cooperation at the frontier by the central Moldavian and Romanian authorities more than 10 years. The sector groups on the problems of cooperation in the frontier problems gathered once in 12 years. The current frontier problems are a result of the lack of well-developed legal acts, of the mechanisms and methods necessary for combating and prevention of the violations taking place at the frontier. Combating of the frontier offences as well as the other major problems need also the considerable financial resources, which are not available, but the scanty use of the funds in this fight may result in a complete degradation of the society or loss of the statehood.

Due to the foregoing, we may mention that the objective of the state frontiers consolidation of the Republic of Moldova includes the following: consolidation of the western and eastern frontier is a condition of the economic security of the country, equipping of the customs stations, which is a direct need, but requires considerable expenses, which Moldova cannot allow. The use of modern control methods of loads and documents would reduce the time of the transport stationing and make the customs stations and the transit itineraries of Moldova more attractive for the international transporters. The western transporters, which run on the international routes, come across the difficulties in crossing the borders due to the unconformities of the transportation regulations (including the problems of interaction of the railway companies) and the physical wear of all infrastructure elements. The indirect difficulties depend on the procedures of the customs services and other administrations at the frontier. A flagrant violation of the frontier regime is the illegal migration as well, which appeared when the USSR collapsed. After opening of the frontiers, an influx of travellers from the South and South-East Asia, who wanted to reach the European countries in search of work, grew sharply. Due to its geographical placing, Moldova became involved in the process of illegal migration. According to the data of the press centre of the Security and Intelligence Service (SIS) from 1992, the officers of this service in cooperation with the border guards detected and expelled from the country more than 15 thousand illegal migrants, who arrived in Moldova through the various ways for the purpose of crossing the Moldovan– Romanian frontier illegally. In 2000 the SIS officers suppressed the attempts of tens of the citizens from Iraq, India and Pakistan to enter our country, which transited Moldova to reach the countries of Western-Europe.

Development of the country may be based on some sources of income: industrial and agricultural production, trade of the minerals and raw materials, providing of the special services, as tourism, banking or financial services, etc. In the last years, to survive the entire Moldova uses two sources of income: customs payments, which are specific taxes for the international trade; or the income of the population, which works abroad and transfers the saved money to the relatives, who remained at home. This aspect is a frontier problem: the illegal emigration of the citizens of the Republic of Moldova: going to the EU countries with the faked passports and visas, or with tourism visas and illegal stay in the EU; or going to Russia and stay in its territory with no registration. These two sources are tightly connected. Moldova exists for years with a negative balance only due to the influx of currency introduced in the country by its citizens working in the countries. The structure of the income of the state budget is incorrect, because the share of the income tax of the companies is much less than the share of the customs duties collected from the import of the consumable products.

To overcome this situation, Moldova has to undertake many actions of the political, legislative, organizational and technical character, among which the following may be mentioned:

1. POLITICAL ASPECT: inasmuch as the country will be divided and will have a frontier sector with no control, Moldova will use the time necessary to restore the economy inefficiently, which is inadmissible. But, not in the case of the international assistance;

2. ECONOMIC DEVELOPMENT: a country that does not provide for its citizens a sufficient level of living, so that they are forced to emigrate illegally to the other countries. From 1998 to 2001 in Moldova, the gross domestic product per capita constituted USD (according to the data of the World Bank). This level is in 3– 4 times less in comparison with our near neighbours;

3. LEGISLATIVE ASPECT: the legislation on the frontier defence and the customs problems needs to be updated.

4. TECHNICAL ASPECT: all organizations and services responsible of the frontier security and the protection of the economic interests of Moldova, its citizens and companies must be provided with the modern equipment and methods, which will ensure the implementation of the quick and safe control of the documents by means of the communications, software and databases.

CONCLUSIONS

Frontier is a complex system influencing powerfully the economy as a whole, the state security and the citizens. Therefore, it needs understanding and assistance of the state and even of the citizens. However, in the case of Republic of Moldova the European experience and technical assistance for development of the regulations on the frontier organization and demarking, consolidation and reorganization of the security and control services at the frontier would be useful. In this perspective, participation in the Pact of Stability in South-East Europe could be an additional source of financing of the frontier reforms and management to facilitate their implementation.

Keywords: frontier, state frontier, frontier sector, territorial smuggling, inviolability of frontiers, favourable strategic frontiers, agreement, convention, treaty, transfrontier cooperation, legal frontier regime, border transparency, negative balance, national strategy, joined customs control, frontier zone, small traffic at frontier, consolidation of borders, state budget, income tax.

BIBLIOGRAPHY

- BONCU, S.: *European security in change; provocations and solutions*. -In: Military Press, Bucharest, 1995, 253 p.
- NEAGOE, S.: *Territory and frontiers in the history of Romanians*. -Bucharest: Ministry of Internal Affairs Press, 1995, 237 p.
- PUȘCĂ, B.: *Notion of the state territory in the contemporary doctrine*. -In: *Functioning of the democratic institutions in the constitutional state. Session of scientific reports in Balti*, Moldova, January 25– 26, 2003.
- VRABIE, G.: *Report presented in Dijon, Burgogne University, at the session on the subject „Europe 2000-Etats des lieux*. May 11-12., 2001.
- „Transnistrean problem was discussed in Bruxelles”, the article published in „Moldova Suverană”, October 12, 2006

INTERNATIONAL LEGAL INSTRUMENTS (conventions, agreements, treaties)

- Treaty of Friendship and Cooperation between the Republic of Moldova and Russian Federation ratified by the Parliament of the Republic of Moldova by the Act 760-XV of December 27, 2001 and published in Official Monitor No. 11– 12 of January 17, 2002.
- Agreement between the Government of Romania and Government of the Republic of Moldova on mutual traveling of the citizens, published in Official Monitor No. 527/31.08.2001.
- Agreement between the Government of Romania and Government of the Republic of Moldova on mutual traveling of the citizens, published in Official Monitor No. 19/11.01.2007.
- Agreement between the Republic of Moldova and the European Community on facilitation of the visas issue (signed on 10.10.2007, in effect on January 01, 2008.)
- Treaty of Friendship and Cooperation between the Republic of Moldova and Russian Federation ratified by the Parliament of the Republic of Moldova by the Act 760-XV of December 27, 2001 and published in Official Monitor No. 11-12 of January 17, 2002.

ACTS OF THE COUNCIL OF EUROPE, EUROPEAN UNION AND EUROPEAN PARLIAMENT

European framework Convention on the transfrontier cooperation ratified by the Law 78/May 11, 1999 and published in Official Monitor No. 329/August 31, 1998.

Plan for the management of the external frontiers of the member states of the European Union, published in O.J.L. 349 of November 25, 2004.

MÁRTON Andrea

KÖRNYEZETVÉDELEM FINNORSZÁGBAN

ENVIRONMENTAL PROTECTION IN FINLAND

Finnország környezetvédelmi stratégiái és törvényei nemcsak az ország fejlődésére gyakorolt hatásuk miatt meghatározó jelentőségűek, hanem azért is, mert általuk az ország hatékonyan tudja érvényesíteni az Európai Unió környezetvédelmi politikájában meghatározott célokat.

The environmental protection strategies and laws of Finland have their significance not only because of the effects taken on the country's development but because of the country is able to efficiently enforce the targets incorporated in the European Union's environmental policy.

A XX. században a nemzetközi rendszer és a nemzetközi politika számos nagy jelentőségű változáson ment keresztül. Globalizálódó világunkban a biztonságpolitika, illetve maga a biztonság egyre komplexebb jelentéssel bír, és egyre gyakrabban használt fogalommal vált. A hidegháború befejeződésével e fogalmak nemhogy háttérbe szorultak volna, hanem jelentésük egyre elterjedtebbé és összetettebbé vált.¹

A tudományos kutatók és a szakértők egyre több elemzést közölnek a skandináv országok környezetvédelmi kutatásairól, illetve az itt elért eredményekről továbbá azok gyakorlati hasznosításáról.

Tanulmányomban a Finnország számára fontos témával foglalkozom: az ország környezeti biztonságával, különös tekintettel az elmúlt időszakban elért eredményekre. Szeretném bemutatni, majd elemezni, hogy Finnország hogyan kezelte a kérdést, és milyen intézkedéseket fogantatott a környezet védelme érdekében. Mivel a biztonság egy sokdimenziós fogalom, dolgozatom nem adhat egy teljesen átfogó elemzést, így csak a Finnország környezeti biztonságára ható tényezőket mutatom be.

Finnország sikeresen vette fel a küzdelmet a környezetszennyezéssel szemben, hatáson szabályozást vezetett be a környezet védelme érdekében, és a környezetvédelemmel kapcsolatos kutatásai is az érdeklődés előterébe kerültek, miután sikeresen alkalmazza a kutatási eredményeket a gyakorlatban.

A témával való foglalkozás időszerűségét, szükségességét alátámasztja az a tény, hogy Finnországban már megjelentek az erre a témakörre vonatkozó általános stratégiák valamint a hozzájuk kapcsolódó részletes szabályok is. A környezeti biztonság a fenntartható fejlődés egyik legfontosabb kérdése. A környezet jelentős védelemre szorul, a védelemnek azonban a mai keretek között meg kell felelnie az Európai Unió által elfogadott környezetvédelmi politika célkitűzéseinek.² Nem szabad, hogy az egyes országok által a környezet védelmében kidolgozott stratégiák és a meghozott intézkedések ellentétesek legyenek az Európai Unió által elfogadott környezetvédelmi politikával és az elfogadott környezetvédelmi cselekvési programokkal.

A BIZTONSÁG FOGALMA ÉS VÁLTOZÁSAI

A biztonság egy multi-dimenziós fogalom, amely a XX. század utolsó évtizedeiben jelentős változáson ment keresztül. A hidegháború befejeződése meghatározó változásokat eredményezett a nemzetközi biztonság értelmezésében. Az 1980-as évek végéig uralkodó szemlélet a katonai biztonság elsőbbségén alapuló nemzeti koncepció volt. Ez a felfogás a hidegháború végén egyre inkább háttérbe szorult, és a biztonság mára egy sokkal össze-

¹ Lásd erről bővebben: Tálas Péter: Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok 2006.; Gazdag Ferenc: Az Európai Unió kül- és biztonságpolitikája 2002.; Matus János: A jövő árnyéka – Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre, 2005.

² Az Európai Unió környezetvédelmi politika célkitűzései: 1) A környezet minőségének megőrzése, védelme és javítása, 2) az emberi egészség védelme, 3) a természeti erőforrások körültekintő és ésszerű hasznosítása, 4) a nemzetközi szintű intézkedések ösztönzése a regionális és globális környezeti problémák leküzdése érdekében.

tettebb fogalommal vált. A biztonság mai értelmezése a katonai, védelmi kérdéseken kívül más aspektusokat is magába foglal. Ezek közül a legmeghatározóbbak a politikai, a gazdasági, a szociális és az ökológiai dimenziók. Ennek oka, hogy a hidegháború befejeződésével a globalizáció egyre inkább felgyorsult, és az államok kezdték érezni, hogy sok ezer szállal kötődnek egymáshoz. Ebben a helyzetben érdemes feltenni azt a kérdést, hogy a nemzeti illetve a nemzetközi biztonságról szóló nézetek összeegyeztethetők-e, és vajon lehetséges-e a biztonságot kooperatív, globális értelemben felfogni? A különböző elméleti irányzatok által erre a kérdésre adott válaszok néhol egybeesnek, néhol homlokegyenest eltérnek egymástól.

„A biztonságfogalom nemcsak dimenzionálisan, hanem vertikális és horizontális értelemben is kibővült.”³ A vertikális kiterjedésen olyan területek felértékelődését kell értenünk, mint a nemzetközi terrorizmus, a kábítószer-kereskedelem, a kisebbségvédelem, a migráció, a veszélyes anyagok és fegyverek terjedése, a nukleáris know-how elterjedése.

A fogalom horizontális (földrajzi) kibővülését a kelet-nyugati szembenállás befejeződése után a biztonságpolitikai fenyegetések szétszóródása okozta. A szovjet–amerikai szembenállás a világ nagy részét ellenőrzése alatt tartotta. A hidegháborúban a fenyegetettség és a fegyverkezés oka a tömbösödés volt, megszűnésével azonban a konfliktusok száma nemhogy csökkent volna, hanem szignifikánsan nőtt.

Az utóbbi időben tanúi lehettünk egy olyan folyamatnak, amely a biztonságot a nemzeti territóriumnak alá és fölé helyezi.⁴ Az állam nem veszítette el alapvető státuszát, mint a biztonság letéteményese, azonban megjelentek olyan nemzetközi politikai és nem kormányzati szervezetek, amelyek a nemzetközi konferenciákon is egyre több saját javaslattal és elképzeléssel rendelkeznek. A kilencvenes évek további sajátossága, hogy az államok a területvédelem hagyományos eszközeivel megoldhatatlan fenyegetésnek vannak kitéve. A posztmodern biztonságpolitika alapgondolata az, hogy az államok egyre nagyobb nyitottsága és gazdasági összefonódása a biztonság és a jólét letéteményese. *„A hagyományos területvédelemmel szemben így jelentősen nőtt a konfliktus- és válság-megelőzés, a válságkezelés, valamint az olyan eszközök jelentősége, amelyek a hosszú távú érdekellentétek megoldhatatlansága ellenére is alkalmasak az erőszak megakadályozására.”⁵*

A gazdasági összefonódás felértékeli a gazdasági biztonság fogalmát, továbbá jelentőségét a többi dimenzió fölé helyezi, mert mindegyiknek az alapját képezi. Ma már semmilyen hosszú távú biztonság nem létezhet hosszú távú gazdasági stabilitás nélkül. A modern technika miatt a katonai erő is mindinkább a gazdasági erő függvényévé válik. *„A bankárok számára hosszabb a jövő árnyéka, mint a katonák számára. A gazdaság területén könnyebben kialakul az érdekek közössége, a célok pedig a hosszú távú jövőre vonatkoznak, ezért a gazdasági kooperatív megoldások száma nagyobb és jobban kidolgozottak, mint a biztonsági rezsimeké.”⁶* Az államok közötti kapcsolatok ma már pókhálóként fedik le a világot, és ha megrezdül valahol egy-egy gócpont, akkor az a környezetére is kihat.

A XXI. században a gazdasági biztonság a globalizációnak köszönhetően felértékelődött. Azonban nem készültek átfogó elemzések a gazdasági biztonság főbb területeiről, illetve a biztonság más dimenzióinak kapcsolatáról. Fontos kiemelnünk, hogy a gazdasági biztonság tartalmi elemei folyamatosan változnak. *„Legáltalánosabb formában gazdasági biztonságról akkor beszélünk, ha egy ország rendelkezik azzal a képességgel, hogy az állami szuverenitás és függetlenség megőrzésén túlmenően, nemcsak az ország területi védelmének biztosítása szavatolt egy esetleges külső támadással szemben, hanem a nemzetnek megvan az a képessége is, hogy fenntartsa és folytatja a nemzeti életet-létet, függetlenül minden külső fenyegetéstől és nyomástól.”⁷*

³ Gazdag Ferenc: Biztonságpolitika, 2002, 35-39. oldal

⁴ Az országok biztonságfelfogásában és a felmerülő kockázati tényezők kezelésében jelentős eltérések vannak. Példaként lásd: „Magyar Köztársaság a biztonságot átfogó módon értelmezi: az a hagyományos politikai és védelmi tényezők mellett, többek között, gazdasági, társadalmi ezen belül emberi és kisebbségi jogi, valamint környezeti elemeket is magában foglal” Idézet a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájából 2073/2004 (III.31.) Kormányhatározat

⁵ Gazdag Ferenc: i.m. 40. oldal

⁶ Matus János: A biztonság, a gazdaság és a kölcsönös függőség problémái a nemzetközi kapcsolatok elméletének különböző irányzataiban. MTA Doktori Értekezés, 2003, 174. oldal

⁷ Balázs Judit: A gazdasági biztonságról 1997. 12. oldal

A gazdasági biztonság a gazdasági folyamatok internacionalizálódása következtében egyaránt létezik nemzeti és nemzetközi viszonylatban is. Az elmúlt időszakban nemcsak a gazdasági biztonság került a figyelem középpontjába, hanem felértékelődtek annak úgynevezett „soft tényezői” is.

A gazdasági biztonság kérdései közül azonban a K Ö R N Y E Z E T I B I Z T O N S Á G feltételei minden állam számára meghatározóak. Az utóbbi időben rengeteg szó esik a környezetvédelemről, a klímaváltozásról, az ivóvíz- és nyersanyag-készletek csökkenéséről. A gazdasági biztonság soft tényezőinek elemzésekor ezeket a kérdéseket nem lehet megkerülni, hiszen a gazdaság elemei mindig a természetes illetve épített környezetünkben zajlanak. Jelenleg több olyan ország is létezik a világon, ahol az ivóvíz biztosítása a gazdasági biztonság minden egyéb kérdésénél nagyobb figyelmet kap. A környezeti biztonság kérdéseit⁹ ma már nem lehet félvállról kezelni, hiszen alapvetően meghatározzák az egyes országok termelését, az odatelepülő vállalkozások jellegét, a mezőgazdasági termelés és a ráépülő feldolgozó ipar sikerét. Így minden előre tervező kormánynak meg kell határoznia azokat a területeket, ahol az egyes gazdasági ágazatokban tevékenykedő vállalkozások megjelenhetnek, és szabályoznia kell a környezet védelme érdekében e vállalkozások tevékenységét.

A szakértők egyre nagyobb aggodalommal emlegetik a környezeti biztonságot, az ökológiai környezet károsodása következtében fellépő fenyegetettséget. *„Nyomon követhető, hogy az első aggódó tudományos jelzéseket miként követték a gazdaság és a politika szférájában megjelenő híradások természeti örökségünk veszélyeztetéséről, a gazdasági fejlődés alapjául szolgáló természeti erőforrások beszűküléséről, ezek hozzáférhetőségének nehézedéséről, minőségi degradációjáról, sőt egyes országok szuverenitását sértő, környezetbiztonságát csökkentő kedvezőtlen környezeti hatásokról.”*¹⁰

Az 1992-ben Rió de Janeiróban megszületett Nyilatkozat¹¹ és az 1997-ig szóló tematikus program azért is fontos, mert ha a teljesítést nem is, a teljesítésről való információcserét, a nemzeti beszámolók elkészítését, sajátos tematika szerinti feldolgozását időben strukturálja. Az ENSZ különböző szervei és szervezetei is lépést tettek/tesznek tevékenységük környezeti szempontú átvilágítása, a környezeti követelményekkel való harmonizálása érdekében. Ezt jól tükrözi, hogy a Rióban elfogadott feladatok megvalósításának elősegítésére és nyomon követésére alakított Fenntartható Fejlődés Bizottság (amely az ENSZ Gazdasági és Társadalmi Bizottságához kapcsoltan működik) első ülészakán, 1993-ban mintegy 22, az ENSZ keretén belül működő intézmény adta közre vonatkozó eredményeit és programját a fenntartható fejlődés előmozdítása érdekében.

A környezeti kérdések napirendre tűzése a regionális és a szubregionális szinteket sem kerülte el. Az 1976-ban alapított Európai Kulturális Alapítvány által felállított majd 1990-ben attól függetlenné váló Európai Környezetpolitikai Intézet mára hálózattá fejlődött. Az európai környezeti politika fő vonulata az Európai Közösség (EK) környezeti stratégiájának kimunkálása, illetve az EK és az egyes tagországok környezeti politikájának, irányelveinek összehasonlító elemzése továbbá közelítése. A politikai megegyezés megteremtésével a figyelem Kelet-Közép-Európára is kiterjedt. 1991-ben az EK szemináriumot szervezett Budapesten hat kelet-közép-európai ország szakértőinek bevonásával, amelynek témája az EK környezeti jogalkotási rendszerének bemutatása volt.

Európában az 1990. évi bergeni és dublini konferenciát követően a környezeti miniszterek 1991. évi dobrisi¹², majd 1993. évi luzerni¹³ találkozója töltötte be azt a szerepet, amelyet globális szinten a Riói konferencia.

⁸ A gazdasági biztonság soft tényezői: a.) a fenntartható fejlődés gazdasági biztonsága; b.) az értékesítés biztonsága; c.) az ellátás biztonsága; d.) a fizikai környezetbiztonság keretfeltételei; e.) a szociális biztonság; f.) a technológiai biztonság; g.) az értékbiztonság; h.) az állam átalakuló szerepe a XXI. században

⁹ Fleischer T: Környezeti Biztonság <http://www.vki.hu/~tflleisch/PDF/pdf07/kum-KORBIZ-fugg-070418.pdf> letöltési idő: 2007-11-20 17:20

¹⁰ Damjanovich Imre-Radványi Lajos: A Magyar Köztársaság környezeti biztonsága, 1996. 2. oldal

¹¹ Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről. Ebben a dokumentumban a résztvevő országok általános elveket fogalmaztak meg az erőforrások hasznosításáról, a környezet védelméről, a fenntartható fejlődésről és az egyes országok együttműködésének alapelveiről. <http://www.nyf.hu/others/html/kornyeztud/megujulo/Fenntarthato%20fejloedes/A%20Rioid%20Nyilatkozat.htm> letöltési idő: 2007-11-24 20:20

¹² 1991 dobrisi Konferencia: Európai környezetvédelmi miniszterek találkozója a fenntartható fejlődésről, a konferenciáról szóló összefoglaló az alábbi címen található: http://www.unece.org/env/efe/wgso/pre-kiav.declar/Dobris_E.pdf letöltési ideje: 2007-11-24 22:12

¹³ 1993 Luzerni konferencia: megállapodás született Európai kontinens környezetvédelmi politikájának összehangolásáról a béke, a biztonság, fenntartható fejlődés jegyében. Az összefoglaló az alábbi címen található: <http://www.unece.org/env/efe/history%20of%20Efe/fromDobrisBelg.htm#2nd> letöltési idő: 2007-11-24 22:30

Az európai folyamat irányát, célkitűzéseit, elemeit 1995-ig összefoglaló jelentést hivatalos formában a luzerni konferencián elfogadott deklaráció tartalmazza. A politikai állásfoglalás fontos eleme a béke, a stabilitás és a fenntarthatóság hármásának, mint célnak a kiemelése, illetve az igazodási szándék kinyilvánítása az EBESZ határozataihoz továbbá ajánlásaihoz (elismerve ezzel a környezeti kérdések általános biztonsági vonatkozású jelentőségét).

A globális környezet védelméhez szükséges nemzetközi keret-megállapodások már készen vannak. A jövő feladata tehát az, hogy az érvényes megállapodásokat cselekedetekre fordítsák az egész világon.

FINNORSZÁG KÖRNYEZETVÉDELMI SZERVEZETEI

A környezetvédelem illetve a természetvédelem Finnországban a függetlenség kivívása után indult meg. A XIX. században az időjárást és a folyók vízszint változását figyelték meg. A folyamatos környezetfelügyelet csak a II. világháborút követő évtizedekben kezdődött. A megfigyelésekből valamint a mérésekből származó adatokat a tudományos kutatók folyamatosan felhasználták és felhasználják kutatásaikhoz. Az ország egyik legjelentősebb ágazata jelenleg is az alkalmazott környezetvédelmi kutatás, illetve eredményeinek felhasználása az ipari technológiák átalakításában és fejlesztésében.

A finn környezetvédelmi politika középpontjában az egészséges és hatékony társadalmi fejlődés által létrehozott fenntartható fejlődés, a környezet aktív védelme továbbá a természetes ökoszisztéma működőképességének fenntartása áll.

A Környezetvédelmi Minisztérium fő célkitűzései az általános környezetpolitikai irányelvekkel összhangban a környezetvédelem növelése a finn társadalom segítségével, a környezeti biztonság, a Balti-tenger régiójának környezetvédelmi javítása. A minisztérium által meghatározott célok magukba foglalják az alábbi megvalósításra váró célkitűzéseket is:

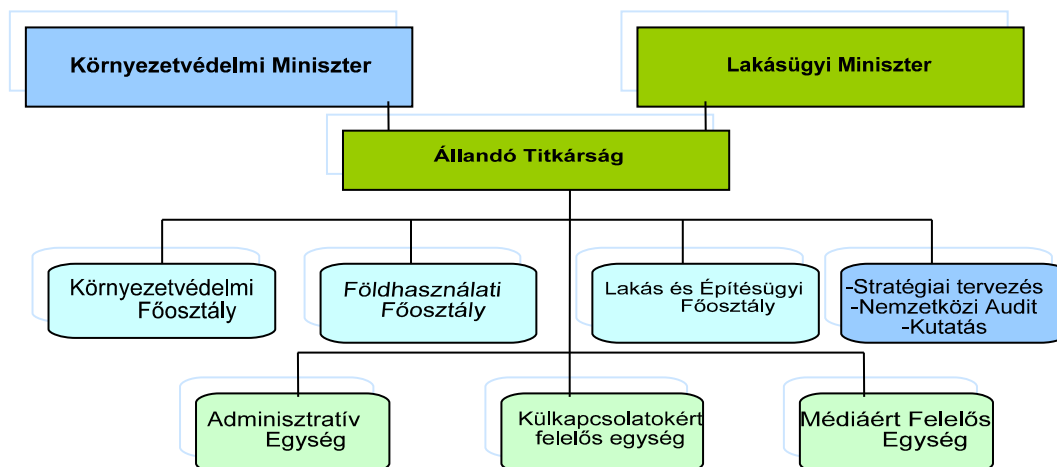
- elősegíteni a gazdasági eszközök használatát;
- lassítani az ökológiai sokféleség elszegényedését;
- fékezni az eutrofizációt¹⁴ a Balti-tengerben, és kiépíteni az olajszennyezés megakadályozásához szükséges kapacitásokat;
- csökkenteni a felesleges kiadásokat a gazdasági növekedés elérése érdekében;
- csökkenteni a veszélyes anyagokat a fenntartható fejlődés érdekében;
- előkészíteni és meghatározni a következő lépést az ENSZ Éghajlatváltozási stratégiájának megfelelően és végrehajtani a szükséges mértékben.

A finn környezetvédelmi minisztérium határozza meg a környezetvédelmi politikát, gyakorolja az adminisztratív irányítást, és elkészíti a nemzeti stratégiai környezetvédelmi tervet. A minisztérium határozza meg és terjeszti a törvényhozás elé a környezetvédelmi szabályozások tervezetét, továbbá felügyeli a külföldi kapcsolatokat.

A Finn Környezetvédelmi Intézet (SYKE) összesíti a környezetvédelmi mérések és megfigyelések adatait. Új technológiákat dolgoz ki a vízvédelemre, a levegő és a talaj szennyezettségének megakadályozására. További feladatai közé tartozik a hulladékgazdálkodással kapcsolatos technológiák kidolgozása és a meglevők javítása, valamint a vegyi hulladékokkal kapcsolatos ellenőrzések lebonyolítása. Az intézmény szakértői részt vesznek a környezeti kérdésekkel kapcsolatos törvényelőkészítő munkában.

Az országban 13 helyen található regionális környezetvédelmi központok. Feladataik közé tartozik a régióban levő közepes méretű ipari létesítmények ellenőrzése, a regionális környezetvédelmi adatok gyűjtése. A központok látják el területükön a hulladékgazdálkodással kapcsolatos ellenőrzéseket, valamint a szennyezett területek helyreállításával kapcsolatos engedélyezési eljárásokat.

¹⁴ Eutrofizáció: A növényi tápanyagok hatására egy adott víztestben a növények elszaporodnak. Ezek a növényi tápanyagok természetes úton is és mesterségesen is bekerülhetnek a vizekbe. Természetes úton például befolyással, esővízzel való bemosódással, széllel érkezhettek a befogadóba, míg mesterségesen leggyakrabban szennyezéssel kerülnek a vízbe.

1. számú ábra: A finn Környezetvédelmi Minisztérium felépítése¹⁵

A Környezetvédelmi Engedélyezési Hatóságok feladata a környezetvédelmi engedélyek, valamint az ipari növények nagyobb volumenű termelésével és a felszín alatti vizek használatával kapcsolatos engedélyek kiállítása valamint ellenőrzések végzése.

Az önkormányzatok szintén részt vesznek a környezetvédelmi hatóságok munkájában. Rájuk csak a helyi környezetvédelmi feladatok illetve engedélyezések, valamint a lokális méretben termelt ipari növényekkel kapcsolatos engedélyezési folyamatok hárulnak.

Az autonóm Åland-szigetek kormánya mindenben eleget tesz a finn környezetvédelmi előírásoknak, és a nemzetközi együttműködés kivételével ellátja a hatósági jogköröket.

A KÖRNYEZETVÉDELMI STRATÉGIÁK ÉS A KÖRNYEZETVÉDELMI TÖRVÉNY

A környezetvédelem és a témával összefüggő kutatások illetve kormányprogramok tervezése és végrehajtása elképzelhetetlen hosszú távú, átfogó nemzeti stratégiák nélkül. Finnországban a legújabb szempontok szerinti nemzeti stratégiák már elkészültek. Tekintsük át ezeket a stratégiákat.

A NEMZETI ÉGHAJLAT ÉS ENERGIA STRATÉGIA¹⁶

A meghirdetett energia- és éghajlatváltozás-politikára épült a 2001-ben a kormány által a parlament elé terjesztett Nemzeti Éghajlat Változási Stratégia. 2003 nyarán a kormányzat úgy döntött, hogy az energia- és éghajlat-változási politikát, az Európai Unió által elfogadott emissziós értékeket és a Kiotói Egyezményben megfogalmazott célokat egy új éghajlat-változási stratégiában jeleníti meg. A Nemzeti Éghajlat és Energia Stratégia magába foglalja a stratégia teljes szövegét, valamint négy mellékletben a háttéranyagokat illetve a véleményeket. A stratégia középpontjában a nemzetközi környezetvédelmi együttműködésben bekövetkezett változások, valamint a kormányzat által a jövő energia- és éghajlat-politikájának érdekében megcélzott intézkedések állnak. A stratégiához tartozó háttér riportok részletesen leírják az elfogadás óta elért eredményeket. Az 1. számú mellékletben találhatjuk azokat a hatósági intézkedéseket, amelyeket a parlament fogadott el azóta, hogy a stratégia életbe lépett. A 2. számú melléklet azokat az írásokat részletezi, amelyek alapján a 2025-ig tartó forgatókönyvek eredményei és területei meghatározásra kerültek. A 3. számú melléklet összefoglalja azokat a különálló stratégiákat, amelyek beolvadtak az éghajlat változási stratégiába, és a 4. számú melléklet sorolja fel azokat a friss kutatási eredményeket, személyeket és szervezeteket, akik az előkészítő munkában részt vettek.

¹⁵ Forrás: Ministry of The Environment ; a fordítás a szerzőtől

¹⁶ Nemzeti Éghajlat és Energia Stratégia http://www.tem.fi/files/16129/jul27eos_2005_eng.pdf letöltési idő: 2008-05-20 18:04

A NEMZETI BIOLÓGIAI HULLADÉK STRATÉGIA

A stratégia 2004 végén készült el teljes egészében. Célul tűzte ki a szeméttlerakó-helyekre kerülő biológiailag lebomló hulladékok mennyiségének csökkentését, amelyek a klíma felmelegedést eredményező metángáz keletkezését okozzák. Finnországban 2004-ben 175 szeméttlerakó-helyekből 140 hagyományos működésű volt. Ezek közül 76 önkormányzati és 64 ipari használatú. A fennmaradó szeméttlerakók vagy biológiailag nem lebomló, vagy veszélyes hulladék tárolására alkalmasak. 2007-re számos öreg hulladéklerakót be kellett zárni, mert nem teljesítették a kormány előírásait. Az új törvényben életbe léptek az adminisztrációval kapcsolatos új szabályok is, amelyeknek az ügyintézés egyszerűsítése és gyorsítása a célja. Ezért a környezetvédelemmel kapcsolatos engedélyezési eljárások procedúrája a nagyobb ipari létesítményekre vonatkozóan teljes egészében átkerült a regionális hatóságokhoz.

A 2002-ben készült el — a hulladékgazdálkodási törvényre illetve az Európai Unió direktíváira alapozva — és 2005 végéig határozza meg a célokat a szektor számára. A terv mindaddig érvényben van, ameddig a kidolgozás alatt álló, 2016-ig szóló új Nemzeti Hulladékgazdálkodási Tervet jóvá nem hagyják.

A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS FINNORSZÁGBAN

A finn kormány 2006 júniusában elfogadta a fenntartható fejlődésről szóló új nemzeti stratégiát. E dokumentum teljes összhangban van az Európai Unió fenntartható fejlődés politikájával és a Lisszaboni Stratégiával. A stratégia a fenntartható fejlődés három kulcselemének a klímaváltozást, a globalizációt és a népesség-struktúra változását tartja. A stratégia kijelöli az alapokat a következő generáció és a következő kormányok számára. A stratégia célkitűzése a természeti erőforrások fenntartható használatának és védelmének egyesítése az állampolgárok jólétével valamint a társadalom integritásával, annak érdekében, hogy egy fenntartható illetve sokféle szakértelemmel rendelkező Finnország képes legyen használni erejét. Finnország számára fontos a jólét és a biztonság garantálása a globalizálódó világban. A stratégia értelmében a kihívások fenntartható módon történő megoldása kompatibilis rövid és hosszútávú politikai lépéseket igényel nemzeti, Európai Unió és globális szinteken.

A finn kormányprogram célja a fenntartható fejlődés biztosítása mellett az is, hogy a Johannesburgi csúcson¹⁷ meghatározott célok teljesítését elősegítse.

Az elkövetkezendő években a fenntartható fejlődés stratégiája határozza meg a környezetvédelemmel kapcsolatos szabályokat Finnországban. A nemzeti stratégia sikeres végrehajtása azt jelenti az ország számára, hogy képes környezeti erőforrásait, valamint a társadalom egészét a fenntartható fejlődés szolgálatába állítani. Mindez az ország számára folyamatos fejlődést és a kutatás-fejlesztést, valamint az ökológiai iparágak előtérbe kerülését jelenti.

Mint azt láthattuk, Finnországban a legfontosabb környezetvédelmi stratégiák már elkészültek, és a hozzájuk kapcsolódó végrehajtási rendeleteket is megalkották. A stratégiák megléte és a nemzeti célok egyértelmű meghatározása segíti a társadalom egészének környezettudatos nevelését, az egészséges környezet kialakítását.

Finnországban a környezetvédelemről és az ezzel szorosan összefüggő kérdésekről már a kilencvenes években megkezdődtek a viták. Az ország jelenlegi környezetvédelmi törvénye az Európai Unió legmodernebb szabályozása, amely szorosan kapcsolódik a korábban elfogadott közösségi cselekvési programhoz.¹⁸

A jelenleg érvényes környezetvédelmi törvények jelentős részét a kilencvenes években fogadták el. A törvények alapjait a légkör védelméről szóló nemzetközi egyezmények, az ENSZ jelentései, a tenger védelméről szóló nem-

¹⁷ A johannesburgi csúcs által meghatározott célok: 1.) A globalizációt a fenntartható fejlődés szolgálatába kell állítani. 2.) Csökkenteni kell a szegénységet és javítani az életkörülményeket vidéken és a városokban. 3.) Változtatni szükséges a termelési és a fogyasztói módokon. 4.) Az egészség megőrzése. 5.) Elő kell segíteni az energiához való hozzáférést. 6.) Az ökoszisztémákat és a biológiai sokféleség megőrzését. 7.) Javítani kell az ivóvíz-ellátás rendszerén. 8.) Növelni kell a pénzügyi támogatások mértékét. 9.) Támogatni kell a fenntartható fejlődés ügyét. 10.) Fokozni kell a nemzetközi kormányzás (international governance) szerepét.

¹⁸ EU hatodik környezetvédelmi cselekvési programja 2001-2010 ig határoz meg feladatokat a tagállamok számára. Négy fő prioritási területe: 1.) éghajlatváltozás; 2.) természeti és biológiai sokféleség; 3.) környezet és egészség; 4.) természeti erőforrások és hulladék.

zetközi egyezmények, kétoldalú egyezmények, az Aarhus-i egyezmény,¹⁹ az Európai Unió irányelvei határozzák meg.

A jelenleg is hatályos Környezetvédelmi Törvény 2000. március 1-én lépett életbe. A korábban hatályos törvényhez képest jelentős változás, hogy az ipari szennyezések megelőzését és a hozzájuk kapcsolódó ellenőrző eljárásokat, így az Európai Unió Integrált Szennyezés Megelőzés és Ellenőrzés (IPPC) elveit²⁰ is integrálták. Ezek az elvek egy általános keretet biztosítanak azoknak az eljárásoknak, amelyekkel a környezeti károkozást, illetve a környezeti veszélyhelyzeteket meg lehet előzni. Az új környezetvédelmi törvény az alábbi öt elv alapelvre épül:

- megelőzni vagy csökkenteni a káros anyagok hatásait;
- megfelelő gondoskodással és óvatossággal megakadályozni a szennyezést;
- a legjobb elérhető technológiák használata;
- a legjobb szabályozások használata a környezetvédelmi károk megakadályozása érdekében;
- a környezeti károkozó felelőssége a károk elhárításában²¹.

A finn kormány az új környezetvédelmi törvényben az ipari környezetvédelemmel, illetve a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos szabályokat is alkotott. Az 1990-es években a finn GDP legnagyobb részét az ipari termelés, kisebb részét a szolgáltatások, az építőipar és a mezőgazdaság adta. 2004-ben a GDP 47%-át már a fém és az elektronikai ipar, 15,6%-át a faipar, illetve 9,3%-át a vegyipar biztosította. A környezetvédelemben a finn ipar 154 millió eurót fektetett be. Ennek az összegnek a 39%-át vízvédelemre, 34%-át levegővédelemre költötték. A fémipar költötte a legnagyobb összeget, 46 millió eurót, a második legtöbbet a papír és papír-feldolgozó ipar, mintegy 36 millió eurót.

Azok a tevékenységek, mint például a földhasználat, a természeti értékek védelme, vízvédelem stb., amelyek a hatályos törvénnyel nem fedhetők le, önálló törvénnyel védettek. Finnországban a víz jelentősége miatt külön törvény szól a vízről és a vízkészlet hasznosításáról, valamint a vízi utak használatáról.

A tanulmány terjedelme nem ad lehetőséget Finnország valamennyi környezetvédelemmel kapcsolatos törvényének bemutatására, így a környezetvédelmi törvényt emeltem ki a szabályozásból. Ennek a szubjektív választásnak az oka az volt, hogy ez a környezetvédelemről szóló törvény már a legújabb Európai Unió alapelveket is integrálja.

Finnország környezetvédelme rendkívül gyorsan fejlődik. Ennek a gyors ütemű és folyamatosan fenntartható változásnak az alapja a nemzeti stratégiák elkészítése, valamint a kutatásfejlesztés által elért eredmények adaptálása a végrehajtási rendelkezésekbe. A részletesen kidolgozott hosszú távú stratégiák határozzák meg a fennálló kormányzat mozgásterét. A stratégiák módosítása csak abban az esetben lehetséges, ha szubregionális vagy globális szinten olyan események következnek be, amelyek a változtatásokat indokoltá teszik. Az elmúlt időszakban ezek az események a környezetvédelmi együttműködések, valamint az energia-biztonság és a fenntartható fejlődés területén jelentkeztek. A finn szakértők nagyon figyelik és folyamatosan monitorozzák az általuk felügyelt területet, majd igyekeznek minden változásra a leghamarabb reagálni. A leggyorsabb reakciókat természetesen a részletes stratégiák alapján kitűzött elérendő célokhoz rendelt végrehajtási rendelkezések változtatásával lehet elérni.

A bemutatott stratégiákon és a környezetvédelmi törvényen kívül még a környezetvédelem más területeit szabályozó törvényeket, rendelkezéseket is ki lehet emelni, azonban azt gondolom, hogy számunkra iránymutató lehet a területet lefedő hosszú távú nemzeti szintű stratégiák elkészítése, továbbá a hozzájuk kapcsolódó feladatok meghatározása is.

¹⁹ Aarhus-i Egyezmény: az egyezmény célja, hogy garantálja a nemzedékek jogát az egészséges környezethez, és az aláírók garantálják a nyilvánosság számára az információkhoz való hozzáférést, a döntéshozatalban való részvétel lehetőségét, és az igazságszolgáltatás igénybevételét környezetvédelmi ügyekben. Az egyezmény teljes szövege letölthető: <http://www.foek.hu/ztibongo/aarhus/konven.htm> letöltési idő: 2008-05-19 20:55

²⁰ Integrált Szennyezés Megelőzés és Ellenőrzés (IPPC) elvei: 1.) Megelőzése és a minimalizálása a környezeti károknak; 2.) Az óvatosság és a gondoskodás elve; 3.) A legjobb felhasználható technológia elve; 4.) A környezetvédelmi eszközök legjobb felhasználása; 5.) A szennyező fizet elve

²¹ Ministry of the Environment: Environmental Protection Act (86/2000) (a finn környezetvédelmi törvény) <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2000/en20000086.pdf> letöltési idő: 2008-05-19 21:10

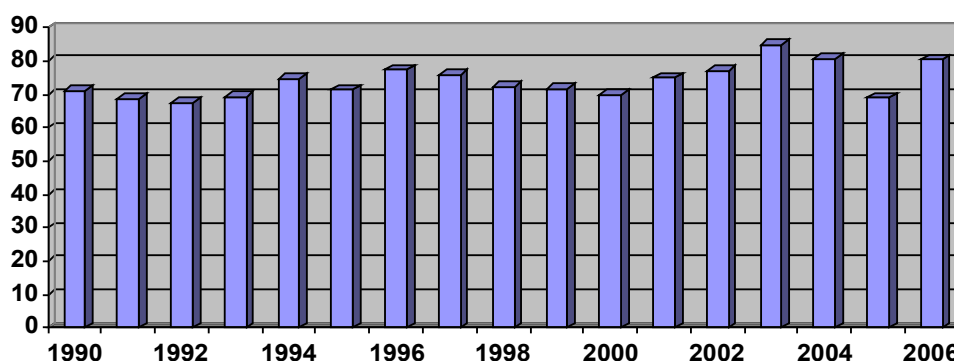
Finnország a környezetbarát technológiák fejlesztésében élen jár. A jyvaskylei egyetemen illetve a technológiai parkban végzett kutatások nem csak a finn ipar számára dolgoznak ki új technológiákat, és fejlesztenek új típusú gépeket. A legjobb elérhető technológiák programját már az Európai Unió is beépítette környezetvédelmi cselekvési programjába. A megújuló energiaforrások felhasználásának lehetőségei és a hozzájuk kapcsolódó kutatás-fejlesztés hosszú távon meghatározza az egész emberiség fejlődését. Vajon ez a fejlődés egyenletes lesz az egész emberiség számára? Azt gondolom, hogy a válasz nemleges, hiszen minden ország és a benne élő nemzet saját fejlettsége alapján fog dönteni környezete védelméről. Finnország jó példát mutat a fenntartható fejlődés és a környezetvédelem egyensúlyának megteremtésében.

FINNORSZÁG KÖRNYEZETI ÁLLAPOTA ÉS AZ EBBŐL EREDŐ KIHÍVÁSOK

„Környezetünk jelenlegi állapota szorosan összefügg nemzeti fejlődésünk sajátosságaival és a világban általánossá váló globális problémákkal.”²²

Finnországban a levegő minősége kiemelkedően jó, a légszennyezettség a téli és a tavaszi időszakban rendkívül alacsony az atmoszférában uralkodó hatásoknak köszönhetően. A finn városok légszennyezettsége azonban más európai városokkal összehasonlítva nem jobb ezeken az időszakokon kívül. Az ország megpróbál védekezni a légszennyezettség ellen többek között a szigorúan meghatározott emissziós értékek megkövetelésével, azonban a jelentős porszennyezést ezáltal sem sikerült komoly mértékben csökkentenie. A másik légszennyezettségi mutató, amiben csak nagyon lassan javul a helyzet, az üvegházhatást előidéző szén-dioxid kibocsátás csökkentése. Az elmúlt két évtizedben a kibocsátás mértéke ugyan jelentősen csökkent, azonban még így is magas értékeket mutat.

2. számú ábra: A CO₂ kibocsátás mértéke Finnországban 1990-2006 között²³

Az ország rendkívül gazdag felszíni és felszín alatti vizekben. Finnországban 187 888 tó és mintegy 25 000 km hosszúságú folyóvíz található.²⁴ Ezekhez az adatokhoz még hozzáadódik a Balti-tenger 46 000 km-es partszakasza. Az ország felszíni vizei rendkívül sérülékenyek, mert többségük geológiai okok miatt rendkívül sekély. A sekély vizekben gyorsan elszaporodnak az algák, így a vizek ökológiai egyensúlya gyorsan felborulhat. A Balti-tenger partközeli vizei szintén rendkívül veszélyeztetettek a hajózás, illetve a vízi szállítás fejlődése miatt. A növekvő számú hajó egyre több és több veszélyes ipari anyagot szállít, továbbá maga a hajók üzemeltetése is rengeteg káros anyagot termel. Finnország aktív tagja a Helsinki Bizottságnak, és a kormányközi konferenciákon aktívan kiáll a balti-tengeri ökoszisztéma és környezet védelméért.

Finnország jelentős felszín alatti vízkészlettel rendelkezik. Az ország e vizeinek átlagos mélysége 2-5 m (ez az átlagos talajvízszint mélysége, amely miatt rendkívül sok helyen van jelentős belvízveszély tavasszal, azonban van-

²²Damjanovich Imre-Radványi Lajos: A Magyar Köztársaság környezeti 1996. 20. oldal

²³ Forrás: saját gyűjtés a www.stat.fi oldalról, az adatok millió tonnában vannak megadva; a grafikon a szerző saját műve

²⁴ Finnország felszíni vizei: www.stat.fi

nak helyek, ahol ez meghaladja a 30 m-t is. A felszín alatti vizek mélysége májusban átlagosan 1 m-rel megemelkedik. A talajszint alatti vízkészlet rendkívül fontos Finnország számára. Az ivóvíz-ellátás 60%-ban használ fel felszín alatti vizeket. Az itt található vízkészletek azonban a tavasz beköszöntével jelentős szennyezés-fenyegetettségnek vannak kitéve. A szennyezés elsősorban az utak jégtelenítésére használt anyagok, a mezőgazdasági kemikáliák felhasználásából, az üzemanyagtöltő állomások és garázsszolgálatok működéséből, valamint a vegyi anyagokkal kapcsolatos balesetekből származhat.

Finnország talaja az utolsó jégkorszak alatt alakult ki. Az ország nagy részét moréna és a sziklás talapzatból származó törmelékes, homokos talaj borítja. A talaj összetétele miatt rendkívül érzékeny a szennyezésre és a be-lekerülő szennyezés rendkívül gyorsan átkerülhet a felszín alatti vizekbe.

A biodiverzitás, az ökoszisztéma kutatása és a hozzákapcsolódó szabályozás már a kilencvenes évek elején fontos eleme lett a finn környezetvédelmi szabályozásnak. A biodiverzitásról szóló legújabb stratégiai és akcióterv,²⁵ amely 2016-ig határozza meg a teendőket, már 2006-ban elkészült.

Az épített környezet védelmére nagyon figyelnek Finnországban. A Környezetvédelmi Intézet és a minisztérium szigorú szabályokat határozott meg ennek érdekében. Az ország teljes területének körülbelül egytized része az épített környezet, amelyben benne vannak a kikötők, utak repterek, lakóterületek és a közösségi valamint rekreációs terek. Az épített környezet védelmében jelentős szerepet kap a beépítettség és a zöld terület egyenlő aránya, valamint a közösségi illetve rekreációs területek kihasználhatósága. Az épített környezet védelmét elsősorban a földhasználat és az építési szabályok szigorításával érték el, míg a világörökség részét képező műemléki épületek védelméről szóló szabályozást az oktatási minisztérium felügyeli.

Az éghajlatváltozás jelentősen érinti az országot. Egy 2004-ben készült jelentés szerint Finnországban a hőmérséklet a XX. században 0,76°C-kal nőtt. A melegeedés az elmúlt évszázad első kettő és utolsó három évtizedében volt jelentős a mérések adatai alapján. A legmelegebb év 1938, amikor átlagosan 2,4°C-kal volt melegebb, mint a referenciaként meghatározott 1961–1990-es évek átlaga. A második legmelegebb év 1989, a harmadik 2000. volt. A rendelkezésre álló adatok szerint a leghidegebb év 1867-ben a nagy éhínség idején volt a referencia periódus átlagánál 3,4°C-kal mérték alacsonyabb hőmérsékletet. Míg a világ átlagos felmelegedése 1990–2100 között csak 1,4–5,8°C lehet, addig Finnországot ez sokkal súlyosabban érintő probléma, mert az elkészült forgatókönyvek szerint az átlagos felmelegedés 2,4–7,4°C között lesz. A klímaváltozással és a felmelegedéssel járó problémák megfigyelhetők a folyókon illetve tavakon a „jégtörő” napok számának növekedésével, valamint a teljes jegesedés dátumának későbbre tolódásával is. A teljes jegesedés időtartamának és a jégtörő napok számának statisztikai megfigyelése egyes területeken nem elégséges, mert az ország néhány ritkán lakott területén nem állnak rendelkezésre teljes körűen az adatsorok.

Mint láthatjuk, Finnország számára komoly kihívást jelent az éghajlatváltozás és a víz-készletekkel kapcsolatos problémák megoldása. Ezeknek a problémáknak a jelentős része csak nemzetközi összefogással oldható meg. Finnország komoly lépéseket tesz annak érdekében, hogy a szomszédos államok is minél többet tegyenek a környezetvédelem ügyéért. A már megtett intézkedéseknek az egyik eredménye a Balti-tenger élővilágának védelméről szóló megállapodás. Finnország környezetvédelmi szakemberei azt gondolják, hogy hosszú távú eredményeket csak proaktív környezetvédelemmel lehet elérni. Ennek érdekében már az iskolákban el kell kezdeni az új generációk környezettudatos gondolkodásra nevelését. Szerintük minden környezetvédelmi probléma kezelésének legfőbb módja a környezetvédelmi oktatás-nevelés lehetőségeinek a kiszélesítése, a kutatások eredményeinek adaptálása a gyakorlatba, valamint a környezeti monitoring rendszerek fejlesztése.

²⁵ A biodiverzitásról szóló finn stratégia és akcióterv: Ministry of the Environment: Saving nature for people National strategy and action plan for conservation and sustainable use of biodiversity in Finland 2006–2016 <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=75624&lan=en> letöltési idő: 2008-05-19 13:41

Kulcsszavak: Finnország; környezetvédelem; környezetvédelmi politika

Keywords: Finland; environmental protection; environmental policy

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek:

BALÁZS Judit: *A gazdasági biztonságról*. -Bp.: SVKI, 1997.

DAMJANOVICH Imre, RADVÁNYI Lajos: *A Magyar Köztársaság környezeti biztonsága*. -Bp.: SVKI, 1996.

GAZDAG Ferenc: *Biztonságpolitika*. -Bp.: Osiris Kiadó, 2002.

MATUS János: *A biztonság, a gazdaság és a kölcsönös függőség problémái a nemzetközi kapcsolatok elméletének különböző irányzataiban*. MTA Doktori Értekezés, -Bp.: MTA, 2003.

MATUS János: *A jövő árnyéka – Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre*. -Bp.: A pesti Csoport Kft Kiadó, 2005.

NAGY László: *Egy új világrend felé*. -Bp.: SVKI, 2004.

Internetes források:

Aarhus-i Egyezmény

<http://www.foek.hu/zsibongo/aarhus/konven.htm> (letöltési idő: 2008-05-19 20:55)

Dobrisi Konferencia: *Európai környezetvédelmi miniszterek találkozója a fenntartható fejlődésről, a konferenciáról szóló összefoglalója*

http://www.unece.org/env/efe/wgso/pre-kiiev/declar/Dobris_E.pdf (letöltési ideje: 2007-11-24 22:12)

FLEISCHER T: *Környezeti Biztonság*

<http://www.vki.hu/~tfleisch/PDF/pdf07/kum-KORBIZ-fugg-070418.pdf> (letöltési idő: 2007-11-20 17:20)

Finnish Environment Institute: *Soils and bedrock*

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=6016&lan=en> (letöltési idő: 2008-05-19 11:18)

Luzerni konferencia: *megállapodás született Európai kontinens környezetvédelmi politikájának összehangolásáról a béke, a biztonság, fenntartható fejlődés jegyében.*

<http://www.unece.org/env/efe/history%20of%20EfE/fromDobtoBelg.htm#2nd> (letöltési idő: 2007-11-24 22:30)

Ministry of the Environment: *Environmental Protection Act (86/2000)(a finn környezetvédelmi törvény)*

<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2000/en20000086.pdf> (letöltési idő: 2008-05-19 21:10)

Ministry of the Environment: *Saving nature for people –National strategy and action plan for conservation and sustainable use of biodiversity in Finland 2006–2016*

<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=75624&lan=en> (letöltési idő: 2008-05-19 13:41)

Nemzeti Éghajlat és Energia Stratégia

http://www.tem.fi/files/16129/jul27eos_2005_eng.pdf (letöltési idő: 2008-05-20 18:04)

Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről

<http://www.nyf.hu/others/html/kornyezettud/megujulo/Fenntarthato%20fejlodes/A%20Rioid%20Nyilatkozat.htm> (letöltési idő: 2007-11-24 20:20)

TÁLAS Péter: *A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára*

http://www.mtaki.hu/docs/all_in_one/talas_peter_nemzetkozi_terrorizmus.pdf (letöltési idő: 2007-11-13 12:02)

www.stat.fi

www.ksh.hu

Hadtudományi Szemle
2. évf. 2. szám (2009)

Hadművészet

Forgács Balázs: A hadikultúra fogalmának historiográfiája I.	1-9
Kiss Álmos Péter: Generációk a hadviselésben – a negyedik generáció	10-18
Czene Gréta: Azerbaijan and its geopolitical status in the beginning of 21st century	19-29
Szabó László: A tartományi újjáépítési csoport, mint a terrorizmus elleni küzdelem közvetett formája	30-35
Varga Attila Ferenc: A jogi tanácsadó szerepe a művelet-végrehajtási szabályokkal kapcsolatban	36-41
Somkuti Bálint: A 4. generációs hadviselés	42-51

Nemzetbiztonság és rendvédelem

Demény Ádám: Az integrált határigazgatási rendszer és vámigazgatás	52-63
---	-------

Társadalomtudomány

Beréti László: Választások Romániában 2008.	64-69
Nagy Rudolf: A kulturanropológia jelentősége a katasztrófák elleni védekezésben	70-77
Fülek András: A harcművészeti kultúra kibontakozása az edo-kori Japánban	78-88
Szekeres György: Tréning tapasztalatok Nemzetvédelmi Egyetemen : a hallgatói vélemények pszichológiai szempontú elemzése	89-100
Balázs Lóderer: Ishmael Beah: a long way gone: memoirs of a child soldier	101-110

Általános

Munk Sándor: Egy hadtudományi referáló folyóirat létrehozásának szükségessége, lehetőségei és feladatai	111-118
Jiří Nedbal – Jindřich Nový: Globalization, security and their implications for the economic policy	119-127
Olekszandr Alekszandrov: Ukrajna rendkívüli helyzetek minisztériumának euro-atlanti integrációs együttműködése a 2008-as évben	128-132
Nicolae Buza: Some aspects of the frontier problems that the Republic of Moldova currently faces	133-137
Márton Andrea: Környezetvédelem Finnországban	138-147